

Časopis Društva studenata kroatologije "Cassius"

CASSIUS

Godina VII., broj 7.
Zagreb, 2015.

CASSIUS

Časopis Društva studenata kroatologije "Cassius"

Zagreb, 2015.

CASSIUS

Časopis Društva studenata kroatologije "Cassius"

ISSN 1846-7571 (Tisak)

ISSN 2459-5446 (Online)

Godina VII., broj 7., Zagreb, 2015.

Nakladnik

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb

Izdavač

Društvo studenata kroatologije "Cassius"

Glavna i odgovorna urednica

Valentina Jakopec

Uredništvo

Antonia Furjan
Tamara Rumbak

Suradnice uredništva

Martina Grbeša
Jelena Ružić

Stručne savjetnice

doc. dr. sc. Suzana Marjanić
prof. dr. sc. Ljiljana Marks
prof. dr. sc. Branka Tafra

Časopis izlazi jednom godišnje na hrvatskom jeziku, uz potporu Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIŠTVA	5
-------------------------------	---

OD BAJOSLOVLJA DO LOKALNIH VJEROVANJA:

HRVATSKA MITOLOGIJA – Markanović	9
OD DOSELJENJA DO POKRŠTAVANJA HRVATA (7.–9. st.) – Borić.....	15
VJEROVANJA STUBIČKOGA KRAJA U HRVATSKOM ZAGORJU – Hursa.....	21
VJEROVANJA PETRINJSKOGA KRAJA – Grbeša	31

JEZIČNA BRUSIONICA:

HRVATSKI PRAVOPIS U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ - Furjan	49
KRATKI REFLEKS JATA IZA POKRIVENOGA <i>r</i> KAO NORMATIVNI PROBLEM – Kovač.....	70
ANIMALISTIČKI FRAZEMI, STEREOTIPNO PRIHVAĆANJE JEZIKA – ili – ŠTO SU NAMA ŽIVOTINJE U JEZIKU – Jakopec	76

KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I NARODNO BLAGO:

SUKOB NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI – Ilovača.....	87
KRIMINALISTIČKI DISKURS MARIJE JURIĆ ZAGORKE – Klobučar	107
DVOJNOST ŽENSKE PRIRODE – FEMININO I ANIMALNO – Mrkobrad.....	124
DJEČJA KNJIŽEVNOST: ČASOPIS <i>MODRA LASTA</i> – Kordić i Malek	132
NOŠNJE ZAPREŠIČKOGA KRAJA – Malek.....	149
ULOGA „JELENKA“ U KONTEKSTU DRUŠTVENE ZAJEDNICE – Fosić	168
LJUDSKA NADMOĆ I ISKORIŠTAVANJE ŽIVOTINJA: <i>Krv životinja</i> Georgesa Franjua – Jarnjević	173

MLADI PISCI:

JOSIP TOMIĆ.....	183
DOROTEA BOCH	186
VALENTINA JAKOPEC	189
FILIP KONČIĆ.....	192
NEVEN MAZIĆ.....	194

ŠTO SMO RADILI, GDJE SMO BILI, S KIM SMO RAZGOVARALI?

IZVJEŠTAJ S TERENSKE – Mikulić	201
OSVRT NA DEVETI ZNANSTVENI KOLOKVIJ DRUŠTVA STUDENATA KROATOLOGIJE “CASSIUS” – Juhas.....	204
TERENSKA NASTAVA STUDENATA DIPLOMSKOGA STUDIJA KROATOLOGIJE HRVATSKIH STUDIJA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU POD VODSTVOM PROF. DR. SC. SANJE VULIĆ – Patrycja Pieniazek	207
PRIROK: KULTURNO-EDUKATIVNI KNJIŽEVNI PROJEKT – Boch.....	210
“OSAMDESETE: SLATKA DEKADENCIJA POSTMODERNE”: Dom HDLU ugostio osamdesete u svibnju i lipnju – Kordić i Kralj	212
INTERVJU S KNJIŽNICOM HRVATSKIH STUDIJA – Juhas	214

RIJEČ UREDNIŠTVA

Drage čitateljice i čitatelji!

Objavili smo i sedmi broj časopisa Društva studenata kroatologije *Cassius* u kojem Vam donosimo, kao i do sada, niz zanimljivih članaka iz jezika, književnosti i umjetnosti te nekoliko tekstova u kojima možete čitati o našim aktivnostima. Kao i svaki broj do sada, i ovaj je tematski, a u sedmom broju *Cassiusa* možete više doznati o počecima hrvatske mitologije te o vjerovanjima i predajama petrinjskoga i stubičkoga kraja.

Jezična brusionica ovoga puta donosi članke o jezičnoj politici u prošlom stoljeću te rad posvećen animalističkim frazemima. Rubrika *Književnost, umjetnost i narodno blago* u izmijenjenom nazivu, osim članaka koji su vezani uz književnost i umjetnost, donosi rad posvećen nošnjama zaprešićkoga kraja te članak o odrašanju s *Modrom lastom*. Također, ova rubrika donosi radove nastale u sklopu kolegija Kulturna animalistika.

I u ovom broju možete čitati radove mladih pjesnikinja i pjesnika te jedan prozni rad, a neki su nagrađeni u sklopu natječaja *Margan Tadeon* koje Društvo studenata kroatologije organizira dva puta godišnje.

Zahvaljujemo prof. dr. sc. Branki Tafri te prof. dr. sc. Ljiljani Marks na pomoći pri uređenju radova te hvalevrijednim sugestijama i podršci. Također, zahvaljujemo doc. dr. sc. Suzani Marjanić koja je bila mentorica autoricama radova animalističke tematike.

Naslovnicom najavljujemo i sljedeći broj koji je posvećen Ivani Brlić Mažuranić, a podsjećamo na njen opus kojim je živima učinila mitološke likove i motive. Hvala svima koji su doprinijeli izradi časopisa, autoricama i autorima radova te Hrvatskim studijima. Iskreno se nadamo da će Vam se svidjeti novi broj časopisa te da ćete mu posvetiti dio svoga vremena.

Želite li nam poslati pohvalu ili pak kritiku, komentar ili savjet, javite nam se na adresu: dskcassius@gmail.com.

S radošću očekujemo Vaše mišljenje!

Ugodno čitanje!
Uredništvo

**OD BAJOSLOVLJA
DO LOKALNIH VJEROVANJA**

HRVATSKA MITOLOGIJA

Sunčica Markanović

Kada govorimo o hrvatskoj mitologiji, ne možemo ne spomenuti upotrebu riječi *bajoslovlje*, bez obzira na to što smo navikli na tuđicu *mitologija*, koju smo preuzeli iz grčkoga jezika. Glagol *bajati* nastao je od indoeuropskoga korijena “bha” što u prijevodu znači govoriti. Iz istoga korijena nastao je hrvatski glagol *bajati* što znači pripovijedati, odnosno liječiti izgovaranjem određenih riječi. Od istih korijena potječe i riječ *bajka*, to jest priča o nevjerojatnim doživljajima realnih bića i susretima s nerealnim bićima. Iz toga je vidljivo da djelokrug riječi izvedenih iz ovoga korijena zahvaća područje svetoga i pravnoga. Uzimajući u obzir sve konstante vidimo da se to u dobroj mjeri preklapa s djelokrugom riječi *mythos*. Hrvatske riječi praslavenskoga podrijetla *bajati* i *slovati* stoje, dakle, jedna prema drugoj u značenjskom smislu jednako kao *mythos* i *logos* (Belaj 2007: 18–21).

Kada općenito govorimo o mitu, moramo napomenuti da je on temeljni predmet zanimanja bajoslovlja. Naime, to je logička i čvrsto strukturirana, usustavljena predaja kojom se objašnjava ustrojstvo svijeta i čovjekov položaj i uloga u njemu. Mit je u većini slučajeva pripovijedanje o zgodama bogova kako u Hrvatskoj tako i u ostatku svijeta (Belaj 2007: 21) kako bi se lakše objasnile pojedine stavke u strukturiranju društva.

Vatroslav Jagić je u svojem nastupnom predavanju 1886. izjavio da “u okviru slavenske filologije ulazi izučavanje staroslavenskoga jezika, živih slavenskih jezika s njihovim narječjima, slavenskih književnosti s osobitim obzirom na njihove međusobne odnose, narodnoga pjesništva, etnologije, mitologije i tako dalje”. To znači da se već u 19. stoljeću pridavala velika važnost mitu, pogotovo onom koji se manifestirao na području naših krajeva prije katoličanstva.

Naime, mit je doista tekst, a tekstem se bavi u prvom redu filologija. No, funkcija mita nije biti beletristikom jer mit prije svega nije samo književnost. Mitski su se tekstovi izgovarali samo u posebnim prilikama, naprimjer za vrijeme inicijacija kada ih je mladež učila napamet od starijih kako bi se mogla snalaziti u odgovornom životu odraslih (kako bi naučila svoju ulogu u društvu, u vremenu, u prostoru, u svemiru, u zajedništvu sa svim nadnaravnim silama ili uz obrede

(rituale), gdje je govorenje mitova trebalo proizvesti zamišljeni i očekivani učinak. Mitovi su dakle sveti obredni tekstovi, oni pripadaju obredima (Belaj 2007, 50). Spominjući slavensku mitologiju ne smijemo izostaviti dva temeljna božanstva Peruna i Volosa, ili kako ga neki drugi izvori navode kao Velesa. U većini slučajeva, oni su spomenuti kao ruski poganski bogovi. Pomnom analizom tih tekstova mogu se otkriti neki elementi njihova suodnosa, te činjenice da su oni bili najvažniji bogovi gotovo svih slavenskih naroda. Igram slučaja, pokazat će se kasnije da su oni glavni junaci mitske kozmičke drame. Perun i Volos su suprotstavljeni, oni naime predstavljaju dva suprotna sloja društva. Tako da i njihovi kipovi koji su se gradili po slavenskim mjestima moraju biti na suprotnim lokacijama.

S obzirom na to da su Slaveni vjerovali u više bogova, moraju se prvo otkriti suodnosi pojedinih bogova, kako bi se otkrila struktura same mitologije. Temeljne razlike između Peruna i Volosa su poprilično naglašene u predajama. Perun predstavlja kneza i njegove vojnike, oružje, rat, smrt oružjem, te se on naziva bogom koji obitava i djeluje iznad zemlje. Dok s druge strane imamo Volosa koji se nalazi pod zemljom, on je predstavnik podanika i seljaka, njegov imetak je stoka, on predstavlja smrt kroz boleštine, te djeluje pod zemljom. Uz njih je još drugi niz bogova, no o tomu će se govoriti nešto poslije.

Važno je naglasiti da iz vremena dvovjerja potječe pojava koja je za istraživanje i upoznavanje stare vjere, koliko je to nama moguće, osobito važna. U novoj vjeri, svetci i njihove svetkovine raspoređene po kalendaru crkvene godine, predstavljali su pravi panteon. U doba dvojevjerja stali su se umjesto imena i likova bogova i božica stare vjere uzimati pojedini kršćanski svetci i sveticice, i to ne nasumce, nego tako da im po nekim bitnim svojstvima i značajkama budu slični. Tako se s vremenom stvorilo nešto kao sustavno kodiranje. Mjesto gromovnika Peruna spominjao se sveti Ilija ili prorok Ilija, gromovnik Ilija novoštokavskih epskih pjesama. Ali se umjesto Peruna spominju i drugi svetci, osobito sveti Mihovil, vojskovođa vojske nebeske, koji je prema Otkrivenju Ivanovu kopljem ubio zmaja, pa je po tomu lako prepoznatljiv kao Perun. Česta mu je zamjena i sveti Vid. Umjesto njega se kadikad spominje i sveti Juraj, a i drugi svetci, osobito vojnički prikazani. Tako na primjer sveti Sergije, Srđ, koji se poštuje u crkvi na gori ponad Dubrovnika, ili sveti Martin u crkvi na Martinbregu ponad Dugoga Sela i drugdje.

Umjesto Velesa, drugoga velikoga boga, stočjega boga i Perunova protivnika, u boju se javlja sveti Nikola. Umjesto njega javlja se često i sveti Blaž, u Dubrovniku kao sveti Vlaho. Identifikacija Velesa sa svetim Nikolom razabire se i iz ruskoga srednjovjekovnoga slikarstva, kako je u svojoj knjizi pokazao Uspenskij. Ostatci stare vjere na ruskim ikonama važno su i tek načeto područje istraživanja. Takva će istraživanja valjati provesti i drugdje na području slavenskih jezika.

Kao kršćanska preoblika božice Mokoši, velike Majke, susreće se često naša Gospa, Majka Božja, sveta Marija. U istočnom kršćanstvu karakteristična i vrlo raširena joj je preoblika svete Petke Paraskeve. Javljaju se i druge svetice (usp. Katičić 2011: 213–215), no ovo je za sada najvažnije za istaknuti.

Ono što posebno odvlači pažnju kada je o mitologiji riječ jest ostatak vjerovanja ili pronalazak ostataka vjerovanja na nekim današnjim nastanjenim područjima. Jedno od njih je i Gromovnikovo oružje. Naime, na nekim etnografskim lutanjima može se ponekad naići, pogotovo u varaždinskom kraju, na priču o munji što ju možete iskopati iz zemlje kao posebno oblikovan kamen. Naime, vjerovanje je to o neolitičkim sjekirama koje su našli seljaci i donosili ih kući, ne bi li im čuvali domove od udara groma (Belaj 2007: 114).

Okamenjene munje nisu samo specifične za europski kontinent, takve pojave u mitologiji postoje čak i na američkom kontinentu kod Indijanaca te u afričkim zemljama i njihovim domorodačkim skupinama.

Munja je dakle božje oružje koje Gromovnik baca s neba. I danas u seljačkim domovima sjeverozapadne Hrvatske doista su preživjeli svjedoci prahrvatskoga, praslavenskoga pa i praindoeuropskoga mitskoga sustava u kojem su one igrale ulogu oružja jednoga od najviših, kod Slavena i najvišega, najmoćnijega boga, Peruna (Belaj 2007: 124).

Tu se naravno pojavljuje i biljka koja se skoro u svakoj Hrvatskoj kući našla na vratima ili na terase, a ime same biljke je *čuvarkuća*, to je naime biljka koja čuva kuću od groma.

Postoje i neki običaji koji su drugačiji od ovih današnjih, a na našem prostoru su se dugo vremena sačuvali. Rybakov je ustvrdio da je Praslavenima godina završavala s 25. prosinca, danom s kojim su započele svečanosti prije Nove godine, koja je pak započinjala 1. siječnja. U tim se obredima, uz ostalo, palio i godišnji panj, to jest Badnjak. Misionari su se stoljećima borili s pojavom dvovjerstva, odnosno čudnom pojavom u kojoj su seljaci s jedne strane veselo prihvaćali krštenje, a s druge strane i dalje čvrsto ustrajali na starim obredima, pa i onda kada su već bili zaboravljeni stari bogovi i priče o njima. Činjenica je da se u slavenskih naroda, do u naše dane izrazito seljačkih, stara pretkršćanska seljačka vjera u vjerničkoj životnoj praksi nije sukobljavala s kršćanskom, nego je bila shvaćena kao njoj komplementarna (Belaj 2007: 165).

Katičić je analizirao pojedine tekstove te dokazao da im je podloga mitsko pripovijedanje o tomu kako početkom proljeća, na Jurjevo, dolazi bog vegetacije i rodnosti iz zemlje mrtvih. Međutim, od svih tih priča najzanimljivija je ona u kojoj se opisuje vrijeme Božića.

“Naime, sveti Juraj je kršćanski svetac. To je sin domaćina pred čiju su kuću došli koledari. Ako su koledari Velesovi ljudi koji su došli pred dvor u kojem je

okupljena Velesova čeljad, onda bi gospodar toga doma morao biti sam Perun. Dakako da je to dom nekoga konkretnoga seljaka kojemu su došli ophodnici pa će mu zapjevati, a on će ih zauzvrat pogostiti i obdariti. Ključno je mjesto na kojem stoji dom. Dom je u pjesmi smješten na goru! To je nesumnjivo Perunovo mjesto, pa je i Ivan iz zapisane pjesme tako izjednačen s praslavenskim Gromovnikom, a njegov sinak s Gromovnikovim sinkom” (Belaj 2007: 199).

Nakon iščitavanja toga teksta, postavlja se pitanje, može li se pomoću folklor-noga gradiva pokazati da je motiv o rođenju mladoga boga doista pretkršćanski, a ne da je tek u folklornim tekstovima postao potpuno kršćanski nauk.

Postoji još jedna zanimljiva priča o Sunčevoj djevojci. Naime, likovi slavenske mitologije mogu se projicirati na nebo i prepoznati kao nebeska tijela. Glas o ljepoti djevojke u nekim se pjesmama pripisivao Mari, a kod drugih slavenskih naroda Sunčici. Kako priča kaže, o njoj je dobroti, plemenitosti i ljepoti dopro glas do turskoga paše koji je krenuo sa šest stotina svatova po nju da mu bude vjerna supruga. Vidjevši svadbenu povorku djevojka se zgranula pa kako u nekim tekstovima i pjesmama piše, kaže: *Koga hoće da uzme za ljubu?/Da on uzme sunčevu sestricu,/Mjesečevu prvu bratučedu,/Daničinu Bogom posestrimu!* Iz samoga teksta se zaključuje njena pripadnost nebeskoj božanskoj obitelji i moramo se složiti da bi njezin brak s pašom bio nedostojan nje u to srednjovjekovno doba dok je još na našim prostorima trajalo dvovjerje. Naime, priča dalje kaže da je Mara/Sunčica krenula obraniti se te je izvadila tri zlatne jabuke iz džepova i bacila ih u visinu. Jedna od njih pogodila je pašu. Jabuke su očevo oružje, a ona je Gromovnikova. Nikad se nije znalo kako su svatovi poginuli niti što je bilo dalje s Marom/Sunčicom (usp. Belaj 2007: 249–251).

Ono što se također pamtilo, a potom zapisivalo u pjesmama jesu svatovi. Naime, novogodišnji i jurjevski tekstovi najvaljuju svadbu između Jurja i Mare. Ta je svadba ključ mitskoga zbivanja. Tu se ne radi o pukoj magiji plodnosti povezanoj sa spolnom ljubavi, nego o svadbenom obredu kao pravnom i svetom činu u kojem tuđe postaje svoje. Jura i Mara to još ne znaju, no oni su brat i sestra. Svadba koja će donijeti rodnost u zemlju jest upravo svadba između brata i sestre. Bit će to incestuozan brak koji će u ovom slučaju biti dopušten jer se odigrava u božanskom svijetu, a svadba između božanskih partnera donosi plodnost i rodnost (Belaj 2007: 255).

Iz tih primjera zaključujemo kako su Slaveni vrlo maštovit narod. Vole pripovijedati, ali se, pri tom, ne drže strogo zadane ideje, nego je mijenjaju i nadopunjuju. Kroz dugi niz godina, osnovni likovi su u svakom podneblju dobili drugačije ruho pa i nazivlje.

Nebo, zemlja i podzemlje su povezani tzv. Stablom svijeta – jasenom u čijoj krošnji žive bogovi, ali i časnji ljudi ako su svojim podvigom pomogli narodu. Korijenje stabla urasta u podzemno carstvo Crnoboga.

Perun pak u visokim predjelima krošnje stoluje kao bog groma. Zovu ga i Porin, a baltički Slaveni Perkun. Smatralo se da grom ili munja nastaje kad udari kremenim čekićem. Iako strašan, smatran je zaštitnikom reda i pravde. Perun je istovjetan s Thorom, Zeusom, Jupiterom, Donnerom ili Indrom. S obzirom na to da su bogovi prije imali svaki svoj dan, njegov dan je četvrtak, starohrvatski Perenden, dan kad su vršena žrtvovanja. Već smo spomenuli kako je Perunov simbol gorski kristal – prozirac. Stavljali su ga u temelje kuća za zaštitu od groma, ali i svih loših utjecaja. Gdje Perun udari gromom, izraste perunika – *iris croatica*, biljka koja je smatrana ljekovitom. Za zaštitu od groma, na krovnim gredama izdubili su šesterokutne simbole, koji u sebi kriju drevni kalendar. Godina je, tako, podijeljena na 6 razdoblja: zimski solsticij; poklade; početak ljetnoga doba (Jurjev dan u kršćanstvu); ljetni solsticij; žetvene svečanosti; početak zimskoga doba (Mitrov dan u kršćanstvu); Perunovi simboli su s vremenom mijenjali – umjesto ognjenoga kремена, oblikuje se čekić, a kasnije tzv. rukovet strijela. Kasnijim pokršćavanjem Perun je prikazan kao sv. Ilija Gromovnik (usp. Novak 2007).

U najstarija vremena je religija Slavena bila vezana uz obožavanje životinja (totemizam) i uz njihove zaštitnike. Vrlo stari, skotski bog Volos ili Veles je bio zaštitnik rogate stoke i divljači. Neka Slavska plemena su ga smatrala najvišim bogom, što potvrđuju brojni toponimi (npr. Volosko postoji i u Bugarskoj, Veles u Makedoniji, Volos u Grčkoj, planina Velež u Hercegovini, rijeka Vologda u Ukrajini, a kod nas Volosko, Voloski kuk, rt Veles kraj Žrnovice i Velebit). U svojim ugovorima Slaveni su se kleli na Peruna i Volosa. Volosova žena je imala različita imena u raznim područjima, npr. na istoku Devana, a kod nas Vlasta. Kad je lov zamijenilo stočarstvo, postala je čuvarica ognjišta. Pokršćavanjem Volos “postaje” Sveti Vlaho ili Blaž. Izvorni aspekt božanstva je do danas sačuvan u narodu, primjerice u opremi zvončara.

Svantevid ili Vid se, kao bog Sunca, često bori sa silama mraka – sa Črtom. Hrvati su obožavali Svantevida i sami sebe su nazivali Sunčevim narodom. Kult se očitava u brojnim toponimima vezanim za vrhove s kojih se “dobro vidi”. Svantevid pokršćavanjem “postaje” sv. Vid, a njegov ognjeni mač zamjenjuje palmin list (Mužić 2007).

Ostala božanstva koja ćemo samo spomenuti bez dubokih analiza jesu: Stribor bog vjetra, nastao od Svarogova daha. Tatomir kao tajanstveni i nestalni bog Mjeseca. Jarilo bog proljetne plodnosti, tjera zimu pa u kršćanstvu “postaje” sv. Juraj. Rujimir je bog vina i svečanosti. Ženska božanstva su simboli prirode koja pruža obilje. Vrlo staro božanstvo još zvano *majka priroda* je Mokoš, gdje korijen riječi “mokro” upućuje na vlažnu zemlju, spremnu za rađanje. U proljeće je priroda u naponu snage pa je boginja proljeća Vesna predstavljena mladom djevojkom. Simbol ljeta je Lada, boginja ljubavi i ljepote. Udana za boga rata Gerovita koji je u

miru bio kovač. Na jesen stiže Kaja, boginja umrlih i nadolaska zime (25. 11. slavi se "Sv. Kata - snijeg na vrata").

Pravi simbol zime i smrti svakako je Morana, odmetnuta boginja koja stoluje u podzemlju, gdje urasta korijenje Stabla svijeta. To je carstvo Crnoboga kojem se priklonila. Morana se zimi pretvara u zlokobnu Babu Jagu. Ostala nadnaravna bića se također spominju kao vrlo važne za sudbinu, a to su vile Suđenice, Rođenice, Sojenice i slično. Ono što one odrede prilikom rođenja, nitko ne može promijeniti.

Iščitavanjem velikoga broja teksta zamjećuje se kako je slavenska, pa samim time i hrvatska mitologija, vrlo slojevita. Za svako pretkršćansko božanstvo potrebno je mnogo vremena uložiti za razumijevanje, ali i za prikupljanje građe o tako štovanoj sili. Kako se ne bi izgubio niti jedan zanimljivi aspekt vjerovanja, bitno je biti što precizniji. Najzanimljivija je činjenica da se nakon toliko dugo vremena nisu izgubili ostatci takvih vjerovanja u narodu te da se još i danas, u pojedinim kućanstvima, tradicionalno čine neki običaji koji su se činili u neka davna vremena.

Bez obzira na dosadašnje očuvanje tradicije, uzevši u obzir vrijeme u kojem sada živimo, velika je odgovornost na budućim autorima koji će i dalje pisati o hrvatskoj mitologiji. Upravo su oni, u vremenu kada se rijetko pričaju usmene pre-daje i ostaci mitova, jedini prijenosnici budućim naraštajima koji će zasigurno htjeti znati više o narodima i narodnim običajima koji su se dugo zadržali na našim prostorima, te nam ostali ukorijenjeni.

LITERATURA

Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu*. Golden marketing, Zagreb.

Katičić, Radoslav. 2013. *Naša stara vjera*. (<http://www.matica.hr/hr/399/Na%C5%A1a%20stara%20vjera/>), posjećeno: 12. 5. 2016.

Mužić, Ivan. 2007. *Ostaci kulta pretkršćanskog boga Vida na teritoriju Hrvata*. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=121243), posjećeno: 12. 5. 2016.

Novak, Marija. 2007. *Tragovi hrvatske mitologije*. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=57773), posjećeno: 12. 5. 2016.

OD DOSELJENJA DO POKRŠTAVANJA HRVATA (7.–9. st.)

Lucian Borić

Uvod

Ovaj se rad bavi razdobljem od 7. do 9. stoljeća, odnosno razdobljem od dolaska Hrvata na današnje prostore pa do njihova postupnoga pokrštavanja, uz doticanje kasnijih razdoblja. Može li se pomoću poganskih vjerovanja utvrditi etnogeneza Hrvata koja je i danas nepoznata, imaju li tri najpoznatija boga slavenske mitologije – Perun, Veles i Mokoš – svoje tragove i u Hrvatskoj, što se sve krije u hrvatskim toponimima te kako su se poganski običaji odrazili na proces pokrštavanja Hrvata – neka su od pitanja na koja će se pokušati odgovoriti u ovom radu.

Cilj je rada usporediti hrvatsku mitologiju s ostalim mitologijama te navesti njihove sličnosti i razlike. U prvom poglavlju ukratko ću spomenuti i četiri teorije o etnogenezi Hrvata. U drugome poglavlju pisat ću o tri najpoznatija slavenska boga – Perunu, Velesu i Mokoši, kao i o mističnim trokutima na našim prostorima koje su otkrili Belaji, otac i sin, koristeći metodologiju i pretpostavke Andreja Pleterskoga, slovenskoga areheologa i etnologa. U trećem poglavlju ukratko ću opisati dugotrajan proces pokrštavanja Hrvata, kao i neke poganske običaja Hrvata u najranijem razdoblju hrvatske srednjovjekovne povijesti.

Etnogeneza Hrvata

Prije govora o mnogoboštvu u Hrvata, potrebno je istaknuti kako je etnogeneza Hrvata i danas nepoznata. Postoje samo teorije i nagađanja od kojih ćemo spomenuti četiri najvažnije: slavensku, gotsku, iransku i teoriju o društvenom dualizmu.

Najpoznatija je slavenska teorija Franje Račkoga, prema kojoj su se Hrvati na današnje prostore doselili u jednom seobenome valu južnih Slavena.

Gotska teorija Gumpłowicza prikazuje Hrvate kao slavenizirane Gote, a svoj glavni oslonac vidi u djelu *Historia Salonitana* splitskoga kroničara Tome Arhiđakona iz 13. st. No, pažljivim čitanjem djela može se uočiti kako se riječ „Goti“ koristi samo

kao pogrdan naziv za barbarske Slavene u dalmatinskom zaleđu, tako da gotska teorija u današnje vrijeme nije suviše uvjerljiva. Isto tako, stil u umjetnosti, gotika, dobio je naziv upravo prema Gotima. Gotika je suprotna „finoj“ romanici. Gotičke katedrale, odnosno njihova visina, na neki način prikazuju razmišljanje srednjovjekovna čovjeka. Što to znači? Goti su kao barbarska plemena oduvijek htjeli postati dijelom rimskoga sustava, nikako srušiti Rimsko Carstvo. Rimski država bila je nekakva vrsta modela koju su Goti pokušali imitirati. Nastojali su na sve načine postati dio toga sustava, od čitanja njima dotada neshvatljivih antičkih autora do pokrštavanja. U XII. st. nastojanja Gota dosežu svoj vrhunac. Naime, Got je spoznao sve, proučio je sve antičke autore, nema mu više ravnoga i to nastoji prikazati upravo gradnjom visokih, šiljastih katedrala. Na neki je način postao „visok“, „blizak“ Bogu, možda je grubo govoriti i ravnopravan, što je starosjediocima, odnosno romaniziranome stanovništvu koje je bilo dobro poznato s tekovinama rimske civilizacije jednostavno postalo neprihvatljivo. Kako može donedavno poganski barbar to shvatiti i odjednom se bez stida približiti Bogu? „Gote jedan!“, bila je srednjovjekovna psotka i najteža uvreda koju je čovjek tada mogao dobiti. Naziv „Goti“ splitskoga kroničara Tome Arhiđakona za novopridošle barbarske Slavene u dalmatinskom zaleđu upravo zbog ovih razloga nije novost.

Teorija o društvenom dualizmu Vjekoslava Klaića predstavlja Hrvate kao pleme koje se doselilo na današnje prostore i tu podčinilo otprije naseljene Slavene i prema toj teoriji su Hrvati vladajući sloj, a Slaveni njihovi podložnici.

Iranska teorija svoj oslonac vidi u tzv. Tanaiskim pločama pronađenima na ušću rijeke Don u Azov, odnosno u natpisima *Horuathos* i *Horoathos* na njima. U zaseoku Bogostanu (Behistunu, Bisutunu, Bistamu) uklesan je proglas perzijskoga vladara Darija I. Velikoga nakon što je pobijedio pobunjenike u istočnim provincijama svoje zemlje i u gorju Zagrosu. U stijenu je klinovim pismom uklesan natpis na tri jezika: staroperzijskom, elamskom i akadskobabilonskom. Spominju se dvadeset i tri naroda u sastavu tadašnje perzijske države, a među njima i narod *Harauvatiš* (na staroperzijskom), *Harraumatish* (na elamskom) i *Aruhaatti* (na akadskobabilonskom) i njegov vladar Viviana (zanimljivo je kako je harauvatski vladar na stijeni prikazan prvi slijeva iza perzijskoga vladara). Taj narod spominje se još i u svetoj knjizi Zaratustrine religije *Zend-Avesti* pod imenom *Korahvati* (*prijatelj*) (Mijatović 2001: 16–17). Vrijedi napomenuti da se neke od teorija mogu nadovezati jedna na drugu pa bi se tako i slavenska mogla nadovezati na iransku.

Mistični trokuti u Hrvatskoj

Hrvati su se, naravno, u novoj domovini osjećali kao stranci. Osjećali su da to nije njihov svijet, kao i određenu dozu usamljenosti. Jedno od mogućih rješenja bilo je dovođenje slavenskih bogova, onih koje su štovali u starijoj domovini. Morali su odrediti neka mjesta (npr. vrhove, stijene) na kojima će odsad nadalje boraviti slavenski bogovi. Pritom su pazili da bogove (odnosno točke nazvane po njima) rasporede tako da se iz krajolika može iščitati mitsko kazivanje o njima pa su tako dobivali „slike“, odnosno slikovna pisma koja su bila čitljiva osobama poučenima u svetu istinu. Prema rekonstruiranom slavenskom pretkršćanskom svjetonazoru, svijetom su upravljala tri božanstva: gromovnik, Perun (koji je preuzeo ulogu Stvoritelja i skrbi za sveti red), njegov zmijoliki protivnik Veles i Majka vlažna zemlja koja se u literaturi naziva njezinim pučkim nadimkom Mokoš, a u rekonstruiranim fragmentima baltoslavenskih svetih tekstova javlja se i kao Sunce. Zato je pretkršćanskim svećenicima bilo nužno određivanje trokuta prilikom izbora prigodnoga mjesta. Prema tomu, želimo li proučavati poganske običaje Hrvata, moramo proučavati slavensku mitologiju. Ukratko, mitska drama koja bi se mogla još rekonstruirati na praindoeuropskoj razini govori nam kako je Zmija (Veles) ukrao Gromovniku (Perunu) ženu (Mokoš) i odveo ju u svoje kraljevstvo, a Gromovnik ju silom preteo (Belaj 2014: 4).

U Perziji se razvio vjerski nauk mazdaizam ili zoroastrizam prema proroku Zaratustri koji je živio u VI. st. pr. Kr. i koji je upravo sastavio svetu knjigu *Zend-Avestu*. Propovijedao je vjerovanje o stalnoj borbi dviju suprotstavljenih sila, one dobre (bog Ahura Mazda) i one zle (bog Ahrimana), a čovjekova je zadaća stalna borba protiv zla. Isto tako, u perzijskim je svetištima neprestano gorjela sveta vatra koja je simbolizirala Ahuru Mazdu. U Perziji se razvio i kult sunčanoga boga Mitre čije se štovanje proširilo na područje gotovo cijeloga staroga svijeta. Inače, Sunce ja uvijek bilo štovano kao nekakvo božanstvo jer upravo ono pobjeđuje tamu, ono zlo, pa isto tako i plamen bar djelomično osvjetljava zamračeno. Kao što imamo tri ogromna boga u Perziji, imamo ih, dakle, i u slavenskoj mitologiji. Kult sunčanoga boga Mitre mogao bi se usporediti sa slavenskom božicom Mokoši koja se, kao što je spomenuto, također javlja u obliku Sunca, Ahuru Mazdu sa slavenskim Perunom, a Ahrimana s Velesom. Ipak, u slavenskoj je mitologiji bit ravnoteža svih bogova, a ne borba dobra i zla kao u zoroastrizmu.

U Hrvatskoj postoje trokuti čija je pravila uočio Andrej Pleterski, a ta su pravila sljedeća: dva su kuta posvećena muškome, a jedan ženskomu liku, kutovi imaju vizualni kontakt, jedan od kutova ima otprilike dvadeset i tri stupnja, dvije dulje stranice trokuta odnose se jedna prema drugoj približno kao 1:1,41, udaljenost

između muških točaka (između Peruna i Velesa) veća je nego udaljenost između muških točaka i ženske točke, Perunova je točka obično na povišenom, ženska je točka obično uz vodu, između točke Perunova protivnika i ostalih točaka u pravilu je voda, obično tekuća. Kut od dvadeset i tri stupnja predstavlja razmak između najviših točaka eklipsa (prividne putanje Sunca) na dan solsticija i ekvinočija (Belaj 2012: 91). Uglavnom, to bi trebalo asociirati na to da je Sunce/Mokoš jednu polovicu godine (ljeti) bliže Perunu, a drugu (zimi) Velesu (Belaj 2012: 90). U Hrvatskoj je potvrđeno postojanje takvih trokuta kod Ivanca, Zagreba, Dugoga Sela, pod zapadnim Papukom, pod Učkom, kod Ogulina, na Pagu i na Pelješcu, između Vukovoja i Velike Nedelje, te možda jedan veliki sjeverno od Međimurja (Belaj 2012: 92). Zanimljiv je i Belajev primjer iz 2012. kad se pod toponimom Mukoše kolegica Filomena Sirovica odmah dosjetila imena Mokoš. Nakon odlaska na to mjesto, pokušalo se primijeniti pravilo već spomenutih trokuta. Kad se jednu stranicu zamišljenoga trokuta potegnulo od Gradine kod sv. Mihovila i jedan njegov krak produžio do Mukoša, druga je prešla preko sela Gariš i došla do kanjona Čikole. Došlo se i do najvodenijsa mogućega mjesta koje je trebalo asociirati na Velesa (Belaj 2012: 94–95).

Pokrštavanje Hrvata

Prije govora o pokrštavanju Hrvata, valja razlikovati proces pokrštavanja od procesa kristijanizacije. Pokrštavanje je, naime, politički čin u kojem pojedinac prima kršćanstvo „na papiru“, ugrubo govoreći. To je proces onoga neistinskoga prihvaćanja kršćanstva od vladajuće elite, kada pojedinac postaje kršćanin bez imalo poznavanja osnovnih tekovina kršćanske vrijednosti, npr. Svetoga Trojstva. Tek je kristijanizacija onaj pravi čin iskrenoga prihvaćanja kršćanstva, kada pojedinac spozna sve tekovine kršćanske civilizacije.

Hrvati su, kada su došli na današnje prostore, bili mnogobošci, to je sigurno. Možda su najbolji dokaz tomu paljevinski grobovi ili naziv Paganija za Neretvansku kneževinu. U dodiru sa starosjediocima Hrvati su upoznali tekovine kršćanske civilizacije. Naravno, odnos Hrvata sa starosjediocima i nije bio baš najbolji, o čemu svjedoči misija opata Martina 641. godine kada ga je papa Ivan IV. poslao u Dalmaciju i Istru da od pogana otkupi zarobljene kršćane. Opat Martin se nakon uspješno obavljene misije vratio s moćima uglednih svetaca stradalih za vrijeme vladavine cara Dioklecijana. Moći sv. Anastazije (Staše), sv. Mavra i sv. Venancija pohranjene su u Lateranskoj bazilici u Rimu (Petrić, Ravančić 2003: 48–49).

Pokrštavanje Hrvata proces je koji se odvijao dugi niz godina, od 7. do 9. st. Kršćanstvo nisu odmah prihvatili svi Hrvati. Stanovnici Neretvanske kneževine

na jugu tek su u kasnom 9. st. pod utjecajem bizantske vlasti na jadranskoj obali upoznali kršćanstvo i to na slavenskom bogoslužju. Rimski papa bojava se slavenskoga bogoslužja misleći da se u slavenskim obrednim knjigama krije kakvo krivo-vjerje koje je i sam nazivao *Metodovom doktrinom*. Tu se vidi početak crkvenoga raskola koji će vrhunac dosegnuti 1054. godine. Bizant i Franačka, dvije vodeće sile u onovremenoj Europi, nastojale su pokršćavanjem proširiti svoj utjecaj na susjedne zemlje, a pogotovo na Hrvatsku koja je imala važan strateški položaj. Hrvatska je bila teritorijalno podijeljena između Franačke i Bizanta. Franačka je imala svoj utjecaj na kopnu, a Bizant u primorskim gradovima. Zbog toga je proces pokršćavanja Hrvata bio još sporiji jer su svećenici romaniziranih gradova na jadranskoj obali i otocima bili skloni carigradskom patrijarhu, a ostatak Hrvatske rimskomu papi.

Što se tiče poganskih običaja, oni podrazumijevaju paljenje tijela pokojnika. U 9. stoljeću koje se obično uzima kao stoljeće završenoga procesa pokršćavanja Hrvata, pokojnici se više ne pale, što je u skladu s kršćanskom tradicijom, ali zanimljivo je, s druge strane, da pronalazimo pokopane pokojnike u odijelu, s mačevima, opremom za konje itd., što opet nije u skladu s kršćanskim normama. Može se reći kako istinsko prihvaćanje kršćanstva, odnosno proces kristijanizacije u 9. stoljeću još nije dosegnuo vrhunac i da je to stoljeće definitivno još uvijek stoljeće pokršćavanja (Petrić, Ravančić 2003: 50).

Spomenut je već broj tri koji u kršćanskom svijetu ima ogromnu simboliku, ponajprije Presveto Trojstvo. Također, srednjovjekovni su ljudi smatrali da nakon 1000. godine dolazi kraj, a najveći broj djela zapisanih o tomu javlja se u periodu od 967. do 1000. godine. Oduzmemo li 967 od 1000, dobit ćemo broj 33. Ipak, prošla je 1000. godina, a zanimljivo, ništa se nije dogodilo. Otada se vjerovalo da treba čekati još 33 godine, dakle do 1033. Opet su intenzivno nastajala djela o mogućoj apokalipsi, no eto, prošla je i 1033. godina, a opet se ništa nije dogodilo. Postavilo se i pitanje jesu li se uopće točno brojale godine, tako da je još uvijek neko vrijeme vladao strah. Zanimljivo, i u brojcima 1000 imamo 3 nule. Sve je to na neki način oblikovalo razmišljanje srednjovjekovnoga čovjeka.

Zaključak

Etnogeneza je usko povezana i s vjerom naroda. Ne možemo iz konkretno navedenih stvari reći da su Hrvati definitivno iranskoga podrijetla na temelju male sličnosti slavenske mitologije i Zaratustrine religije pa ni na temelju nekoliko spomenika poput Tanaiskih ploča i prikaza na stijeni u Bogostanu. Isto tako, kada govorimo o pokršćavanju, jesu li možda Hrvati zbog Trojstva, toga broja tri, osjećali još uvijek neku

prisutnost staroslavenskih bogova, odnosno neku „sigurnost“ prilikom prelaska na novu vjeru (što se vidi i u običajima ukopa, kada se, dakle, prihvatila kršćanska norma pokapanja, a još uvijek održao poganski običaj ukopa s materijalnim stvarima), koja je onda bila uvjet opće prihvaćenosti u društvu, pitanje je o kojem zasad možemo samo nagađati. Uočava se i koliko je vjera bila izražena u srednjem vijeku, koliko kršćanstvo, toliko i poganski običaji. Za kršćanstvo ne treba posebno navoditi razlog, a što se tiče poganskih običaja, primjerice mističnih trokuta, pogledajmo samo koliko su novopridošli Hrvati pomno promatrali svaki kutak prostora da bi se točno odredile točke za svakoga boga, da bi se osjetila ta „sigurnost“ na novom prostoru, a na kraju ipak prihvatilo kršćanstvo vjerujući kako će se stvoriti još veća sigurnost.

LITERATURA

Mijatović, Anđelko. 2001. Hrvati u novoj domovini. *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*. Školska knjiga, Zagreb, 16–27.

Belaj, Janko, Belaj, Vitomir. 2012. Tragovi obrednoga organiziranja novoosvojenoga hrvatskog prostora u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na području Zagore*. Filozofski fakultet u Splitu, Split, 89–107.

Belaj, Vitomir, Belaj, Janko. 2014. Sveti trokuti. *Topografija hrvatske mitologije*. Matica hrvatska, Zagreb.

Petrić, Hrvoje, Ravančić, Gordan. 2003. *Povijest 2*. Meridijani, Zagreb.

VJEROVANJA STUBIČKOGA KRAJA U HRVATSKOM ZAGORJU

Eva Hursa

Uvod

Poznato je da su Hrvati u davna vremena, jednako kao i drugi narodi, štovali svoja božanstva i imali vlastita posebna vjerovanja. Imali su i svoju mitologiju, a mnoga su vjerovanja nastavila živjeti u narodu u usmenoj predaji i folkloru sve do današnjih dana.

Doznati što se od toga zadržalo u Hrvatskom zagorju, posebno u stubičkom kraju, zadatak je ovoga rada koji je podijeljen na pet većih cjelina. U prvom je poglavlju dan određen uvod u temu, odnosno objašnjena su vjerovanja hrvatskoga naroda tj. njihovo podrijetlo. Drugo poglavlje detaljnije govori o vjerovanjima u stubičkom kraju u Hrvatskom zagorju. U potpoglavljima su pobliže opisana vjerovanja u „coprnice“, „lučnjake“ i duhove, bića s magičnim moćima za koje su Zagorci vjerovali da su uzrok svih njihovih zala. Treće poglavlje govori o još nekim vjerovanjima koja su bila vrlo rasprostranjena, svi su ih znali, a mnogi ih se pridržavaju i danas. Zaključak donosi sažetak glavne teme rada, ali postavlja i neka pitanja.

Uz pomoć, nažalost, malobrojne literature, u ovom će se radu, u kratkim crtama, prikazati najvažnija „verovanja“ stubičkoga kraja Hrvatskoga zagorja. Potrebno je i vrlo lijepo poznavati bogatu narodnu i kulturnu baštinu hrvatskih krajeva, a priče su uz to i odličan primjer te vrijedan zapis govora stubičkoga kraja.

Vjerovanja Hrvata

Današnja hrvatska vjerovanja neobična su mješavina različitih elemenata. Religiozne predodžbe donesene iz slavenske pradomovine, nakon doseljivanja na današnje hrvatsko područje, prožete su elementima antičkih religija. No, za staru je narodnu religiju najvažnije bilo prihvaćanje kršćanstva koje je nastojalo iskorijeniti poganske predodžbe i običaje ili ih preoblikovati u kršćanskom značenju. Uz to, važne su i religijske predodžbe susjednih naroda čiji je utjecaj vidljiv

u terminologiji. Dakle, iako nije moguće znati točnu sliku razvoja vjerovanja, znamo da su ti elementi slavensko-poganski, antički, kršćanski i „posuđeni“ od susjednih naroda (Schneeweis 2005: 33).

Schneeweis smatra da su s vjerovanjima usko povezani i običaji koji su izljev vjerovanja i na njima se temelje, pa su često i žilaviji i otporniji od vjerovanja. Napominje kako su i predaje važan izvor vjerovanja jer su u njih zaodjenute brojne predodžbe o vilama, suđenicama, šumskim duhovima, vampirima te o ljudima, životinjama i biljkama s posebnim moćima (Schneeweis 2005: 33).

Upravo su demoni, vile, vampiri, duhovi, more, vještice i vukodlaci te ostala čarobna bića ostala u predajama hrvatskoga naroda do danas. U što od toga vjeruju Zagorci, točnije Zagorci stubičkoga kraja, iz kojega potječem i ja, otkrit će zanimljive priče o „veruvanjima“.

„Veruvanja“ stubičkoga kraja

U Hrvatskom zagorju priče o „coprnicama“, lučnjakima“ i duhovima nisu bile rijetkost. Budući da stara narodna kaže kako „u svakoj priči ima istine“ to su vjerovali i Zagorci. Za njih su te priče bila svakodnevnica te se u magična bića čvrsto vjerovalo. Stariji ljudi još i danas vrlo uvjerljivo pričaju o „coprnicama“ i vjeruju u njihove neobične moći (Hanžek 2009: 175).

Coprnice¹

Zanimljivo, i danas se mogu čuti priče o coprnicama. No, ženske su priče vezane uz staje, blago i domaćinstvo, dok su ih muškarci uvijek susretali noću kad bi se kasno vraćali kući i prolazili pokraj potoka, gdje su „coprnice“ prale rublje. Poznato je da se coprnica treba kloniti te paziti da im se ne zamjeriš. Ako te slučajno uzmu „na zub“, možeš ubrzo očekivati njihovu osvetu u staji ili kući, a malo je onih koji njihove uroke znaju i mogu otkloniti (Hanžek 2009: 175). Coprnice su akteri mnogih priča. Ovo su neke od njih koje su Darinki Hanžek pripovijedali stanovnici mjesta Gornja Stubica u srcu Hrvatskoga zagorja.

Zacuoprane blage

„Dok se krava utelila, ake bi tele parnule², znali sme da ga je zacuoprala coprnica. A kak nej znali, gda je još na večer tele bile zdrave kak ribica, a v jutre sme ga našli

¹ Coprnica je u Zagorju naziv za vješticu.

² parnuti – uginuti

krepanuga f štale. A krava je same splahuvala, kopala z nogami i same je štela z štale van. Ništ nije pomogle kaj sme na vrata ud štale ubesili f krpicu zvezani blagoslovljeni temen³ i se okuoli poškopili z svetu vodu. I dok sme na proleče prvi pout puščali blage na pašu, škropili sme je z blagoslovlenu vodu. Se tuo nije pomogle. Coprnica je coprnica! Niesme mogli zaštititi blage ud vuroka. A mogli sme si i misliti tera je tuo. Naviek je gledela čez obluk⁴ dok se je naša kravica telila. Trebale je pozvati čoveka teri je znal vračtvo proti coprije. Vračitel je došel, dunesel škatulicu⁵ i vu nje živu kačicu⁶. Sam je udišel⁷ f štalu⁸ i nigdo ni smel niti blizu biti. Si sme šтели da bi nekaj vidli, ali nišči⁹ nije znal kaj on f štale diela. Gda je zišel s štale vun, prizval je gazdu i rekel mu: „Blage je bile zacouprane! Če očeš znati tera ga je coprnica zacuoprana, napravi tak kak ti bum puvedal. F krušne peči na žerafke¹⁰ razbieli lanec¹¹, snemi ga i puliej z vodu. Druge jutre buš videl tera suseda bu prva došla k hiže nekaj posouditi. Nesmete je ništ ud hiže dati!“ I gazda je se tak napravil kak mu je vračitel rekel. Druge jutre došla je f dvurišče suseda. Imiela je obraz sega pofurjeni. Tak sme znali tere se coprnice nesmeme zameriti i muorame se čuvati od njejne coprije. Koštale je tuo pune penez¹², ali pokle nam više niti jene tele nije krepale“ (Hanžek 2009: 175–176).

Žaba coprnica

„A coprnica znala se je i v žabu pretvuriti. Tak je pri Vlahoviču, pri jene hiže f dvurišču bila veleka žaba. I furt je same štela fižu. Tiral su ju i z nogami i z meklu, ali ju niesu mogli utirati. Onda je muž zel vile i napičil žabu na nje. Hitil¹³ ju je daleke ud dvurišča. A suseda njihuva, ud toga dana, četiri dane nije zišla svoje hiže van. Gda se petuga dana pojavila, bila je sega zdrapana pu obrazu. Mam su znali da je ona ta coprnica tera se je v žabu pretvorila“ (Hanžek 2009: 177).

³ temen – tamjan

⁴ obluk – prozor

⁵ škatulica – kutijica

⁶ kačica – zmijica

⁷ udišel – ušao

⁸ štala – staja

⁹ nišči – nitko

¹⁰ žerafka – žeravica, žar

¹¹ razbieliti lanec – užariti lanac dok ne pobijeli

¹² penezi – novci

¹³ hititi – baciti

Coprnice na perišću

„Negda se je pripuviedale da na perišću¹⁴ pri jenem mustu, na potuoku f prvi mrak pereju flaku¹⁵ babe coprnice. Kre perišča su tramnjeki¹⁶ jake muokri pak ima pune vode i pu noći, gda čovek tud ide, ga je strah. Stari ljudi su puviedali da se v večer mogle čujti kak su na perišću coprnice toukle pu kuritu. Te coprnice nije bile smeti zvati, a duoj bi je zval, ili im rekel dober večer, imel bi žnjimi posla cielu noć. Coprnice bi ga preganjale z vilami i pretvurile bi ga f konja i nanjem jašile cielu nuoč. V jutre bi čovek došel dima prestrašen, zmoučen i betežen¹⁷“ (Hanžek 2009: 178).

Kak je Miške hodil f snuboke¹⁸

„A Miške je hodil f snuboke. Došel je du želieznuga mosta na potuoku. Pred njega duojde male mace. „Jaj, liepe mace bile, kaj si baš pred me došle?“ Mace se same njega držale. Obrne on na stezu i čuje da ženska pere na potuoku. „Tuo Katica nije stigla prati pu danu, pak ve dečine canjke¹⁹ pere“, mislil si je Miške. Duojde du perišča i mislil si je da je se bu javil, a tam nikuga nije bile. A onda najempout, same veleke kamiejnje, stijene i trnje se pred njim stvurile. Ud jedanaest vur večer du jutra, dok se nije male rezdanile, nije mogel najti pouta du svoje hiže, same je bloudil²⁰. Ves putrgani i zdrapani je došel doma“ (Hanžek 2009: 178).

Zacuoprana maslenka

„Bil je tak pintar²¹ f selu. Delal je škafe, pute i maslenke. I jempout na večer nesel je maslenku f druge sele. Ciellem putom v maslenke je neke kljuckale. Znal je on mam da je tuo coprnica, da več redil v maslenke. Dunesel je maslenku i dal ju je gazdarice, ali nije ništ puviedal kaj je bile putom. Vu te maslenke gazdarica nije nigdar mogla masle²² zrediti“ (Hanžek 2009: 177).

¹⁴ perišče - mjesto gdje se na potoku pralo rublje

¹⁵ flaka – posteljina

¹⁶ tramnjeki – travnjaci

¹⁷ betežen – bolestan

¹⁸ hoditi f snuboke – kada mladić ide u prošnju

¹⁹ dečine canjke – dječja odjeća

²⁰ blouditi (bluditi) – hodati dezorijentirano naokolo

²¹ pintar – bačvar

²² masle – maslac

Kako vidjeti vještice i kako ukloniti uroke?

Vrlo su zanimljive i priče koje objašnjavaju „kak je moći videti coprnice“, odnosno što treba raditi kako bi se vidjelo tko je vještica. Za vještice se govorilo da bi sjele na drvo ili metlu i tako letjele po zraku, a moglo ih se prepoznati i po tomu što su na Badnjak u crkvi stajale okrenute leđima oltaru. „Ak je nešči štel točne znati tere su žene coprnice, trebal je ud Lucije du Badnjaka, saki dan pu male delati drveni stolček. Na polnočku je bile treba dunesti stolček f cierkvu i stati na njega tak da si obrnjen ud jentara²³. Glediš dobre i videl buš tera je coprnica došla f cierkvu. Ali doma se z cierkve trebaš fejest žuriti. Coprnice se žuriju za tuobu i hočeju te vloviti. Zate muoraš putom, terim bežiš, sejati mak. Coprnice bereju mak i neju te stigle vluviti“ (Hanžek 2009: 182).

Naravno, važno je bilo i znati kako ukloniti uroke koje je bacila vještica.

„Babe f selu su takaj preguvarjale²⁴ da se vuroki utiraju. Naopak su očenaš mulile, hitale su režarjeni vuglen h vodu. Gda je krave nestale mlieka, trebale je doznati eli je zacuoprana. F selu je bila žena tera je znala vodu napraviti. Tri žaruča vuglena hitila je h vodu. Ak su potonuli na diene²⁵ na posoude, onda su sigurne bili vuroki i trebale je kravu zliečiti ud vuroka“ (Hanžek 2009: 182).

„Ak je pri hiže diete bile betežne, babica je zela z jognja²⁶ žerafke i metala jenu pu jenu žerafku h vodu i preguvarjala. Ak je žerafka mam opala na dno posoude, bili su sigurne vuroki. Če su pureki piskali, žene su pu žlica prelievale vodu i preguvarjale“ (Hanžek 2009: 183).

Vračiteli

Ako nisi znao kako ukloniti uroke, morao si zvati nekoga tko jest. No, takve su osobe bile rijetke i zvale su se vračitelji odnosno, u Zagorju, „vračiteli“. Zanimljivo je da su coprnicama gotovo uvijek bile proglašavane žene, ali uroke su znali skidati i muškarci i žene.

„Bile je f selu ljudi teri su znali preguvarjati i otirati copriju. Figa je bila niska ženščica. Živela je sama v male hiže daleke ud sela i ljudi. Štiela si je za kriepost pupiti male vina. Z nikem nije štliela imati posla i nikumu ona nije pripuviedala ništ o sebe. Ak si od nje iskal pomoč ili si joj se potužil, ona je sakumu štliela pomoči i savetuvala ga je kaj treba delati. Nigdar nišči nije bil v njenje hiže, vrata su naviek

²³ jentar – oltar

²⁴ preguvarati – dogovarati se, nešto usput govoriti

²⁵ diene – dno

²⁶ joganj – oganj, vatra

bile zaprte²⁷. Puviedali su stareši da je f selu bil neakvi vračitel Plaščar, guvurili su mu Buog, on da ju je fputil vu te posel“ (Hanžek 2009: 182).

„S Tugonice je jen čovek hodil vračit krave ud coprije. On je vračil z blagoslovlenu drienuvinu²⁸. Na štalski vrati, z nutrešnje strani, z kusturicu²⁹ je zdubel križ. Vu njega je zateknul križek teri je napravil ud blagoslovlene drienuve grančice. Na jaslami f štale, pred saku kravu, z svedrekem³⁰ je zvtal luknjicu, fteknul je vu nju blagoslovlenua temjana. I tak su kravice f štale bile zaštičene ud coprije“ (Hanžek 2009: 182).

„Vračiteli su sami puvedali kaj hočeju za plaču za svuoj posel. Tuo je naviek bile treba platiti, drugač preguvarjanje ne bi hasnile³¹. Ak pri hiže nije bile penez, oni su šteli zeti za plaču plafte, ručnik, ili puol litre rakije. Duoj got ih je z sela zval, oni su sikam išli i bili su poznati f selu“ (Hanžek 2009: 182).

Lučnjaki³²

U stubičkom se kraju smatra da su lučnjaci djeca koja su umrla prije krštenja ili one osobe koje su za života, zbog ljubomore, nekome zapalile staju ili sijeno pa na „drugom svijetu“ ne mogu naći mir. Govorilo se da ako u noći sretneš lučnjaka i ako ti dođe sasvim blizu, možeš vidjeti da mu je cijeli jezik u plamenu (Hanžek 2009: 179).

Dedek i lučnjak

„Išel je dedek kumima Zrinščakima već pu kmice³³. Kuhali su rakiju pak se je male duže zadržal pri nji. Več je i puol noći bile prešle da je išel dima. Jednak ud štaglja svetle du njega duojde. Bil je tuo lučnjak. Dedek gledi svetle pak si misli: ‘Sam Buog da si došel, buš mi bar male pusvietle!’ A nije se vufal ništ reči na glas. Nije se smeti v noći spuminjati niti z lučnjakem, niti z mačkem, z ničim kaj pred te duojde. Pu jene tiri³⁴ ide dedek, pu druge tiri ide lučnjak. Gda su došli du prve hiže f selu, lučnjak je zginul s čistuga mira. Ni traga, ni glasa od njega. Duoj zna kaj bi bile da mu se je dedek javil“ (Hanžek 2009: 180–181).

²⁷ zaprte – zatvorene

²⁸ drienuvina – biljka (stablo) dren (drijen)

²⁹ kusturica – mala sjekira

³⁰ svedrek – svrdlo

³¹ drugač preguvarjanje ne bi hasnile – inače uklanjanje uroka ne bi uspjelo

³² lučnjaki su bića ljudi koji nose svijetlo (luč)

³³ kmica – mrak

³⁴ tir – puteljak kroz snijeg

Ova priča pokazuje kako lučnjaci (ili druga bića) ne moraju činiti zlo ako ih se ne ometa ili im se ne javlja. No, ako slučajno nisi znao da to ne smiješ raditi, lučnjaci su te po noći gnjavili i plašili. Ipak, moglo ih se riješiti. Tako je i „Dragec na večer hodil čez trsje na Pustike i videl je nekakve svetle. Misli si je ‘Viš kak one liepe dole na Liscu svetli.’ I dok si je tak misli, tuo je svetle došle do njega. Bile ga je tak strah da se nije vufal iti doma. Spal je na štale. Muoral se je prekrižiti, onda je tuo svetle prešle“ (Hanžek 2009: 180).

Kak mi je lučnjak pusvietle

„Iše sam ja čez pole³⁵ z Bedekufčine. Bile je tak kmica da si niti prsta pred nosom niesi moge videti. Cielom putom sem si misli kak bum preše čez brf³⁶. Najempout opazim nekakve svetle. Misli sem si da si tuo nešči³⁷ svietli z lampušom, pak sem zakriča: ‘Duojudi sim, buš mi pusvietle bar dok prejdem čez brf!’ A tuo ti najempout duleti kak veter. Vide sem same rouku v jognju tera je svietlela. I tef mi je lučnjak pusvietle dok sem iše pu brvi. Ali je te svetle išle za menu čez pole i štele je z menu dima. Več sem bi strahu da se bum za vraga zapomoge, pak sem srdite reke: ‘Ak si vražij, odi k vragu, ak si Buoži, odi k Bogu!’ I lučnjak je zginu, udlete je kak veter“ (Hanžek 2009: 180).

Duhi³⁸

U stubičkom su kraju Hrvatskoga zagorja bila raširena i vjerovanja u duhove.

„F hiže sme imeli dvie postelje. Na jene su spali otec i mati, a na druge tri dečeci, mi tri brati. Jen je brat zbetežal. Dopeljali su ga z bolnice. On je ležal na postelje, a brat i ja sme spali na podu. Bil je fest betežen, a nije mogel mrijeti. Tatek je udnesel mlet žite za karminu za gibanicu, a diete je same štele videti oca. Znale je kam je otec prešel. Otec se je vrnul, a on ga je gledel, same se je stegnul i ostal. A četrnaest liet je imel. Da bi f hiže pripravili skuolke³⁹, otec je rastepel same postelj na koje je ležal brat. Na dvorišču je skuril bažulinu, slamu i perušinu s postelje. Mi sme z materu prešli spat k susedu. Bil je večer, otec je stal na pragu ud hiže. Najemput, zaškripi na prve noge ud očeve postelje. Drugi put zaškripi bolje, zadnja noga na postelje. Trejti put zaškripiju gredice. Sad se bu hiža zrušila,

³⁵ pole – polje

³⁶ brf – deblo koje se postavljalo preko potoka kako bi se moglo proći

³⁷ nešči – netko

³⁸ duhi – duhovi

³⁹ skuolke – odar

splašil se je otec. A onda si je mislil: ‘Morti⁴⁰ njemu brine na duše kaj je f hiže ostala druga postelja.’ Rastepel je otec drugu postelju, odnesel ju je z hiže i bil je mir, nigde više nije škripale“ (Hanžek 2009: 181).

Razna vjerovanja o ljudima i životinjama

Naravno da je u selima, osim ovih vjerovanja u neobična bića, bilo i različitih vrsta vjerovanja, odnosno „pravila“ kojih se trebalo držati. Radilo se o različitim odredbama koja su u selu bila općepoznata pa su ih se, naravno, svi i pridržavali. Ako nisu, najčešće su proglašavani coprnicama. Evo nekih najpoznatijih regula koje su određivale svakodnevicu:

„Ak se kukuvaču⁴¹ na tešče⁴² čuje, onda bu glava boliela.“

„Ak gazdarica čuje kukuvaču na tešče, ak ju je kukuvača fkanila⁴³, onda joj se bu sir začrvevel.“

„Če je šuma još guola gda se kukuvača prvi put javi, onda bu te lete gladne.“

„Ak je već šuma pustila listje, ak se zazeleniela gda se kukuvača prvi put oglasila, onda bu te lete dobre.“

„Ak je kukuvača prešla ud nas prije Petrova, onda bu liepa jesen.“

„Ak se čuje da kukuje posle Petra, onda bude loša jesen.“

„Če sova juška okoli hiže hu, hu, hu, onda bu veselje pri hiže.“

„Ak sova cuviče okoli hiže cuvik, cuvik, onda bu zlo došle f hižu.“

„Cucek ako tuli v dvurišču, onda bude pri hiže nešči hmrl.“

„Ak čuješ f šume tieščaka⁴⁴ kak s kljunem tuče po drievu, treba je tri put pljunuti. Tieščak se rad preveduval⁴⁵, saki put je drugač pupieval. Ljudi veliju: Ne daj Buog nikomu vekšuga kvara kak je tomu tiču pišiva glava!“

„Prepelica pupieva na senokoše: Puč purič, puč purič puce leb, dečku drek!“

„Z babu se nije smeti v jutre stati na putu. Nesreču dunese.“

⁴⁰ morti – možda

⁴¹ kukuvača – vrsta ptice, kukavica

⁴² na tešče – na tašte, na prazan želudac

⁴³ fkaniti – prevariti

⁴⁴ tieščak – vrsta ptice, djetlić

⁴⁵ preveduvati – pretvarati

„Gda se v jutre ide s kuoli nekam, Buog oslobodi da ti baba prejde prek ceste. Dunese nesreču.“

„Ak čovek v jutre ide na sud, a baba duojde pred njega, sigurne bu zgubil parnicu na sudu.“

„Ak kokut pred večer počne pupievati, a tuo nije njegovo doba, tuo znači da bu dešč curel.“

„Če se kokuši nedaju spat dok je več kmica, a još se one paseju, tuo je znak da bu curel dešč.“

„Ak kokuši ideju spat za jakuga sunca, znači da duge bude liepe vrijeme.“

„Gda je podžar, crvene nebe gda sunce zajaha, onda bude vetra.“

„Če ti mač ek prejde prek ceste, donese nesreču. Treba se je prekrížiti“ (Hanžek 2009: 183–184).

Zaključak

Jasno je, dakle, da su narodna vjerovanja u vještice i vradžbine u stubičkom kraju bila vrlo popularna. Znalo se da se copnicama ne smiješ zamjeriti, da se lučnjakima ne smiješ obraćati te da duhovima napraviš po volji. Morao si se čuvati prelaska babe ili mačke preko puta i sve će biti u redu. Ipak, događale su se i neobične stvari koje seoski puk nije znao objasniti pa su za njih najčešće okrivljavane coprnice.

Ta su se vjerovanja sačuvala i danas, a ima ih i u mnogim pričama, pošalicama i predajama. Hrvatsko je zagorje poznato po svojoj burnoj povijesti te predajama o vješticama, vilama, vampirima, dvorcima i njihovim podzemnim putovima, kraljevima i tužnim ljubavima. Nema mjesta koje nema neku svoju posebnu mističnu priču. Jesu li te priče istinite već je „drugi par rukava“ i morati ćete to otkriti sami – naravno, samo ako dođete u prekrasno Hrvatsko zagorje.

Što se pak tiče naših coprnica i lučnjaka o tomu bi se moglo pričati još mnogo. Nažalost, ta je tema relativno malo istraživana pa bi daljnje priče, predaje i vjerovanja mističnoga zagorskoga kraja trebalo još istražiti, proučiti i najvažnije, zapisati. No, to je već početak nekoga drugoga rada.

Literatura

Hanžek, Darinka. 2009. *Baština: Etnografski zapisi iz gornjostubičkoga kraja, Kajkaviana*. Donja Stubica.

Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, Golden marketing/ Tehnička knjiga. Zagreb.

Vlastita znanja i priče o vjerovanjima u Zagorju koja sam čula od roditelja, ali i djedova, baka i šire rodbine.

VJEROVANJA PETRINJSKOGA KRAJA

Martina Grbeša

Uvod

Od davnina se u čovjekovoj svijesti nalaze usađene specifične predodžbe o životu i svijetu oko njega, o svim pojavama, bićima i događajima koji su mu se ukazivali kao nepoznati, dotad neviđeni, tajanstveni, a koji su iziskivali određena objašnjenja, nazive i smještanje u životni kontekst. Naslanjajući se na već postojeća saznanja o svijetu, ljudi se nevoljko suočavaju s novim, neistraženim i neobjašnjivim. U takvim situacijama nastupa razrađivanje sustava vjerovanja – želja da se pronađe način suočavanja s onime što nas ograničava, zastrašuje, sputava i način razumijevanja i makar iracionalnoga objašnjenja za sve ono što nam je nerazlučivo i nezamislivo.

Shodno tomu, tijekom vremena su ljudi postigli grananje sustava vjerovanja, ustaljivanje normi i objašnjenja, pa su neobjašnjive pojave koje su potresale njihovu svakodnevicu pripisivali nadnaravnim bićima, uokrljivim očima i mnogim inim lošim ljudima.

U današnje vrijeme stvari su mnogo drugačije; ubrzan ritam života, postupna alienacija, zanemarivanje običaja i tradicije, visok stupanj obrazovanja – sve su to čimbenici koji utječu na pomicanje vjerovanja u drugi plan i pronalaženje racionalnih objašnjenja za dosad neobjašnjivo. Iako se to razmjerno brzo događa, postoje ljudi u nerazvijenim, ruralnim sredinama čiji se životi još i danas sastoje od niza vjerovanja, kao i ljudi koji u pamćenjima čuvaju priče koje su im prenijele bake i prabake, no koji su se i sami nerijetko uvjerali da se vjerovanja ne nazivaju bez razloga – vjerovanjima. Upravo zbog takvih pojedinaca, kao i stručnih ljudi iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, vjerovanja se neće zadržati, uvijek će biti poznat barem neki njihov segment, ostavljajući trag u stručnim knjigama ili jednostavno – u riječima i mislima ljudi koji će svojim potomcima prenositi najvažnije i najzanimljivije događaje njihovih života koji su uključivali upravo uvjeravanja u ta ista vjerovanja.

Uvjerivši se kako današnje generacije mladih ljudi nisu dovoljno, a možda i nikako, upoznate s narodnim običajima i vjerovanjima jer ih najčešće ne zanimaju, izašla sam na teren i u rad uklopila kazivanja ljudi koji su se osobno susretali s različitim vrstama vjerovanja.

NARODNA VJEROVANJA

Vjerovanja općenito

Vjerovanje je mentalni čin kojim netko prihvaća kao istinit neki sud (tvrdnju, mišljenje), iako za to prihvaćanje nema neposredne osnove u vlastitom „iskustvu niti ga može opravdati pravilnim logičkim izvođenjem iz suda koji je već utvrđen kao istinit. Psihološka je osnova vjerovanja različita; nekada se ono zasniva na stavu intelektualne receptivnosti ili sugestibilnosti koji pojedinac zauzima prema sudovima i mišljenjima koja su u njegovoj društvenoj okolini prihvaćena, nekada na povjerenju u autoritete (osobe, institucije i slično) koji određena mišljenja zastupaju ili nameću. Kada se vjerovanje odnosi na činjenice svakidašnjega ili znanstvenoga iskustva, ono se često oslanja i na vjerodostojnost, mogućnost da se sadržaj vjerovanja kao vjerojatan uklopi u sustav iskustava i na iskustvu osnovanih spoznaja“ (Šentija 1977: 546). Tim je riječima objašnjen termin vjerovanja u *Općoj enciklopediji jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda*, a Tomo Vinšćak vjerovanja poima kao fragmente davno zaboravljenih, danas već nestalih religija, no tvrdi da postoje i vjerovanja stvorena iz određenih uzroka ili dominantnih uzora koji su utjecali na samu konstrukciju vjerovanja.

Iako etnologija kao znanost izbjegava upotrebljavanje pejorativnoga izraza „praznovjerje“ već upotrebljava izraz „vjerovanje“, u literaturi je moguće pronaći pojedine autore koji su u svoje studije uklopili i izraz „praznovjerje“. Shodno tomu, pitajući samoga sebe što to praznovjerje zapravo jest, riječ praznovjerje samom svojom konstrukcijom govori da je u opreci s punovjerjem. O praznovjerju govore oni koji misle da im takvo nešto nije svojstveno jer je neko drugo vjerovanje, vjerovanje koje se ne poklapa s njihovim, za njih praznovjerje, tj. prazna-vjera jer se ne uklapa u njihov već razrađen sustav. Tako je moguće zaključiti kako se izraz praznovjerje temelji na subjektivnom doživljaju onoga tko izlaže mišljenje o određenom vjerovanju, a tko odlučuje radi li se o vjeri ili praznovjerju (Belaj 1998).

Razgraničivanjem, opisivanjem i približavanjem vjerovanja suvremenim čitateljima bavila se i profesorica Jadranka Grbić Jakopović, koja u uvodu u svoj članak o vjerovanjima koji je objavljen u knjizi *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha* piše da su vjerovanja, tj. predodžbe „u dugom vremenskom hodu prerastale u tradicijske oblike ponašanja, u niz emotivnih, racionalnih postupaka tijesno povezanih s kulturnim i društvenim činjenicama“ (Grbić 2001: 467).

Najčešća vjerovanja u istraženoj literaturi

Jedno od najraširenijih vjerovanja je vjerovanje u demone manističkoga podrijetla, demone koji su nastali od duša pokojnika koje su nastavile određenu vrstu života i nakon smrti. Duša predaka koji su umrli ima mogućnost svakodnevno se objavljivati u različitim obličjima, a najdraži oblik je zmija koja živi u kući ili oko kuće, takozvana zmija pokućarka ili zmija čuvarkuća. Postojale su određene zabrane o pozdravljanju ili ljubljenju na kućnom pragu pod kojim se u prošlosti pokapala novorođenčad kako bi njihova duša ponovno oživjela u ženama koje prelaze preko praga i na taj način bila ponovno rođena. Kultu pokojnih predaka pripada i vjerovanje u tri suđenice, predstavnice triju pokojnih naraštaja koje bi bdjele nad kolijevkom novorođenčeta dok mu ne odrede sudbinu. Mnogi demoni nastaju zahvaljujući vjerovanju da prerano preminuli čovjek, tj. njegova duša, nalazi mir tek nakon što prođe vijek koliki mu je bio namijenjen za život.

Mogućnost postojanja vila nije potpuno razjašnjena, no pod vilama podrazumijevamo divne djevojke duge zlatne kose: „Izgled im je gotovo božanstven. To su mlade žene izvanredne ljepote, visoke i vitke, bujne raspuštene kose ili spletene u raskošne pletenice koje, umivajući se ranom zorom na izvoru ili bunaru, češljaju zlatnim češljevima. Odjevene su u bijelo. Kite se zimzelenim vijencem na glavi, a katkad imaju zlatnu krunu i zlatnu zvijezdu na čelu. Opasuju se zlatnim pojasom“ (Grbić 2001: 473). Žive na planinama ili u vilinskim spiljama, a vjeruje se i da je drvo hrasta njihovo omiljeno mjesto za odmor. Druželjubive su, vole se družiti s mladima i zavaditi muškarce kako bi mogle ostvariti svoj vilinski porod jer vilinskih muškaraca gotovo i nema. Bez obzira na to što vole pomagati ljudima, ako se naljute, postaju osvetoljubive.

Mnogi su ljudi strahovali od povratka umrlih ljudi, stoga se razvilo vjerovanje u vampire, u hrvatskoj tradiciji uglavnom pod nazivom vukodlaci, kudlaci i sl. Pošteni i dobri ljudi postali bi vampirima ako bi preko noći njihov grob ostao otvoren ili ako bi preko njihova trupla preskočila neka životinja jer pritom životinjska duša prelazi u mrtvo tijelo. Uobičajeno se vjerovalo da ponajprije zločinci, kršćani preobraćeni na islam i svećenici koji su počinili veliki grijeh ne mogu naći mira na drugom svijetu dok ne „odrade“ sve što su dužni.

Vrlo ozbiljno su shvaćeni i demoni bolesti, često antropomorfizirani, koje je zabranjeno nazivati njihovim pravim imenima kako ih se ne bi prizvalo. Kuga, koja je prikazana kao oronula starica zastrašujućega izgleda, obješenih grudi, sa stopalima kao u jarca i iskešenim zubima naziva se kuma, a njezina sestra, kolera, naziva se tetka. Od ognjišta ih se pokušava odagnati i udovoljiti im čišćenjem kuće, pripravljanjem stola te pripremanjem tople vode, češlja i ručnika.

Od likova sličnih patuljcima je najpoznatiji malik, nazivan još mnogobrojnim nazivima poput maljak, maljenica, maličić, malik, macmolić, dječaćić s crvenom kapom koji je dobronamjeran, iz rasonode ribarima mrsi mreže i plaši ljude te im pomaže u nevoljama ako ga počaste ukusnim jelima. Vjeruje se da se rađa iz jajeta koje je izlegla sedmogodišnja kokoš, a koje se pod pazuhom nosi devet mjeseci umotano u crnu svilu.

Postoje ljudi u kojima prebiva zao duh, za koje se govori da su ljudi s demon-skim moćima; jedna od njih je i mora, djevojka koja je rođena u crvenoj košuljici, krvavoj placenti i pri čijem su porodu zaboravljene magične riječi koje je trebalo izgovoriti. Nakon vjenčanja može postati vještica, a često su i stare, ružne žene smatrane vješticama, posebno ako koriste ljekovite bilje i posebne formule za liječenje bolesti. Ljudi su se od takvih demona branili premazivanjem dječjih kolijevki i tabana češnjakom, crtanjem križeva od katrana na kućnom pragu, pentagramom, tzv. solomonovim slovom na vratima, kao i kađenjem raznim mirisnim biljkama.

Tamo gdje se vjerovalo u vještice, vjerovalo se i u proricanja i čaranja. Proricale su se vremenske prilike, trudnicama spol djeteta koje nose, smrt bližnjih uz pomoć crvenoga luka, odrezanih noktiju ili kose, čistoga tena, zlogukih životinja koje bi se motale oko kuće onoga tko će umrijeti. Razni magijski postupci koristili su se u oba smjera – kako bi se učinilo nešto nažao te kako bi se nekoga obranilo od čaranja. Urokljive oči posjeduju mnogo ljudi, posebice žene, no dogodi se da osobe urokljivih očiju nekoga i nehotice ureknu, diveći se, primjerice, ženinoj ljepoti ili zdravom novorođenčetu. Stoga su razvijeni obrasci djela koja se čine. Primjerice, kad majka rodi zdravo dijete, u jastuk mu se stavlja malo soli ili majci pod jastuk sjekirica i muške gaće koje će otjerati sve uroke dok god se majka i dijete nalaze u babinjama, vremenu nakon poroda kada su najpodložniji urocima, a postojala je i zabrana posjeta dok novorođenče ne ojača. Uobičajeno je i da se u svatovskoj povorci maše barjakom kako bi se otjerale zle sile ili bi na čelu povorke hodao svat s pijetlom u naručju, koji bi odvrtao pogled urokljivih očiju od mladenaca. Bez obzira na situaciju u kojoj se bilo tko nalazi, poželjno je da posjeduje predmet koji sadrži jarku boju, preporučljivo je da to bude crvena koja bi odvukla prvi pogled urokljivoga oka, koji je najgori i koji učini najviše zla, na dotičnu osobu (usp. Schneeweis 2005).

Vjerovanja u izlječenje

Narodna medicina oduvijek je bila prisutna u svakodnevnim životima ljudi, od službene medicine odvojena svojom karakteristikom usmenosti, nezapisanosti. Prenosila se generacijama usmenom predajom, a svaka generacija bi čula drugačiju modifikaciju određenoga recepta ili važnoga sastojka za koji se vjerovalo da će

izliječiti, primjerice, neplodnost. S vremenom su se neki elementi dodavali, neki izostavljali, no bilo je potrebno odvojiti korisne postupke od štetnih i beskorisnih kako bi se utvrdili najučinkovitiji postupci izlječenja određenih bolesti. Najčešće su žene bile te koje su se bavile bakanjem i pripremanjem ljekovitoga bilja za koje su u određenim situacijama liječenja zaključile da, ako se pripremi na pravilan način, ima neobjašnjiva, nadnaravna svojstva izlječenja.

Razvitkom službene medicine ukorijenila se misao da će narodna medicina postupno nestajati. Misao nije kriva, no seosko će stanovništvo, suočivši se s potencijalnim gubitkom voljene osobe, psihičkim problemima, neuspjehom na poslu ili nemogućnošću zadovoljavanja partnera, i danas će takve nedaće pripisati magiji te će pomoć tražiti kod ljudi koji skidaju uroke, razvijaju zaštite od negativne energije i zlih sila.

Žene nazivane vješticama ili biljaricama vjerovala su da za svaku bolest postoji određena biljka koja bi ju izliječila te su razrađivale i posebne recepte i lijekove koji su uključivali biljke. Takva su se vjerovanja i prakse zadržala i danas, bez obzira na to koliko je ljudi spremno ili nije spremno priznati da prvo vole posegnuti za ljekovitim biljem u nadi da će se izliječiti od bolesti koje nisu uvelike zlokozne. Relevantno mjerilo povjerenja u ljekovito bilje odražava se u velikom broju bilja koje je moguće kupiti na tržnicama, kao i sjemenki, čajeva i masti. Pri terapijama liječenja u pripravcima se koriste listovi, korijenje, sokovi, cvjetovi, no u krajnjim slučajevima i čitave biljke. Brojno voće i povrće može imati ljekovita svojstva, kao i apotropejska, pa je tako ustaljeno vjerovanje da se na Badnjak djeci daje žličica češnjaka i meda jer je češnjak ustaljena zaštita od vještica.

Osim ljekovitoga bilja vjerovalo se da mnogi proizvodi životinjskoga podrijetla mogu biti vrlo učinkoviti pri liječenju, poput medvjede, ježeve i puhove masti, kokošnjega želuca, golubinjega urina ili kokošnjega izmeta, kojim su se oblagali bolesni dijelovi tijela, paučinom se zaustavljalo krvarenje i pospješivalo brže zarastanje rana, a za smirivanje vrućice koristilo se živo razrezano pile koje se stavljalo na tabane bolesnika. Kao apotropejsko sredstvo za obranu ljudi, posebno djece i trudnica od urokljivih očiju, upotrebljavalo se perje različitih životinja, kao i njihovi zubi koji su se nosili kao ukras oko vrata ili oko ruke.

Govoreći o lijekovima ljudskoga podrijetla, znoj se smatrao najučinkovitijim sredstvom za vraćanje k svijesti, urin za liječenje rana i posjekotina, majčino mlijeko za upale oka, a menstrualna krv se smatrala lijekom za padavicu, kao i najvažnijim sastojkom magijskih ljubavnih pripravaka.

Prema vjerovanjima, magija može utjecati na razbolijevanje ljudi. Ako je dijete nemirno, dobije iznenadnu bolest ili dobiva iznenadne napade histerije, valja

posumnjati u nagaz, namet ili urok. U bolest se, dakle, može nagaziti na nečistim mjestima punim zlih sila, netko ju može nametnuti namjenski ili se može pripisati urokljivim očima. Osobe urokljivih očiju mogu nekoga ureći i sasvim neželjeno, stoga je iz njihova vidokruga potrebno maknuti novorođenčad, a za vrijeme babinja je poželjno izreći pokoju formulu zaštite od zlih sila. Zaštitni postupci najvažniji su pri najvećem djelovanju nečistih sila na čovjeka – za vrijeme svadbe, trudnoće i babinja, za poklada te ako se noću nađe na groblju ili smetlištu. Magijske postupke zaštite od uroka ili preventivne postupke izvode osobe posebnih sposobnosti i znanja, a postupci se sastoje od izgovaranja određenih molitava, kađenja tamjanom, bacanja užarenoga ugljenvlja u vodu i slično. Ustaljeno je da osoba koja zna tekst protiv uroka isti na samrti prenosi osobi za koju vjeruje da posjeduje dar liječenja.

U literaturi postoje i brojna zaklinjanja pri liječenju zmijskoga ugriza kada se oko čovjekova stopala iscrtava krivulja u koju se upisuje magijska formula:

Karo karuce, karo in kruce, sanom reducet – imreducet sanom Imanuel Paraklitus – omo vivens, serpens morietur + v ime + oca + i sina + i duha + svetoga + amen +

Pri seansi skidanja uroka, prvo je potrebno utvrditi je li bolest uopće nastala od uroka ili ne. Ako je, počinje se s provođenjem magijskoga postupka dobavljanja vode nizvodno niz rijeku ili ju treba zahvatiti ispod sedam mostova. U tu se vodu zatim bacaju komadi žeravice, prilikom čega se izgovara formula kojom se utvrđuje kako je urok uopće nastao. Ako jedan ugljen potone drukčije od ostalih, vjeruje da se je urok nastao na osobi kojoj je i bio namijenjen. Tekstovi protiv uroka se izgovaraju nerazgovijetno, mrmljajući, da ih urečena osoba ne može čuti jer u suprotnom neće djelovati. Vodom u kojoj je žeravica ugašena ureknutoj se osobi maže čelo, lijeva ruka i desna noga, zatim desna ruka i lijeva noga, a nešto vode treba i popiti. Bolest se iz tijela tjera odozgo nadolje, od glave prema nogama. Ugljen preostao nakon seanse baca se preko krova ili na put kojim nitko nikad neće proći, a voda se izlijeva kraj kućnoga praga u zemlju.

Kao primjer teksta protiv uroka, basmi i zaklinjanja slijede zapisi *predgovora za glavu* i *predgovora za oko*:

Predgovor za glavu

Vurok sedi pod pragom, vuročica na pragu.

Kaj vurok napravi, vuročica raspravi.

Rečjum pomočjum Blažene Djevice Marije,

Neznajuć došlo, neznajuć prošlo.

Ako si iz gore, ajd u goru.

Ako si iz vode, ajd u vodu.

Ako si iz smeća, ajd na smeće.

Ako si iz mraka, ajd u mrak.

Ako si ispod venca, ajd pod venec.

Ako si ispod rupca, ajd pod rubec.

Ako si ispod peče, ajd pod pečū.

Ako si ispod kape, ajd pod kapu.

Predgovor za oko

Putom idu tri device, samoga Boga posestrice.

Prva nosi belu metlicu, razganja belu poganicu.

Druga nosi krvavu metlicu, razganja krvavu poganicu.

Treća nosi crnu metlicu, razganja crnu poganicu.

Rečjum pomočjum Blažene Djevice Marije,
neznajuć' došlo, neznajuć prošlo.

Ajd otale ti nesnaga. Ti tu mira nemaš.

Tu te mati ne rodila, pop ne krstil.

Ajd u onu goru de se Bog ne moli,

meša ne služi, pevcı ne popevaju,

zvona ne zvone, kruh ne lomi.

Ajd u onu goru visoku,

u planinu,

u morsku dubinu.

(Brenko, Dugac, Randić 2001.)

Kazivači s petrinjskoga područja

Ideja pisanja o narodnim vjеровanjima grada Petrinje i njegove okolice proizašla je iz svakodnevnih opaski baka, strina, djedova, ujaka i inih starijih osoba – da se ne pozdravljamo na pragu, da ne čitamo za vrijeme jela ili da ne ostavljamo „oblizeke“

na tanjuru već da pojedemo sve jer – kakav si na jelu, takav si i na djelu. Djeca uglavnom preokreću očima na upozorenja starijih koji svojim potomcima prenose razne prakse koje počivaju na vjerovanjima, opise simbola i zaštite od uroka. Iako ni sami ne vjeruju potpuno u iskaze koje prenose, već su pomalo i sami skeptični, stari se ipak drže mišljenja da „što je sigurno – sigurno je“¹ i „bolje vjerovati nego se uvjeravati na vlastitoj koži“.² Krenuvši od klasičnih vjerovanja da nam crna mačka koja pretrčava cestu zapravo neće donijeti nesreću ako se triput povučemo za stidne dlake, preko crvene končane narukvice na desnoj ruci novorođenčeta koja rastjerava zle sile, do vjerovanja da mlada djevojka ne smije sjediti na rubu, tj. „čošku“ stola jer se nikad neće udati, uspjelo se zagrepsti i po, barem većini, nedovoljno poznatim vjerovanjima. Kako bi se vjerovanja aktualizirala, ponovila, zapisala, sačuvala, dobri ljudi kazivači iz Petrinje i okolnih sela usudili su se sjesti, promisliti i ispričati svoje doživljaje i poimanja povezana s vjerovanjima.

Potrebno je napomenuti kako nitko o ovoj temi nije pričao s oduševljenjem ili bez određene doze bojazni, pojmljivo birajući riječi i detalje koje će iznijeti, a prvenstveno kojih će se uopće dublje prisjetiti zbog straha da se zle čini slučajno ne bi ponovno navukle u njihovu kuću. Iako su svi potencijalni kazivači bili unaprijed upoznati s prirodom skupljanja podataka ovakve vrste, znajući da podatke iznose osobi potpuno odijeljenoj od takvih čini, koja će te iste podatke iskoristiti u akademske svrhe, mnogi su odustali od kazivanja nakon samo nekoliko izrečenih rečenica ponavljajući: „Svašta se događalo, Bože, svašta zlo i nečisto.“³ Ova nesigurnost u kazivanje i izrečena rečenica govori samo jedno: koliko god ljudi s petrinjskoga područja u današnje vrijeme nisu upoznati s vjerovanjima i nimalo ih ne zanimaju niti intrigiraju, nekada su razne varijacije vjerovanja određivale svakodnevice i ustaljene navike ljudi koji su se trudili pridržavati ih se, kao i „satrti sva zla u korijenu“, zla koja su uroci donosili sa sobom.

Zbog takvih situacija, ovaj zbir vjerovanja ostat će zakinut za najzanimljivije događaje, seanse skidanja uroka i izrade sustava za bacanje uroka. Bez obzira na nepotpunost podataka, u sljedećem odlomku doneseni su iskazi kazivača koji su, bez obzira na sve, bili voljni podijeliti barem mali dio događaja iz svojih života koji su odredili mnogobrojne njihove navike jer su sva vjerovanja vrlo ozbiljno shvaćali, a samim time se i pridržavali pravila određenih pojedinim vjerovanjem.

¹ Izreka koju često koristi Kazivačica 3.

² *Ibid.*

³ Rečenicu izrekao kazivač pri pokušaju kazivanja o vjerovanjima.

KAZIVAČICA 1⁴

Nisam previše upoznata s otimi vračkama, no bratu mome se dogodilo da mu je iznenada svo blago iz štale pocrkalo, a blago bilo zdravo, pa ni sam nije znao zašto se to dogodilo. Otišao je po savjet bab' Bari koja ga je pitala je li se možda posvadio s kime oko te stoke – a znala je ta bab' Bara svašta. Reče da se posvadio sa susjedom jer je njegova stoka za vrijeme uteravanja u štalu prelazila njegovu među i zalazila mu u dvorište, što je susjedu jako ljutilo jer joj je stoka gazila po cvijeću. Bab' Bara je odmah znala da se radi o uroku kojeg je susjeda složila iz osvete; naputi Bara mog brata neka na iduću Mladu nedjelju ode u svoj kokošinjac i skupi kokošji izmet, položi ga oko svoje kuće hodajući šest puta od plota do ulaza u kuću. Time će joj vratiti štetu za urok kojeg je priljepila njemu; sad je njeno blago pokrepalo, te se na taj način zauvijek riješio njene napasti.

Stare cure koje nitko nije htio ženiti, a kamoli pogledati, bile su ljubomorne na cure koje su se na vrijeme udale i rađale djecu k'o od šale. U takvim slučajevima bavile su se zacopravanjem nevjesta trudeći se da joj napakoste ili otežaju život što je više moguće, samo kako bi ih gledale i likovale nad njenom nesrećom koja je maločas bivala srećom. Moja majka mi je kao djevojčici pričala što se to sve zapravo događa kada sam je zapitala zašto su njene noge u vječito otvorenim ranama iako se nigdje nije udarila niti porezala niti igdi išta.

Pričala mi je kako joj ljubomorne duše rade i zlo i trude se otežati joj podizanje osmero djece što je više moguće – a bome su joj i otežale. No smirena je moja majka bila, nikad ih nije klela niti srdila se; brižno je svako toliko prematala rane na nogama koje su uvijek iznova flisale – pomisao da mora biti jaka i smirena zbog svoje djece ju je spašavala.

Bilo je neprestanih prepirki i oko krava i mlijeka; babe su znale nabrajati nad tuđim kravama kako bi potpuno prestale davati mlijeko samo da bi nekome napakostile ili pak nabrajati kako bi mlijeko tuđe krave prešlo njenoj kravi, kako bi one imale nepresušan izvor. U tim slučajevima su vezale bijele štrikove od tuđe do svoje štale, te ih povlačile do svojih štala koliko bi mogle, samo da tuđa krava ostane bez mlijeka, a to mlijeko se povuče do njihovih krava. Zato su ljudi od crvenih krpa izrezivali dugačke trake i vješali ih kravama o repove, kako bi ih zaštitili od takvih coprnjica. Ako bi se tko htio osvetiti babi koja bi mu napravila zlo s kravama, na Mladu nedjelju neka puškom pukne u kopanj u svom svinjcu, pa će babi njena krava krepasti.

Bab' Bara je znala i gatati iz posebnih karata, kao nitko u našem selu tada. Karte je naslijedila od svoje prabake koja je bila vješta u čitanju karata, a koja je to znanje prenijela svojoj kćeri, Barinoj baki, koja je to na kraju prenijela svojoj unuci.

⁴ Imena kazivačica znana su autorici.

Pomoću karata je iščitavala budućnost, skidala uroke (koristeći pritom još i gaće i sliku onoga s koga je potrebno skinuti određeni urok), no mogla je napraviti i poneku lošu stvar, zavisi od raspoloženja.

Ako bi joj se tko slučajno zamjerio ili njoj pokušao namijeniti urok, zakapala bi životinjsku kost kraj temelja njegove kuće ili bi je jednostavno bacila u temelj dok se salijevao. Sad me pitaš zašto kost? Pa zakapala je oglodanu kost, kako bi se ukučani te kuće do kraja života glodali, tj. ne slagali i do kraja života živjeli u nesuglasicama i nesreći.

Sigurno si čula da ljudi upozoravaju da ne valja njihati praznu kolijevku jer će uskoro netko roditi mrtvorođenče, da ne valja ostavljati veš na štriku preko noći kako ga netko ne bi urekao, da nakon šišanja kosu ne valja bacati bilogdje, već ju je potrebno izričito spaliti, kako ne bi došla nekome nečistome u ruke koji bi je iskoristio za pravljenje lutkica preko kojih se bacaju uroci, kao da ni ne valja paliti cigaretu na svijeću, jer svaki put kad to učiniš – umre jedan mornar.

Čula sam da su ljudi pokušavali prizvati mrtve duše s onoga svijeta; u tom slučaju bilo je potrebno isplesti stolac od sedam vrsta drveta bez iti jednog čavla na kojeg treba u ponoć sjesti na sred sobe i zahtijevati da ti se mrtvi pokažu. Uplitanje u takve stvari vrlo rijetko su završavale bez posljedice, tako da su se samo dovoljno hrabri upuštali u takve pothvate. Jednom muškarcu je umrla žena pri trećem porodu. To dijete koje je rodila nikad nije imalo mira, stalno je vrištalo i plakalo, nije spavalo. Muškarac više nije mogao gledati kako mu dijete propada, već je skupio hrabrosti prizvati ženinu dušu kako bi smirila dijete. Otada, svake noći se čula škripa vrata jer su se sama otvarala, a par trenutaka nakon te škripe dijete se umirilo i moglo se čuti kako mljacka – majka je dolazila dojiti svoje dijete. No, djevojka koja je prizvala svog dragog koji je poginuo u vojsci nije imala sreće. Ona ga je uspješno uspjela prizvati, no duša me je zapela na ovom svijetu i nije se mogao vratiti, pa ju je proganjao i dolazio u san svake noći sve dok nije poludjela i objesila se na kvaku od vrata u istoj sobi u kojoj je obavila prizivanje dragog vojnika u ponoć.

Teško je prisjetiti se sada baš svega, možda i bolje da sam puno toga zaboravila, samo neka je zlo što dalje o svijetu nas.

KAZIVAČICA 2

„Draga moja – bab’ Cagara, baba sa šarenim čarapama i opancima koji se nikad nisu derali, delala je prdačinu kod nas po selu i coprala svakog tko joj se zamjerio ili na koga je bila ljubomorna. Moja baka imala je polje zdrave pšenice, te godine je posebno dobro rodila, a kada je bab’ Cagara vidjela da i njena pšenica nije toliko dobra, došla je mojoj baki i prijetila joj kako do jutra neće više ni klasa biti od

njene pšenice. Znali smo kakva je bab' Cagara, no baka ju je samo istjerala iz kuće. Sutradan, u svitanje, pšenica se žarila crvenom vražjom bojom, da bi se na kraju potpuno osušila. Na ulazu u polje pronašli smo mali tronožac iz našeg dvorišta omotan isprekrižanim nitima crvene vune. Znali smo da je bab' Cagari uspjelo ono što je nasjekla nad tim tronošcem.

Također je djevojkama iz sela pronalazila muževe – samo ona je znala korijen koje trave je potrebno upotrijebiti za zacoprati mladiće. Ubirala je korijenje i drvca iz živica zvano priljubići, koje je prvo sušila, omotavala vlasima djevojke koja je željela pronaći muža, zatim ih je palila i kadila put od djevojbine sve do momkove kuće. Rijetko se događalo da nije uspjela spojiti momka i djevojku koje je naumila spojiti.

Znala je posebne vračke, ta bab' Cagara, njene urokljive oči nema gdje nisu štetu napravile. Pričalo se da je Mladom nedjeljom jašila po plotovima u selu i redom bacala uroke na koga god je stigla. Bila je zla – toliko da je osam dana umirala vrišteći.

Vjerovalo se svašta – mladim djevojkama je posebno bilo zanimljivo vjerovati da ako čitav dan na Sveta tri kralja budu postile i ne budu niti vode pile, da će sutradan prvo što ugledaju biti momak koji će ih oženiti. Ja nisam mogla izdržati, oko deset sati navečer me pritisla glad, pa sam morala malo štrpnuti da nitko ne vidi. Dragica je idućeg jutra ugledala momka koji ju je nakon tri mjeseca oženio, a iščuđavala se kako ja nisam nikog ugledala, a postila sam čitav dan kao i ona. I bolje da sam joj prešutila da sam jela, jer ionako nisam još htjela udaju.

Bilo je zlih ljudi koji su mi htjeli učiniti bilošto nažao, na svojoj koži sam to osjetila. U bašči sam pronalazila konjske dlake povezane crnim koncem napola upiknute u zemlju između gredica, šibice zabodene u zemlju omotane šarenim koncima za vezenje, znaš, željeli su mene i mog Matu rastaviti, bio je lud u to doba, a ja sam samo plačući spaljivala zacoprane predmete koje sam pronalazila po dvorištu, jer znala sam da netko namjerno radi loše. Sigurna sam u to jer sam od mame čula kako je bab' Cagara rastavljala muža od žene želeći ga samo za sebe, pa je plela lutkice od slame omatajući ih također konjskim vlasima i stavljala je neprimjetne svijeće na pragove ili na ulaz u dvorište kako bi onaj koji između njih prošao ili umro ili ostavio partnera, zavisi za što je copru namijenila. Dugo vremena sam u vrtu pronalazila te šibice, što sam već spomenula, omotane šarenim koncima. Imala sam užasne glavobolje i znala bih da neće prestati dok ne nađem predmet zacopran namijenjen meni – otišla bih u vrt i uvijek iznova pronalazila šibice i tek bi tada glavobolja prestala. Do idućeg puta.

U našem selu svi su vjerovali da sv. Ante Padovanski pomoći će nam u svemu, jer ipak je zaštitnik našeg sela čiju smo svetkovinu redovito slavili. Susjed Ivan jednom se naljutio jer mu pos'o u polju nije išao kako treba, te je za to krivio sv. Antu –

otišao je na početak sela gdje se nalazi kip sv. Ante kojem je u ljutnji polup'o noge. Nakon par godina Ivan je dobio ćer koja je imala obrnuta stopala, znaš, suprotno nego su obično.

Vjerovali su seljani i da vrelo koje je u našem selu čudotvorno je. Ako si bio teško bolestan, trebao si natočiti vode s tog vrela, ostaviti je da stoji sedam dana i okupati se u njoj i ozdravio bi. Bila je to čudesna voda, zvaše je sumporna voda, koja je na dnu klučala, ali šteta je što nismo mogli prati već u njoj jer je nepodnošljivo smrdila.

Bab' Kata je znala liječiti copre; vjerovala sam da me žena dvije kuće dalje od moje zacoprana jer je bila ljubomorna na boju mojih očiju – uvijek je govorila kako predivne plave oči imam i kako bi sve dala da i ona ima takve. Probudila sam se jedno jutro s natečenim okom, bilo je skroz zatvoreno i peklo je. Bila sam dijete od sedam godina i mama me odvela bab' Kati koja mi je rekla da otrgnem dvanaest lipica od brezove metle i da joj ih donesem prije zalaska sunca kako bi mi izliječila oko. Prebacivala je te lipice preko mojih ramena naizmjenice pritom nabrajajući za izlječenje. Liječila me mjesec dana i na kraju ipak izliječila.

Trebali smo biti na oprezu zbog urokljivih očiju i raznih copri; neke žene su znale određene priče koju su se nabrajale za izlječenje. Tu priču nije znao svatko, a žena koja je bila na samrti, osjećala je dužnost prenijeti priču nekome mlađem, tko će nastaviti liječiti zacoprane ljude. S druge strane, nekim ljudima je bilo lakše vjerovati da sva ta zla rade ogorčene vile, nego da sve to zapravo čine ljudi.

Bog te blagoslovio dijete i čuvaj se urokljivih očiju, možda i danas odnekud vrebaju.

KAZIVAČICA 3

Kata Arbutina bila je žena poznata po zlu koje je spravljala mladim djevojkama koje su se spremale za udaju ili koje su se tek udale. Maloj Dragici je donosila pogačice, te je napominjala da ih samo ona jede, jer ih je s ljubavlju samo za nju ispekla. A mala Dragica kakva je bila, uvijek bi ponudila nekoga iz kuće pogačicama, na što bi Kata vrisnula i govorila da će se uvrijediti ako ih da drugima da jedu. Dragica je nekoliko godina prihvaćala i jela Katine pogačice, a svo to vrijeme je pokušavala i zatrudnjeti, no bezuspješno. Otišla je hodži u Sarajevo da vidi što se s njom događa, a hodža joj je rekao da kad dođe kući i na poklon opet dobije pogačice, da ih zakopa iza kuće kako bi copra koja joj je došla preko pogačica skinula se i kako bi joj se maternica vratila u normalan položaj, jer je sada okrenuta naopačke. Napravila mala Dragica kako joj i rečeno, ne puštala više Katu u kuću nakon što joj je donijela zadnje pogačice, zakopala ih je u vrtu, a nakon četiri mjeseca ostala je trudna.

Za tu priču nisam ni znala dok se meni nije dogodila slična stvar – a bila je to živa istina. Ista ta Kata Arbutina nutkala me vrućim germitajzima preko plotu, jer bila

mi je prva susjeda. Ne misleći zlo, uvijek bih prihvatila friški germitajg, no samo pod uvjetom da ga jedino ja jedem i nitko drugi.

U to doba me počela hvatati grozna noćna mora, osjećala sam užasan pritisak na grudima, pritiskalo me nešto nečisto, toliko da nisam mogla do zraka doći ili okrenuti se prema svom Franji i probuditi ga kako bi mi pomogao. Hrvala sam se s tom nečistom silom devet godina, skoro da i nisam spavala, omršavjela sam, pretvorila se u hodajuće umrtvljeno tijelo. Izbezumljena sam napokon otišla ženi za koju se znalo da skida uroke, jer sam pretpostavljala da je to jedina stvar radi koje mi se more događaju. Žena mi je četiri godine skidala urok – shvatile smo da ga je uspješno provela u djelo preko germitajga – kupajući me u vodi u kojoj su bili potopljeni ugljeni, da bih, kad je žena predosjetila da se bliži kraj i da će skidanje biti uspješno, dala mi je tri litre vode koje ću ponijeti kući i tri dana se prati, svaki dan u jednoj litri. Dala mi je i korijen koji sam morala zapaliti i zakoračiti nad njega kako bi me kadio po cijelom tijelu. Učinila sam kako je rečeno i snaga se vratila u mene. Vrativši se kući pronašla sam novi germitajg na ulazu u kuću, no po ženinom savjetu, zakopala sam ga u vrtu. Odonda mi Kata nije dolazila na oči niti sam čula za nju. Hvala Bogu.

Znalo se i za mnogo načina kako pridobiti momka koji bi ti se svidio – pričalo se da će te zavoljeti ako pronađeš travu zvanu vratić i natopiš je u litri vode kako bi se polijevala time niz glavu. Čula sam također da ako je netko u tvojoj blizini imao fras ili je netko umirući puštao pjenu na usta, da pokupiš tu pjenu i staviš je odabraniku u toplo piće, isto kao i osušene mljevene slijepice miševe ili, najjednostavnije i najučinkovitije, kapneš mu kriomice tri kapi svoje menstruacije u šalicu kave. Tada će se momak navodno bez razmišljanja zagledati u djevojku koja mu je to priredila.

Svašta se događalo, samo naši stari nisu s voljom djeci sve pričali. Govorilo se o čudesnim bićima koje nitko nikad prije nije vidio, o djevojkama u bijelom, dugih zlatnih ispletenih kosa koje su se ukazivale na dubokim jarcima kraj ceste uz zvukove lupanja veša od vodu. Nažao ništa nisu radile, dolazile su na jarke prati svoje haljine, ali pokatkad bi se poigrale s konjima iz dvorišta kraj jaraka – kada bi vile isplele konjima grivu na način kao što su i njihove kose ispletene, niti jedan čovjek ne bi mogao raspetljati te grive, samo vile, kada bi idući put došle na jarke prati svoj veš. Žene su često imale problema sa svojim muževima, ili su se svakodnevno napijali ili su ih varali, no naučile su trikove kako spriječiti takva nevaljala ponašanja. Ako bi žena željela da joj muž prestane piti, trebala bi otići na groblje u podne i iskopati malo zemlje s groba čovjeka koji je bio častan i odgovoran, te je odnijeti mjesnoj vračari koja je nad tom zemljom brojila i brojila i nekim čudom izliječila čovjeka od naklonosti alkoholu. Ako je žena htjela da muž prestane biti nevjeran i da gleda

samo nju, trebala bi Mladom nedjeljom oprati muževljevu košulju i objesiti je na sušenje s rukavima privezanim na leđa, sa ciljem da iza leđa i iza sebe ostavi sve žene koje je imao kraj svoje prave žene.

Majka je nama djeci govorila kako nakon večere, samo u noći sa Svih svetih na Dušni dan, dakle s prvog studenog na drugi, ne pospremamo večeru sa stola – ostavljaju se ostaci hrane na tanjurima i posudama, kao i napunjene čaše jer u toj noći dolaze mrtve duše koje su nekada živjele u toj kući kako bi se pogostile. Kako bi im olakšali pronalazak puta do kuće, poželjno je i ostaviti upaljeno svjetlo u prostoriji u kojoj je ostavljena večera na stolu.

Poznato je još mnogo vjerovanja poput onoga da se nikada ne smije pozdravljati na pragu kuće jer se s tom osobom nikada više nećeš vidjeti, da ne treba ostavljati torbu na podu jer nikad nećeš imati novaca, ako pjevaš ili čitaš za vrijeme jela – muž će ti biti lud. Kako god bilo, potrebno je samo vjerovati u Boga i sve će biti baš onako kako i treba biti.

Zaključak

Vjerovanja su satkana od integracije različitih elemenata, primjerice spoja pretkršćanskih vjerovanja, obrednih praksi i kršćanstva, no neodjeljivi od vjerovanja su i običaji jer su zapravo ishodi običaja često temeljeni na raznim vjerovanjima. Relevantan izvor vjerovanja su i usmene predaje u kojima su u narativno različitim oblicima uobličene predodžbe o vampirima, mrtvim dušama, vilama te ljudima s nadnaravnim moćima.

Proučavajući etnografsku građu i prikupljajući kazivanja ljudi s petrinjskoga područja o vjerovanjima moguće je povući paralele istoznačnosti jer se brojna kazivanja mogu pronaći u literaturi za pisanje ovoga rada. Zanimljivo je čuti iskaz da se o prisutnosti uroka rasuđuje grabljenjem vode iz jedne posude u drugu, bacanjem žeravice u vodu ili iskazom o postojanju vila i inih nadnaravnih bića te možda i ne povjerovati, no čitajući slične ili iste iskaze u stručnoj literaturi, nemoguće je ne ostati zapanjen i zaintrigiran i ne izgraditi svijest da se neka vjerovanja podudaraju bez obzira na to u kojem su dijelu Hrvatske bila aktualna ili u krajnjem slučaju zapisana, te da je vrlo moguće da su zaista i istinita.

Baveći se temom vjerovanja, ulazi se u novu dimenziju znanosti, kada se sukobljavaju znanost – koja u današnje vrijeme može i zna dati odgovore na sve nedoumice i neriješena pitanja, otkrivati nove svjetove i šokirati aktualnim saznanjima o ljudskoj svakodnevicu, i vjerovanje – koje podrazumijeva nešto neobjašnjivo, nedokučivo, nadnaravno, nešto što je veće od čovjeka samoga, što se ne može u potpunosti percipirati. Bez obzira na to što znanost može pronaći odgovore na velik broj

pitanja, što službena medicina ne priznaje alternativnu, što vjera odbacuje mogućnost postojanja nadnaravnih bića osim Boga, smatram da u vjerovanjima ipak postoji „ono nešto“ zbog čega bismo ih baš svi trebali doživljavati s određenom dozom odstojanja, kao i priznati sebi samima da su se mnoge stvari koje ulaze u okvire vjerovanja obistinile, zbog ovoga ili onoga razloga.

Duhovna kultura će se održavati dok god bude ovoga svijeta, dok bude ljudi i neobjašnjivih pojava koje će pospješivati njezin rast i razvoj, no ako se kojim slučajem i dogodi da svega toga nestane – a neće, najsigurnije nam je pridržavati se one stare izreke: „Bolje vjerovati, nego se uvjeravati.“

LITERATURA

Belaj, V. 1988. *Hod kroz godinu*. Golden marketing. Zagreb.

Brenko, A., Dugac, Ž., Randić, M. 2001. *Narodna medicina*. Etnografski muzej Zagreb. Zagreb.

Muraj, A., Vitez, Z. 2001. *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Institut za etnologiju i folkloristiku. Zagreb.

Rizmaul, I. 2006. *Spomenar baštine petrinjske*. Matica hrvatska Petrinja. Petrinja.

Schneeweis, E. 2005. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Golden marketing – Tehnička knjiga. Zagreb.

Šentija, J. 1977. *Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. Jugoslavenski leksikografski zavod. Zagreb.

Vinšćak, T. 2002. *Vjerovanja o drveću u Hrvata*. Naklada slap. Zagreb.

JEZIČNA BRUSIONICA

HRVATSKI PRAVOPIS U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ¹

Antonia Furjan

Uvod

U ovom će se radu prikazati prekid kontinuiteta dotadašnje fonološke pravopisne koncepcije i prisilno nametanje morfonološkoga pravopisa te nova pravopisna pravila i njihov utjecaj na daljnji razvoj opće pismenosti. Osnutkom nove države mijenja se pravopis i tako prekida dotadašnja usvojena pravopisna tradicija. Provođenjem direktivne jezične politike i nametanjem vlastitih jezičnih rješenja ustaška se vlast vratila u prošlost pokušavši oživjeti morfonološki pravopis kojim su Hrvati pisali stoljećima prije pobjede hrvatskih vukovaca, koji su zahvaljujući unitarističkoj vlasti uveli fonološki pravopis i prekinuli dotadašnju morfonološku pravopisnu tradiciju. Upravo je taj prekid kontinuiteta dotadašnje tradicije potaknuo Poglavnika da zakonom zaštiti hrvatski jezik i uvede kazne za njegovo jezično oskvrnjivanje. U nastojanju uklanjanja svega srpskoga iz svih sfera društvenoga života Ante Pavelić svoj politički obračun provodi preko jezika vraćajući se na pravopis kojim se služilo u prošlosti zbog stava o fonološkom pravopisu kao simbolu bivše Jugoslavije i time dodatno komplicira jezičnu situaciju, što se na kraju negativno odražava na stupanj pismenosti u zemlji.

Politička upletanja u jezična pitanja

Hrvatski je jezik tijekom svoje povijesti bio izložen različitim jezičnim utjecajima pa je tako imao dodire s latinskim, crkvenoslavenskim, mađarskim, njemačkim, talijanskim, turskim, a u novije vrijeme i sa srpskim i engleskim. Svi su ti jezici utjecali ponajviše na njegov leksik, neki u većem, a neki u manjem opsegu.

Latinski jezik tijekom čitave povijesti služio je Hrvatima kao štit kojim se onemogućavalo tuđincima da nametnu svoj jezik. Iako je 23. listopada 1847. godine hrvatski

¹ Ovaj je rad završni rad obranjen u rujnu 2015. na Odjelu za kroatologiju na Hrvatskim studijima pod mentorstvom prof. dr. sc. Branke Tafre

jezik proglašen službenim u javnoj upotrebi, tu nije bio kraj otada sve oštrijemu jezičnomu polemiziranju. Premda se proces njegove standardizacije privodio kraju, sve žešće polemike jezikoslovaca izazvale su podijeljena mišljenja o rješavanju određenih jezičnih problema. Filološke su škole u 19. stoljeću vodile polemike oko znaka za označavanje genitiva množine, pisanja slogotvornoga *r* (àr ili èr), pisanja refleksa *ě* (*ije, ie, je*), a isto se tako nisu mogli složiti oko koncepcije hrvatskoga pravopisa. Neki su se od njih zalagali za fonološki, a neki za morfonološki pravopis.

Vladajući su slojevi uvijek imali velik utjecaj na jezičnu politiku. Iz navedenih su polemika uz pomoć politike kao pobjednici izišli hrvatski vukovci budući da su neki od njih pripadali stranci unitarista koja je za bana Khuena Héderváryja došla na vlast u Hrvatskoj. Kako je 1892. godine objavljen *Hrvatski pravopis* Ivana Broza, koji je napisan na fonološkim načelima i koji su naručile hrvatske vlade, ta se godina smatrala kao godina pobjede vukovske jezične i pravopisne koncepcije. Bio je to prvi službeni fonološki pravopis u povijesti Hrvatske. No, nije se prestalo pisati morfonološki jer je hrvatski pravopis bio obvezan samo u školstvu, udžbenicima, vladinim novinama i sl. (Samardžija 1993: 6–7).

Hrvati su u Kraljevini SHS imali status “plemena jednoga neimenovanoga naroda” (Samardžija 1993: 8). Glavni je grad Kraljevine SHS bio Beograd koji se osim politički nametao i jezično. Samo ime države stavlja Srbe na prvo mjesto pokazujući njihovu političku prevlast u odnosu na ostale narode. Isto se tako srpski jezik nametao iznad ostalih, što se pokazalo u koncepciji novoga pravopisa. Uporno se pokušavalo od dvaju jezika stvoriti jedan, a Hrvatima su se nametala srpska pravopisna, gramatička i leksička obilježja. Usmjeravanje prema hrvatsko-srpskomu jezičnomu unitarizmu izazvalo je nezadovoljstvo kod hrvatskih jezikoslovaca koji se nisu željeli pomiriti s činjenicom da se njihov jezik nagrđuje prisilnim “srbiziranjem” hrvatskoga pravopisa, hrvatske gramatike i hrvatskoga leksika.

Jezično nezadovoljstvo dovodi do osnivanja društva Hrvatski jezik (1936) koje je godinu dana izdavalo časopis *Hrvatski jezik* (1938) pod uredništvom Stjepana Ivšića i Pokreta za hrvatski književni jezik (1938) pod vodstvom Blaža Jurišića s ciljem da se hrvatski jezik oslobodi od srpskih jezičnih utjecaja i da bude samostalan kao što i jest, ponajprije u gramatici, leksiku i nazivlju (Samardžija 1993: 10). Kako su Srbi Hrvatima nakon pobjede hrvatskih vukovaca uz potporu mađaronskih vlasti nametnuli fonološki pravopis, iako su se Hrvati zalagali za morfonološki, takva je situacija stvorila mišljenje u nekih da je fonološki pravopis srpski, a morfonološki hrvatski.

Položaj hrvatskoga jezika u novoj državnoj tvorevini

10. travnja 1941. uspostavljena je Nezavisna Država Hrvatska. Od samoga su početka ustaške vlasti pokazivale velik interes za jezik i kulturu. Budući da su fonološki pravopis Ivana Broza i tzv. "oktroirani pravopis" ili "šestojanuarac" Aleksandra Belića bili u upotrebi u bivšoj državi, nova je vlast željela da se ti pravopisi zamijene novim, morfonološkim pravopisom jer se u mnogih ukorijenilo mišljenje da je fonološki pravopis srpski, a morfonološki hrvatski, a Pavelić nije želio imati nikakvih dodira sa Srbima, pa ni onih jezičnih. Zato je prisilno uveo korijenski pravopis kako bi se jezik Hrvata i Srba razlikovao do srži. Žestoko se provodila purifikacija jezika, odnosno čišćenje jezika od posuđenica i prevedenica iz drugih jezika, osobito iz srpskoga.

Različite koncepcije pravopisa u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji u odnosu na Nezavisnu Državu Hrvatsku pokazivale su zapravo do koje su mjere išli vladajući slojevi u iskazivanju svoje prevlasti i moći. Ideološka upletanja u hrvatske jezične probleme dovela su do opće pobune, što kod naroda koji više nije znao kako bi pisao jer mu se u 25 godina nameću dva potpuno različito koncipirana pravopisa, što kod jezikoslovne struke čije se mišljenje uzimalo kao sekundarno. Ideologija u objema državama stavljena je ispred kulturnoga dobra.

Nametanjem srpskoga književnoga jezika sve su više jačala puristička jezična nastojanja. Hrvatski su pisci i jezikoslovci iskazivali vlastito nezadovoljstvo bujicom tuđica koje su navrle u hrvatski jezik. Neki su od njih bili žestoki puristi koji nisu shvaćali da je teško leksik u potpunosti "pohrvatiti", a neki su u svojim purističkim nastojanjima bili malo blaži pa su se zalagali za smanjivanje tuđica (Turk 1996: 76), no glavnu je riječ u provođenju jezične politike imao Poglavnik koji je pomoću novoosnovanih institucija i zakonskih odredaba prisilno nametnuo nova pravopisna pravila zbog mišljenja da su za vrijeme Kraljevine SHS "najprostije, najgrdije, najgadnije balkanske rieči postale" i da je u to vrijeme "naš liepi jezik, naš zvučni jezik, naš kulturni jezik, u pravom smislu rieči gospodski jezik postao običnim žargonom u kojem smet ljudskog društva u noćnim kavanama razgovara" (Samardžija 1993: 14). Pravopisne su se odredbe morale poštivati jer bi u suprotnom prekršitelj bio kažnjen, bilo novčanom kaznom bilo kaznom zatvora.

Institucionalno i političko provođenje direktivne jezične politike

Za provođenje direktivnoga modela jezične politike u novoosnovanoj državi bile su zadužene određene institucije čiji su članovi zapravo bili marionete koje su provodile naredbe i želje Poglavnika. Osnovne smjernice jezične politike određuje ključni dokument ustaške jezične politike – *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku*,

o njegovoj čistoći i pravopisu (Samardžija 2008: 35) u kojoj je naglašeno da je hrvatski jezik zasebni jezik, a ne narječje nekoga drugoga jezika, niti je s nekim drugim jezikom istovjetan.² Kako je hrvatski jezik javno dobro hrvatskoga naroda, zabranjeno ga je iskrivljavati ili nagrđivati riječima koje ne odgovaraju duhu hrvatskoga jezika.³ U suprotnom, prekršitelj se kažnjava novčanom kaznom do 10 000 dinara ili kaznom zatvora do mjesec dana.⁴

Iako govorimo da je tijekom čitave povijesti kulturu Hrvata obilježila tropismovnost i trojezičnost, ćirilica je, iako hrvatsko pismo, bila zakonom zabranjena. Velik je problem također predstavljao i štokavski purizam koji je bio usmjeren protiv unutarjezičnoga hrvatskoga korpusa, odnosno protiv kajkavizama i čakavizama. Time smo umjesto njegovanja hrvatske književnojezične (književna stilizacija na sva tri narječja) i pismovne (uz dominantnu latinicu i ćirilica je bila hrvatsko pismo) raznolikosti dobili dijalektno i pismovno raslojavanje unutar hrvatskoga naroda.

Paradoksalno je to što je jedan je od ciljeva nove jezične politike bio i opismenjavanje puka, ali je uvođenje novoga pravopisa i provođenje te jezične politike zapravo imalo suprotan učinak. Ustaške su vlasti nametnule morfonološki pravopis isto kao što su srpski vladajući slojevi nametnuli fonološki. Naglim uvođenjem novih jezičnih pravila i potpuno nove pravopisne koncepcije izazvana je pomutnja među ionako slabo pismenim narodom. Dotad stečene jezične i pravopisne navike nisu se mogle samo tako promijeniti s jedne strane, a s druge se strane nisu željele promijeniti. Samim time što su nametnute, u dijelu pučanstva izazvale su odbojnost.

Kako bi se broj pismenih povećao, donesena je *Zakonska odredba o širenju pismenosti u narodu i održavanje tečajeva za nepismene* čiji § 1 propisuje svim duševno i tjelesno sposobnim osobama koje nisu starije od 50 godina da u roku od 6 godina nauče čitati i pisati. Tečaj je trajao pet mjeseci, a neopravdani izostanci s tečaja kažnjavali su se po zakonu o pučkim školama. Ometanje nastave na tečaju kažnjavalo se ponavljanjem tečaja i kaznom zatvora do 30 dana.⁵

28. travnja 1941. donesena je *Zakonska odredba o osnivanju Hrvatskog državnog ureda za jezik* koji je osnovalo Ministarstvo bogoštovlja i nastave. Novoosnovana je institucija (HDUJ) pazila na pravilnost i čistoću jezika, a njezinim je ravnateljem postao dr. Blaž Jurišić (Samardžija 2008: 36–38). Njezina je glavna zadaća bila raspraviti o koncepciji novoga hrvatskoga pravopisa, davati službene jezične savjete, pregledavati školske knjige za sve predmete, nadzirati tiskovine i obavljati tzv. “jezičnu

² Članak 1. Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu.

³ Članak 2. Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu.

⁴ § 2. provedbene naredbe k zakonskoj odredbi o zabrani ćirilice.

⁵ §11. Zakonska odredba o širenju pismenosti u narodu i održavanje tečajeva za nepismene.

promičbu”.⁶ Pod jezičnom se promidžbom misli na promicanje znanja o hrvatskom jeziku, a ona se provodila u usmenom ili pismenom obliku. Usmeno se širila preko zagrebačkoga radija gdje je 8. svibnja 1941. počelo emitiranje emisije *Za hrvatski jezik* s ciljem buđenja hrvatske nacionalne svijesti i čišćenja hrvatskoga jezika od tuđica, a posebno od nametnutih srbizama (Samardžija 1993: 17).

23. lipnja 1941. godine objavljena je *Ministarska odredba o hrvatskom pravopisu* s potpisom doglavnika Mile Budaka, ministra bogoštovlja i nastave, u kojoj se ističe da hrvatski pravopis mora odgovarati duhu hrvatskoga jezika i da će se provesti po etimološkom načelu (Samardžija 2008: 42). Također je navedeno dvanaest pravila koja određuju kako bi se trebalo pisati po novom pravopisu. Pravila se uglavnom odnose na čuvanje korijena riječi u pismenom izražavanju te na pisanje velikoga i maloga slova.

Kad je nakon donošenja navedene odredbe započeo rad na novom pravopisu, Blaž je Jurišić u predstavi *Pitanje hrvatskog pravopisa* iznio vlastito mišljenje o posljedicama uvođenja novoga pravopisa. Uviđa problem i primarni cilj nove jezične politike – pod svaku se cijenu nastoji hrvatski jezik udaljiti od srpskoga žrtvujući na taj način ljepote hrvatskoga jezičnoga izražaja i pravopisa, a uvođenjem etimološkoga pravopisa došlo bi do povećanja nepismenih, sva bi se dotad izdana djela morala pretiskati u skladu s novim pravopisom, napredniji pravopis bio bi zamijenjen zastarjelim i ljudi bi morali razmišljati o tomu kako je koja riječ nastala pa bi se teže pismeno izražavali.

Naime, za pisanje morfonološkim⁷ pravopisom potrebno je i jezikoslovno znanje jer laiku nije lako odrediti tvorbene morfeme. To je često dovodilo do toga da se pisalo “po osjećaju”, čime su se krive predodžbe o postanku neke riječi pogrešno iznosile, primjerice u tisku, i time krivo prenosile na govornike hrvatskoga jezika koji bi te pogrešne primjere riječi prenosili dalje, što je dovelo do dodatnih komplikacija i što je vodilo k onepismenjanju.

Na osnovi navedene odredbe pristupilo se izradi novoga pravopisa. Izrađivala su ga trojica autora: Franjo Cipra, Petar Guberina i Kruno Krstić u suradnji s članovima HDUJ-a. No, prije nego što je pravopis bio dovršen, zaustavljeno je njegovo tiskanje zbog neslaganja trojice autora oko pojedinih jezičnih pitanja (Samardžija 2008: 43–44). Pravopis je bio zabranjen, a objavljen je tri godine poslije, u ljeto 1944. povodom izlaska iz tiska drugoga pravopisa istoga naslova.

U ljeto 1941. godine donesena je *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu*. Nakon donošenja te odredbe ljudi su pokušali svladati korijenski pravopis, no zbog neznanja i nepoznavanja korijena nekih riječi često

⁶ § 1. provedbene naredbe k zakonskoj odredbi o osnivanju Hrvatskoga državnoga ureda za jezik.

⁷ U radu će se upotrebljavati i ondašnja terminologija: etimološki/korijenski pravopis.

se griješilo u pisanju. Ljudi su pisali “po osjećaju”, a jezična politika nove vlasti pokazala se potpunim promašajem.

Umjesto povećanja broja pismenih postiglo se upravo suprotno. Štoviše, zbnunili su se i oni pismeni. Tisak je obilovao jezičnim pogreškama. Pogrešno tumačenje done-sene zakonske odredbe izazvalo je nebilježenje jednačenja suglasnika po zvučnosti i gdje treba i gdje ne treba. Dvojbe je izazvalo i pisanje odraza jata zbog pogrešnoga tumačenja članka 4. *Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu* (“Hrvatski službeni i književni jezik jest štokavsko narječje jekavskoga odnosno iekavskoga govora. Gdje je u ikavskom govoru kratko »i«, ima se pisati i izgovarati »je«, a gdje je u ikavskom govoru dugo »i«, ima se izgovarati i pisati »ie«”) (Samardžija 2008: 45).

Zbog jezičnoga kaosa koji je nastupio nakon uvođenja novih pravopisnih promjena, državni tajnik Ministarstva nastave dr. Marko Veršić imenovao je 30. rujna 1941. godine *Jezično povjerenstvo za hrvatski jezik, njegovu čistoću i pravopis* čija je zadaća bila uklanjanje onih riječi koje nisu u duhu hrvatskoga jezika i uklanjanje tuđica i njihova zamjena domaćim riječima te izrada pravila za novi pravopis koja će poslije predložiti Ministarstvu nastave. Članovi jezičnoga povjerenstva bili su dr. Blaž Jurišić, Marijan Stojković, Ljudevit Jonke, Nikola Rončević, Franjo Cipra, dr. Kruno Krstić i Josip Mišić.

Povjerenstvo je u Hrvatskom državnom uredu za jezik održalo 12 sjednica u razdoblju od 16. listopada 1941. do 13. prosinca 1941. godine. Članovi povjerenstva nisu se u svemu slagali prilikom izrade novoga pravopisa zato što su oni koji su ponajprije željeli riješiti stručno pitanje bili svjesni činjenice da nije moguće dosljedno sastaviti fonološki ili morfonološki pravopis. Niti ima morfonološkoga pravopisa bez fonoloških rješenja, niti ima morfonološkoga pravopisa bez fonoloških rješenja. No, oni kojima je primarni cilj bio obračun s prošlošću i odmak od srpskoga jezika pod svaku su cijenu željeli na silu nametnuti čisto morfonološki pravopis kako bi se time hrvatski i srpski jezik što više razlikovali.

Profesor Kruno Krstić na drugoj je sjednici postavio pitanje je li uvođenje novoga pravopisa uistinu dobro za hrvatsku pismenost upozoravajući istodobno da se odstupanjem od dotadašnjega fonološkoga pravopisa dira u “pravopisne navike stotina hiljada pismenih ljudi” (Samardžija 2008: 49). Zadaća osnovanoga povjerenstva nije bila pridonositi pismenosti hrvatskoga naroda, nego izvršiti zakonsku odredbu koja im je dana uspostavivši novi pravopis na načelima koja Poglavljenik želi (Samardžija 2008: 51).

Unatoč raspravama i nizu održanih sjednica na kraju je ipak odlučeno da će novi pravopis biti korijenski. Krajem lipnja 1942. objavljena je *Provedbena naredba k Zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i pravopisu*. Novim

pročelnikom HDUJ-a imenovan je profesor Izidor Škorjač, savjetnik Ministarstva nastave i bivši odjelni predstojnik (Samardžija 2008: 55). Vrijeme od dana objave *Provedbene naredbe* do 1. siječnja 1943. prijelazno je razdoblje, razdoblje prilagodbe novomu načinu pisanja. Prva knjiga tiskana novim pravopisom bila je *Strahote zabluda* Ante Pavelića. Novu je verziju pravopisa uz suradnju članova HDUJ-a sastavio Adolf Bratoljub Klaić (Samardžija 2008: 56). Taj je pravopis bio u upotrebi dvije školske godine, do školske godine 1944/45. kada je tiskan novi hrvatski pravopis (Samardžija 2008: 58).

Prvi korijenski pravopis

Prvi pravopis tiskan u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pod naslovom *Koriensko pisanje* priredio je i izdao Hrvatski državni ured za jezik 1942. godine. Izradio ga je Adolf Bratoljub Klaić u suradnji s članovima HDUJ-a. U uvodu *Korienskomu pisanju* navodi se broj starih pisaca koji određene suglasničke skupove bilježe fonološki, odnosno morfonološki. Isto je tako navedeno da je najveći broj starih pisaca refleksi jata bilježili na način na koji se to bilježilo i u NDH.

Prvo se pravilo navedeno u *Korienskom pisanju* odnosi na pisanje jata koji se obilježava znakom *ě*. U dugim se slogovima bilježi kao *ie*, a u kratkim kao *je*. Do promjene dolazi samo u pisanju dugih slogova. Jat se u dugim slogovima prije uvođenja novoga pravopisa bilježio troslovom *ije*.

Od pravila o pisanju *ie* na mjestu dugih slogova odstupa se u nekoliko slučajeva, npr. u genitivu množine imenica koje u nominativu jednine imaju kratko *je* (*mjera – mjěra, vjera – vjěra*). Isto se tako od pravila odstupa i u padežima imenica kada se *je* nađe između dvaju suglasnika od kojih je prvi *l, lj, n, r, v*, na primjer *drvodjelac – drvodjělca, ponedjeljak – ponedjěljka, domjenak – domjěnka, primjerak – primjěrci, nadnevak – nadněvci*. U glagolskom se prilogu prošlom refleksi *ě* također piše kao *je* (*umjěvši, vidjěvši*) kao i u umanjenicama u kojima suglasnici *l, lj, n, r, v* dolaze iza *je*, npr. u riječi *djelo* konsonant *l* dolazi iza *je* pa se zato piše *djělce*, a ne *dielce*. Od pravila se odstupa i u nekim imenicama od milja (*djěva, djědo*) i u nekim trajnim glagolima (*namjěštati, zamjěрати*).

Odstupanje se događa i kada glas *e* umjesto *je* stoji iza *r* koji slijedi iza suglasnika ("pokriveno *r*"), primjerice u riječima kao što su *vreća, mreža, sreća* i sl. i u predmetcima *pre-* i *pred-* pa stoga pišemo *pregaziti, prelaziti, umjesto prjegaziti, prjelaziti*. Predmetci *pre-* i *pred-* mogu imati i dugi *ě* pa onda glase *prie-* i *pried-*. Prema *prie-* i *pried-* u dugim slogovima stoji *pre-* i *pred-* u kratkim slogovima u riječima kao što su *prieboj* (ali *prebiti*), *priedor* (ali *predrieti*), *prieglas* (ali *preglasiti*) te *priegor* (ali *pregaranje*).

U mijenjanju riječi i izvedenica od riječi na mjesto *ie* dolazi *e*, na primjer:

brieg – bregovi – bregovit – brežuljak
vrieme – vremena.

U ovom slučaju postoje i izuzetci u riječima poput: *ogrjev, razrjeđivati, rješenje, rječnik, rjeđi* itd. Izuzetci se odnose i na izvedenice od riječi *crijep, grijeh, riješiti, strijela* i *vrijedan*. Glas *i* dolazi na mjesto *je* ispred *j* pa tako infinitiv glagola *grijem* glasi *grijati*, a ne *grjeati*. Odstupanje se događa i ako se vokal *i* nađe ispred *o* koje je postalo od *i*: *cio* (umjesto *cjeo* od *cěl*), *htio* (umjesto *htjeo* od *htěl*). Tu opet ima izuzetaka jer pišemo: *sjeo* (ne *sio*), *jeo* (ne *jio*), *vreo* (ne *vrio*), *zreo* (ne *zrio*).

U drugom poglavlju *Korienskoga pisanja (Koriensko načelo u pravopisu)* navedena su opća pravila za korijensko pisanje. Kada se dva suglasnika nađu jedan pored drugoga, u pismu se ne bilježi jednačenje po zvučnosti, jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe bilježi se djelomično, a ne bilježi se ni ispadanje suglasnika, dok se u govoru glasovne primjene provode. Isto se tako čuva neizmijenjen korijen riječi, što do tada nije bio slučaj. Prethodni je pravopis bilježio navedene glasovne promjene.

Suglasnički se skupovi u pismu ne mijenjaju po zvučnosti:

- 1) u oblicima imenica s nepostojanim *a* s nastavkom *-(a)c* i njihovim izvedenicama (*vrabac – vrabca – vrabčev*), *-(a)k* (*redak – redka – redku*), *-(a)t* (*hrbat – hrbta – hrbtu*)
- 2) u oblicima pridjeva s nepostojanim *a* na *-(a)k* (*ljubka*)
- 3) utvorbiriječi ispred imenskih dočeta *-ba* (*primjetba*), *-benica* (*naručbenica*), *-benik* (*glasbenik*), *-bina* (*otačbina*), *-ce* (*nebce*), *-čanik* (*zubčanik*), *-čanin* (*Zagrepčanin*), *-če* (*-čad*) (*golubče, robče, golubčad*), *-čica* (*šibčica*), *-čić* (*svezčić*), *-ka* (*šibka*), *-kinja* (*robkinja*), *-ko* (*klubko*), *-ština* (*nepodobština*), *-tina* (*lupežtina*), *-tvo* (*ubožtvo, bezbožtvo, vitežtvo*) – u ovom se slučaju kod nekih riječi radi o sekundarnom korjenitom suglasniku, na primjer: *bog – bož, vitez – vitež*
- 4) ispred pridjevskih dočeta *-čan* (*zubčan*), *-čiji* (*drugčiji*), *-ki* (*francuzki*) – u ovom se slučaju također radi o sekundarnom korjenitom suglasniku kod nekih riječi, na primjer *prag – praž*)
- 5) ispred glagolskih dočeta *-čati* (*otežčati*), *-kati* (*grizkati*), *-sti* (*grebsti*), *-ti* (*grizti*), ispred priložnih dočeta *-ce* (*uzgrabce*), *-ke* (*četveronožke*)
- 6) u složenicama s predmetcima *bez-* (*obezhrabriti*), *iz-* (*izciediti*), *nad-* (*nadtrčati*), *nuz-* (*nuzpristojba*), *ob-* (*obći*), *od-* (*odključati*), *pod-* (*podhvat*), *pred-* (*pretpostavka*), *raz-* (*razhod*), *uz-* (*uzpinjača*)
- 7) u složenicama kao što su *petdeset, šestdeset, kadkad*.

Do promjena dolazi i kod jednačenja suglasnika po mjestu tvorbe koje se po dotadašnjem pravopisu bilježilo:

- 1) u promjeni suglasnika *s* i *z* u *š* i *ž* ispred *č*, *ć*, *đ*, *lj*, *nj*, *š*, *ž*
- 2) u promjeni suglasnika *č* u *š* ispred *t*, odnosno *c*
- 3) u promjeni suglasnika *n* u *m* ispred *b* i *p*.

Prvo načelo ostalo je dosta sačuvano pa se dopušta pisanje *pašče* (umjesto *pasče*) budući da se suglasnik *s* našao ispred *č*. Ovo se jednačenje ne bilježi ako dolazi zajedno s jednačenjem po zvučnosti i ispadanjem suglasnika u tvorbi riječi dometkom -čić i s predmetcima *bez-*, *iz-*, *raz-*, *uz-*, na primjer: *izšarati*, *obrazčić*, *uzčuvati*. U infinitivu *izšarati* zvučno bi se *z* izjednačilo s bezvučnim *š* pa bi se dva ista suglasnika našla jedan pored drugoga pri čemu bi jedan od njih ispao (*iššarati* – *išarati*). U imenici *obrazčić* zvučno z izjednačilo bi se s bezvučnim *č* pa bi se promijenilo u svoj bezvučni parnjak *š* (*obraščić*), dok bi se u infinitivu *uzčuvati* zvučno z izjednačilo s bezvučnim *č* pri čemu bi se promijenilo u svoj bezvučni parnjak *š* (*uščuvati*).

Drugo načelo ostalo je netaknuto u slučajevima kada se suglasnik *č* nađe ispred *c* u imenicama srednjega roda, pa se i dalje piše *lišce*, *srdašce*, *sunašce*, umjesto *ličce*, *srdačce*, *sunačce*. U slučaju kada se suglasnik *č* nađe ispred *t* (u dočetu -*tvo*) ne bilježi se jednačenje suglasnika po zvučnosti pa se piše *junačtvo*, *proročtvo*, *uredničtvo* umjesto *junaštvo*, *proroštvo*, *uredništvo*.

Treće se načelo uopće ne primjenjuje pa se piše npr. *hinba* umjesto *himba*. Ovo se načelo odnosi i na tvorbu riječi (npr. činbenik, *nastanba*) i na složenice (npr. *crvenperka*, *jedanput*).

U dotadašnjem pravopisu ispadanje suglasnika obuhvaćalo je:

- 1) iskonske suglasničke skupove *dd* i *zz*
- 2) suglasničke skupove gdje su dva jednaka suglasnika došla zbog izjednačavanja
- 3) ispadanje suglasnika *d* i *t* ispred *c*, *č*, *ć*, i *š*
- 4) ispadanje suglasnika *d* i *t* u skupovima *stk* (*sk*), *stl* (*sl*), *stm* (*sm*), *stn* (*sn*), *štm* (*šm*), *štn* (*šn*), *štnj* (*šnj*), *zdn* (*zn*), *ždnj* (*žnj*), *stb* (*sb*, *zb*), *stlj* (*slj*, *šlj*), *stnj* (*snj*, *šnj*), *štb* (*šb*, *žb*), *zdk* (*zk*, *sk*), *zdnj* (*znj*, *žnj*) i *ždk* (*žk*, *šk*).

Novi pravopis dopušta ispadanje jednoga *d* ako ono nema nekoga osobitoga govornoga značenja, na primjer: *odieliti*, *odahnuti*, *odužiti se* (umjesto *oddieliti*, *oddahnuti*, *oddužiti se*).

Ako takvo značenje postoji, piše se *dd*, na primjer: *poddialekt*, *preddvorje*, *poddnevnik*. Što se tiče pisanja *zz*, novi pravopis nalaže da se suglasnik *z* čuva ako dolazi

iza predmetaka *bez-*, *iz-* i *nuz-*, stoga se piše: *bezznačajan*, *izzvīždati*, *nuzzgrada*. No, takvi slučajevi dolaze samo u složenicama.

Suglasnički skupovi u kojima su se dva jednaka suglasnika našla zajedno zbog jednačenja po zvučnosti ili jednačenja po mjestu tvorbe pišu se korijenski, npr: *odtjerati* (*ottjerati* – *otjerati*), *razsuti* (*rassuti* – *rasuti*), *petdeset* (*peddeset* – *pedeset*) itd. Takvi slučajevi također dolaze samo u složenicama.

Bilježenje ispadanja suglasnika *d* i *t* ispred *c*, *č*, *ć*, i *š* dopušteno je samo u nekim slučajevima. *D* i *t* ispred *c*, *č*, *ć* i *š* ostaju samo u ovim slučajevima:

- 1) u oblicima imenica na *-ka* i s nepostojanim *a* na *-(a)c* i *-(a)k*, npr.: *pripadci*, *bitci*, *svetče*, *sudčev*
- 2) u tvorbi riječi ispred imenskih dočeta *-ca* (*smrtca*), *-ce* (*srdce*), *-čalo* (*gladčalo*), *-čanin* (*Mletčanin*), *-če* (*-čad*) (*sirotče*, *sirotčad*), *-čica* (*motčica*), *-čić* (*kotčić*), *-čina* (*plitčina*), *-čija* (*sudčija*), *-štija* (*gospodštija*), *-ština* (*hrvatština*)
  - a) ispred pridjevni dočeta *-čan* (*srdčan*), *-čev* (*otčev*)
  - b) ispred glagolskoga dočeta *-čati* (*gladčati*)
  - c) ispred priložnoga dočeta *-ce* (*očigledce*)
- 3) u složenicama s predmetcima *nad-* (*nadcestar*), *od-* (*odciepiti*), *pod-* (*podčiniti*), *pred-* (*predčitavati*).

Suglasnici *d* i *t* ostaju u skupovima *stk*, *stlj*, *stm*, *stn*, *štn*, *zdn*, *ždnj*, *stb*, *zdk*, *ždk*:

- a) u oblicima imenica i pridjeva s nepostojanim *a*, npr. *listka*, *grozdka*, *daždka*, *bolestna*, *grozdni*, u pridjevima *kazalištni*, *dvorištni* te u riječima poput *popustljiv*, *ustmen*, *daždjak* i sl.
- b) ispred dočeta *-ba* (*gostba*), *-bina* (*tastbina*), *-ka* (*čeljustka*), *-kinja* (*fašistkinja*), *-nik* (*bolestnik*), *-nica* (*dužnostnica*), *-nat* (*listnat*), *-noća* (*mastnoća*), *-naest* (*šestnaest*), *-nost* (*nepropustnost*), *-stvo* (*bratstvo*).

Iz skupova *stl*, *štm*, *štnj*, *stnj*, *štb*, *zdnj* suglasnici *d* i *t* ispadaju: *rasla* (od *rastla*), *tišma* (od *tištma*), *godišnji* (od *godištjni*), *vježba* (od *vještba*), *požnjak* (od *pozdjak*, *poznjak*).

Unatoč pravilima postoje i neke iznimke koje su navedene u pravopisnom rječniku *Korienskoga pisanja*.

Nova je pravopisna odredba za pisanje tuđica propisala samo ona načela koja se odnose na jednačenje suglasnika po zvučnosti u slučaju složenica s predmetcima *ab-*, *ob-*, *sub-*, *ad-*, načela koja se odnose na umetanje glasa *j* između *i-a* i *i-e* te na jednačenje po zvučnosti na kraju riječi i u izvedenicama ispred hrvatskih dočeta kao što su *-ac*, *-alac*, *-anac*, *-anski*, *-anstvo*.

Između *i-a* ne piše se u riječima složenim s prefiksom *dia-* (*diabetes*), u složenicama kao što su *patriarh*, *matriarhat*, *triangulacija*, u vlastitim imenima (*Ariadna*, *Diana*, *Dioklecian*) te u riječima sa sufiksom:

- a) *-abilan* (*variabilan*)
- b) *-acija* (*aviacija*)
- c) *-ada* (*miriada*, *triada*)
- d) *-ak* (*afrodiziak*, *amoniak*)
- e) *-al* (*-ala*, *-alan*, *-alit*, *-alitet*, *-alist*, *-alizam*, *-alizacija*) (*inicial*, *filiála*, *genialan*, *hialit*, *specialitet*, *materialist*, *socializam*, *materializacija*)
- f) *-an* (*-ana*, *-anca*, *-anino*, *-anist*, *-anit*, *-anizam*, *-ano*, *-ansa*, *-ant*, *-anta*, *-antan*) (*meridian*, *siciliana*, *alianca*, *pianino*, *pianist*, *vivianit*, *arianizam*, *piano*, *niansa*, *komediant*, *varianta*, *koncilijantan*)
- g) *-ar* (*-aran*, *-arda*, *-arij*, *-arist*) (*breviar*, *familiaran*, *miliarda*, *trarij*, *piarist*)
- h) *-as* (*días*, *išias*)
- i) *-at* (*-atan*, *-atičan*, *-atičar*, *-atida*, *-atika*, *-ativa*, *-atizam*, *-ator*, *-atura*) (*antikvariat*, *rabiatan*, *muriatičan*, *aviatičar*, *kariatida*, *aviatika*, *iniciativa*, *gladiator*, *radiator*, *miniatura*)
- j) *-azam* (*-aza*) (*entuziazam*, *elefantiaza*)
- k) u riječima kao što su *fiaker*, *fiasko*, *piaster*, *psihijatar*, *viadukt* i izvedenicama od tih riječi.

Izuzimaju se riječi koje su se udomaćile u hrvatskom jeziku, npr. *dijak* (*dijački*, *dijakov*), *Marijan* (*Marijana*, *Marijanci*), *Azijat* (*Azijatkinja*) i sl.

Ija se piše:

- a) na kraju riječi (*Marija*, *Austrija*, *psihijatrija*, *variacija*)
- b) u izvedenicama od takvih riječi s nastavcima *-ac* (*Azijac*, *Indijac*), *-alac* (*gimnazijalac*, *industrijalac*), *-an* (*Talijan*), *-anac* (*Belgijanac*, *Sicilijanac*), *-anstvo* (*arijanstvo*), *-aš* (*grabancijaš*, *komedijaš*)
- c) u genitivu jednine (i akuzativu ako se radi o živom biću) i genitivu množine imenica na *-i*, *-ij*, *-ije*, *-io* (*Puccinija*, *studija*, *radija*, *Polonija*, *Tokija*).

Slovo *j* prema novoj se pravopisnoj naredbi ne piše između *i-e*, osim u nominativu jednine imenica kao što su *Arije*, *Poncije*, u instrumentalu jednine imenica na *-i*, *-ij*, *-ije* te u genitivu jednine i nominativu množine imenica na *-ija*. Dakle, *j* se ne piše između *i-e*:

- a) u složenicama, npr. *arhiepiskop*, *poliedar*, *dieceza*

- b) u vlastitim imenima, npr. *Ariel, Daniel, Gabriel, Piemont*
- c) u riječima sa sufixima *-el (-elan) (faktoriel), -ena (-encija, -enit, -ent, -entalac, entacija, -entizam) (hiena, audijencija, sienit, inspicient, orientalac, orientacija), -er (era, -erit) (kanconier, bariera, garnierit), -eta (-ete, -etet, -etizam) (dieta, varietet, pietet, kvietizam)*
- d) u riječima kao što su *hierarhija, hieratski, hieroglif, hierofant, lukiernar, rekviem, relief, siesta, tantiema* i izvedenicama od tih i sličnih riječi.

Ije se piše:

- a) u nominativu jednine imenica kao što su *Arije, Bonifacije, Dionizije* i u izvedenicama od tih riječi
- b) u instrumentalu jednine imenica na *-i, -ij, -ije*, npr. *Verdijem, natrijem, Bonifacijem* i u njihovim izvedenicama
- c) u genitivu jednine i nominativu množine imenica na *-ija*, npr. *asociacije, gimnazije, provincije, studije, varijacije, Marije, Matije* i u izvedenicama od tih riječi.

Rastavljanje suglasničkih skupova uglavnom se provodi kao i prije pojave novoga pravopisa. Jednosložni se dvoglas *ie* ne smije rastavljati. Korijenski pravopis i u rastavljanju riječi na slogove čuva korijen riječi. Kod rastavljanja riječi treba paziti na podjelu riječi na *proste* i *složene*. Kod rastavljanja izvedenica ("prostih" riječi, tj. riječi od jednoga leksičkoga morfema) kada se nađu zajedno dva suglasnika, jedan pripada jednomu, a drugi drugomu slogu (*stab-lo*).

Suglasničke skupove *dj, pj, mj, tj, rj* ne smiju rastavljati zato što glas *j* u tom skupu pripada samoglasniku (*vi-djeti*). Isto se tako ne rastavlja suglasnički skup *ks* (*x*) u tuđicama (*ta-ksa*). Ako se tri (četiri) suglasnika nađu jedan do drugoga, onda prvi pripada prvomu slogu, a druga dva (tri) drugomu slogu.

Izuzetak od ovoga pravila dolazi u skupovima od tri suglasnika od kojih su prva dva *st, št* (osim u dočetu *-štvo*), *zd, žd*. Ti se suglasnički skupovi rastavljaju tako da prva dva suglasnika pripadaju prvomu slogu, a treći drugomu (*kazališt-ni, zemljišt-ni*). Pridjevni dočetak *-ji* uvijek pripada drugomu slogu.

Kod rastavljanja složenih riječi treba paziti od kojih su sastavnica riječi složene. To često i nije tako lako uočiti, osobito nekomu tko ne poznaje jezikoslovlje tako dobro. Infinitiv *označiti* rastavlja se tako da se prefiks *o-* odvoji od ostatka riječi (*o-značiti*), a u infinitivu *obliti* rastavlja se prefiks *ob-* od ostatka riječi (*ob-liti*). Takav je način rastavljanja na slogove uvelike otežao posao govornicima hrvatskoga jezika. Zbunio je i one pismene. Paradoksalno je to da se novim pravopisom nastojala povećati razina pismenosti, no postiglo se upravo suprotno.

Drugi korijenski pravopis

Novi su hrvatski pravopis, objavljen 1944. godine za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske uz suradnju članova Ureda za hrvatski jezik (nekadašnji Hrvatski državni ured za jezik), sastavili Franjo Cipra i Adolf Bratoljub Klaić. Opširniji je od prethodnoga i propisan je za upotrebu u školama. Pravopis počinje hrvatskom abecedom, a dalje obrađuje pisanje velikoga i maloga slova, vlastitih imena, pravila za pisanje suglasnika č i ć, dž i đ, pisanje slova h, dvoglasa ie i je, pravila za pisanje suglasničkih skupova, pravila za sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, pravila o pisanju tuđica, interpunkcijskih znakova, brojeva i kratica, a na kraju pravopisa nalazi se pravopisni rječnik.

Pravila o pisanju velikoga i maloga slova ne razlikuju se uvelike od današnjih, no neke razlike ipak postoje. Ovaj pravopis izuzima čestice prilikom nabiranja nepromjenjivih riječi (“nepromjenjive rieči jesu: prilozii, priedlozi, veznici i uzkllici”), mjernu jedinicu džul (joul) normira kao džaul, umjesto posvojnoga pridjeva uočena je česta upotreba posvojnoga genitiva (*Kralja Zvonimira obala, Edhema Mulabdića park*). Propisuje da se niječnica ne bilježi odvojeno od nenaglašenoga nesvršenoga oblika glagola htjeti, no upotrebljava veznik da u kombinaciji s glagolom umjesto infinitiva (npr. *Ne može da spava* umjesto *Ne može spavati*), što je karakteristika srpskoga jezika. Pravila su za pisanje zarez a logička pa se pišu uvijek ispred veznika, npr. *Došao je mnogo prije, nego smo ga očekivali* ili *On dolazi samo, kad nema drugoga posla, On govori samo, da je dobar čovjek*.

U pisanju zemljopisnih imena ima također nekih razlika prema današnjim pravopisnim pravilima. Tako se piše *Evropa*, u sintagmama *Stari grad* i *Tomislav-grad* obje su sastavnice napisane velikim slovom (*Stari Grad, Tomislav-Grad*), u imenima društva *Hrvatski Radiša, Narodna Uzdanica* i *Crveni Križ* obje su riječi u sintagmi napisane velikim slovom (umjesto *Hrvatski radiša, Narodna uzdanica* i *Crveni križ*).

U sintagmi *Matica hrvatska* odnosni pridjev *hrvatska* bilježi se velikim slovom (*Matica Hrvatska*), ali u sintagmi *Danica ilirska* samo je prva riječ napisana velikim slovom. Gora *Bilogora* piše se sa spojnicom (*Bilo-gora*). Isto je tako s naslovima novina *Hrvatski Narod* (umjesto *Hrvatski narod*) i časopisa *Nastavni Vjestnik* (umjesto *Nastavni vjestnik*), imenom blagdana *Svi Sveti* (umjesto *Svi sveti*), *Sveta Tri Kralja* (umjesto *Sveta tri kralja*), *Kurban-Bajram* (umjesto *Kurban-bajram*), *Veliki Medvjed* (umjesto *Veliki medvjed*), *Mliečni Put* (umjesto *Mliečni put*), *Sveto Pismo* (umjesto *Sveto pismo*), *Novi Zavjet* (umjesto *Novi zavjet*), *Sveta Stolica* (umjesto *Sveta stolica*), *Visoka Porta* (umjesto *Visoka porta*), *Biela Kuća* umjesto (*Biela kuća*), *Donji Dom* (umjesto *donji dom*), *Vila Mir* (umjesto *vila Mir*).

Pravila se za pisanje č i ć, naravno, ne razlikuju od onih danas jer je to gramatičko pitanje, a ne stvar dogovora, no kod pisanja *ije* i *je* pravila su malo drugačija. Od jednosložnoga dvoglasa *ie* razlikuje dvosložni skup *ie* u tuđicama (npr. *garsoniera*) i dvosložni skup *ije* koji je po postanku različit od *ie*.

Dvosložni skup *ije* ovaj pravopis bilježi u 2. padežu jednine i u 1. padežu množine imenica na *-ija* (*biskupije, nacije*), u oblicima zamjenica i komparativa i u priložima, npr. *čije, novijega, poslije*, u oblicima sadašnjega vremena, u trpnom pridjevu (ako se ne tvori na drugi način) i u glagolskim imenicama (ako ih ima i ako se ne tvore na drugi način) od ovih glagola i njihovih složenica: *biti* (ne pomoćni glagol!), *pobiti, kriti, liti* ... Npr. *bijem, pobijem, krijem, lijem* itd., u obliku *nije* i riječima *ijedan, nijedan*, u tuđim riječima kao npr. *Arije, Poncije, studije* itd.

Valja napomenuti da je dvoglas *ie* često u stihu dvosložan pa ga je u tom slučaju dopušteno pisati *ije* i rastavljati: *li-je-pe dje-voj-ke*. Isto vrijedi za produljene padežne nastavke pridjeva i pridjevnih zamjenica sa *ie* kada su u stihu dvosložni, npr. *Zaplovimo morem tijem* (umjesto *tiem*). Isto je tako dopušteno dvosložni skup *ije* pisati u stihu produljivanjem pridjevnoga sufiksa *-ji* u *-iji* (*dječji* u *dječiji*). Imena zemljopisnih mjesta u kojima je refleks jata *i* ili *e* piše se tako i dalje, no u onim imenima u kojima je refleks jata *ije* piše se *ie*. Jat u dugim slogovima daje *ie*, a u kratkima *je*. U riječima u kojima je skup *ije* drugačijega postanka i dalje se piše *ije*.

Pravila za pisanje suglasničkih skupova ista su kao i u *Korienskom pisanju*. Čuva se korijen riječi. Jednačenje suglasnika po zvučnosti, jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe i ispadanje suglasnika uglavnom se ne bilježe, iako se provode u govoru. Pravila i odstupanja od pravila za navedene su glasovne promjene jednaka kao i u *Korienskom pisanju*.

Kod rastavljanja riječi na slogove nova se pravopisna odredba odnosi samo na rastavljanje suglasničkih skupova. Rastavljanje samoglasničkih skupova provodi se jednako kao i dotad. Riječi se drugačije rastavljaju samo kada se nalaze na kraju retka pa se zbog nedostatka slobodnoga prostora dio riječi prenosi u novi redak. U tom se slučaju jednosložna riječ ne može rastaviti. Dvosložna se riječ može prelomiti samo na jednom mjestu, odnosno između obaju slogova, npr. *ma-len*.

Kod prelamanja riječi izbjegava se prenošenje jednoga ili dvaju slova u drugi redak. Tu se nastoji postići što prirodnije rastavljanje. Trosložna se riječ može rastaviti na dva načina: *ma-lenkost* ili *malen-kost*, četverosložna na tri načina: *domorodac, domo-rodac* ili *domoro-dac*. Riječ se može rastaviti na onoliko načina koliko ima slogova manje jedan. Znak za rastavljanje riječi jest spojnica i ona se piše na kraju retka, ali ne i na početku novoga retka, osim ako je riječ o polusloženici.

Od dvaju samoglasnika unutar riječi drugi samoglasnik pripada drugomu slogu (*pa-un, di-oba*). Rastavljati se ne smiju jednosložni dvoglas *ie*, jednosložni

dvoglasni u tuđim riječima (*au-tor*, *Eu-terpa*), samoglasnički skupovi u tuđim riječima koji se izgovaraju kao jedan glas (*Lie-big*, *Goe-the*). U tisku su dopuštena odstupanja od pravila pa se dva suglasnika koji bi po pravilu zajedno pripadali istomu slogu mogu rastaviti na kraju retka, npr. *tet-kom*, *miš-lju*, *paž-nja* itd. ili skup koji se sa samoglasnikom iza sebe može lako izgovoriti, npr. *ki-šni*, *prava-štvo*, *pe-tlja*.

Ipak valja paziti pri takvu rastavljanju da se u novi red ne prenese skup koji se ne da izgovoriti kao slog, npr. *mu-žkim*, *sr-dcem*. Na početku sloga ne može stajati ni samoglasnik ako je u riječi pred njim suglasnik. Izbjegava se i prenošenje dvaju slova u novi redak pa se ili riječ prelama na drugom mjestu ili se cijela ostavlja na kraju retka ili prenosi u novi redak.

Složene se riječi rastavljaju prema svojim sastavnim dijelovima, bez obzira na prethodno izložena pravila, odnosno prefiks se u riječi rastavlja od druge samostalne sastavnice te riječi, primjerice *raz-bor*, *iz-umjesti*, *ob-ići* itd. I superlativi se rastavljaju na isti način kao i složenice (*naj-bolji*). Riječi kod kojih nije jasno na koji su način složene rastavljaju se kao da nisu složene (*o-ti-ma-ti*).

Tuđe se riječi uglavnom rastavljaju po pravilima za hrvatske riječi. Suglasnički skupovi od kojih je prvi *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, a drugi *l* ili *r* uglavnom pripadaju drugomu retku (*pu-blika*, *hi-drant*). Ne rastavlja se ni suglasnički skup *st* kao ni oni suglasnički skupovi koji predstavljaju samo jedan glas (*Ba-chov*, *Ali-ghieri*). Udvostručeni se suglasnici rastavljaju i kada predstavljaju samo jedan glas (*Mus-solini*, ali *Butt-ler*).

Kod pisanja pravopisnih znakova u užem smislu (*interpunkcija*, *razgodci*) odnosno *pismenih znakova*, kako ih naziva ovaj pravopis, i pravopisnih znakova u širem smislu⁸ gotovo da i nema razlike u odnosu na suvremene pravopise. Kod pisanja godina u ovom pravopisu vrijedi pravilo da riječ *godina* valja pisati prije broja (To se dogodilo godine 1814.), dok danas to i nije praksa. Danas uglavnom pišemo: *To se dogodilo 1814. godine*, ali *akademske godine 1814/15.* ili *1814./-1815.* Također, ovaj pravopis bilježi pisanje trostrukoga zareza u velikim brojevima – radi lakše preglednosti točkom se odjeljuju tisuće, a zarezima milijuni, bilijuni, trilijuni itd. Broj 2 358 925 470 000 piše se u obliku 2,,358.925,470.000 (bez bjelina između brojki).

Neke razlike postoje u pisanju kratica. Kratice za *i tako dalje*, na primjer, *to jest* danas se bilježe: *itd.*, *npr.*, *tj.*, a u korijenskom su pravopisu zabilježene: *i td.*, *na pr.*, *t. j.* Kratica za imenicu *doktor* po korijenskom se pravopisu može pisati na tri načina: *dr.*, *dr i dr'*, dok suvremeni pravopisi bilježe samo kraticu *dr.* s točkom. Među kraticama su navedene i engleske oznake za gospodina (*mister – mr.*) i gospođu

⁸ Anić i Silić pravopisne znakove dijele na pravopisne znakove u užem smislu (*interpunkcija*, *razgodci*) i pravopisne znakove u širem smislu, pravopis IHJJ-a dijeli ih na pravopisne i ostale znakove, Babić, Finka i Moguš dijele ih na rečenične i pravopisne znakove, a pravopis Matice hrvatske dijeli ih na interpunkcijske i pravopisne znakove.

(*mistress – mrs.*) koje korijenski pravopis piše velikim slovom (*Mr., Mrs.*). Isti je slučaj s kraticom Zagrebački zbor koju bilježi ZZ pišući obje sastavnice sintagme velikim slovima (*Zagrebački Zbor*). Kratice za kazneni zakon i hrvatsku kunu suvremeni pravopis bilježi samo malim početnim slovima (*kz, kn*), dok korijenski pravopis dopušta i varijantu s velikim početnim slovima (*kn* ili *Kn, Kz* ili *kz*). Kraticu *njemačko-hrvatski* bilježi *nj.-hrv.*, dok je danas *njem.-hrv.* Izbjegavajući posvojni pridjev u prevođenju kratice *USA (United States of America)* korijenski ju pravopis prevodi *Sjedinjene države Amerike* bilježeći njezinu drugu sastavnicu malim slovom (iako se sve sastavnice imena države, osim prijedloga i veznika, u suvremenim pravopisima bilježe velikim slovima).

Podrobnije su prikazana neka pravila, pogotovo ona koja se razlikuju od današnjih, da se vidi kako nisu bila jednostavna, dapače bila su vrlo zahtjevna i tražila su i mnogo znanja i mnogo učenja da se svladaju.

Zabranjeni pravopis iz 1941. godine

Već spomenuti Franjo Cipra, Petar Guberina i Kruno Krstić nisu se mogli složiti s nekim novim pravopisnim prijedlozima pa je njegovo tiskanje obustavljeno, a izdavanje zabranjeno. Međutim, naklada ArTresor u Zagrebu 1998. godine izdala je pretisak toga pravopisa koji je koncipiran slično kao dva pravopisa koji ga slijede. Prvi se njegov dio odnosi na pisanje glasova, velikih i malih slova, vlastitih imena, promjene u suglasničkim skupovima, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, pisanje tuđica, sklanjanje riječi, rastavljanje na slogove, pisanje pravopisnih znakova u širem smislu i pisanje kratica, dok se drugi dio odnosi na pisanje pravopisnih znakova u užem smislu, odnosno pisanje razgodaka.

Pravopis je izrađen na temelju § 99 *Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*, II. provedbene naredbe Hrvatskoga državnoga ureda za jezik i III. ministarske odredbe od 23. lipnja 1941. koja daje upute kako će biti koncipiran novi pravopis. Prvi je dio pravopisnoga teksta obradio dr. Franjo Cipra (jedan manji dio obradio je i dr. Kruno Krstić), drugi je dio (interpunkcijske znakove) obradio dr. Petar Guberina, a treći su dio (pravopisni rječnik) obradili dr. Petar Guberina i dr. Kruno Krstić uz suradnju članova Hrvatskoga državnoga ureda za jezik.

Ovaj se pravopis razlikovao u odnosu na dva već spomenuta pravopisa. Prije svega, odraz jata u dugim slogovima pisan je troslovom *ije*, a u kratkim *je*. Dva pravopisa koja su ga slijedila propisala su *ie* u dugim slogovima. Glavna je razlika što je ovaj bio fonološki pravopis, a druga su dva bila morfonološka pravopisa.

U pravopisu je naglašeno da se jednačenje suglasnika po zvučnosti bilježi u pismu i prikazana je tablica zvučnih i bezzvučnih parnjaka. Zvučni parnjaci su *b, dz, d, dž, đ*,

g, x, v, z, ž, a njihovi bezvučni parnjaci su *p, c, t, č, ć, k, h, f, s, š*. Stoga se piše *zipka, glatko, drukčiji, usklik, bilješka*. Istaknuto je da se u pismu ne provode promjene *c* u *dz* (*otac bi* izgovaramo *otadz bi*, to se u pismu ne bilježi), promjena *h* u *oštro h* (u riječi *duh bi* izgovaramo *oštro h* koje se u pismu bilježi kao *h*), promjena *v* u *f* niti promjena *đ* u *ć*. Od fonološkoga pisanja odstupa se u slučaju kad se *d* nalazi na kraju predmetka tvorenica ispred *s, š, c, č, ć* pa se tako piše *odsjek, odšetati*, a ne *otsjek, otšetati*.

Za razliku od dvaju već spomenutih pravopisa ovaj pravopis bilježi i ispadanje suglasnika. Kada se dva ista suglasnika nađu jedan pored drugoga, jedan suglasnik ispada (osim u superlativu pridjeva), pa se tako piše *odijeliti, bezvučan* umjesto *oddijeliti, bezzvučan*. Ispadaju dentali *t* i *d* u govoru i u pismu ispred *c, č, ć* i *š* ako se pred njima nađu u završnom dijelu riječi pa tako govorimo i pišemo *djeca, srce, svečan* umjesto *djetca, srdce, svetčan*. Glas *č* zamjenjuje se glasom *š* pa se piše i govori što umjesto čto.

Autori ovoga pravopisa korijen riječi čuvaju neizmijenjen u onim riječima u kojima kod fonološki zapisanih riječi ne bi bilo jasno značenje te riječi. Tako bilježi *grozdni* (od *grozd*) umjesto *grozni* (od *grozan*). Pravopis je temeljno fonološki s morfonološkim elementima.

Kod pisanja velikoga i maloga slova uglavnom vrijede ista pravila kao i u suvremenim pravopisima, izuzev imena ustanova, ureda, zavoda, škola, društava, novina, časopisa, svetkovina, posebnih dana u godini i uopće svega što može nositi neko svoje osobito ime u kojima se sve sastavnice (osim prijedloga i veznika) pišu velikim slovima: društvo *Hrvatski Radiša, Matica Hrvatska*, ali *Hrvatsko-njemačko društvo*, novine *Hrvatski Narod*, ali *Narodne novine*, zvijezde *Veliki Medvjed*, časopis *Nastavni Vjesnik*). Umjesto *Divlji zapad* ovaj pravopis bilježi pisanje *divlji Zapad*. Pridjev *sveti* u imenima se piše velikim slovom: *Sveti Otac Papa, Sveta Stolica, Sveto Pismo*.

U poglavlju o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi prefiksoidi se pišu odvojeno spojnicom, npr. *foto-montaža*, dok današnji pravopisi propisuju sastavljeno pisanje: *fotomontaža*. Pogrešnim smatra pisanje enklitika između imena i prezimena, a danas je takvo pisanje dopušteno i stilski je obilježeno (*Petar je Preradović ...*). U pisanju brojeva upotrebljava stare oblike *dvjesta* i *trista*, pa tako broj 12 200 piše kao dvanaest tisuća i dvjesta/dvije stotine. Niječnicu *ne* također bilježi odvojeno od nenaglašenoga nesvršenoga oblika glagola *htjeti*.

U pisanju tuđica (*tuđih riječi*) postoje dileme oko pisanja *budget* ili *budžet*, *niveau* ili *nivo*, *feuilleton* ili *feljton* itd. Ime grada *New Yorka* treba pisati sa spojnicom (*New-York*). Imena tipa župa *Lika-Gacka* ne sklanjaju se (*U župi Lika-Gacka*), a riječ *debeo* skraćuje se u *debo*, premda ta dva primjera i nisu pravopisni problem, nego su gramatički.

U poglavlju o kraticama možemo primijetiti da se i neke kratice razlikuju u odnosu na današnje pa se tako kratica za Nezavisnu Državu Hrvatsku piše *N. D. H.*, a ne bez točaka kao danas: *NDH*, dalje, piše se kraćeno *učenici (-ce)*, *učitelji (-ce)*, a ne *učenici/ce*, *učitelji/ce*. Kratica za kunu je *Kn* (današnja *kn*), a za marku *Mk* (danas *mk*).

Nema razlike ni u pisanju interpunkcijskih znakova. Razlikuju se pismeni znakovi za stanke, u koje se ubrajaju točka, zarez i točka zarez te pismeni znakovi za melodiju koji obuhvaćaju dvotočje, upitnik, uskličnik, navodnike, točkice, zagrade i crticu.

Sve u svemu, ovakva se pravopisna koncepcija ne razlikuje mnogo od suvremenih pravopisa. Dapače, neka se rješenja iz njega prepoznaju u Babićevu i Moguševu pravopisu. Temelj je fonološki zapis s morfonološkim odstupanjima.

Uloga medija u jezičnoj i političkoj promidžbi

Mediji imaju veliku ulogu u vođenju politike i promicanju političkih ideala i ciljeva. Važan su čimbenik političke propagande. Vlasti Nezavisne Države Hrvatske također su prepoznale njihovu važnost i odlučile ih iskoristiti za samopromidžbu. Proglašenjem NDH i dolaskom ustaša na vlast objavljena je “sloboda štampe” u novoj državi. Cenzura u NDH ipak postoji, a provodi se pod izlikom da je potrebna zbog “neiskusnih novinara” koji još ne znaju pisati kako treba. *Hrvatski Narod* proglašen je glavnim glasilom pokreta. Nakon uspostave nove vlasti redakcijama je naređeno da se ubuduće moraju pokoravati Ivi Bogdanu, povjereniku za štampu i propagandu. Zabranjeni su svi dotadašnji listovi i časopisi na prostoru NDH i naređeno je da nijedan list ne smije izići prije *Hrvatskoga Naroda* i bez državne dozvole za daljnje izlaženje (Ademović 2000: 63–65).

Od četrnaest dnevnih listova dopušteno je postojanje samo triju dnevnika: *Narodne Novine*, *Hrvatski List* i *Hrvatski Glas*, od kojih je ovaj zadnji ubrzo obustavljen. Dozvolu za izlaženje imali su samo oni listovi za koje je smatrano da ne predstavljaju nikakvu opasnost za ustašku vlast. Istoga dana počeli su izlaziti u Zagrebu *Hrvatski Narod*, *Novi List* (poslije mijenja naslov u *Nova Hrvatska*), *Danas*, *Gospodarstvo* te *Sarajevski Novi List*. Prve su teme bile antisrpske, antižidovske i antikomunističke. Komuniste se prikazivalo kao državne neprijatelje koji su uništavali hrvatsku inteligenciju. Tisak u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ne bilježi grafem *đ* nego piše dvoslov *dj*.

Velikomu broju novinara bilo je zabranjeno obavljati svoju profesiju. Onaj mali broj profesionalnih novinara koji je dobio dozvolu vlasti za daljnji rad bili su zapravo njihove marionete koje su objavljivale samo ono što vlasti ide u korist. Bilo je zabranjeno bilo kakvo kritiziranje ustaških vlasti ili veličanje komunističkih

ideala. Nadležni je organ za kontrolu svih sfera javnih djelatnosti bio *Državni izvještajni i promičbeni ured kod Predsjedništva vlade NDH* u čijem je okviru djelovao *Hrvatski državni novinski ured*. Sadržaj, ponašanje i čitav ton novina bio je točno određen, a novinari su osobitu pozornost morali pridavati poglavniku (Ademović 2000: 65–67).

Jaka cenzura, kontrola tiska, ograničeni sadržaji ... Sve je to ograničavalo novinarsku djelatnost. Pritisak je bio velik. Zbog nepoštivanja novoga pravopisa dodijelile bi se novčane ili zatvorske kazne.

Tako u glavnom glasilu ustaškoga pokreta, *Hrvatskom narodu*, nalazimo riječi pisane pogrešno poput *uztažke*, *viestnik*, *obavještava*, *lijep* umjesto *ustaške*, *vjestnik*, *obavještava*, *liep*. Osobito se griješi u pisanju imena društava i institucija gdje nekada i u istom članku nalazimo dva različita imena, primjerice, najprije se spominje *Ustaška Mladež*, a dolje niže *Ustaška mladež* (na istoj stranici!), dok se u izdanju od dan poslije spominje i *ustaška mladež*. Isto tako u rečenici se spominje poglavnik na zaključnoj sjednici *Hrvatskog Državnog Sabora*, dok se u tekstu ispod spominje zaključna sjednica *Hrvatskog državnog sabora*.

U jednom se članku spominje *Cadižki zaliv*, a ispod naslova spominje se *Cadizki zaliv*. Isto tako negdje nailazimo na pridjev *ustaški*, a negdje na *ustažki* (drugi je oblik pogrešan).

U tjedniku *Spremnost* također je dolazilo do pravopisnih pogrešaka pa tako nailazimo na riječi poput *prehrambenog*, *invasija*, *1943. godina*, *u kupeju* umjesto *prehranbenog*, *invazija*, *god. 1943.*, *u kupeu*. U tjedniku *Nezavisna Država Hrvatska*, glavnom ustaškom glasilu za hrvatsko selo koji poslije mijenja naslov u *Seljačko ognjište*, također nalazimo jednu od uobičajenih pogrešaka – pogreška u pisanju imena institucija. Tako u poglavnikovu obraćanju Hrvatskomu saboru čitamo *Hrvatski državni Sabore!*, dok malo niže u tekstu piše *Hrvatski državni sabor*.

Isto tako nalazimo riječi poput *ni jedan*, *na večer*, *svijet*, *sjevero-iztok* umjesto *nijedan*, *navečer*, *sviet*, *sjeveroiztok*. Također se spominju "snježne poljane iztočnog bojišta" umjesto *snježnih poljana*. U jednom se članku spominje imenica *pietlić* i njezina množina *pietlići*, dok na slici ispod teksta stoji *pjetlić*. Zanimljiva je i pojava grafema *đ* u prilogu *najrađe*. Izbjegava se posvojni pridjev pa se piše *udovi od djece* umjesto *dječji udovi*, a ovaj tjednik kao i brojni drugi miješaju prijedlog *tijekom* s prijedlogom *tokom* pa umjesto o *tijeku divovske borbe* govore o *toku divovske borbe*.⁹

Ovo je samo mali broj primjera koji zorno pokazuju nedosljednost i neznanje u primjeni novih pravopisnih pravila. Da bi se ona svladala i naučila, bilo je potrebno više vremena, odnosno trebale su proći godine obrazovanja. Naravno da su stariji

⁹ Tok se odnosi na put kojim protječe tekućica, a imenica *tijek* odnosi se na smjer i način kojim tekućica protječe ili kojim se što razvija i zbiva (vidi jezične savjete IHJ-a).

imali druge pravopisne navike i da ih nisu mogli tako brzo i uspješno promijeniti. Stoga su grijehili pišući, a lektorska služba nije uspijevala sve ispraviti jer su i lektori morali naučiti nova pravila i steći nove navike.

Zaključak

Provođenje direktivne jezične politike i prisilno nametanje morfonološkoga pravopisa bilo je zapravo Pavelićev politički obračun s jugoslavenskom prošalošću. Politička su se koplja i u novoj državnoj tvorevini lomila na jeziku, a umjesto povećanja broja pismenih kao jednoga od ciljeva takve jezične politike postignuto je upravo suprotno izazvavši tako opću konfuziju i velik broj pogrešaka u tiskovinama.

Tijekom čitave povijesti govorimo o tropismovnoj i trojezičnoj kulturi Hrvata, a u kratkom je razdoblju trajanja Nezavisne Države Hrvatske jedno hrvatsko pismo bilo zabranjeno zato što postoji, iako nešto različitije, i u srpskom jeziku. Provođenjem direkivnoga modela jezične politike hrvatski se leksik zbog purističke politike "očistio" od srbizama, ali s druge strane dolazi do njegova kvarenja porastom broja neologizama, prevedenica i oživljenica iz pasivnoga leksika. Obračuni nove državne tvorevine s jugoslavenskom političkom prošalošću negativno su se odrazili na pravopis i izazvali porast broja nepismenih zbog nagloga uvođenja novoga morfonološkoga pravopisa umjesto dotadašnjega fonološkoga.

Fonološku je pravopisnu koncepciju Poglavnik poistovjećivao sa srpskim jezikom, dok je morfonološku poistovjećivao s hrvatskim jezikom. Zanimarivanje mišljenja jezikoslovne struke, promjena dotadašnje jezične tradicije i prisilno nametanje vlastitih jezičnih rješenja izazvalo je dodatnu averziju i otežalo prihvaćanje novoga pravopisa i novih leksema u javnosti, što je na kraju rezultiralo mnoštvom pravopisnih pogrešaka zbog nedovoljenoga poznavanja etimologije riječi pokvarivši tako sliku pismenosti u Hrvata.

LITERATURA

Ademović, Fadil, 2000: *Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Media centar d. o. o. Sarajevo, Nezavisna unija profesionalnih novinara Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Babić, Stjepan, Milan Moguš, 2010: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb.

Cipra, Franjo, Adolf Bratoljub Klaić, 1992: *Hrvatski korijenski pravopis*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Cipra, Franjo, Petar Guberina, Kruno Krstić, 1998: *Hrvatski pravopis*, ArTresor naklada, Zagreb.

Klaić, Adolf Bratoljub, 1942: *Koriensko pisanje*, Hrvatski državni ured za jezik, Zagreb.

Samardžija, Marko, 1993: *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Samardžija, Marko, 2008: *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Turk, Marija, 1997: Jezični purizam, *Fluminensia* 8 (1–2): 63–79.

KRATKI REFLEKS JATA IZA POKRIVENOGA *r* KAO NORMATIVNI PROBLEM

Marijana Kovač

Dvadeseto je stoljeće razdoblje u kojem je pitanje hrvatskoga jezika bilo usko vezano uz politiku. Stoga promjene u jeziku treba pratiti u kontekstu tadašnje političke situacije. Cijelo je dvadeseto stoljeće obilježeno pokušajem stvaranja zajedničkoga jezika, pri čemu se hrvatskomu jeziku često nametala srpska pravopisna norma nauštrb njegovoj jezičnoj tradiciji. Kratkotrajne su iznimke stvaranje Banovine Hrvatske i NDH gdje se pak išlo u drugu krajnost. Hrvatski je jezik tek pot-kraj stoljeća izborio pravo na vlastiti naziv postavši „državnim“ jezikom (Bičanić i dr. 2013: 90). Među ostalim, jedno je od gorućih jezikoslovnih pitanja burnoga prošloga stoljeća bilo pisanje refleksa jata, a s tim i njegova odraza iza pokrivenoga *r*. Ovaj će se rad baviti potonjim problemom tako što će se ukratko opisati i definirati stari glas jat i sporni pokriveni *r*, a zatim donijeti pregled rješenja ključnih pravopisa 20. stoljeća i rasprava o tom pitanju.

Praslavenski je jat jedno od najzamršenijih pitanja hrvatske ortoepije i ortografije (Selak 2007: 115). Reflektirao se kao *i*, *e* ili *ije* prema čemu danas razlikujemo ikavske, ekavske i (i)jekavske govore. Stari glas jat (prešavši prethodno u zatvoreni *e*) u hrvatskom standardnom jeziku u dugim se slogovima reflektirao kao dvoslov *ie*, a bilježi se troslovom *ije*, npr. *zvijezda*, dok se u kratkim bilježi kao *je*, npr. *sjever* (Bičanić i dr. 2013: 108). Pokriveni je *r* glas kojem prethodi suglasnik iza kojega nije morfemska granica (Institutov pravopis). Treba ga razlikovati od nepokrivenoga *r* gdje *r* dolazi na početku riječi ili je ispred njega otvornik, npr. *rječnik*, *rječica*, *korjenčić*, *proturječiti* i polupokrivenoga *r* gdje ispred *r* dolazi zatvornik, ali je ispred morfemska granica, kao u riječima *odrješnica*, *odrješenje* i *razrješnica* (Babić 2005: 9). Normativni problem predstavlja pisanje refleksa jata iza pokrivenoga *r*, dok je situacija s nepokrivenim i polupokrivenim jasna.

Proučavajući pravopise s početka i sredine 20. stoljeća uglavnom nailazimo na istovjetna pravila o pisanju refleksa jata iza pokrivenoga *r*. Tek pravopisi i rasprave krajem stoljeća donose oprečna ili češće, dvojaka rješenja. Od kraja 90-ih godina 19. stoljeća do otprilike kraja Prvoga svjetskoga rata na snazi je bio *Hrvatski pravopis* Ivana Broza (Bičanić i dr. 2013: 90). Ivan Broz u svojem pravopisu iz 1892.

razlikuje tri glavna govora štokavskoga narječja: istočni po kojem se refleks jata odražava kao *e*, zapadni u kojem jat daje *i* i južni u kojem se jat odražava kao *ije* ili *je*. Sukladno tomu, o govoru ovisi kako će se jat odraziti i za glasom *r*: “kada bi se u južnom govoru našlo *je* za glasom *r*, gubi se redovno glas *j*, te ostaje samo *e*; tako je n. p. istočno *vremena, zapreka ...*, zapadno *vrimenta, zaprika ...* i u južnom govoru *vremena, zapreka ...*” (Broz 1892: 3). Dakle, iako ne spominje izrijeckom da je riječ o pokrivenom *r*, Broz ni u jednom govoru štokavskoga narječja ne spominje pisanje *je* iza takvih slučajeva. Novo izdanje toga pravopisa slijedilo je već sljedeće godine, nakon čega Broz umire, a Dragutin Boranić uz manje preinake priređuje sljedeća četiri izdanja koja se otada obično naslovljavaju Broz–Boranićevim pravopisom. Godine 1921. Boranić objavljuje novi fonološki *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* koji se neznatno razlikuje od Brozova pravopisa (Bičanić i dr. 2013: 93) i koji doživljava brojna izdanja. U desetom izdanju iz 1951. godine piše: „Kada se pokraćeni slog *je* nađe iza glasa *r*, gubi se *j*: *vremena, vrednoća, bregovi, crepić*. Iza *r* ostaje *je* samo u glagolima prvoga razreda treće vrste: *gorjeti, starjeti*, zajedno s njihovim izvedenicama: *zastarjeti, ogorjelica*“ (Boranić 1951: 6). Dakle, Boranić slijedi Brozovu pravopisnu tradiciju. U razdoblju NDH od 1941. do 1945. objavljuje se *Koriensko pisanje* 1942. godine, odnosno *Hrvatski pravopis* 1944. (Bičanić i dr. 2013: 99). U *Korienskom pisanju* iz 1942. stoji pravilo: „Iza *r* ne dolazi prema *ie* kratko *je*, nego samo *e*: *vrieme – vremena, brieg – bregovi, priek – preči*, ali ipak ostaje *je* u nekim slučajevima kao što su: *crjepovi, pogrješka, strjelica, vrjednoća*“ (*Koriensko pisanje* 1942: 20). *Koriensko pisanje* propisuje da *j* dolazi iza nepokrivenoga i polupokrivenoga *r*, a iza pokrivenoga daje dvostruka rješenja. Poslije NDH nastojao se normirati zajednički književni jezik, što je i ostvareno Novosadskim dogovorom kojim se izglasao jedinstveni jezik i kojim se odlučilo prionuti izradi zajedničkih jezičnih priručnika. Nakon toga, među ostalim normativnim priručnicima, objavljen je 1960. godine *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika* (tzv. *Novosadski pravopis*). U upotrebi je sve do Deklaracije (1967). U uvodnoj riječi stoji (str. 5): „ (...) premda su Brozov, Boranićev i Beličev Pravopis bili zasnovani na jednakim načelima, ipak je tek današnjoj generaciji pošlo za rukom da se složi u pravopisu koji će vrijediti na cjelokupnom području hrvatskosrpskoga jezika“. Pravopis je izdan u Zagrebu na latinici, na ijekavskom izgovoru te u Novom Sadu na ćirilici, odnosno na ekavskom izgovoru. Za razliku od prethodnih pravopisa, *Novosadski pravopis* više pažnje posvećuje pitanju pokrivenoga *r* i donosi objašnjenje propisanih pravila. I on načelno predlaže upotrebu *e* iza *r* (str. 29): „ (...) kratko jat iza glasa *r* daje samo *e*, a ne *je*, kao što bismo očekivali. No to se dešava samo onda ako je ispred glasa *r* još koji suglasnik, npr. *greška, pogreška, krepost, strelica*. Objašnjenje toga navoda je to što se „ta ekavska zamjena razvila samostalno na ijekavskom području zbog

artikulacijskih razloga, jer se skupina *rje* ako je ispred nje koji suglasnik dosta teško izgovara“ (Isto). Od pravila se izuzimaju riječi *razrjeđivati*, *razrjeđivanje* (što je u tvorbnoj vezi s pridjevom *rijedak*) za razliku od riječi *razređivati*, *razređivanje* (od imenice *red*) i riječ *ogrjev* koja je ušla u književnu upotrebu pored oblika *ogrev* (Isto). Uz te primjere, gdje refleks jata ima razlikovnu ulogu, autori navode glagole s nepokrivenim *r* kao što su *gorjeti* i *okorjeti*. Istu pojavu vidimo i u izvedenicama od riječi *korijen* (*korjenit*, *korjenčić*), *riječ* (*rječnik*, *rječit*, *rječitost*) i *riješiti* (*rješenje*, *rješavati*).

Dakle, svi se navedeni pravopisi načelno slažu u pravilu pisanja *e* iza pokrivenoga *r*. Međutim, prava pomutnja s nesretnim pokrivenim *r* nastaje devedesetih godina prošloga stoljeća, kada se prihvaćaju dvojaka rješenja ili pak izričito inzistira na pisanju *vrjemena*, *strjelica* i slično. Pri tom se misli na *Hrvatski pravopis* iz 1994. na čija je dvojaka rješenja Ivo Pranjković uputio negativnu kritiku i poveo polemiku sa Stjepanom Babićem. Međutim, jezične su se rasprave u dvadesetom stoljeću vodile ponajviše u Jezičnom povjerenstvu Matice hrvatske. Ono je predlagalo „pisanje *je* iza tzv. pokrivenoga *r*“ (Bičanić i dr. 2013: 104). Posljedica takvih odluka zasigurno je bila postojeća teška društvena i politička situacija koja se odrazila i na žestoke rasprave o jeziku. Naime, krajem 1992. to je Povjerenstvo poslalo dopis na adrese većega broja kulturnih, znanstvenih i drugih ustanova koji se ticao nekih načelnih pitanja i nekih pojedinačnih rješenja u budućem hrvatskom pravopisu (Pranjković 1997: 51). Među ostalim, stajao je i prijedlog da se „na mjestu bivšega kratkoga jata piše *je* na mjestima na kojima se pisao i prije (*sjever*), ali uz napomenu da se piše i na mjestu takozvanoga pokrivenoga *r*, npr. *strjelica*, *vrjemena*, *predložiti* i slično, odnosno svugdje gdje alternira s dugim jatom, bez iznimaka“ (Isto). Ivo Pranjković, kojega je Povjerenstvo zamolilo za mišljenje, objavio je svoj komentar povodom spomenutoga dopisa u *Danasu* 1992. pod naslovom *Na Prokrustovoj postelji*, a tekst je objavljen i u njegovoj knjizi *Jezičkoslovna sporenja*. U njem Pranjković objašnjava da nema potrebe za inzistiranjem pisanja *brjegovi*, *vrjemena* jer pisanje *bregovi*, *greška*, *vremena*, *vredniji* i slično nije rezultat nečijega hira ili nametanja, nego svojevrsnoga „razjednačenja“ skupova suglasnik + *r* + *je* radi lakšega izgovora (Pranjković 1997: 54). Takvo pisanje nije nametanje ekavice već je „posljedica osnovnih distribucijskih zakonitosti hrvatskoga jezika (tj. zakonitosti koje se tiču raspodjele fonema)“ (Pranjković 1997: 83). Istina je, navodi Pranjković, da je bilo pokušaja da se preko tzv. ekavskoga refleksa i u ijekavštinu na mala vrata progura ekavština (Pranjković 1997: 127). Kao primjer spominje *Jezičko-pravopisni savetnik* M. Stanića i D. Moračića (Beograd, 1981) gdje stoji da bi se trebali posve ukinuti oblici *s j*, *pa i* u riječima *rešenje*, *rečit*, *starešina*, *rečca*, *goreti*, *pogoreti* i tako dalje. Po njima se ijekavcima preporučuje da govore i pišu *rešenje*,

rečit, starešina i sl., ali i ekavcima da nikako ne govore i pišu *bljesak*, *bljesnuti* i slično. Ne dolazi, drugim riječima „u obzir nikakvo ‘svođenje’ ekavskoga izgovora na ijekavski, ali je zato ‘svođenje’ ijekavice na ekavicu normalno, poželjno i ‘pravilno’“ (Pranjković 1997: 127).

Upravo o pitanju pokrivenoga *r* Pranjković je spočitnuo autorima Babiću, Finki i Mogušu novouvedene dvostrukosti u *Hrvatskom pravopisu* iz 1994. Naime, opravdava se pisanje *je* umjesto *e* (*vrjedniji*, *trjezven*, *brježuljak*, *naprjedan*, *usrjed*), ali autori dopuštaju i oblike sa *e* (*vremena*, *vredniji*). Riječ je o pravopisu čiju je izradu potaknula Matica hrvatska, a čije je prvotno objavljivanje bilo zabranjeno. Zbog toga je prvo izdanje iz 1971. tiskano u Londonu, odakle mu i popularno ime *Londonac*. Pranjković mu dakle zamjera nedosljednost: „Sada naime u toj oblasti uopće nema pravila. Može pisati kako se tko sjeti (može npr. pisati *ždrjebeta*, ali *vredniji*“ (Pranjković 1997: 65). Na Pranjkovićev osrvt na *Hrvatski pravopis* odgovorio je Stjepan Babić u *Jeziku* i drugim svojim člancima objedinjenim u knjizi *Temelji hrvatskomu pravopisu*. Babić je svoju znanstvenu djelatnost dosta posvetio ovoj temi, a odluku autora Pravopisa argumentira tradicijom: „A dubrovačka je književnost imala na mjestu nekadašnjega jata u kratkim slogovima *je*, pa i iza *r* bez obzira bio ispred njega otvornik ili zatvornik, imala je čak i *mrježa*, *srjeća*, *vrjeća* da ostalo i ne spominjem“ (Babić 2005: 8). Osim oslanjanja na dubrovačku književnost, Babić donosi čitavu plejadu pisaca i njihovih djela gdje se pisalo *je* iza pokrivenoga *r*, a za onoga tko je „protiv *strjelice*, taj je protiv hrvatskih obilježja hrvatskoga jezika“ (Babić 2005: 37). Pri toj Babićevoj tvrdnji treba imati na umu da kao što ni naši pravopisi i jezikoslovci nisu složni u tom pitanju, tako ni naši pisci ma o kojem vremenu govorili, nisu uvijek dosljedno pisali. A na primjedbu da pravopis ne može biti dobar ako nije dosljedan, kaže: „Ta je dvostrukost uvedena zato da se hrvatski književni jezik može slobodno razvijati, da spriječimo lektorsko uklanjanje *j* iza pokrivenoga *r* i da slobodna upotreba pokaže koliko će ta pojedinost biti prihvaćena u praksi“ (Babić 2005: 15).

Kada se promotri pisanje tih riječi, odnosno tzv. pokrivenoga *r*, u hrvatskim pravopisima od Ivana Broza (1892) do Babića i Moguša (2011) razvidno je da većina pravopisaca navodi samo oblike sa *e*, odnosno *re*, npr. *bregovi*, *crepovi*, *trezniji*, *uvreda*, *zapreka*, *ždrebad* (Bičanić 2013: 398). Iz rada je vidljivo da su tako propisivali Broz, Boranić, *Koriensko pisanje* (uz mogućnost pisanja *je* u nekim slučajevima) i Novosadski pravopis 1960. Od 1994. Babić, Finka, Moguš počeli su u *Hrvatskom pravopisu* navoditi dvostruke oblike pojedinih riječi u svojem pravopisu (1994, 1995, 1996). U petom izdanju iz 2000. godine pak propisuju samo pisanje oblika sa *je*. Ni pravopisi 21. stoljeća ne definiraju jasno i dosljedno pokriveno *r*. Tako Silić–Anićev pravopis iznova dopušta dvostrukosti: „Alternanta *e* zamjenjuje alternantu

je u slogovima gdje se sreće skup **suglasnički fonem + r + je**: **bregovi** (prema **brjegovi** od **brijeg**), **sprečavati** (prema **sprječavati** od **spriječiti**), **vredniji** (prema **vrjedniji** od **vrijedan**), **crepić** (prema **crjepić** od **crijep**). Bez obzira na gornje načelo u praksi se ponegdje nailazi na pisanje **brjegovi**, **sprječavati**, **vrjedniji** i **crjepić** i sl. (Silić i Anić 2001: 124–125). Ne možemo reći da je ovo pitanje danas u potpunosti riješeno ni najnovijim *Pravopisom* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Kako navodi Institutov pravopis, pisanje *je* ili *e* iza pokrivenoga *r* nije u pravom smislu pravopisno pitanje jer dvostrukosti postoje u izgovoru. Onaj tko izgovara *bezgrešan*, *grešan*, *greška*, trebao bi te riječi tako i zapisati, tj. onaj tko piše *bezgrješan*, *grješan*, *grješka*, *grješnica*, *grješnik*, trebao bi te riječi tako i izgovarati. Oni pak u većini slučajeva propisuju pisanje *e* (*bregovit*, *crepić*, *strelica*, *upotreba*, *napredak*). Međutim, u oblicima jednosložnih imenica muškoga roda koje nemaju dugouzlazni naglasak u genitivu jednine dopuštaju pisanje *je* i *e*: *bregovi* i *brjegovi*; *crepovi* i *crjepovi*; *grehovi* i *grjevovi* uz najčešće *grijesi*; *kresovi* i *krjesovi*; *vresovi* i *vrjesovi* (Institutov pravopis). U tvorenicama od riječi *grijeh*, *spriječiti* i *unaprijediti* također je moguće pisati *bezgrešan* i *bezgrješan*; *sprečavati* i *sprječavati*; *unapređivati* i *unaprjeđivati*.

Na kraju se postavlja pitanje kako pravilno pisati refleks jata iz pokrivenoga *r*. Istina je da su stari dubrovački pisci pisali, iako nedosljedno, pokriveno *r*, i to ne samo *grjehota*, *vrjemena*, *strijelica* već, kako je Babić naveo, i *mrježa*, *srjeća* i slično. No, ti su se oblici prirodno počeli gubiti, a oživljavaju ih ilirci. Međutim, ponovno u pregledu pravopisa kroz 20. stoljeće razvidno je vraćanje pisanju *e*. Previše je riječi i energije utrošeno na jedno pitanje koje ni u najnovije vrijeme nije konkretno riješeno. Kada Institutov pravopis već dopušta dvojaka rješenja, govornicima hrvatskoga jezika preostaje izabrati jedan oblik i u njemu biti dosljedan.

LITERATURA:

Pranjković, Ivo. 1997. *Jezikoslovna sporenja*. Konzor. Zagreb.

Bičanić, Ante, i dr. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.

Klaić, A. B., i sur. 1942. *Koriesnko pisanje*. Hrvatski državni ured za jezik. Zagreb.

Broz, Ivan. 1892. *Hrvatski pravopis*. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada. Zagreb.

Babić, Stjepan. 2005. *Temelji hrvatskomu pravopisu*. Školska knjiga. Zagreb.

Boranić, Dragutin. 1951. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika: s pravopisnim rječnikom. 1960. Matica hrvatska. Zagreb.

Pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2013. <http://pravopis.hr/pravilo/kracenje-ije-gt-je/10/>

Selac, Ante. 2007. Problemi hrvatske središnje jekavštine u normiranju hrvatskoga jezika u 20. stoljeću. *Fluminensia* 19: 115–140.

ANIMALISTIČKI FRAZEMI, STEREOTIPNO PRIHVAĆANJE JEZIKA – ili – ŠTO SU NAMA ŽIVOTINJE U JEZIKU

Valentina Jakopec

Uvod

Život ljudi i životinja od davnina je isprepleten u svim aspektima razvoja (i razvijene) kulture, pa tako i jezika. Još od razdoblja grčke književnosti poznate su nam Ezopove basne koje su određene ljudske osobine prikazale kroz životinjske uloge, što je stvorilo određene stereotipe u jeziku koje najčešće prikazujemo usporedbom, primjerice: *gladan/na kao pas, glupa kao kokoš, lukav/a kao lisica, ljut/a kao ris* i sl. Kada se pojedini izraz uvriježi u jeziku, odnosno kada osobina pojedine životinje postane poznata široj jezičnoj zajednici, tada se gramatičko-leksička veza gubi i određena životinja postaje oznakom za određenu ljudsku osobinu (Kekez 2007: 371). Takve ustaljene veze nazivamo animalističkim frazemima koje najčešće karakteriziraju antropocentričnost i, uglavnom, negativna obilježja (Vidović Bolt 2014: 1). U hrvatskom su jeziku ovjereni izrazi: *Pusti ga, on je lisica*. Dakle, misli se da je određena osoba lukava, što je većini, ako ne i svim govornicima hrvatskoga jezika jasno (Kekez 2007: 371).

U ovom će radu biti prikazani i analizirani frazemi i žargonizmi vezani uz *kravu, mačku, ovcu/ovna* i *psa*.

KRAVA

U hrvatskoj kulturi krava predstavlja plodnost, hraniteljstvo i bogatstvo (Vidović Bolt 2007: 403).

	Anić, <i>Rječnik hrvatskog jezika</i> , 1996.	Hrvatski frazeološki rječnik, 2003.	Rječnik hrvatskoga žargona, 2001.
KRAVA	<p>krava –</p> <p>1. govedo ženskoga spola</p> <p>2. neskladna ženska osoba</p> <p>bolje je kravu privezati nego se s njom natezati</p> <p>bik – 1. neuškopljeno govedo 2. vrlo jak i otporan čovjek (<i>zdrav kao bik</i>)</p>	<p>krava muzara – izvor dobre zarade, onaj ili ono što omogućuje stjecanje materijalne koristi;</p> <p>pristaje što komu kao kravi sedlo – nešto posve neprikladno, ono što se protivi dobromu ukusu</p>	<p>krava – (pogr.) za djevojku/ ženu bez obzira radi li se o fizičkim nedostacima ili ponašanju; debela žena; glupača; saksofon</p> <p>krava muzara – osoba koju se iskorištava, iz koje se izvlači korist; žena s velikim grudima</p>

Već je iz tablice moguće vidjeti da u frazeološkom rječniku nisu zastupljeni svi frazemi koji su u jeziku ustaljeni, primjerice: *debela kao krava*, *derati se kao krava*, *derati se kao da je krava stala na nogu* komu, *imati jezik kao krava rep* (signal za brbljava čovjeka), *govori francuski (njemački i sl.) kao krava latinski* (osoba ne govori strane jezike) ... (usp. Vidović Bolt 2007: 406).

U frazemu *debela kao krava* ne uspoređujemo s kravom debelu osobu kako to tvrdi Vidović Bolt (2007: 406), već uspoređujemo isključivo debelu ženu. Animalistički frazem povezan s debljinom jednako relevantan za oba spola je *debeo/la kao svinja*. Iako se kravi ne stavlja sedlo, hrvatska se frazeologija poslužila tom antislikom u opisu nečega posve neprikladnoga – *pristaje* komu što *kao kravi sedlo* (Vidović Bolt 2007: 406). S obzirom na izdašnost mlijeka, krava simbolizira i izvor trajnoga prihoda, najčešće osobu iz koje se izvlači materijalna korist, ali koja i sama spremno dariva (*krava muzara*) (Vidović Bolt 2007: 406). Također, frazem ne mora nužno upućivati na jednu osobu, već i na instituciju ili, kako je sve češće, na državu (i društvo) iz koje se crpi materijalna dobit. Uz frazem *krava muzara* najčešće se pojavljuje frazem *sveta krava* koji upućuje na privilegiranu, zaštićenu osobu (Vidović Bolt 2007: 407), ali sve češće te *dvije krave* nalazimo skupa – *sveta krava* uzima *kravi muzari*. U semantičkom talogu frazema *sveta krava* poseban je status krave u Indiji, gdje se one ne smiju ni ubijati ni jesti (Vidović Bolt 2007: 407).

Kao što je vidljivo iz Rječnika hrvatskoga žargona, leksem *krava* ima negativno značenje i najčešće se upotrebljava kao pogrdna usporedba na temelju koje diskriminira žene. Za usporedbu, u hrvatskoj je kulturi *bik* simbol snage, odlučnosti, borbena duha i rasplodnosti (Vidović Bolt 2007: 404), a najčešći frazemi imaju isključivo pozitivno značenje, primjerice: *jak kao bik* i *zdrav kao bik*.

MAČKA

Mačka, kao i krava, pripada kategoriji domaćih životinja, a najčešće je simbol umiljatosti, ali i prepredenosti i tvrdoglavosti.

	Anić, <i>Rječnik hrvatskog jezika</i> , 1996.	Hrvatski frazeološki rječnik, 2003.	<i>Rječnik hrvatskoga žargona</i> , 2001.
MAČKA	<p>mačka – 1. domaća životinja (oličenje spretnosti, umiljatosti i dvoličnosti) 2. ženska, djevojka</p> <p>kao pas i mačka</p> <p>igrati se mačke i miša</p> <p>kad mačke nema, miševi kolo vode</p> <p>itd.</p>	<p>kupiti / kupovati mačka (mačku) u vreći – kupiti / kupovati naslijepo (bez provjere), kupiti / kupovati ne znajući što je i kakvo je ono što se kupuje</p> <p>obilaziti (motati se i sl.) kao mačak (mačka) oko vruće kaše – okolišati, ne moći se odlučiti, biti neodlučan, kolebati se, s oprezom pristupati čemu</p> <p>povući / vući mačka za rep – izvrgnuti se / izvrgavati se stalnoj opasnosti, nepotrebno izazvati / izazivati neprimliku samom sebi</p>	<p>maca – (hipok.) djevojka, žena, ženska; žensko spolovilo</p> <p>maca se oblizuje – djevojka/žena onanira; djevojka/žena uživa; djevojka/žena se želi obljudljivati</p> <p>macan – (hipok.) snažan, fizički jak mladić/muškarac; autoritet</p> <p>mačak – momak; ljepotan s više ženskih nego muških oznaka</p> <p>mačak u vreći – nešto za što ne znamo pravu vrijednost</p> <p>stari mačak – osoba velikog životnog iskustva, lukavac</p>

	Anić, <i>Rječnik hrvatskog jezika</i> , 1996.	<i>Hrvatski frazeološki rječnik</i> , 2003.	<i>Rječnik hrvatskoga žargona</i> , 2001.
MAČKA		<p>veži (objesi i sl.) to mačku za (o) rep ili možeš to vezati (objesiti i sl.) mačku za (o) rep – ništa to ne vrijedi, sve je to uzalud, okani se toga, možeš to prekrižiti;</p> <p>prebiti (pretući i sl.) kao mačku koga – jako (nemilosrdno, okrutno) istući koga, bjesomučno pretući koga</p>	<p>mačji kašalj – neznatan, sitan problem</p> <p>mačka – djevojka, odn. žena, kao ženska</p> <p>dobra mačka – zgodna djevojka</p> <p>kao pas i mačka</p> <p>kupiti mačka u vreći</p> <p>mačka lupa prozorima – djevojka daje znak</p> <p>strašna mačka – jako zgodna djevojka</p> <p>mačkica – djevojka, žena, ženska (zgodna, simpatična), žensko spolovilo</p>

Animalistički frazemi s leksemom *mačka/mačak* u literaturi nisu detaljno analizirani, iako je mačka jedna od najzastupljenijih životinja. Najčešći frazemi s *mačkom* imaju negativno značenje pa predstavljaju određeni rizik i nesigurnost pri kupovini (*kupovati mačku/mačka u vreći*), izlaganje opasnosti, izazivanje neprilika sebi samomu (*povući/vući mačku/mačka za rep*). *Motati se kao mačka/mačak oko vruće kaše* znači 'kolebati se, okolišati, pristupati nečemu s oprezom'. *Objesiti nešto mačku o rep* znači 'ništa ne vrijedi, uzaludno je, treba se toga okaniti'.

Jedini frazem koji sadrži ženski rod je onaj *prebiti kao mačku* koga. Što se tiče žargonizama, najčešći su oni koji imaju vulgariziran ili/i seksualiziran sadržaj (posebno kada se govori o ženskom rodu), pa je tako u žargonu *maca* hipokoristik za djevojku, ženu, ali i za žensko spolovilo, kao i *mačkica*, dok je hipokoristik za snažna, fizički jaka mladića/muškarca i autoritet – *macan*. Dok u žargonu *mačka* predstavlja djevojku/-ženu (*dobra mačka* – zgodna djevojka, *strašna mačka* – strašno zgodna djevojka), *mačak*, uz momka, znači i ljepotana s više ženskih nego muških osobina. Iz ove je kratke analize vidljivo da leksem *mačka* u žargonu najčešće ima negativno značenje i da se koristi u kontekstu u kojem se žena promatra isključivo kao seksualni predmet.

OVCA

Ovca je zasigurno jedna od najvažnijih domaćih životinja jer čovjeka dariva vunom, mlijekom i mesom. U hrvatskom je jeziku ovaj zoonim, u prenesenom značenju, negativno obilježen jer opisuje osobu ograničenih intelektualnih sposobnosti, kao i glupu žensku osobu (Vidović Bolt 2007: 410).

	Anić, <i>Rječnik hrvatskog jezika</i> , 1996.	Hrvatski frazeološki rječnik, 2003.	<i>Rječnik hrvatskoga žargona</i> , 2001.
OVCA	<p>ovan – mužjak domaće ovce</p> <p>ovca – 1. domaća životinja, daje vunu, mlijeko i meso 2. glupa ženska osoba</p> <p>zalutala ovca</p> <p>šugava ovca</p> <p>i vuk sit i ovce na broju itd.</p>	<p>crna ovca – osoba koja se svojim ponašanjem (stavovima) razlikuje od ostalih (sredine, okruženja), iznimka (u lošem smislu)</p> <p>htjeti (željeti i sl.) i ovce i novce – htjeti (željeti i sl.) sve bez izuzetka</p> <p>izgubljena (zalutala) ovca – osoba koja je krenula krivim životnim putem, osoba koja se pridržava pogrešnih stavova</p> <p>nismo zajedno ovce (koze) pasli (čuvali) – nismo mi jednaki (ravnopravni), ne potječemo iz iste sredine, ne možeš se sa mnom uspoređivati</p> <p>nisu sve ovce (koze) na broju – ponašati se neuobičajeno (čudno), ne biti sasvim pri sebi, nešto nije u redu s <i>kim</i></p>	<p>ovan – naivčina, dobričina, neiskusani; onaj koji lako nasjeda; muškarac koji traži laku ženu za zabavu</p> <p>ovca – djevojka, žena, ženska; miroljubiv, naivan, neiskusani; žrtva džepokradica i prostitutki</p> <p>kurac od ovce – ništa</p> <p>oderali su ga ko ovcu – uzeli su mu sav novac na kartama</p> <p>ovca je! – naivan je!</p> <p>ovca na ražnju – obljubiti</p> <p>ovca za šišanje – netko koga lako možeš prevariti</p> <p>sve same ovce – sve sami naivci</p> <p>ovčar – seljak, seljačina; glupan; neugledan</p> <p>ovčica – naivčina</p>

Na samom početku važno je istaknuti da se natuknice u *Frazeološkom rječniku* odnose isključivo na leksem *ovca*, ne i na leksem *ovan*. Frazem *crna ovca* podrazumijeva osobu koja se svojim ponašanjem i stavovima razlikuje od ostalih i koja je iznimka u lošem smislu. Međutim, s obzirom na društvene promjene, pa tako i promjene u jeziku, *crna ovca* ne mora nužno imati lošu konotaciju, može imati i pozitivnu, ako uzmemo u obzir da *ostali*, od kojih se *crna ovca* razlikuje, mogu zastupati netoleranciju, diskriminaciju ... U svakom slučaju, *crna ovca* može sadržavati i pozitivno i negativno konotativno značenje, ovisno o perspektivi iz koje se promatra.

Frazem *htjeti i ovce i novce* označava želju za svime, bez izuzetka, pa tako i opisuje i naglašava nečiju pohlepu i nezasitnost. Biti *izgubljena* ili *zalutala ovca* znači krenuti krivim putem ili se pridržavati pogrešnih stavova. Kao i kod *crne ovce* važno je uzeti u obzir skupinu (*stado*) od koje je *ovca odlutala* i promotriti mjerila koja konotaciju čine pozitivnom ili negativnom.

Neravnopravnost se najčešće izražava frazomom *nismo zajedno ovce pasli/čuvali*, samim time aludira se na osobu koja je manje obrazovana, manje vrijedna ili pak osobu koja se ne može i ne smije s nama uspoređivati. Sukladno tomu, *ovčar* (u standardnom jeziku: osoba koja čuva ovce) označava glupu i neuglednu osobu, seljačinu. Kada se netko *ponaša* kao da mu *nisu sve ovce na broju*, ponaša se neuobičajeno, kao da nešto nije u redu.

Ovan se pojavljuje u žargonu i označava naivnu, dobru ili pak neiskusnu osobu, dok, s druge strane, može označavati i muškarca koji traži *laku ženu* za zabavu. Također, i *ovca* označava naivnu, miroljubivu i neiskusnu ženu, ali i žrtvu džepokradica i prostitutki. Vođeni tom analogijom, možemo zaključiti da, kada govorimo u žargonu – *ovan* može biti (postati) i *ovca*. Zaključno, *biti ovca* znači biti naivan zbog zadržavanja u stadi i pukih poštivanja pravila grupe. Imati *kurac od ovce* znači imati – ništa, a biti *oderan kao ovca* znači izgubiti na kartama ili izgubiti nešto što *komu* predstavlja vrijednost (frazem/žargonizam aludira na vrijednost ovčje vune i kože). *Imati ovcu na ražnju*, u žargonu, znači imati sreće (uspjeha) u „obljublivanju“.

PAS

Pas je domaća životinja, a simbol je vjernosti i odanosti.

	<i>Anić, Rječnik hrvatskog jezika, 1996.</i>	<i>Hrvatski frazeološki rječnik, 2003.</i>	<i>Rječnik hrvatskoga žargona, 2001.</i>
PAS	<p>kao pas na lancu – biti bez ikakve slobode</p>	<p>imati koga kao kusah pasa – velik je broj koga, ima mnogo (mnoštvo) koga</p> <p>ni pas s maslom ne bi pojeo (pokusao) što – loše je, ružno je, odvratno je</p> <p>postupati s kim kao sa psom – loše (nehumano) postupati s kim</p> <p>slagati se (voljeti se itd.) kao pas i mačka – ne slagati se, biti u stalnoj svađi, biti u lošim odnosima</p> <p>žao je kao psu komu – strašno (neopisivo) je žao komu</p>	<p>pas – policajac</p> <p>gladan ko pas – jako gladan</p> <p>ko pas na lancu – loše, u neslobodi</p> <p>laže ko pas – silno laže</p> <p>ne bi ga nadlajalo ni devetero pasa – neobično, izrazito brbljiv</p> <p>ni pas s maslom ne bi pojeo – nešto glupo kazano</p> <p>slažu se kao pas i mačka – u stalnom su sukobu</p> <p>umoran ko pas – preumoran</p> <p>crknuti ko pas – umrijeti bijedno</p> <p>živjeti ko pas – bijedno živjeti</p> <p>pasji zub – žensko spolovilo</p> <p>pas se ošišao – svodnik koji se rastao od djevojke</p>

Frazemi koji kao jednu svoju sastavnicu imaju leksem *pas* izrazito su zanimljivi i možemo ih podijeliti u nekoliko skupina (usp. Vasung 2009):

- frazemi motivirani osobinama, simbolikom psa te njegovim ponašanjem,
- frazemi motivirani apsurdnim i nelogičnim motivima i odnose se na osobine i ponašanje čovjeka koji su pripisani psu bez logičkoga razloga.

U hrvatskom jeziku za izražavanje intenziteta neke emocije, osobine ili ponašanja služe ovi frazemi: *bijesan kao pas, ljut kao pas, nervozan kao pas, ljubomoran kao pas, gladan kao pas, žedan kao pas, mršav kao pas, ružan kao pas, umoran kao pas* ... Također, za čovjeka koji je vjeran i odan kaže se da je – *vjeran/odan kao pas*. Uloga psa kao radne životinje u ruralnim sredinama iskorištena je u frazemima koji opisuju čovjeka iscrpljena radom (*mučiti se, namučiti se kao pas, naraditi se kao pas, raditi kao pas*), a tugaljiv pseći pogled motivirao je nastanak frazema *žao je kao psu komu* (usp. Vasung 2009). Frazem koji se pojavljuje u *Rječniku hrvatskoga jezika* (ne i u *Frazeološkom*) – *kao pas na lancu* – znači ‘biti bez ikakve slobode’.

Jedan od frazema motiviranih apsurdnim i nelogičnim motivima, a koji se odnose na ponašanje i osobine čovjeka koje su psu pripisane bez logičkih razloga je i *lagati kao pas*. Taj se frazem koristi i kao superlativ u jeziku, jer *nema većeg laganja od laganja kao pas*. S druge strane, primjer frazema motiviranoga čovjekovim ponašanjem prema psu je *istući/ubiti kao psa* koga (usp. Vasung 2009). Kada se govori o frazemima čija je sastavnica leksem *pas*, može se zapitati što je u semantičkom talogu većine njih, zašto se baš za izražavanje intenziteta neke emocije, osobine ili ponašanja upotrebljava *pas*, a ne, primjerice, *lisica, ris*, ili pak *kokoš*.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Riječi imaju politički učinak. One mogu poticati ugnjetavanje ili oslobođenje, predrasude ili poštovanje. Upravo kako seksistički rječnik ocrnjuje ili obezvređuje žene, specistički rječnik ocrnjuje i obezvređuje ne-ljudske¹ životinje; on legitimizira njihovo zlostavljanje (Dunayer 2009: 17). Kada se govori o životinjama u jeziku, ne bi se trebalo zaključiti da se radi o specizmu (diskriminaciji na osnovi vrste), već o naučenoj i društveno uvjetovanoj upotrebi jezika. Nerijetko su nam frazemi, o čijoj prirodi najčešće ne razmišljamo, oni na temelju kojih kompariramo (*ljući od risa*), uspoređujemo (*prljav kao svinja*), odnosno pojačavamo intenzitet neke emocije, nečije osobine ili ponašanja, bez razmišljanja o njezinim sastavnicama.

¹ Joan Dunayer ne odvaja ljude od životinja jer se takvom upotrebom održava moralni rascjep između ljudi i ostalih životinja, pa tako ona umjesto o „ljudima i životinjama“ govori o „ljudima i ne-ljudima (skraćeno od: ne-ljudske životinje)“.

Ako se zapitamo što stoji u prirodi frazema, čime su oni motivirani, teško ćemo pronaći odgovor. Uzmimo za primjer frazem *ljut kao pas*, taj se frazem više ne odnosi nužno na emociju već postaje i mjerilom osjetila, pa nam je tako i hrana postala *ljuta kao pas*. U leksikologiji je, u posljednje vrijeme, napredovalo komparativno proučavanje animalističkih frazema u lingvokulturološkom kontekstu, a vrijeme je da se lingvistika više posveti njihovu podrijetlu i recepciji u društvu uz buđenje svijesti o upotrebi jezika.

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1996. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- Dunayer, Joan. 2009. *Specizam*. IEF – Dvostruka duga, Zagreb – Čakovec.
- Kekez, Stipe. 2007. Životinjski nazivi u slengu. *Kulturni bestijarij*. Zagreb, 371–387.
- Menac, Antica, Fink Arsovski, Željka, Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- Sabljak, Tomislav. 2001. *Rječnik hrvatskog žargona*. Profil. Zagreb.
- Vasung, Ana. 2009. *Frazemi sa sastavnicama pas i mačka u hrvatskom i bugarskom jeziku (semantička analiza)*, (<http://philologicalstudies.org/dokumenti/2009/vol2/3/39.pdf>), posjećeno: 29. 5. 2015.
- Vidović Bolt, Ivana. 2007. Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji. *Kulturni bestijarij*. Zagreb, 403–424.
- Vidović Bolt, Ivana. 2014. Životinja kao (ne)inteligentan čovjekov prijatelj. (<http://www.animalisticki-frazemi.eu/>), posjećeno: 29. 5. 2015.

**KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I NARODNO BLAGO**

SUKOB NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI¹

Helena Ilovača

Uvod

Ovaj će se rad baviti problemom sukoba na književnoj ljevici. Taj je sukob društveni, politički i nadasve književni fenomen koji traje u razdoblju od 1928. do 1952. godine.

Glavni je cilj ovoga rada prikazati sukob na pojednostavljen način te dati pregledni uvid u cijelu tematiku. Dosada je sukob na književnoj ljevici u literaturi prikazivan na kompleksan način, koji strukturu i detaljnu analizu toga fenomena čini krajnje složenom. Čitatelju koji se tek upoznaje s tematikom potrebno je dati uvid u cijelu priču. Bitno je prikazati da ovaj sukob nije strogo književni jer u njemu veliku ulogu igraju politika, ideologija i društvo, a sadrži i komponentu osobne netrpeljivosti sudionika.

Bilo kako bilo, ova je tema neiscrpan izvor istraživanja mnogih znanstvenika. Ta se činjenica potvrđuje u nepreglednom opusu literature koja se dotiče toga problema. Osobe koje su se među prvima bavile tom tematikom, najčešće su bile ili izravni sudionici sukoba ili su pripadale određenoj ideološkoj struji, što je utjecalo na njihovu objektivnost pri obradi teme. Neki su bili i onemogućavani u radu, a najbolji je primjer za takvu sudbinu Stanko Lasić, kojega mnogi smatraju i najboljim poznavateljem sukoba na književnoj ljevici.

S obzirom na to da je sekundarna literatura o ovoj temi izuzetno opširna i detaljna, ona će biti temelj i izvorište ovoga rada, uz dio primarne literature koja bi bolje osvijetlila određeni problem. Većim dijelom, ovaj rad je pisan iz *krležijanske* perspektive, zato što je Krleža, iako ne jedini, najvažniji protagonist ovoga sukoba, a i većina se radova najviše bavi Krležom kao *alfom i omegom* cijele priče. Nadalje, pokušat će se prikazati društveni i politički kontekst sukoba i dati mu mjesto u povijesnom pregledu jednoga turbulentnoga razdoblja. Naime, on se ne može gledati izolirano od cjelokupne misli Komunističke partije Jugoslavije ili izvan događanja u Jugoslaviji, koja čine okvir stvaranja književnika toga razdoblja.

¹ Ovaj je rad završni rad obranjen u srpnju 2015. na Odjelu za povijest na Hrvatskim studijima pod mentorstvom doc. dr. sc. Ivane Jukić i dr. sc. Stipice Grgića.

Primarni se sukob vodi oko pogleda na književnost i umjetnost općenito, uz pitanje kakva bi ona trebala biti, pa će nekoliko odjeljaka biti posvećeno razmatranju stavova sudionika o tom problemu, ali i o odnosu filozofije i prirodnih znanosti, koji ulazi u krug razmatranja sukoba na književnoj ljevici.

Povijesni okvir

Sukob na književnoj ljevici je vrlo važno smjestiti u povijesni kontekst jer su povijesna događanja utjecala na njegov razvoj. Kao što je u uvodu spomenuto, sukob kojim se ovaj rad bavi obuhvaća razdoblje od 1928. do 1952. godine, a taj se vremenski period, najblaže rečeno, može opisati kao turbulentan.

Dvadeseto su stoljeće obilježila dva svjetska rata koja su razorila Europu. Završetkom Prvoga svjetskoga rata stvara se moderna Europa. Ono što je obilježilo međuraće na političkom planu, bio je uspon raznih totalitarnih ideologija poput nacionalsocijalizma, fašizma i komunizma. Dogodila se kriza građanskoga društva 19. stoljeća i ona polako gubi utjecaj na kulturu, koja se najbolje očitovala u umjetnosti. Književnici su, u svojim djelima, pokušavali riješiti probleme njihova vremena te naći put do humanosti. Umjetnost poprima mnoge oblike poput ekspresionizma, futurizma, dadaizma, nadrealizma i ostalih, čija je odlika apstrakcija, što je neshvatljivo većini ljudi. Umjetnici stvaraju umjetnosti radi, za što se ustalio naziv larpurlartizam. Umjetnik je imao veliku slobodu, najčešće je bio subjektivan, a to je moglo dovesti do problema da njegova poruka dotakne samo istomišljenike što je umjetnosti dalo ekskluzivno obilježje (Keršovani 16 1978: 7403–7410). Protiv larpurlartizma početak će nastupati pogotovo novi pravci u umjetnosti, koji će istoj nastojati vratiti povezanost s društvom, što će djelomično biti i uvod u sukob na književnoj ljevici u našem kulturnom krugu.

Nacionalsocijalizam u Njemačkoj (1933–1945) umjetnost je koristio za postizanje svojih ciljeva, a njezin je slobodni razvoj bio onemogućen. Umjetnost je služila odgoju naroda, stoga je trebala biti takva da je najjednostavniji čovjek može shvatiti. Apstrakcija i bogatstvo izražajnih oblika nisu dolazili u obzir, već samo ono što je bilo zacrtano strogom državnom politikom. Trebalo je stvoriti novoga Nijemca, a umjetnost je tom cilju trebala pomoći (Keršovani 16 1978: 7403–7410).

Nakon Februarske revolucije, Rusiju je čekala još jedna revolucija, Oktobarska, koja je ostvarena Lenjinovim povratkom iz emigracije i koja je trebala omogućiti vlast proletarijata nakon rušenja carskoga sustava. Podršku mu je, među ostalima, pružio i Lav Trocki. Do 1918. godine boljševici su pobijedili u većini zemlje i počela je nova era Rusije – socijalistička. Uvodi se nacionalizacija i industrijalizacija koje prati negativna praksa na selu. Nakon ratnih nedaća uslijedila je glad. Odlučilo

se industriju podrediti vojnim potrebama, uložiti puno u elektrifikaciju, Lenjin je proglasio Novu ekonomsku politiku koja je uz glavnu ulogu države u gospodarstvu ipak dopustila ulazak nekih kapitalističkih elemenata. Iako je donekle doskočeno problemima, negativnosti u gospodarstvu ponovno će se pojaviti, no ovaj će put na njihovu rješavanju raditi Staljin. Lenjin je umro 1924. godine nakon čega je Lav Trocki htio preuzeti vlast što je spriječio Staljin, što je, naravno, jedna strana priče. Bilo kako bilo, Trocki je emigrirao u Meksiko, a Staljin je čistkama uklonio sve protivnike. On počinje raditi na gospodarstvu, uvodi petoljetke i do 1938. SSSR postaje drugom industrijskom zemljom tako brzim provođenjem industrijalizacije i elektrifikacije. Na selu su uvedeni kolhozi i sovhozi. Staljin je bio gospodar ruskoga cjelokupnoga života. U razdoblju od 1936. do 1938. proveo je čistke u kojima su stradale tisuće ljudi. Na tim su procesima pogubljeni i neki jugoslavenski komunisti. Osnovana je i Komunistička internacionala, popularnije zvana Kominternu, koja je upravljala svim partijama svijeta (Keršovani 1978: 7427–7446).

Prvi je svjetski rat stvorio prvi put Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca koja je preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju pod dinastijom Karađorđevića, a Drugi nam je svjetski rat donio drugu, obnovljenu Jugoslaviju – Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. U prvoj je Jugoslaviji Komunistička partija zabranjena 1920. godine, tzv. Obznanom. Komunisti, koji su htjeli stvoriti besklasno društvo, predstavljali su opasnost za monarhistički režim. Otada djeluju u ilegali. U svemu se ugledaju u najveći uzor, Sovjetski Savez (Iveković 1970: 64, 90). Unatoč svim negativnostima, oni su u njemu vidjeli primjer pobjede proletarijata, jednakosti i besklasnoga društva. Sve ovo gore navedeno, okvir je djelovanju jednoga književnika. Svi su ti događaji bili silnice koje su utjecale na razvoj lijeve misli i inteligencije. Veliki je Sovjetski Savez bio zemlja uzor komunistima cijeloga svijeta, a Staljinova riječ slušala se bespogovorno. Odstupanja i devijacije nisu bili dopušteni kao što pokazuje primjer čistki. Sukob na književnoj ljevici nemoguće je gledati izvan te slike.

Upoznavanje sa sukobom na književnoj ljevici

Čitajući literaturu o sukobu na književnoj ljevici, čitatelj se susreće s nizom pojmova kojima sudionici izlažu svoje stavove i teze, a zbog nerazumijevanja istih, čitatelju je otežano potpuno shvaćanje tekstova i same problematike sukoba. Iz toga će razloga sljedećih nekoliko odjeljaka biti posvećeno razjašnjavanju osnovnih pojmova i sintagmi s kojima se susrećemo u istraživanju. Sukob je izražen kroz mnoštvo polemika, a da bismo ih promotrili kao pripadajuće dijelove neke cjeline možemo iskoristiti periodizaciju Stanka Lasića.

Stanko Lasić u svojoj knjizi *Sukob na književnoj ljevici 1928–1952* tvrdi da je osnovna struktura sukoba sinteza umjetnosti i revolucije, ali da o toj sintezi postoje dva oprečna stava iz kojih izrasta sam sukob koji se očituje kroz četiri etape. Lasić prepoznaje „etapu socijalne literature“ i stavlja je u vremenski period od 1928. do 1934. godine te navodi faze kroz koje je ta etapa prošla. Prva se faza sastoji od stvaranja stavova i grupa koje će sudjelovati u sukobu, prvih kritika nadrealizma te stvaranja linije koja će napasti Krležu. Druga se faza očituje kroz napad koncentriranih snaga *socijalne literature* na Krležu i nadrealizam. Pojava časopisa *Danas* označila je odstranjivanje socijalne literature kao relevantne i time i treću, završnu fazu ove etape. Možemo govoriti o pobjedi teza *Danasa* nad socijalnom literaturom, no njezine su formulacije obnovljene pod novim imenom – novim realizmom. Tako dolazimo do druge etape koju autor naziva „etapom novoga realizma“ te je smješta u razdoblje omeđeno godinama 1935. i 1941. Unutar nje uočava četiri faze. Prvom fazom smatra razrađivanje ideja o društvenom i umjetničkom angažmanu koji je izvoran, a ujedno i fazom koja predstavlja ponovno rođenje socijalne literature pod oznakom novoga realizma. Novi realizam treba učvrstiti svoje pozicije i postati jedinstven, što se po Lasićevu mišljenju događa u drugoj fazi za koju napominje da može izgledati kompromisnom. On je to shvatio pripremom za ono što se događa u trećoj fazi te etape, a to je partijski odabir staljiniziranog koncepta umjetnosti i revolucije kao jedinoga mogućega vida umjetnosti, što vodi do beskompromisnoga odstranjivanja drugoga stava kojega je u tom trenutku predstavljao časopis *Pečat*. Četvrta faza samo učvršćuje partijske odluke prijašnje faze, što je u tom trenutku moguće jer je KPJ radila na tome da postigne željenu monolitnost te u skladu sa staljinizmom, teško je podnosila negaciju bilo koje vrste. Rat je smirio sukob na četiri godine. Završetkom rata 1945. godine započinje treća etapa kojoj Lasić daje oznaku „socijalističkoga realizma“. Njezino trajanje završava 1948. godinom. Ona je etapa u kojoj su jugoslavenski književnici primorani podrediti se „partijnosti“ u stvaralaštvu (kako bi to Lasić nazvao), a ustvari je to značilo da je umjetnosti ukinuto slobodno izražavanje i istraživanje, s obzirom na to je ona definirana socijalističkim realizmom. U prvoj je fazi ove etape došlo do okupljanja novoga kulturnoga i društvenoga života, čiji su temelji u starim, prijeratnim nastojanjima. Za njom je uslijedila druga faza, koja je silom nametnula ideologiju umjetnosti, a sve kroz jedan arogantan, neugodan ton nametanja. Sve je to dovelo do kraja sukoba, ali i kraja književne ljevice. Posljednje se očituje u zadnjoj etapi, koju je Lasić nazvao „etapom novih orijentacija“. Nju je omeđio 1949. i 1952. godinom. Rezolucija Informbiroa značila je zaokret od staljinizma, no na početku ne i zaokret od dogmi socijalističkoga realizma u umjetnosti. Nove orijentacije ili žele pod svaku cijenu sačuvati tekovine socijalnoga realizma ili ih barem što je više moguće uključiti,

a ono što je na kraju pobijedilo, bilo je opredjeljenje koje je težilo razdvajanju umjetnosti i revolucije kao jedinoga oblika njihovoga postojanja (Lasić 1970: 20–58).

Već nam prethodnih nekoliko redaka nameće potrebu razjašnjavanja određenih pojmova. Prva bitka sukoba odvija se između socijalne literature i nadrealizma. I jedno i drugo pripadaju lijevo orijentiranoj književnosti. Reinhard Lauer nam objašnjava kako je došlo do razlaza. On napominje da je avangarda kao književni smjer željela mijenjati čovjeka i društvo u cjelini. Daje primjer Mađarske, Bugarske i Jugoslavije gdje se obnova društva vezala s desnim socijalističkim pokretima, a avangardni umjetnici, kao oni koji su pozvani mijenjati čitavo društvo, postaju revolucionarnim borcima. Avangarda kao takva smetala je fašizmu i logično pripadala revolucionarnom pokretu. To je trajalo do 30-ih godina 20. stoljeća. Tada je politika odigrala svoju ulogu, Staljin je protjerao Trockoga i počeo borbu protiv „trockizma“. Lijeva se umjetnost razgranala na dvije staze. Jedna je staza bila dogmatska i vjerna Staljinu, a druga trockistička, jednostavno zato jer nije bila staljinistička. Tako se javlja sukob na književnoj ljevici, koji je karakterističan za sve lijeve književnosti, ali posebnu dinamiku imao je u Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Avangardna je umjetnost deklarirana kao trockistička sve do raskida s Informbiroom kada se u Jugoslaviji obnavlja u ruhu modernizma (Lauer 2006: 71–72). Miroslav Šicel cijelo ovo razdoblje naziva razdobljem „sintetičkoga realizma“ te ga vremenski određuje 1928. i 1941. godinom. On govori kako je želja pisaca da djeluju na društvenoj razini mogla odvesti književnika do raznih zamki i da je teško bilo stvoriti djelo estetske vrijednosti jer se često prelazila granica utilitarnosti i tendencije u pisanju.

Tako se 1928. javila grupa lijevo usmjerenih književnika, koja se nazvala pokretom socijalne literature te je tražila od književnika da piše s tendencijom rješavanja osnovnih društvenih problema. Šicel kontrastno prikazuje kako nam je moderna (koja prethodi ovom razdoblju) otvorila europske obzore, ali da se nakon toga književnost povukla u okvire pojedinih država te joj se namijenila uloga izravnoga rješavanja političkih problema (Šicel 2009: 8–9, 11). Kad govori o etapi socijalne literature, Lasić se dotiče i stanja u državi u smislu oslabljene KPJ u vrijeme šestosiječanjske diktature (1929.–1935.). Kako je onemogućena u djelovanju, partija koristi literaturu kao sredstvo djelovanja.

Na jugoslavensku partiju direktno utječu odluke iz Moskve, gdje se provodi staljinizacija revolucije, marksizma i boljševičke partije. Trocki je odavno izbrisan, a Staljinov je autoritet nedodirljiv. U Rusiji se krajem 20-ih godina pojavila *Ruska asocijacija proleterskih pisaca* (RAPP), čija se glavna dogma sastoji u tom da literatura služi opstanku revolucije, ona ima određene zadatke koje treba ostvariti jednom dogmatiziranom metodom. RAPP će svoju viziju umjetnosti nametnuti 1930. na Drugoj konferenciji Međunarodne organizacije revolucionarnih pisaca u Harkovu.

Za tu će se viziju ustaliti naziv „harkovska linija“, a ta je varijanta vrlo jednostavna: umjetnost, a time i književnost mora biti u službi političke ideologije. Ona uzima dijalektički materijalizam kao osnovu stvaranja, što će biti pobliže objašnjeno u daljnjem tekstu. Utjecaj te linije slabi već 1932., a konačno se odustaje od takvih postulata 1934. kada njezino mjesto zauzimaju postavke socijalnoga realizma. Cijela je ta priča morala dovesti do konačnoga raskida s nadrealizmom (1935.), čiji se najutjecajniji predstavnik Andre Breton polako do 1938. približio Trockom. S njim i Diegom Riverom pokrenuo je *Fédération internationale de l'art révolutionnaire indépendant*. Strane u sukobu su postavljene, dvije vizije umjetnosti u očiglednom su sukobu, a jugoslavenski je primjer samo odbлесак onoga što se događa na svjetskoj pozornici. Stanko Lasić sažeo je cijelu bit jugoslavenske socijalne literature u nekoliko teza. One svjedoče o potrebi podređivanja estetske ljepote izražaja tematici i socijalnim težnjama. U njoj nema mjesta solipsizmu, individualizmu, pesimizmu jer ona mora biti što je više moguće tendenciozna, a pjesnik se mora podrediti zahtjevima borbe. Talent nije bitan koliko i nastupanje na strani ispravne ideologije, jer književnost je sama po sebi ideologija (Lasić 1970: 28, 30–32, 40, 72–73).

Govoreći o socijalnoj literaturi nekoliko smo se puta dotaknuli nadrealizma. Jugoslavenski je nadrealizam bolje nazvati srpskim nadrealizmom, jer su predstavnici djelovali u Beogradu. Oni su se priklonili Bretonu nakon njegova razlaza s Louisom Aragonom (koji nije ostao na pozicijama „čistoga“ nadrealizma, već je pjesnika podredio revoluciji), zbog čega su etiketirani kao trockisti (Lauer 2006: 70). Lasić je potanko objasnio cijelu situaciju. Nadrealizam je također koncepcija koja spaja poeziju i revoluciju. Nadrealisti se stavljaju u službu revolucije, tj. Kominterne, ali ne iznevjeverivši poeziju. Nadrealisti u Jugoslaviji (Marko Ristić, Koča Popović, Milan Dedinac) priklonili su se Bretonu nakon što je Aragon kao jedan od predstavnika nadrealizma otišao u SSSR, govorio kako pjesnik treba slušati naredbe Kominterne te na kraju, 1932., proglasio Bretona i njegove sljedbenike antirevolucionarima. Breton je htio očuvati nadrealizam izvornim, što bi značilo sačuvati ga kao pjesnički eksperiment. Kad govorimo o jugoslavenskom sukobu, nadrealisti su prvi negirali koncept socijalne literature, a bili su opasni jer su se i oni revolucionarno angažirali i opredijelili za Treću internacionalu (u njezinoj početnoj fazi, poslije osnivanja u Moskvi 1919.). Srpski nadrealisti točno su odijelili poeziju od literature i nisu se mogli pomiriti s činjenicom da poezija služi revoluciji i propagandi jer bi to značilo izdaju poetskoga stvaranja. Većina srpskih nadrealista je uhićena 1932. godine pa su tako i prestali organizirano djelovati (Lasić 1970: 35–36, 86–87, 91–92).

Socijalni realizam preuzeo je teze socijalne literature opisavši naprednu umjetnost kao partijsku. Razlika je u tom što je iza socijalnoga realizma bezrezervno stajala partija i što je umjetnost bez iznimke bila podređena planovima partije.

Lasić govori kako su se novi i socijalistički realizam razvili iz negiranja drugoga stava i iz preuzimanja teza socijalne literature te idejnih stavova „staljiniziranoga dijalektičkoga materijalizma“ (Lasić 1970: 149–153).

Ono oko čega se u ovom sukobu često vodi rasprava jest pišu li književnici u skladu s dijalektičkim materijalizmom. Osnovne teze dijalektičkoga materijalizma postavili su Engels i Marks, a kako nas uči Hrvatska enciklopedija, „prema njemu se sva očitovanja zbiljnosti svode na jedinstvenu osnovu u materiji, koja se kreće po imanentnim dijalektičkim zakonima“.² Dijalektički materijalizam najčešće se spominje kad se govori o marksizmu. U kontekstu naše priče pitamo se postoji li marksizam kao znanost koja bi objasnila uzroke svega postojećeg, dakle kao dijalektički materijalizam? Jedan su odgovor tome pitanju dali Engels i Staljin. Oni su marksizam objasnili kao „sveobuhvatnu filozofiju prirode i društva“, što nam prenosi Lasić, dalje objašnjavajući kako znanstvena istraživanja jedino mogu potvrditi zakone dijalektike (Lasić 1970: 169–170). Tu se rodio prirodoznanstveni i filozofski sukob kao dio sukoba na književnoj ljevici i otuda dolaze optužbe za revizionizam, što bi značilo optužbe za ispravljanje, za neke pravovjerne i nepogrešive marksističke ideologije. Lasić odmah na početku svoje knjige tvrdi da je u ovom sukobu revizionizma bilo, ali revizije staljiniziranoga marksizma. To bi značilo da je Staljin izmijenio klasični marksizam i lenjinizam, a da su jugoslavenski revizionisti zastupali onaj marksizam u koji Staljin nije intervenirao (Lasić 1970: 5). Trocki je također odbacio staljinizam, radio s Bretonom pa se i u našoj literaturi „revizioniste“ često nazivalo trockistima. Taj se atribut najčešće davao „pečatovcima“, tj. Krležinim suradnicima u časopisu *Pečat* (Lasić 1970: 204).

Časopisi

Časopisi su činili bitnu komponentu sukoba na književnoj ljevici, jer oni su bili prostor u kojem se odigravala bitka. Svaka je strana u sukobu imala svoje časopise u kojima je mogla objavljivati članke koji bi odražavali određeni stav skupine kojoj pripadaju. Miroslav Vaupotić tvrdi da su časopisi ogledalo književnoga života neke zemlje te da njima pripada uloga nositelja ideja generacije. Godine koje promatramo po njemu su iznimno plodne za književne časopise, a njihov bi broj upućivao na slobodu stvaranja i liberalni parlamentarizam. No, kad se samo pogleda trajnost i duljina njihova izlaženja ili možda tehnička oprema i kvaliteta tiska, u tom bi se očitovao pravi „liberalizam“ tadašnjeg vremena. Karakter tadašnjih časopisa bio je polemički, nekad i likvidatorski, a sukob se odvijao između grupe književnika

² „Materijalizam“, preuzeto iz *Hrvatske enciklopedije*, online izdanje Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39405> (8. 7. 2015.)

revolucionara, socijalista, marksista, građanskih humanista i grupe konzervativnih krugova koje Vaupotić pogrdno naziva šovinistima i klerofašistima (Vaupotić 1965: 771–773). Naravno, tome treba dodati i sukobe unutar tih grupa, poput sukoba na književnoj ljevici. Ovdje navedeni časopisi ne čine ni polovicu časopisa koji su izlazili istovremeno s njima, ali oni su bili najaktivniji sudionici sukoba. I ostali su služili sukobu suprotstavljenih strana, ali za ove bi se moglo tvrditi da im je to bila jedina svrha postojanja.

Možda je najbolje početi priču s *Književnikom* (1928.–1939.) koji Vaupotić vidi kao prijelazni časopis, kao križanca između građansko-opozicijskoga lista i časopisa socijalne literature. Isti dobiva obilježja marksističkoga časopisa u trenutku kada ga preuzima Milan Durman, točnije od 1931. do 1935. godine. U to se doba počinje zalagati za tendencioznu, angažiranu literaturu boreći se protiv raznoraznih individualističkih shvaćanja umjetnosti (Vaupotić 1965: 805–806). Šicel ukazuje na to da do 1931. časopis surađuje s raznolikim piscima ne pridajući pažnju ideološkim razlikama i kako je Krleža imao najveću ulogu tih godina, jer je tamo objavio neke od svojih najboljih eseja, ali i dio proze o Glembajevima. Krleža je zbog sukoba s redakcijom 1930. odustao od suradnje, a Durman je iduće godine preuzeo časopis, što je značilo udaljšavanje od umjetnosti te približavanje ekonomskoj i političkoj literaturi (Šicel 2009: 15–16).

Prvi časopisi koji su bili usmjereni prema socijalnoj literaturi bili su *Kritika* i *Nova literatura*. *Kritika* (1928.) je izlazila pod uredništvom Stevana Galogaže kako bi kritizirala sve, što je reflektiralo urednikov stav razočaranosti u jugoslavenstvo i umjetnost pa je izlaz vidio samo u socijalnom pokretu. Kao suradnike, primio je ostale pobornike socijalne literature: Hasana Kikića, Jovana Popovića, Kostu Racina, Stanka Tomašića, Kalmana Mesarića i druge. Glavni je cilj bio literaturu prikazati kao oružje borbe za obnovu društva. Takav cilj imala je i *Nova literatura* (1929.–1930.), koja je okupljala iskusne marksiste poput Veselina Masleše i Otokara Keršovanija, ali i suradnike poput Marka Ristića. Tim se časopisima pridružuje i beogradski *Stožer* (1913.–1935.) kao glavni časopis za socijalnu literaturu (Vaupotić 1965: 809).

Časopis *Kultura* (1933.), koji je izlazio pod uredništvom Đure Tiljka vrlo je važan za našu temu pošto je u njemu izašao članak kojim je započeo otvoreni napad na Krležu. Bio je to članak Bogomira Hermanna, koji je pod pseudonimom A.B.C. naslovio *Quo vadis Krleža* i tako započeo s prigovorima Krležinom marksističkom zastranjivanju (Šicel 2009: 18).

Krleža praktički više nije imao časopisa u kojem bi mogao surađivati pa odlazi u Beograd i s Milanom Bogdanovićem stvara *Danas* (1934.), koji je izašao u 5 brojeva. Pokreću taj časopis kako bi barem jedan objavljivao originalna djela koja nisu kopije stranih utjecaja, ali nisu protiv socijalne literature, nego protiv demagogije

u književnosti. *Danas* se odlikovao bogatstvom sadržaja što pokazuju kazališne, socijalno-gospodarske i likovne teme, no njegov je karakter bio kritičko-polemički i esejistički. Od suradnika je okupio Augusta Cesarca, Vasu Bogdanova, Branka Gavellu, Krstu Hegedušića i druge. Kritizirao je jednako građansku kulturu i socijalnu literaturu želeći književnosti dati mogućnost da bude „autonomna estetska pojava“ (Šicel 2009: 19–21).

Časopis koji je trebao popularizirati znanost uređivali su Ognjen Prica i Božidar Adžija. Taj časopis, *Znanost i život* (1937.–1938.), bio je poprištem prirodosnastvenoga i filozofskoga sukoba između Rikarda Podhorskoga i Zvonimira Richtmanna s jedne strane, a Ognjena Price s druge (Vaupotić 1965: 821).

Časopisi koji su označili razdoblje tik prije rata bili su *Izraz* i *Pečat*. Njima se mogu pridružiti i *Književne sveske*. Označili su kulminacijsku točku sukoba i on je više nego ikad bio posljedica političkih odluka.

Veljača 1939. značajna je po pojavi dvaju lijevih časopisa, izravno sukobljenih što je vidljivo prema suradnicima i uredničkim odborima, koje čine zastupnici sukobljenih strana. Urednički odbor *Pečata* činili su Slavko Batušić, Drago Galić, Krsto Hegedušić, Miroslav Krleža, Mijo Mirković i Marko Ristić, a ulogu glavnoga urednika preuzeo je Drago Ibler. Josip Pavičić, Vilim Svečnjak i A. Škatarić bili su članovi uredničkog odbora *Izraza*. Suradnici i jednoga i drugoga na početku su bili gotovo isti ljudi. No, svibanj je donio promjenu za *Izraz* u smislu uredništva. Josip Pavičić dobio je potpunu ingerenciju nad časopisom, a časopis je postao glasilom KPJ (Lasić 1970: 180).

Šicel objašnjava važnu ulogu *Izraza* (1939.–1941.). On kaže da je njegova redakcija sastavljena od značajnih marksističkih intelektualaca, poput Price i Keršovanija, s glavnim urednikom Pavičićem, što po njemu odmah ukazuje na pokroviteljstvo KPJ. Glavni je zadatak časopisa boriti se protiv revizionizma, a za marksizam u njegovoj čistoj formi. Posjedovao je određenu širinu sadržaja, socioloških, ekonomskih, kulturno-povijesnih i još dodatno donosio mnoge prijevode Lenjina, Maksima Gorkoga te ostalih predvodnika marksizma i socijalnoga realizma. Ono što mu je davalo polemički karakter bila je konfrontacija s Krležom i njegovim suradnicima (Šicel 2009: 21–22). Vaupotić ističe da je *Izraz* po vrijednosti poezije i proze bio slabiji od *Pečata*, no ipak je okupljanjem ljudi progresivnoga mišljenja značio „borbenu avangardu naše političke misli“. S izlaženjem je prestao početkom rata u Jugoslaviji (Vaupotić 1965: 824–825).

Pečat (1939.–1940.) označio je kraj višegodišnje Krležine šutnje, a njegovih je petnaest brojeva, unijelo pravi nemir na društvenu i kulturnu scenu Jugoslavije. U njemu je objavljen možda najvažniji tekst sukoba na književnoj ljevici: *Dijalektički antibarbarus*³ Miroslava Krleže (Lasić 1970: 209). Vaupotić još jednom naglašava

³ *Pečat*, 8–9, 1939., 73–232.

probranost suradnika toga časopisa što je značilo i visoku estetsku vrijednost *Pečata*. Njegovom je dobrom glasu pridonijela i Krležina osobnost jer rijetko je tko sumnjao u Krležinu književnu vrijednost. U časopisu su surađivali Zvonimir Richtmann, Vaso Bogdanov, Marko Ristić, a i relativno nove pojave poput Petra Šegedina i Ranka Marinkovića, sve odreda revizionisti po mišljenju KPJ (Vaupotić 1965: 825–827). Šicel je dočarao svrhu *Pečata* i razlog njegova pokretanja. Časopis je iniciran kako bi se borio za slobodu stvaranja te protiv onih koji tu slobodu žele ograničiti (Šicel 2009: 22).

Književne sveske (1940.), pod pokroviteljstvom KPJ i pod uredništvom Milovana Đilasa, Vladimira Bakarića i Koče Popovića, nastaju kako bi eliminirale revizionizam Krleže i njegovih suradnika, „pečatovaca“, nositelja trockizma na ljevici (Šicel 2009: 23). Njihova je pojava u kolovozu 1940. označila konačan raskid s Krležom. Doista, svi su napadi prije ovoga u sebi nosili mogućnost povratka Krleže na „pravu stranu“ (Lasić 1970: 226–227).

Članci, polemike, pamfleti kao okosnica sukoba

Sukob na književnoj ljevici čine članci objavljeni u raznim časopisima. Tko je sudjelovao u sukobu, koji su njihovi stavovi, kako su pisali, za kakvu su se viziju umjetnosti zalagali, pitanja su na koja možemo dobiti odgovor u istim člancima. Iako je za vrijeme trajanja sukoba objavljen nevjerojatan broj članaka, ovaj rad bavit će se samo onima koji su značili prekretnice u sukobu ili bili iznimni zbog nekih drugih obilježja. Krležina književna djela također su neizostavan dio sukoba, jer su i ona izazvala burne reakcije.

Krležina djela za vrijeme sukoba

Slobodan Prosperov Novak donosi zanimljivu tezu da je Krleža svojom ogromnom književnom ličnošću progutao našu književnost u smislu protivljenja avangardi i širenja stava da književnost jedino može biti angažirana. Krležu su koristili kao mjeru za sve ostalo, a ono što je bilo zastrašujuće jest praznina s kojom su se susreli ako bi isključili Krležu iz cijele priče. Krleža je morao biti politički angažiran u književnosti, jer mu je takav stav nametnula sredina u kojoj je rođen i u kojoj je morao stvarati (Prosperov Novak 2004: 231–233). To je pretjerano razmišljanje, jer nije samo Krleža tada stvarao, ali dobro pokazuje Krležinu veličinu i ono što je za lijevu inteligenciju predstavljao.

Od 1928. do 1931., Krleža je objavio svoj ciklus o Glembajevima, koji se sastoji od tri drame: *U agoniji*, *Gospoda Glembajevi* i *Leda*. Opisati ih se može

kao naturalističke i psihološke. Naime, one opisuju lažnu svakodnevicu i prividnost bogatstva, raspad obitelji i brakova što je označilo ublažavanje Krležina ranija tona i moguć kompromis s građanskom književnošću. Naravno, kritiku je dobio i od srednje i od lijeve linije književnika. Roman *Povratak Filipa Latinovicza* objavljen je 1932. godine. On je tip romana o umjetniku (*Künstlerroman*). Umjetnik Filip vraća se kući u potrazi za izgubljenim vremenom, da bi mu na kraju njegov alter ego Kyriales pomogao razotkriti uzaludnost svojeg vremena i života. Sami možemo vidjeti koliko ta knjiga pršti optimizmom što ga je tražila socijalna literatura. *Balade Petrice Kerempuha* pisane na kajkavskom književnom jeziku progovaraju o patnjama hrvatskoga naroda kroz povijest na jednoj visokoj estetskoj razini, ali opet bez optimizma - što je gore, sa slutnjom da bi se patnje opet mogle ponoviti. Krleža je 1938. godinu obilježio svojim političkim romanom *Na rubu pameti*. Doktor, kao glavni lik, kao rastreseni intelektualac, Krležin je glas. U jednoj poodmakloj fazi života dignuo je glas protiv tiranina i prestao govoriti laži te se pretvarati, što ga je dovelo u zavadu sa svima, tj. onima koji su slijedili staljinizam i totalitarizam. Niz ovdje navedenih djela nastavljamo *Banketom u Blitvi*, možda najmanje uspješnim djelom od svih navedenih. Blitvanija je izmišljena totalitarna država kojom vlada diktator, a u njoj pratimo sudbinu liberalnoga intelektualca te uspon demagoga i krvnika. Značajna za ovo djelo jest vrlo snažna poruka u vrijeme stvarnih totalitarnih režima i diktatora (Novak 2004: 238–244).

Kritike upućene Krleži u vezi ciklusa o Glembajevima odnosile su se na to da ne može pisati o aristokraciji kad među njom nije rođen te da ta slika ne odgovara stvarnosti, kao i da se djelo sastoji od fragmenata koje ne može spojiti u cjelinu i da piše građanske drame. Prigovaralo mu se da nije uspio pobijediti malograđanina u sebi, da bude revolucionaran spram samoga sebe (Lasić 1989: 108–113). Napadali su ga i iz nacionalističkoga stožera, a primjer takvoga kritičara jest Ivo Lendić. On mu je prigovorio da zna što se događa u Rusiji, a šuti (Lasić 1989: 208–213). No, Krleža je progovorio 1938. u romanu *Na rubu pameti* kritizirajući „pogled na svijet“ i „inženjere (duša)“, što su sve aluzije na Sovjetski Savez i procese, ali i dogmatsku svijest (Krleža 2000: 136–158). To se lijevoj, dogmatskoj svijesti našega sukoba nije moglo svidjeti. Đilas je to djelo komentirao, kako nam prenosi Stanko Lasić, kao normalan razvoj Krleže, koji pratimo od *Filipa Latinovicza*, a koji se odlikuje solipsizmom i individualizmom. Kazao je kako je Krleža djelo napisao poslije moskovskih procesa i da takvim pisanjem odmaže radničkom pokretu (Lasić 1989: 275).

Sudionici i njihovi članci

Pregovor Podravskega motivima Krste Hegedušića pojavio se 1933. i Stanko ga Lasić naziva osnovnim tekstom sukoba na književnoj ljevici. On taj tekst dijeli na četiri dijela u kojima Krleža iznosi svoje stavove o ljepoti, socijalnoj literaturi, o novijem hrvatskom slikarstvu te o tome kako je Hegedušić praktično primijenio teze socijalne tendencioznosti. Krleža iznosi svoj stav koji glasi da ljepote ne pripadaju sferi razuma, već su dijelom čovjeka kao totalnoga bića pa se tako ne mogu svesti na sisteme i „propovijedati s katedara“. Ljudi su ih objašnjavali larpurlartistički ili utilitaristički, a samo talent može svladati takva nastojanja, tek individualac. Optužuje socijalnu literaturu da piše o stvarima o kojima ništa ne zna, a sve pod egidom dijalektičkoga materijalizma (Lasić 1970: 100–103, 120–121). Dakle, tim je tekstom Krleža napao socijalnu literaturu i iznio svoju viziju umjetnosti.

Na *Pregovor* je reagirao A.B.C. člankom *Quo vadis Krleža*. A.B.C., ili Bogomir Herman, priznao je Krleži hrabrost u nastupu protiv socijalne literature, ali mu prigovorio da ne poznaje dijalektički materijalizam i da mu je stvaralaštvo reakcionarno i solipsističko. Priznaje mu veličinu, ali ipak na kraju zaključuje da se s Krležom može, kao i bez njega, a isto tako – i protiv njega. To je predstavljalo zaoštavanje retorike na dotad neviđeni način jer je Krleža bio ogromna ličnost. Predstavnici socijalne literature nisu stali iza Hermana, što nam pokazuje „*Pismo redakciji*“ Grupe čitalaca, objavljeno u *Kulturi*. Ono brani Krležu od Hermana kao najvažniju našu književnu ličnost. Zato Lasić priznaje Hermanu hrabrost jer on s takvim nastupom istupa u vrijeme velika Krležina autoriteta, a iza sebe ima tek nekoliko istomišljenika (Lasić 1970: 120–121, 145–146).

Ono što je uslijedilo 1934. bilo je pokretanje časopisa *Danas*. U njemu djeluje Ristić i staje u Krležinu obranu, a pridružuje mu se i Bogdanov. Sve je to dovelo do potvrde Krležinih teza iz *Podravskega motiva* te do raspada socijalne literature. No, ona će se uskoro uzdići u novom ruhu dok Krleža i Ristić pokušavaju ići putem kompromisa. Nastupa razdoblje novoga realizma, a kao njegovi gorljivi zastupnici javljaju se Radovan Zogović, Milovan Đilas, Keršovani, Jovan Popović i Stevan Galogaža. Oni nastupaju sa sigurnošću, koje socijalna literatura nije imala jer se smatraju zastupnicima povijesti i „pravovjerja“. Doći će do napada na nadrealizam i neopozitivizam, što će ovaj rad zasebno obraditi (Lasić 1970: 123, 149, 154, 156). Krleža za to vrijeme piše *Balade* i roman *Na rubu pameti*, a glasno će se javiti osnivanjem novoga časopisa *Pečat*.

Prvo pojavljivanje *Pečata* na književnoj sceni donijelo je tri članka koja su podigla prašinu. Krležin članak *Svrha Pečata i o njojzi besjeda* objašnjava kako je *Pečatov* cilj boriti se za pravu lijevu književnost, a protiv iskrivljenih vizija iste te

se obrušava na Tiljka, Galogažu i Popovića, no ne štedi ni desnu nacionalističku književnost. Novost je to što Krleža izravno napada nositelje socijalne literature i novoga realizma. Richtmann piše o odnosu prirodnih znanosti i filozofije, a Ristić piše članak *San i istina Don Kihota* te se vraća humanizmu s tezama da je narodna sudbina ujedno i pjesnikova sudbina, naravno u kontekstu španjolskoga građanskoga rata. On propituje revoluciju i donosi teze da pjesnik mora sumnjati i sanjati, što će izazvati optužbe kontrarevolucionarne naravi. Reagirala je *Mlada kultura*, a u njoj Mirko Davičo, Avdo Humo i Puniša Perović s člankom *O Pečatu i besjedi o njegovoj svrsi*, što je označilo novi način obračunavanja s protivnicima. Govore kako je Krleža šutio o patnjama malih naroda, odbacio je naprednu književnost te ga na kraju optužuju za okupljanje revizionista i izdajnika. Najveći su neprijatelji ipak bili Ristić i Richtmann (Lasić 1970: 181–193).

Vrlo značajan članak objavljen je 1939. u *Proleteru*, jednom od glavnih glasila KPJ, a autor mu je bio sam Josip Broz - Tito. Tekst „*Trockizam i njegovi pomagači*“ otkriva stav Tita i KPJ, a on je nemilosrdan prema Bogdanovu, Ristiću i Richtmannu. Ipak, nisu izravno spomenuti *Pečat* i Krleža, jer time su mu vjerojatno pružali priliku da prijede na „ispravnu“ stranu. Lasić zatim opisuje Krležino definitivno opredjeljenje, koje je izrazio u članku *Izjava Miroslava Krleže*. On je napade na Ristića i Bogdanova shvatio napadom na sebe. Pritom je branio Podhorskoga i Richtmanna od optužbi za trockizam te najavljuje *Dijalektički antibarbarus* (Lasić 1970: 204–207). Taj pamflet dolazi u osmom i devetom broju *Pečata*, u prosincu 1939. godine. Stanko Lasić daje detaljan uvid u *Dijalektički antibarbarus*, govoreći kako je taj članak progovorio protiv dogmatizma, navijestio budući krvavi pokolj Drugoga svjetskoga rata, pokazao kakva je retorika njegovih govornika, točnije ukazao na sve nedosljednosti njegovih protivnika i to redom Ognjena Price, Radovana Zogovića i Jovana Popovića. Paralelno s time raskrinkao je metode novoga realizma te netrpeljivost prema talentu koja je usmjerena protiv njegovih suradnika u *Pečatu*. Na taj se pamflet Krleža nadovezao još jednim, moglo bi se kazati zadnjim polemičkim javljanjem, *Rasulom pameti*. Prica je prvi odgovorio člankom *Barbarstvo Krležina Antibarbarusa* objavivši ga u zasebnoj knjizi i u *Izrazu*. Lasić nam je prenio temeljne misli toga teksta, a one uglavnom ukazuju na Krležino nepoznavanje dijalektičkoga materijalizma, na njegovu obranu larpurlartizma, nadrealizma i „trockista“ Ristića. Prica i drugi još uvijek nisu odlučili potpuno eliminirati Krležu jer mu priznaju veličinu, ali govore da je u krivu (Lasić 1970: 220–221). Tito se opet oglasio u *Proleteru* s čuđenjem da Krleža surađuje s takvim osobama te mu dao upozorenje, ali nakon toga *Književne su sveske* odlučile konačno dokrajčiti to okupljalište revizionizma. Lasić kao najvažnije tekstove *Književnih sveski* izdvaja Kardeljev i Đilasov. Milovan Đilas je u svom članku *Od nerazumijevanja do revizionizma*, kako kaže naslov,

prikazao Krležu kao čovjeka koji nije shvaćao marksizam, no sukobom s naprednom stranom, prešao je u maskirani revizionizam. Edvard Kardelj kao autor *Nekoliko općih primjedaba povodom pečatovskih revizionističkih pokušaja* prikazuje Pečat kao napad na KPJ, no on ne želi davati zadatke umjetniku jer vrijeme od umjetnika zahtijeva da ih sam shvati (Lasić 1970: 227, 231–233). Otada, Krleža šuti, a jedini tko još ima snage boriti se bio je Vaso Bogdanov svojim tekstom *Politička i moralna strana lijeve hajke na Krležu*. To nije imalo smisla jer je uskoro uslijedila Peta zemaljska konferencija (listopad, 1940.), koja je pokazala jedinstvenost KPJ, koja se usmjerila protiv svih koji je ugrožavaju (Lasić 1970: 241). Rat je donio zatišje. Nakon rata, novi realizam zamijenjen je socijalističkim realizmom koji će umjetnost dovesti do istine, ona će u službi ideologije poslužiti kao „učiteljica života“. Razlika je u tom što se više nitko ne bori protiv takvih koncepcija. Lasić Krležinu šutnju smatra vrstom borbe, u što je vrlo teško povjerovati (Lasić 1970: 246–247, 255).

Prirodnoznanstveni i filozofski sukob

Neopozitivizam, mahizam i revizionizam na našoj ljevici predstavljali su Podhorsky i Richtmann, a žestoki napad na njih Lasić je označio 1937. godinom. Do te godine, sukob na filozofskom i prirodnoznanstvenom polju odvijao se izvan sukoba na književnoj ljevici, a ta polemika nije se vodila kontinuirano. Bitka se počela voditi oko dijalektičkoga materijalizma Pricininom člankom *Savremena filozofija i prirodne znanosti*, kojega je objavio 1937. u časopisu *Znanost i život*. Trebalo se obračunati s neopozitivizmom jer su njegovi predstavnici čvrsto stajali iza svojih teza, što jedna marksistička svijest nije mogla podnijeti (Lasić 1970: 156, 164–165).

Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, neopozitivizam je bio filozofski pokret koji je nastao u 20. stoljeću u filozofskoj školi poznatoj kao Bečki krug, s ciljem stvaranja nove znanstvene filozofije. Prema njima, jedina smisljena spoznaja jest ona koja je empirijski provjerljiva. Zadatak znanstvene filozofije bio je pomoći u stvaranju jedinstvene znanosti koja bi bila ukupnost svih znanstvenih znanja o stvarnosti.⁴

Božo Kovačević intenzivno se bavio baš tim problemom u svojoj knjizi *Slučaj zagrebačkih revizionista*. On nam potanko objašnjava rad Pohorskoga i Richtmanna u kontekstu sukoba na književnoj ljevici.

Zvonimir Richtmann bio je elektroinženjer i fizičar koji se bavio psihoanalizom, teorijom relativnosti i kvantnom fizikom. On je svoje stavove mijenjao godinama. Najprije se zalagao za to da nove teorije 20. stoljeća potvrđuju teze dijalektičkoga materijalizma te je poistovjećivao znanost i materijalizam. Polako je usvajao postavke

⁴ „Novopozitivizam“, *Hrvatska enciklopedija*, online izdanje Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44317> (8. 7. 2015.)

neopozitivizma te počeo revidirati materijalističko shvaćanje. Dolazi do zaključaka da je znanost potencijalno revolucionarna, što bi značilo da može izmijeniti društvo.

Rikard Podhorsky bio je kemičar-tehnolog i djelovao je na Tehničkom fakultetu. Njegov je stav bio taj da spoznaja pripada prirodnim znanostima, da se tako može doći do boljeg iskorištavanja prirode što može ubrzati društveni razvitak. No, do boljeg društva može se doći neovisno od marksizma i nije se trudio dokazati vezu između znanosti i dijalektičkoga materijalizma. Njih su dvojica ujednačili stavove do 1936. godine.

Kovačević zatim objašnjava prije spomenuti Pricin članak. Prica je govorio o tome kako je samo dijalektički materijalizam filozofija uzdignuta do znanosti, no nije izravno spomenuo glavne predstavnike revizionizma. Prica je govorio u ime partije te se povodio za jednom istinom, koju je izrekao Lenjin i tako pobio Macha i empiriokriticizam, bečki krug neopozitivista koji se na Macha pozivao. Lenjin je tako pobio i neopozitivistička nastojanja Podhorskoga i Richtmanna. Oni su na to odgovorili člankom *Nauka i dogmatika* 1938. u *Znanosti i životu*, govoreći kako će dijalektičkom metodom analizirati dostignuća prirodnih znanosti, a ako će to značiti da će usput promijeniti neke postavke dijalektičkoga materijalizma još bolje, jer za njih dijalektika znači nešto što je u stalnoj izgradnji. Time su pokazali svoj beskompromisan stav. Podhorsky je pao u sjenu nakon 1938., a to je možda posljedica toga da nije sudjelovao u radu *Pečata*, kao Richtmann kojega su prozvali „Vitezom Revizije“, kako nam prenosi Kovačević. On je bio najgorim neprijateljem dijalektike (Kovačević 1989: 12–19, 32).

Ako bismo pogledali stavove o odnosu prirode i filozofije nekoga tko nije izravno sudjelovao u sukobu, možemo se poslužiti knjigom Žarka Dadića *Egzaktna znanosti u Hrvatskoj u ozračju politike i ideologije*, koja donosi stavove Frana Bubanovića. Fran Bubanović bio je profesor medicinske kemije koji je u svojoj mladosti vjerovao u postojanje filozofije prirodnih znanosti, no kasnije je shvatio da filozofija nema neku važnost za prirodne znanosti, ali nije odustao od mišljenja da filozofija prirodnih znanosti postoji, što je povezo analogijom na postojanje filozofije umjetnosti. Zanimljivo je njegovo djelo *Priroda i dijalektika*, koje je objavio 1936. i u njoj se osvrnuo na novu pojavu u Hrvatskoj. Pričao je o dijalektičkom materijalizmu, koji s višeg stajališta daje zadatke pravoj znanosti. Dadić je dakle prikazao njegov stav, koji govori da prirodoslovni način razmišljanja različit od dijalektičkoga materijalizma, koji si je umislio da je pobijedio prirodu i potpuno je objasnio s materijalističkoga stajališta.

Richtmann je komentirao njegovu knjigu 1936., kao pristaša dijalektičkoga materijalizma te mu priznao tezu da se dijalektičkim materijalizmom ne mogu izvući pobude za teorijski i eksperimentalni rad u kemiji, ali da to može pogoditi samo

one, koji krivo primjenjuju dijalektički materijalizam te mu je prigovarao nepoznavanje postavki istoga (Dadić 2010: 282–288). No, Richtmannovi će stavovi postati radikalniji u vrijeme *Pečata* te će on postati glavnim neprijateljem dijalektičkoga materijalizma.

Lasić ističe da Podhorsky i Richtmann nisu djelovali samo objavljujući članke, već su i držali predavanja studentima te vršili utjecaj na njih. Tako u *Proleteru* nalazimo članak iz 1940., koji govori o pogubnom djelovanju jedne skupine na Zagrebačkom sveučilištu, skupine koja djeluje protiv partije. KPJ je trebala postići monolitnost, a Richtmann je istu razbijao i još među mladima širio neopozitivističke ideje.

Lasić upućuje na zaključak da je polemika na tome polju postavljena tako da su Podhorsky i Richtmann morali nastupati sa svojom obranom i dokazivati da nastupaju u skladu s dogmatikom, dok je Prica nastupao sa sveznajućega stajališta i dijelio im lekcije. Prvi broj *Pečata* donio je Richtmannov članak *Prevrat u naučnoj slici o svijetu* koji je samo razradio prije izrečene teze. Članke su objavili i Krleža i Ristić, ali monolitna linija KPJ napala je samo Richtmanna i Ristića. Primjerice, Todor Pavlov napisao je članak za *Umetnost i kritiku*, *O filosofstvujušćim fizičarima*, gdje napada Richtmanna i Podhorskoga kao najgore neopozitiviste s ciljem da im se da lekcija. Ona se sastojala u tom da se pokaže kako je filozofija za fiziku metodološka osnova. Lasić ističe kako nije dodao ništa novoga osim razrede Pricinih stavova. Takvim polemikama nastavlja se do rata. Krležu su htjeli privući na svoju stranu, a Richtmanna kao neopozitivista i Ristića kao nadrealista odstraniti kao neugodne trockiste (Lasić 1970: 168, 177, 203). Na kraju su protivnici i njihovi progonitelji unutar KPJ završili zajedno u Kerestincu. Zatvoreni su Adžija, Prica, Keršovani i Richtmann s još nekoliko komunista te zajedno izgubili živote 9. srpnja 1941. godine (Kovačević 1989: 41).

Komunistička partija Jugoslavije i Josip Broz Tito

Komunistička je partija Jugoslavije zabranjena od 1920. godine. Radnički je pokret pod još jači udar došao za šestosiječanjske diktature, što se očitovalo u uhićenjima i ubojstvima od strane režima. Režim je malo oslabio nakon ubojstva kralja Aleksandra 1934. godine pa je KPJ uspjela pojačati svoju aktivnost. Čak se za vrijeme tzv. petomajskih izbora 1935. pokrenula akcija za osnivanjem legalne Jedinstvene radničke stranke, no ta je akcija propala. Komunisti su nalazili rupe u zakonu i pokušavali legalno djelovati preko publikacija i časopisa preko kojih su širili lijevu misao (Iveković 1970: 163, 178–179, 220).

Josip Broz Tito došao je u zemlju 1936. godine kao organizacijski sekretar Partije. Cilj je bio osnivanje komunističkih Partija Hrvatske i Slovenije, što je i ostvareno 1937. godine. On je 1928. htio iskorijeniti frakcionaštvo u Partiji. Deset godina

kasnije, na čelu CK KPJ, radio je na jačanju Partije, na mobilizaciji masa, a protiv revizionizma (Iveković 1970: 362–364).

Kad je časopis *Danas* pokrenut, polemici između Krležina kruga i pripadnika socijalne literature nije se vidjelo kraja pa je Tito morao intervenirati. Morao se uključiti s obzirom na to da je književni sukob osobito praćen po zatvorima, gdje su se nalazili mnogi članovi i simpatizeri KPJ, a sukob je unosio pomutnju u redove i škodio izgradnji monolitnosti partije. Naime, Lasić prenosi iskaz Rodoljuba Čolakovića koji je pričao kako su ljudi po zatvorima mislili da je Krleža zastupnik građanskoga društva i kako je okrenuo leđa radničkom pokretu. Tito je 1934. balansirao između dvije strane te im govorio da čine štetu radničkom pokretu i da će biti ozbiljnih posljedica ako ne prestanu. Grupa oko *Književnika*, izrazila je volju za suradnju s Krležom, dok je Krleža odbio svaku suradnju. Na kraju je, kako piše Lasić, Tito podnio izvještaj CK KPJ gdje im govori da što prije donesu rezoluciju koja bi onemogućila daljnju svađu (Lasić 1982: 239–240, 248–250). Sljedeći su se put Tito i Krleža susreli početkom 1937., kako procjenjuje Stanko Lasić te daje jedan idealizirani prikaz njihova susreta. Naime, on kaže da su morali pričati o situaciji u SSSR-u te da je Tito znao cijeniti pametna Krležina promišljanja, a i sam je već imao ideje o osamostaljenju od Kominterne, no to se sa sigurnošću ne može tvrditi (Lasić 1982: 265).

U vrijeme kulminacije sukoba, 1939., Tito je objavio članak *Trockizam i njegovi pomagači* te je iste godine održao sastanak s Krležom i tražio od njega da prekine s polemikom. U tom je trenutku težio monolitnosti u partiji i činio sve da to postigne, no uvjeriti Krležu nije uspio (Lasić 1982: 277–280). Lasić navodi da Tito nije sudjelovao u pokretanju *Književnih sveski*, objašnjavajući da tada nije bio u Jugoslaviji. Nadalje, kaže da je Tito mislio da se nije trebalo ići tako daleko, ali intervenirao nije s obzirom na to da je pripremao Petu zemaljsku konferenciju (Lasić 1982: 288). Teško je povjerovati da Tito nije znao za *Književne sveske*, što je ustvari značilo eliminaciju najveće hrvatske književne ličnosti. Koliko je god Tito simpatizirao Krležu, shvaćao je da u predvečerje rata treba jaku i jedinstvenu partiju. Možda nije aktivno radio na *Književnim sveskama*, ali su vjerojatno imale njegovo odobrenje.

Krleža je rat proveo u osamljenosti, praktički bez prijatelja i izoliran od KPJ. Naime, on se nije pridružio partizanima što se može objasniti njegovim poodmaklim godinama i bolestima, ali stoji i činjenica da možda ne bi bio dobro primljen u partizanima zbog svega što se dogodilo prije rata. Kako bi opisao antikrležijansku atmosferu, Stanko se Lasić pozvao na sjećanja Većeslava Holjevca. On je dao primjer Branka Priselca, koji se za marksizam i komunizam zainteresirao čitanjem Krležinih djela. On je bio njegov veliki pobornik, a nakon svih polemika, balansirao je između dviju strana. Njega nisu izbacili iz Partije, kao npr. radnika Katarinčića koji se javno opredijelio za Krležu, ali je snosio posljedice (Lasić 1982: 304–306).

Godine nakon rata smirile su strasti. Krleža je napravio neke ustupke, KPJ je izgubila mnogo od svoje inteligencije, a i ne smijemo zaboraviti osobnu privrženost Krleže i Tita. Nakon rata sukoba na književnoj ljevici, kakvoga poznajemo iz međuraća, više nije bilo.

Lasić objašnjava što se događa poslije rata. Krleža je 1946. u *Borbi* objavio članak *Staljinska pobjeda pred Moskvom*, gdje je nahvalio Staljinov ratnički genij. Zatim, preuzeo je uređivanje *Republike*, sudjelovao u službenim delegacijama Jugoslavije, a nakon raskida s Informbiroom ponovno dolazi u centar pažnje. U to je doba, Ristić bio ambasador u Parizu (Lasić 1982: 332, 337, 343, 350). Takve nam stvari dobro pokazuju da sukoba više nije bilo jer ako je KPJ mogla izolirati ljude prije rata, kako bi se sada kao pobjednica ponašala prema protivnicima. Sigurno im ne bi dodijelili najviše pozicije u kulturnom i društvenom životu Jugoslavije.

S polemikama se prestaje, drže se jedino monolozi kako prava književnost treba izgledati. Napadaju Vesnu Parun i Tina Ujevića jer ne pišu tendencioznu poeziju. Krleža za to vrijeme šuti (Lasić 1970: 261–266). Ako Krleža kao glavni protagonist sukoba na književnoj ljevici šuti, to znači da sukoba više nema.

Zaključak

Sukob na književnoj ljevici nije samo književni sukob. Taj mu termin sužava značenje. Moramo sagledati njegovu društvenu komponentu, jer je cilj umjetnosti bio pomoći u postizanju besklasnoga društva. Ako ga sagledamo kroz političku prizmu, jasno je da je KPJ nametala svoje viđenje umjetnosti, a na njezin je pak pogled utjecala Moskva. Uz sve to, mnoge su polemike vođene zbog netrpeljivosti na osobnoj razini. Također, ako kažemo da je vođen isključivo oko književnosti, pogriješili bismo, jer bismo ga ograničili samo na jednu granu umjetnosti. Da ne pričamo o sukobu oko odnosa prirodnih znanosti i filozofije. Ono što ga određuje književnim jest borba u književnim časopisima oko umjetnosti općenito i pitanja kakva bi ona trebala biti.

Svi su sudionici sukoba na književnoj ljevici bili revolucionarno orijentirani, ali različit je bio njihov pogled na umjetnost. Skupina oko *Danasa* i *Pečata* htjela je umjetnosti očuvati dignitet. Suprotna je strana htjela da umjetnost radi na promjeni društva općenito, da pomogne partiji u postizanju besklasnoga društva. Htjela joj je dati „viši“ cilj, od čisto estetskoga ili kako bi oni to nazvali, larpurlartističkoga. Kako se rat približavao, strane su bile sve neumjerenije u napadima jedne na drugu. Osjetili su opasnost fašizma. Ali, kako to obično biva, umjesto kompromisa i smirenja sukoba u vlastitom taboru, eliminirali su skupinu koja je radila probleme. Rat kao da je izbrisao sjećanja na prijašnji sukob. Nađeni su novi protivnici dogmatske misli, što je normalno, jer će dogmatika uvijek imati protivnike.

Sukob na književnoj ljevici obilježio je razdoblje između dva svjetska rata. Sukob nije bio izoliran fenomen, već odbljesak svjetskih zbivanja. Za komunističku je partiju označio velik problem, jer je trajao u vrijeme kada je ona radila na svojoj monolitnosti. Koliko god taj sukob bio dobro istražen, uvijek će biti zanimljiv čitateljima i istraživačima, jer daje sliku o ljevici i KPJ prije dolaska na vlast. On još nije apsolutno istražen, a budućnost će donijeti jedan potreban vremenski odmak od cijele priče te nove istraživače, koji će ga proučavati nesputani politikom i dogmatikom.

LITERATURA

- Dadić, Žarko. 2010. *Egzaktne znanosti u Hrvatskoj u ozračju politike i ideologije (1900 – 1960)*. Izvori. Zagreb.
- Iveković, Mladen. 1970. *Hrvatska lijeva inteligencija 1918 – 1945*. Naprijed. Zagreb.
- Kovačević, Božo. 1989. *Slučaj zagrebačkih revizionista*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
- Krleža, Miroslav. 2000. *Na rubu pameti*. Čakovec.
- Keršovani, Otokar. 1978. „Osnovne značajke evropske kulture između dva rata“; „Sovjetski savez“. *Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv. 16. Rijeka. 7403–7416, 7427–7446
- Lasić, Stanko. 1982. *Krleža. Kronologija života i rada*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
- Lasić, Stanko. 1989. *Krležologija ili Povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži*. Globus. Zagreb.
- Lasić, Stanko, *Sukob na književnoj ljevici 1928 – 1952*. Liber. Zagreb.
- Lauer Reinhard. 2006. *Okviri hrvatske književnosti: kroatistička studija*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb.
- Novak, Slobodan Prosperov. 2004. *Povijest hrvatske književnosti. Između Pešte, Beča i Beograda. Sv. II*. Marjan tisak. Split.
- Šicel, Miroslav. 2009. *Povijest hrvatske književnosti XX. stoljeća, Knjiga V., Razdoblje sintetičkog realizma (1928 – 1941)*. Naklada Ljevak. Zagreb.

Vaupotić, Miroslav. 1965. „Časopisi 1914 – 1963“, *Panorama hrvatske književnosti XX. st.* Stvarnost. Zagreb.

„Materijalizam“, *Hrvatska enciklopedija*, online izdanje Leksikografskoga zavoda, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39405>, (8. 7. 2015.)

„Novopozitivizam“, *Hrvatska enciklopedija*, online izdanje Leksikografskoga zavoda, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44317>, (8. 7. 2015.)

KRIMINALISTIČKI DISKURS MARIJE JURIĆ ZAGORKE¹

Josipa Klobučar

Uvod

Kneginja iz Petrinjske ulice je roman koji se ubraja među prve kriminalističke teksto-ve u hrvatskoj književnosti. Ovaj rad treba pokazati je li Marija Jurić Zagorka, kao prva spisateljica hrvatskoga kriminalističkoga romana, uspjela ispuniti sve uvjete i zakone kriminalističkoga romana. Čitanjem romana i analizom u konzultaciji s lite-raturom, pokušat će se prikazati struktura romana, kao i kriminalistički diskurs ko-jim se Zagorka služi. Pridjev kriminalistički označava narativni žanr koji se odnosi na film, strip, književnost. Nas ovdje zanima kriminalistički roman.

Zagorka u ovom romanu u prvi plan stavlja slučaj ubojstva starice. Slagalicu pokušava posložiti detektiv Šimek koji dovodi do konačne spoznaje krivca. Iako mu na putu stoje brojne neprilike i iako je često bio zaveden na krivi trag, na kraju nalazi pravi put koji ga dovede do ubojice misteriozne starice iz Petrinjske ulice.

Igor Mandić navodi kako je prvi kriminalistički tekst u hrvatskoj književnosti onaj Marka Radojčića, *Ubojstvo u Barmondseyu* (1851.), no kriminalističkomu ro-manu najviše pridonosi Marija Jurić Zagorka svojom *Kneginjom iz Petrinjske ulice*.

O Mariji Jurić Zagorki

Marija Jurić Zagorka rođena je u Negovcu kraj Vrbovca, 1. siječnja 1873. Bila je novinarka, književnica, dramatičarka i feljtonistica. Školovanje je započela na imanju baruna Geze Raucha gdje je njezin otac bio upravitelj. U Zagrebu i Varaždinu nastavlja školovanje, a nesređeni obiteljski odnosi prisiljavaju je da sa šesna-est godina, pred sam završetak školovanja, napusti Višu djevojačku školu. Zagorka se u svoj dom vraća 1889. godine, a krajem 1891. udaje se za mađarskoga željezničkarskoga činovnika i to protiv svoje volje. Nakon udaje odlazi u Mađarsku, ali nakon samo tri go-dine bježi ujaku u Srijemsku Mitrovicu, a potom u Zagreb. Godine 1896. objavila je u

¹ Ovaj je rad završni rad obranjen u rujnu 2015. na Odjelu za kroatologiju na Hrvatskim studijima pod mentorstvom doc. dr. sc. Dubravke Zime.

Obzoru članak *Egy Percz* (Jedan časak), ali anonimno. Nakon toga, na preporuku biskupa Strossmayera ulazi u redakciju *Obzora*. Ulaskom u redakciju *Obzora*, započinje Zagorkin uspon u novinarskoj karijeri što je dodatno otežalo njezin položaj. U *Obzoru* najčešće objavljuje članke političke naravi, većinom reportaže sa zagrebačkih saborskih debata. Pod pseudonimom *Zagorka* objavljuje crtice, humoristične skice, kraće autobiografske zapise i feljtone. Početkom 20. stoljeća počinje surađivati u *Vijencu* i sarajevskoj *Nadi*. Nепrestano je bila aktivna u borbi protiv društvene diskriminacije, protiv mađarizacije i germanizacije te u borbi za ženska prava, što je vidljivo u njezinom publicističkom radu (Matanović 2000: 316).

Na nagovor biskupa Strossmayera počinje pisati romane za širu publiku, suočena pritom s činjenicom da hrvatski čitatelji odrastaju isključivo na lakoj njemačkoj literaturi. U književnosti se javila crticom *Pod Sljemenom* (1886.) i svojim prvim romanom *Roblje* (1899.), ali tek pravu čitateljsku afirmaciju stječe romanesknim ciklusom *Grička vještica* (1912.–1914.). Prihvativši Strossmayerov prijedlog, u razdoblju od 1912. do 1953. godine napisala je dvadesetak romana. Zagorkina djela nisu pratile ozbiljne književne kritike jer nisu bila uklopiva u književno-stilističku matricu vremena u kojem su se pojavljivala. Paralelno s tim, Zagorka je osvojila srca čitatelja koji su s velikim nestrpljenjem iščekivali nove nastavke romana, građenih po zakonima romana feljtona u *Malim novinama*, *Jutarnjem listu*, *Obzoru*, *Ženskom listu*, *Hrvatskom dnevniku* i *Hrvatici* (Matanović 2000: 316–317).

Marija Jurić Zagorka među prvima se okušala u pisanju kriminalističkoga romana, *Kneginje iz Petrinjske ulice* (1910.). Iako je vrlo rano postala najčitanija hrvatska književnica, sve do oživljavanja teorijskoga zanimanja za proučavanje popularne književnosti, Zagorkin opus nije bio predmetom ozbiljnijega zanimanja književnih kritičara. Na njezin opus prvi je upozorio Ivo Hergešić pripremajući njezina djela u sedamnaest svezaka. Književnu revalorizaciju doživjela je u monografiji Stanka Lasića *Književni počeci Marije Jurić Zagorke*². Umire 30. studenoga 1957. godine u Zagrebu (Matanović 2000: 317).

Buntovništvo kao Zagorkin životni i književni lajtmotiv

„Zagorkin književni i životni put obilježeni su neprestanim uzbuđenjima, aktivnostima, borbom, dokazivanjem te ih je gotovo nemoguće razdvojiti. Baš kao i sama Zagorka, u vrtlogu borbe za nacionalna prava i prava žena, mnogi likovi njezinih romana ističu se snažnim karakterom i izraženom crtom buntovništva koje je usmjerenom protiv vlasti, nepravde, neravnopravnosti, ugnjetavanja i apsolutizma“ (Galić Kakkonen 2011:77).

² URL: <http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/1280-juric-marija-zagorka> (13. 8. 2015.)

Gordana Galić Kakkonen odlično je opisala Zagorku i njezino književno stvaralaštvo. Tko pročita nekoliko njezinih djela, shvatit će da taj opis Zagorke u potpunosti ima smisla.

„Zagorka pripada onom dijelu hrvatske književnosti koji preuzima obvezu mijenjati svijet“ (Donat 1998: 405).

U tom kontekstu treba promatrati Zagorkin „buntovnički impuls“. Zagorkino se buntovništvo može podijeliti u nekoliko kategorija – nacionalno, feminističko, socijalno, prosvjetiteljsko. Navedene su kategorije bile subverzivne s obzirom na njezin status žene i s obzirom na vrijeme u kojem je živjela i stvarala. Svakako to buntovništvo možemo primijetiti i u naslovima nekih njezinih romana, kao što su *Buntovnik na prijestolju*, *Mala revolucionarka*, *Republikanci...* (Galić Kakkonen 2011: 78).

Zagorka je u svoje romane utkala, osim domoljubnih komponenata, i kategoriju feminističkoga. Upravo kao i ona, i njezine junakinje „plivaju“ svijetom u kojem vladaju muškarci. One vode opasne i zakulisne igre koje odreda služe domovini Hrvatskoj. Marija Jurić Zagorka borbu za vlastita načela vodi od najranijih dana, a kroz svoj novinarski rad u *Obzoru* bila je primorana nositi se s brojnim predrasudama, ponajprije onima Šime Mazzure (najmoćnijeg čovjeka u *Obzoru*) koji je bio uvjeren u superiornost muškaraca i koji je prezirao Zagorku. No, Zagorka je bila izrazito snažna žena koju su u takvim borbama vodili njezini ideali, tvrdo ukorijenjeni u njoj samoj te se nije dala zastrašiti. Epitet buntovnice zaista joj je i pristajao s obzirom na to da se nije ustručavala zaustavljati ljude na cesti i opominjati ih da govore hrvatski, angažirati studente i učenike, sudjelovati u demonstracijama, preoblačiti se u muškarca po potrebi i na kraju biti zatvorena zbog protumađarskoga djelovanja. Takav karakter, ideal, snaga, volja bio je nedopustiv za ženu njezina doba. Gordana Galić Kakkonen istaknula je kako Lasić navodi da je otići u zatvor kao žena, zbog politike, u Zagrebu početkom 20. stoljeća bio prvorazredan društveni skandal (2011: 79–81).

„Iz Zagorkina golemoga književnoga opusa te iz njezina političkoga i javnoga djelovanja izvire protest protiv nepravde usmjeren prije svega prema nacionalnim pitanjima i problemima njezina vremena te prema problematičnomu položaju žene, ali i prema klasnim pitanjima te predrasudama i nazadnosti svake vrste“ (Galić Kakkonen 2011: 86).

KNEGINJA IZ PETRINJSKE ULICE

Roman Marije Jurić Zagorke, *Kneginja iz Petrinjske ulice*, kao što i sam podnaslov knjige kaže, kriminalistički je roman iz zagrebačkoga života.

Kneginja iz Petrinjske ulice treći je po redu Zagorkin roman, napisan 1910. godine. Prvotno je objavljivao u obliku feljtona, svakodnevno u zagrebačkim *Hrvatskim*

novostima, a kasnije i u Zagorkinom Ženskom listu. Objavljen je u ukupno 147 nastavaka, da bi naposljetku svi nastavci izašli kao jedna knjiga.³

Roman je pisan u trećem licu, no mnoštvo dijaloga i monologa čitatelja uvode u srž pojedinih likova. Odlučujuća su karika u rasvjetljavanju istine i poduža pisma. Početak romana ovijen je tamom i vrlo zamršenom situacijom. Radi se o misterioznom ubojstvu jednako tako tajanstvene žene u Vlačkoj ulici. U prvi plan dolazi istraga koju vodi mladi Šimek, ambiciozan policajac, čiji je uzor Sherlock Holmes. Ubrzo je policija uhitila dvije žene – kneginju Borčinski i mladu Darinku Antolković. Policajac Šimek svim se snagama daje na posao i istražuje njihova kretanja posljednjih nekoliko dana, ali i „kopa“ po njihovoj prošlosti, što ga dovodi do brojnih saznanja. Njega vodi osjećaj, koji se tijekom romana ne pokazuje uvijek ispravnim, ali svakako ga vodi u dobrom smjeru. Kako je njegov uzor Sherlock Holmes, za njega ništa nije nemoguće, pa čak i ono što bi se čitatelju činilo neizvedivo. Radnja se odvijala u Zagrebu i kratkotrajno u Ženevi, ali potonja je bila odlučujuće mjesto za cijelu istragu i tijek radnje. Naposljetku, Šimekov snalažljiv i ambiciozan duh, vodi ga do rasvjetljenja slučaja, što romanu daje *happy end*.

Likovi su pomalo stereotipni. S jedne strane imamo Šimeka, pravednoga i sposobnoga policajca, zatim mladu Darinku, ludo zaljublenu djevojku koja je spremna odreći se svega zbog ljubavi, gospođu Antolković koja za obitelj čini sve, pa i ubija, savršeno dobru kneginju Borčinski te mladoga kneza Borčinskoga, prvotno prikazanoga kao bohema, no koji se ipak pretvara u brižnoga sina i zaljubljenoga mladića. S druge strane imamo potpuno misterioznu gospođu Vanić o kojoj gotovo do kraja romana ne znamo ništa.

Zagorkin je stil vrlo pristupačan s jasnim rečenicama. Ovdje je nešto šturija pri opisima u odnosu na njezine druge romane, no to samo daje dozu napetosti.

Schema kompozicije kriminalističkoga romana

Kompozicijska je shema svake strukture-tipa sinteza triju faktora:

- *opće* romaneskne kompozicijske sheme
- *principa*, koji strukturira dotični tip romana
- *iskustva*, što ga daje povijest toga romanesknoga tipa (Lasić 1973: 49).

Naime, enigma je glavni princip romaneskne strukture – kriminalističkoga romana. Jedino ona može biti princip koji, unutar funkcijskih romana, može formirati novi tip naracije. Lasić funkcijskim romanima nazva one romane koji bitno počivaju na distributivnim jedinicama, za čiji princip navodi čvrstu sukcesiju. To možemo

³ URL: <https://zagorkinkutak.wordpress.com/djela/kneginja-iz-petrinjske-ulice/> (13. 8. 2015.)

pojednostaviti – radnja se vrlo jasno kreće od nečega kečemu. U takvim je romanima funkcionalni događajni niz dominantan i svi su mu ostali planovi romaneskne strukture podvrgnuti. Upravo su ti funkcijski romani strukture-vrste i druga su logička romaneskna struktura. Prva je struktura-žanr. Njihova je kompozicijska shema vrlo jasna, to je neprekinuti niz, a može se realizirati u tri tipa:

- 1) prvi tip: početak i kraj su jasno dani; roman linearne naracije, akcijski roman
- 2) drugi tip: početak je jasan, a kraj se ukazuje kao novi početak; roman spiralne naracije, feljtonski roman
- 3) treći tip: početak i kraj su jasno dani, ali se kraj iskazuje kao povratak početku; paradoks linearnoga kretanja, roman linearno-povratne naracije, kriminalistički roman (Lasić 1973: 58–59).

Lasić kod drugoga tipa spominje Zagorkin roman, a karakteristika romana spiralne naracije je ta da se „iznenađenje“ ostavlja za kraj, kada smirenje prelazi u skok. U romanu *Kneginja iz Petrinjske ulice* to se zaista uočava. Kroz cijeli roman čitatelji su na potpuno krivom tragu, tako da je Zagorka u potpunosti postigla efekt iznenađenja.

Glavne teze u kojima je formulirana bazična shema kriminalističkoga romana (Lasić 1973: 64–66) :

- 1) Kompozicijski totalitet uvijek se svodi na jednu kompozicijsku liniju. Dakle, kriminalistički roman rješava samo jedan projekt/sukob koji se eksteriorizira u jednoj događajnoj liniji, što ne znači da je nužan samo jedan glavni lik, no najčešći je slučaj vezanje jednoga sukoba uz jednoga protagonista.

U Zagorkinom kriminalističkom romanu možemo uočiti da je ona u svoje djelo postavila jedan slučaj koji se istražuje – misteriozno ubojstvo, a to ubojstvo u prvi plan stavlja glavnu protagonisticu – Darinku Antolković.

- 2) Kompozicijska je linija u totalitetu i u jedinicama ambigvitetni, paradoksalni događajni niz: kretanje naprijed jest i kretanje natrag.

Zagorka je i drugu tezu uspješno primijenila u svom romanu. Čitajući roman, konstantno je prisutna dvosmislenost, što romanu daje dozu uzbudljivosti i misterije. Kada mislite da će uskoro doći do razrješenja misterije, shvatite da ste se zapleli u mreži dvosmislenih zagonetki i tada vam svaki lik romana postaje sumnjiv. Fascinantna je činjenica da, čitajući roman, kod svakoga lika postoji opravdan razlog za sumnju.

- 3) Nema kriminalističke kompozicijske linije bez inverzije i gradacije. Gradacija može biti različito realizirana. Kulminacija se može pojaviti odmah na početku, ali može biti i na kraju. To nije niti bitno, nego je bitno to da zagonetka sama po sebi implicira ili dizanje inicijalne zagonetke na viši nivo ili spuštanje s već postignutoga zagonetnoga nivoa.

U romanu *Kneginja iz Petrinjske ulice* možemo uočiti i inverziju i gradaciju. Gradacija je u svakom slučaju više zastupljena, što je moguće osjetiti tijekom čitanja ovoga romana. A jedan od brojnih primjera je sumnja detektiva Šimeka da su počinitelji ekipa mladića na čelu s Deskaševim, u što se u jednom dijelu romana i čitatelji sami mogu uvjeriti, i sve navodi na taj zaključak, no događa se obrat koji usmjerava drugačije, a sumnja se ponovno vraća na Darinku Antolković.

- 4) Od postavljanja zagonetke do rješenja zagonetke, od gubitka ravnoteže do uspostavljanja ravnoteže, pruža se pet kompozicijskih blokova: PRIPREMA ZLOČINA – ISTRAGA – OTKRIĆE – POTJERA – KAZNA. Ne treba ih svaki kriminalistički roman sadržavati u potpuno razvijenom obliku, ali ih mora imati, makar se neki od njih sveli na jednu ili dvije funkcije.
- 5) Gotovo uvijek se odvija borba trija ŽRTVA – UBOJICA/GONJENI – PROGONITELJ. Ta borba ne prestaje niti onda kada jedan od njih nije prisutan. Upravo tada obično počinje gradacija događajnoga niza.

Eksteriorizacija bazične sheme: oblici i varijante

Stanko Lasić u ovom poglavlju navodi kako pod eksteriorizacijom bazične sheme podrazumijeva aktualizaciju te sheme prema vrsti zagonetke. Eksteriorizacija bazične sheme može se ostvariti samo u četiri glavna kompozicijska oblika koji rezultiraju iz četiri različita zagonetna čina (1973: 69):

- 1) prvi oblik ili oblik istrage
- 2) drugi oblik ili oblik potjere
- 3) treći oblik ili oblik prijetnje
- 4) četvrti oblik ili oblik akcije

Prvi oblik ili oblik istrage formiran je i strukturiran zagonetnim činom koji smo nazvali tajnovitim činom. Znamo što se dogodilo: netko je ubijen. Naime, znamo tko je ubijen, ali ne znamo tko je to počinio niti zašto je to počinio. To daje određenu dozu tajnovitosti koja stvara napetost. (Lasić 1973: 70) Zagorkin roman svakako sadržava ovaj prvi oblik. Znamo da je ubijena gospođa Vanić, ali ne znamo zašto niti tko ju je ubio.

Drugi oblik ili oblik potjere formira likove među kojima se nalazi i čitatelj, a to su policajci, detektivi, progonitelji, istražitelji, suci... Osobe koje ne mogu podnijeti tajnu iz prvoga oblika, a to je misterij tko je i zašto ubojica. (Lasić 1973: 84) Najizraženiji lik vezan uz drugi oblik kod Zagorkina romana zasigurno je Šimek, a odmah iza njega knez Borčinski. Tu možemo primijetiti da se radi o težnji da se sruši inicijalna tajna zbog nekakvih osobnih želja. Policajac Šimek želi svim silama riješiti misterij, na što ga nagoni želja za otkrivanjem istine, ali i želja da se dokaže

kao detektiv, što možemo iščitati iz njegove rečenice: „Dobro, pristajem ionako sam uvijek težio za detektivskim zvanjem, pa ćemo pokušati.“ (Jurić Zagorka 1988: 80)

S druge strane, knez Borčinski želi otkriti misterij da bi spasio svoju majku, groficu Borčinski, koja je zatvorena pod sumnjom da je ona ubojica Vaničke. Njegova želja za otkrivanjem misterija postaje jača kada ugleda mladu, lijepu Darinku i zaljubi se na prvi pogled. On čini sve što je u njegovoj moći kako bi se misterij otkrio, pa nudi Šimeku posao privatnoga detektiva koji će raditi isključivo za njega i samo na tom slučaju. Šimek naravno pristaje, što nam je još jedna potvrda da on radi svojih ciljeva želi otkriti istinu. Mogli bismo reći da se tu radi o sebičnosti, ali onoj koja je u potpunosti pozitivna. Pritom se misli na to da su obojica htjeli „nahriniti“ svoje potrebe, ali i iznijeti pravdu na vidjelo, što možemo shvatiti kao opće dobro za sve.

Treći oblik ili oblik prijetnje prikazuje „prijeteći čin, odnosno seriju djela koji aktante stavljaju u situacije tjeskobe, nesigurnosti, straha, opasnosti, groze, čudnih naznaka, nenormalnih pojava, iznenadnih promjena, užasnih zebnja i, na kraju, stravične slutnje smrti. Ugroženi lik nastoji takvo narušavanje ravnoteže pod svaku cijenu ispraviti, te pretvoriti tajnu u istinu.“ (Lasić 1973: 91)

U Zagorkinom kriminalističkom romanu ubojica je potpuno inertan i nevidljiv lik kojega čitatelj nema prilike upoznati i koji se pojavljuje tek na samom kraju.

Četvrti oblik ili oblik akcije dovodi do samoga kraja – otkrića ubojice. Naravno, nepisano je pravilo da u takvim romanima ubojica bude osoba koja je na sebe privukla najmanje sumnje, a sve to da bi priča bila što uzbudljivija. (Lasić 1973: 103-106) Kod Zagorkine možemo primijetiti drugačiji rasplet događaja. Čitajući roman sumnjamo na više osoba, a što smo bliže kraju ta se sumnja svodi na dvije osobe. Naposljetku, sumnja pada samo na jednu osobu. Tu možemo primijetiti nekakvu vrstu „redukcije“ osumnjičenih.

Značenje kazne

„Kriminalistički roman jest roman kojim teče krv. Ništa ne može u potpunosti izbrisati taj miris krvi: ni superiornost naše distance ni postojanje romaneskne strukture u kojoj se ta krv grušava. Ona je tu, pred nama, topla i svježja. Kazna koja udara nevinoga dolazi kao memento da hodamo labirintom u kojem ćemo se jednoga dana zapitati (da li će biti jutro, rano jutro – kao u onom slavnom romanu?): zašto baš ja?“ (Lasić 1973: 127).

Zagorka je odlučila u svom romanu postići svojevrstnu ravnotežu što se tiče kazne. Naime, činjenica je da za ubojstvo nema adekvatne kazne. Ne postoji kazna koja bi vratila nečiji život. Znamo da je proces kažnjavanja ubojica ili zatvorska kazna ili smrtna kazna, nema trećega. U *Kneginji iz Petrinjske ulice* jedina je kazna smrt.

Sve to možemo dobro uočiti na nekoliko primjera. Gospođa Vanić je ubijena, što možemo protumačiti kao kaznu koja ju je stigla jer je i ona sama bila ubojica – njezina se ljubav pretvorila u monstruozno ubojstvo vlastite životne ljubavi, kneza Borčinskoga. Imamo tu i gospodina i gospođu Antolković – Antolkovička odlučuje ubiti muža i sebe zbog nesretnoga života, gdje možemo njegovu smrt protumačiti kao kaznu jer je bio okrutan. I naposljetku, smrt kao kazna ubojice – starice Jage. Vidimo da svi ti likovi imaju zajedničku kaznu, ali mogli bismo reći i motiv ubojstva – zavist, emocije, osveta. Do zavisti i osvete dovode emocije, a vidimo da je Vanička ubila zbog emocija – nesretna žena kojoj ljubav nije bila uzvraćena kako je obećano. U slučaju Antolković možemo primijetiti jednako tako ubojstvo pod emocijama – nesretna žena odlučila je okončati nesretne živote. Starica Jaga – ubojstvo čini iz privatnih razloga, želi si osigurati financijsku sigurnost za vlastiti sprovod, a to što joj Vanička nikada nije dala da opere pod i zaradi više natjeralo ju je na ubojstvo iz zavisti.

Aspekti romana detekcije

„Motiv zločina prati književnost od najstarijih vremena. Nije, međutim, prošlo više od stotinu godina otkada su sustavna književna ubojstva utemeljila posebnu vrstu pripovijetke i romana, tradiciju koja je izgradila svoj kodeks, svoju tehniku i terminologiju. Otad su zločini počinjeni perom ili pisačim strojem u stalnom porastu. Zabilježi li se korpus te tradicije znamenkama, dobiva se jedno od brojčano najbogatijih poglavlja opće povijesti književnosti u dvadesetom stoljeću“ (Žmegač 1976: 181).

Novelu Edgara Allana Poea, *Ubojstvo u Rue Morgue* iz 1841. godine, Žmegač navodi kao obrazac određenoga tipa pripovjedne proze. Upravo taj model sadrži bitne elemente: zagonetno ubojstvo na početku, neočekivani rasplet na kraju, između svega toga dominira detektiv, odnosno kriminalistički amater, čija je aktivnost većinom u logičkom zaključivanju. Naravno, prisutnost dosljedne analize činjenica vodi do željena rezultata, uz pokoji trag koji kadšto krivo usmjerava. Istina ipak ne može izmaknuti iz ruku razumne kombinatorike. Prema navedenom se može reći da su autori literarnih proizvoda ove vrste baštinici upravo Poeove novele (Žmegač 1976: 182).

Zagorkin roman, koji je objavljen više od pola stoljeća nakon novele Edgara Allana Poea, sasvim sigurno prati model navedene novele. Odmah na početku romana imamo misteriozno ubojstvo gospođe Vanić, također je tu i sposobni detektiv Šimek koji je dominantna figura radnje. Jednako tako, rasplet na kraju je neočekivan, ubojica je potpuno nepoznata starica koja se čak i ne spominje tijekom romana.

Nadalje, Viktor Žmegač navodi kako je "junak" upravo detektiv. On kao lik pripada tipu obilježenom imponantnom predajom. Žmegač (1976: 183) navodi definiciju koju pruža Bowrinova monografija o junačkom pjesništvu od antike do novijih vremena: „Junak „budi“ divljenje napose zbog toga što je u nadasve obilatoj mjeri nadaren sposobnostima kakvima drugi ljudi raspolažu tek u vrlo malo mjeri. Junačko pjesništvo nastaje kada se opća pozornost ne usredotočuje više na magične sile nekoga čovjeka, nego na njegove čisto ljudske vrline. Iako se u poimanju o junaku mogu zadržati ostaci starije predodžbe, nekom se čovjeku ljudi dive kao junaku stoga što on utemeljuje nove standarde koji posebnu vrijednost iskazuju svakomu tko druge ljude nadvisuje svojstvima koja su donekle opća svojina“.

Junak najčešće nastupa sam, izolirano, u književnom krajoliku koji mu je scena, a u kojoj mu svi likovi stvaraju pozadinu na kojoj se on ističe. Također, klasični roman detekcije ima samo jednoga protagonista. U tim slučajevima, pisci se zadovoljavaju jednim ubojstvom, iako su dva do tri leša u tradicionalnom romanu maksimum. Što se tiče osumnjičenih, ograničavaju se na neveliku grupu, pet do deset osoba, ali ta grupa svakako čitatelju treba biti pregledna, što se postiže skupinom osoba koje su u čitateljevim očima jednako sumnjive – tehnika "zatvorenoga kruga". Jednaka pažnja pripisuje se tim likovima, a razumije se da takav postupak ne dopušta neko osobito isticanje, niti podjelu na glavne i epizodne figure. Prema tomu, detektiv nema suparnika. Njegov protivnik, ubojica, do kraja ostaje nepoznat, ali i najčešće pasivan lik. U romanu detekcije, junaku pripada glavna i svakako završna riječ u romanu – razotkrivanje istine. Naravno, detektiv je besmrtni i svaki je slučaj rješiv, ne postoji nemoguće. Roman detekcije nije krojen prema stvarnosti, već prema mehanizmu šablonske književnosti (Žmegač 1976: 184).

I ovdje se može primijetiti da je Zagorka odlično odradila posao po pitanju junaka-detektiva. Naime, Šimek je lik koji iskače izvan okvira svih drugih likova. On je vrlo nadaren i uspješan u rješavanju zagonetki koje mu se nađu na putu. Također, radnja romana vrti se oko jednoga ubojstva, no pojavljuje se i još star petnaest godina te još jedno ubojstvo i samoubojstvo. Prema tomu, Zagorka ostaje u okviru tradicionalnoga romana detekcije. Što se tiče osumnjičenih, tu se radi o nevelikoj grupi, odnosno pojedincima koji se pojavljuju kao osumnjičeni kako radnja teče. Jedina službeno osumnjičena osoba je Darinka Antolković, no tijekom cijeloga romana postoji ono famozno "ali" i pojavljuju se novi potencijalni ubojice. Zagorka je postigla napetost i misteriju radnje što u čitatelju stvara želju da što prije "proguta" roman kako bi otkrio rješenje misterija. Naravno, ubojica ostaje nepoznat do samoga kraja, što nam je još jedan dokaz da je Zagorka uspješno odradila i taj segment pisanja krimića.

Stil, to je ubojstvo (Žmegač 1976: 195). Upravo tako Žmegač, po Buffonu, opisuje stil detektivskoga romana. Objašnjava stil kao dosljedno ispričanu priču koja se svodi na obrasce i u kojem je izraz totalno funkcionaliziran. Dakako, detektivski roman mora sadržavati i predmetni svijet. To su naoko nebitni, svakodnevni predmeti, koji ne trebaju pobuditi zanimanje. No, kada upravo takvi predmeti pobude sumnju detektiva, znamo da se radi o nesvakidašnjim predmetima, jer su upravo oni mogući trag u rješavanju misterioznoga zločina. Roman detekcije nije za površne čitatelje, to je štivo koje zahtijeva koncentraciju usporedivu s pozornošću s kojom kod složenijih igara karata pratimo tijek igre zaključujući po bačenim kartama kakve su mogućnosti. Onaj tko nije u mogućnosti pratiti sve detalje i pojedinosti, definitivno ima pogrešnu knjigu u rukama. (1976: 195-196)

Kao što je već napomenuto, Zagorkin roman započinje misterioznim ubojstvom koje postaje glavni motiv romana. Naravno, iz tog razloga možemo stil romana *Kneginja iz Petrinjske ulice* poistovjetiti sa Buffonovom rečenicom. Koncizna, ali vrlo jasna rečenica koja je u potpunosti dobro opisala stil detektivskoga romana. Ako ste pročitali bilo koji roman detekcije, znat ćete da je ubojstvo zaista stil. Predmeti koji bude sumnju u Zagorkinu romanu su dvije čaše na stolu, jedna prazna, jedna puna. To su, naoko, sasvim uobičajeni predmeti na stolu u jednoj kući, no pažljivo oko Šimeka sve zapazi. Kada je razloženo zašto su ti predmeti sumnjivi, logičan slijed događaja je da su oni jedan od prvih tragova ubojstva. Čitajući Zagorku, mogli bismo reći da je, bez obzira na jasnoću rečenica i radnje, itekako potrebna koncentracija i doza uživljenosti u situaciju ispisanu na papiru. Svaki kraj poglavlja budi intrigu i iščekivanje što slijedi. Mišljenja sam da je Zagorka u potpunosti uspjela svoj roman učiniti zanimljivim u svakom mogućem pogledu.

Čitajući poglavlje *Aspekti romana detekcije*, u knjizi Viktora Žmegača, učinilo se zanimljivim ovdje spomenuti i postulat američkoga pisca i filologa Willarda Huntingtona Wrighta u vezi s detektivskim romanom. Žmegač navodi njegov postulat: „detektivski roman vrsta je intelektualne igre, pa kao svaka igra mora poštivati neka pravila zamišljena tako da se i čitatelj može smatrati ravnopravnim sudionikom.“ (Wright prema Žmegač 1976: 199)

Svoj je sustav razradio u dvadeset točaka, koje su sažeto prikazane u nastavku (Žmegač 1976: 199–202):

- 1) čitatelj i detektiv moraju imati jednake mogućnosti riješiti problem
- 2) pisac se nema prava služiti različitim trikovima kojima bi zavarao čitatelja, a kakve upotrebljava zločinac da bi omeo detektiva
- 3) u pravom detektivskom romanu izostaje ljubavna priča
- 4) krivac se nikada ne smije kriti u liku detektiva ili nekoga od policije
- 5) krivca se treba otkriti na temelju zaključaka, detekcijom

- 6) prisutnost detektiva je neizbježna
- 7) nema detektivskoga romana bez leša
- 8) kriminalistički problem treba riješiti na način koji strogo odgovara realnom iskustvu – roman mora biti realističke fakture
- 9) ne smije biti više od jednoga detektiva jer bi to omelo jasnoću strukture
- 10) krivac mora biti lik koji je imao značajniju ulogu pa ga je čitatelj mogao upoznati. Ispostavi li se suprotno, da je počinitelj potpuno izostavljeni lik, poanta je izgubljena
- 11) krivac ne smije biti član kućnoga personala – to bi bilo suviše lako i očito
- 12) ne smije biti više od jednoga krivca, bez obzira na broj počinjenih ubojstava
- 13) raznim organizacijama nema mjesta u detektivskom romanu, to ostaje za špijunski ili pustolovni roman
- 14) metode kojima se služe i ubojica i detektiv moraju biti opravdane i razumno i znanstveno, postupke koji su plod mašte treba isključiti
- 15) rješenje zagonetke tijekom cijele radnje čitatelju mora biti dostupno
- 16) detektivski roman ne trpi dugačke opise, a još manje suptilne analize i “ugodaže”
- 17) krivac uzet iz kruga profesionalnih zločinaca ne pristaje detektivskom romanu
- 18) događaj prikazan kao zločin ne može na kraju biti nešto drugo – ne smije se ispostaviti da je smrt posljedica nezgode ili samoubojstva
- 19) motiv zločina uvijek mora biti osoban, odnosno privatn
- 20) motivi i trikovi poznati iz ranijih romana piscu ozbiljnih namjera više ne mogu služiti. Na popisu otrcanih elemenata nalaze se npr.: vrsta cigarete koja otkriva krivca, spiritistička seansa u tijeku koje se zločinac obuzet stravom sam odaje, otisci prstiju kao nepobitni dokaz...

Marija Jurić Zagorka, prema tim kriterijima detektivskoga romana, uspjela je u svim točkama, u nekima više, u nekima manje. Prema tim izloženim točkama dobivamo još jednu potvrdu da je roman Marije Jurić Zagorka zaista detektivski, odnosno kriminalistički roman. Spomenula sam da je neke odredbe u svoj roman “uvrstila” dobro, a neke manje dobro, pokušat ću objasniti svoje viđenje slabije “uvrštenih” točaka. Točka pod brojem 3 govori nam da u pravom detektivskom romanu izostaje ljubavna priča, što kod Zagorka nije slučaj. Ona je u svoj roman uvrstila ljubavnu priču i to s *happy endom*, ali mislim da time nije niti u jednom trenutku narušila koncepciju i bit romana. Bilo bi možda i čudno da je izostavila ljubavnu priču, a zašto je tomu tako znat će onaj tko je pročitao više od jednoga Zagorkinoga djela. Za one koji još nisu čitali Zagorku, dat ću odgovor – Zagorka u svoje romane vješto smješta ljubavne priče sretnih završetaka. Točka broj 10 nalaže da krivac ne smije biti nepoznati lik, što je slučaj upravo u *Kneginji iz Petrinjske ulice*. Skrivanjem lika zločinca do samoga kraja Zagorka stvara intrigu oko toga tko bi mogao biti počinitelj, s obzirom na to da se osumnjičene oslobađa sumnje tijekom

radnje. To pobuđuje dodatan interes za čitanje i otkrivanje ubojice. Također, što se tiče točke broj 12, koja govori da ne smije biti više od jednoga krivca, može doći do različitih tumačenja u ovom romanu. Netko može protumačiti da postoji više od jednoga krivca, što je točno ako obratimo pozornost na sve žrtve u romanu – ubojstvo kneza Borčinskoga, ubojstvo gospodina i gospođe Antolković, ubojstvo gospođe Vanić. U slučaju ubojstva kneza Borčinskoga krivac je Vanićka, a što se tiče smrtnoga slučaja gospodina i gospođe Antolković, krivac je sama Antolkovića. Krivac za smrt Vanićke osoba je izvan narativnoga interesa – starica Jaga. No, s obzirom da radnja prati jedan jedini, za kriminalistički roman bitan zločin, a to je ubojstvo Vanićke, onda sa sigurnošću možemo reći da imamo jednoga jedinoga krivca. Tako da ipak možemo reći da je Zagorka uspjela „ispuniti uvjet“.

Treba napomenuti da je ovaj kodeks pravila publicirao 1928. godine jedan od praktičara detektivskoga romana, Willard Huntington Wright. Kodeks je objavljen čak osamnaest godina nakon izlaska Zagorkina romana. Možemo zaključiti da je Zagorka odlično odradila posao pisanja krimića, ako uzmemo u obzir da je to njezin treći roman po redu.

Kao što navodi i Žmegač, teško je zamisliti bilo kakav drugi tip romana ili pripovijetke koji dopušta takvu tehnološku obradu sheme. Činjenica je da Wrightove upute nisu jedini obrazac za roman detekcije. Narav objekta povremeno zahtjeva obradu i modifikaciju, pa je normalno da se propisi manje ili više diskretno krše. Kodeks je u svoje vrijeme bio izraz stroge prakse, što nam pokazuje i činjenica da u mnogočemu još i danas vrijedi (Žmegač 1976: 202).

„Roman racionalne tajne živjet će dok god budu postojali društveno-psihološki uvjeti: prijetnja, strah, nesigurnost, ali i pouzdanje u moć razuma. Budućnost romana ovisi o budućnosti njegovih čitatelja“ (Žmegač, 1976.: 215).

Stanko Lasić o *Kneginji iz Petrinjske ulice*

Stanko Lasić napisao je pogovor romanu *Kneginja iz Petrinjske ulice* za izdanje iz 1988. godine. Navodi kako je Zagorka svoj roman napisala krajem 1909., u trenutku kada se nalazila na raskršću s kojega će krenuti na svoj pravi put. Poslije toga romana došlo je do važnoga zaokreta u njezinom novinarskom radu, ali je to svakako bio radikalan prijelom s pripovjedačkom metodom kojom se do tada služila. Odvijalo se to u doba kada su je ismijavali iz *Obzora*, tada još uvijek najuglednijega hrvatskoga političkoga dnevnika. Premještali su je u *Male novine* kojima će urednici *Obzora*, Milivoj Dežman Ivanov i Vladimir Lunaček, pokušati konkurirati sve dinamičnijim *Novostima*. Kao što se i vidi, hrvatsko je novinstvo ulazilo u novo razdoblje. Pretvaralo se iz strogo stranačkoga novinstva u informativno novinstvo 20. stoljeća. Nakon

uspjeha Zagorkine *Kneginje iz Petrinjske ulice* Dežman i Lunaček su gotovo prisilili Zagorku da piše feljtonske romane. Tako je ona postala ono što je postala, i to protiv svoje volje. Do pojave *Kneginje iz Petrinjske ulice*, odnosno *Tajne krvavoga mosta*, Zagorka je bila poznata hrvatska pripovjedačica kraćih proza, pripovjedaka i romana, pisanih mahom u klasičnoj, šenoinskoj tradiciji. Pojedine njezine novele pokazivale su da je bila vrsna i nadarena pripovjedačica, ali ne i originalna pripovjedačka ličnost. Upravo roman *Kneginja iz Petrinjske ulice* bio je njezin prvi korak „k sebi“. Roman je izlazio u zagrebačkim *Hrvatskim novostima* u 174 nastavka. Odmah po izlasku zadnjega nastavka roman je izašao kao knjiga. Poslije toga više nije tiskan u knjizi, no Zagorka ga je uvrstila u *Ženski list* kojem je bila urednica. Roman je tu izlazio pune tri godine s nešto promijenjenim naslovom i podnaslovom: *Gornjogradska kneginja. Roman iz zagrebačkoga života iz doba bana Khuena Hedervaryja*. Zapravo je čudno to što je Zagorka kneginju nazvala *gornjogradskom* s obzirom da se radnja uopće nije odvijala na Gornjemu gradu. Vjerojatno se njoj taj naslov učinio privlačnijim za publiku *Ženskoga lista* (Lasić 1988: 441–442).

Lasić navodi kako je roman komponiran kao svojevrсна sinteza pustolovnoga romana Eugene Suea i kriminalističke priče sa zagonetkom tipa Conana Doylea. Također, navodi kako se Zagorkin roman možda najbolje može smjestiti u onu tradiciju kriminalističkoga romana kojoj su klasična djela dali Emile Gaboriau romanom *L’Affaire Lerouge* i Gaston Leroux glasovitim romanom *Le Fantome de l’Opera* i *Le mystere de la chambre juane*. Taj model polazi, kao i neki modeli-zagonetke (Edgar Allan Poe, Conan Doyle, Agatha Christie), od nekoga zagonetnoga umorstva, ali se do rješenja inicijalne enigme dolazi nizom kompliciranih epizoda koje postaju poprilično samostalne iako su sve vezane za ishodišnu točku. Na taj način model zadovoljava i feljtonsku beskonačnost i kriminalističku logičnost. Zagorka je zadovoljavala dvostruku čitateljsku potrebu kada je napisala kriminalistički roman feljtonskoga tipa. S jedne strane, potrebu za dobro komponiranom i napetom pričom s puno epizoda, a s druge strane, potrebu za narativnom kriminalističkom pričom. Dovoljno je pogledati informativne novine neposredno pred Prvi svjetski rat da se vidi koliko je bila snažna potreba za tom „narativnošću zbog narativnosti“. Te *funtromane* „gutali“ su tada svi slojevi društva, a „gutaju“ ih i danas upravo zato što oni zadovoljavaju arhetipsku čežnju za prepuštanjem vremenu i gospodarenjem njime. I u samom romanu imamo dokaz popularnosti kriminalističko-pustolovnih romana: Darinka Antolković imala je te romane na polici kraj svoje postelje, a istražitelj Šimek bio je oduševljeni čitatelj kriminalističkih priča o Sherlocku Holmesu. Uz to sve, trebalo je još samo unijeti jednostavne, ali patetične ljubavne ili sentimentalne drame što je pridonijelo ostvarivanju sinteze triju narativnih tendencija hrvatskoga dvadesetoga stoljeća: Šenoina čvrsta narativna

arhitektonika, Becićeva epizodična raspršenost i Kovačićeva zagonetnost karaktera. Svoja iskustva stečena pisanjem *Kneginje iz Petrinjske ulice* Zagorka će pretočiti u svoje povijesne romane. *Tajna krvavoga mosta* direktni je nastavak kompozicije što prožima *Kneginju iz Petrinjske ulice* (Lasić 1988: 442–443).

Glavnu ulogu u odnosima među likovima nosi tragičan par nasuprot kojem se nalaze dvije razarajuće sile. Tragičan par su Darinka i Emil, a razarajuće sile nimfomanska strast Helene Okić i incestuozna ljubav mladoga kneza Borčinskoga. No, bitni sudar ipak je u trokutu Darinka-Emil-Helena, jer će se kneževa ljubav pretvoriti u bratsku. Zagorka je zadržala narativnu disperziju, ali i dala joj čvrste granice upravo takvim načinom komponiranja fabule i likova u skladu s centralnom shemom. Stanko Lasić dalje navodi kako je ovaj roman jedini Zagorkin roman kojemu je prijetila opasnost da se događaji pretvore u seriju epizoda bez dominantne koordinirajuće osovine, ali je to ujedno i jedini njezin roman bez ikakve političke ili ideološke sugestije. Sveden je na голу narativnu igru i u tom smislu je ono pripovjedački najčistije Zagorkino djelo. Cijeli roman prožela je jednom temom koja poput paukove mreže prodire u sve pore romaneskne akcije i u svijest glavnih likova. Pojednostavljeno – jedna tema, ali optimalno iskorištena i svestrano razrađena – tematsko jedinstvo u najširoj razgranatosti. Tema je to o nepredvidljivosti, nerazumnosti i neumjerenosti ljubavnih osjećaja. Dominantna je karakteristika ljubavi njezina snaga koju nikakve sile ne mogu uništiti. Ljubav je granični osjećaj: najveće dobro može se vrlo lako pretvoriti u najveće zlo. Zločin klija u dnu svake ljubavne sreće. Ljubav čovjeka može odvesti u tamu i nepredvidljive mogućnosti, što nam dokazuje Vanička koja je beskrajno ljubila Borčinskoga, a zatim uživala u osveti. Pronalazimo mnoštvo kompliciranih ljubavnih odnosa: Borčinski i Darinka bili su blizu incestuoznoga odnosa, Helena Okić uživa u mučenju muža koji nema snage realizirati ljubav s Darinkom, dok Darinkina prava majka – Vanička – ne želi pomoći njihovoj ljubavi zato što je i sama prevarena od strane oženjena muškarca. Antolković je volio svoju ženu do trenutka kada je saznao da ne može imati djece. Antolkovička je dobro poznavala Darinku, ali je jednako tako znala da ljubav nema granica i da se može pretvoriti u zločin (Lasić 1988: 443–444).

Stanko Lasić (1988: 444–445) ističe kako je roman ispričan u objektivnoj naraciji, ali je to pripovijedanje u trećem licu često prekidano dijalozima i monolozima. Te su monološke ispovijesti važne retrospektive, jer se u njima potvrđuju Šimekove sumnje, ali se njima i šire objašnjavaju razlozi stanovitih događaja. Najvažnija je ispovijed Marije Antolković kojom ona otkriva Borčinskom tko mu je sestra. Zagorka je Antolkovićkinim pismom napravila malo remek-djelo svoga narativnoga opusa. Pismo nije komponirano samo kao priča u prvom licu, već je prožeto dijalozima koji otkrivaju tajne. Stilska je jednostavnost u ovom Zagorkinom romanu na stanovit način pročišćena i proširena. Rečenica više nije tako dosljedno „glađena“ i zaokruživana,

a semantičke konotacije mnogo su slobodnije i smionije. U ritmičkoj se konstrukciji osjeća sigurnost: dvojni ritam je dominantan, ali tu je prisutnost brojnih elipsa i rečenica bez binarnoga ili ternarnoga „repa“. Zagorka se ne boji direktnih poteza pa često napušta postupnost i sistematičnost u korist iznenadnoga ponavljanja ili neuobičajenoga inzistiranja. Sve to rečenicu izvlači iz stroge harmonične sheme i daje joj nemir, razgranatost (Lasić 1988: 444–445).

Kneginja iz Petrinjske ulice jest ključna karika koja spaja mladu Zagorku sa zreloom Zagorkom, odnosno, onom koja živi u našim svijestima kao majstorica pripovijedanja, onoga pripovijedanja koje je tu samo zbog sebe samoga, zbog užitka koje sadrži i donosi. Ta nas Zagorka bogati jer nas vraća onom što trajno živi u nama premda smo to zaboravili – vraća nas čežnji za bajkom (Lasić, 1988: 445).

Mateja Fumić o Kneginji iz Petrinjske ulice

Za kraj, još kratak osvrt Mateje Fumić na *Kneginju iz Petrinjske ulice*. Fumić u članku *Kneginja iz Petrinjske ulice – prvi hrvatski kriminalistički roman* navodi kako radnja romana započinje *in medias res* – inspektor Šimek pozvan je zbog ubojstva koje se dogodilo u Vlaškoj, i to baš u vrijeme demonstracija protiv Khuena Hedervaryja. Možemo uočiti političku notu koja je nezaobilazna u Zagorkinim romanima, ali ovdje je blaža nego u ostatku opusa. Dogodilo se ubojstvo za koje ne znamo niti ubojicu niti motiv, a sve to otkriva se tek na samom kraju romana, što stvara napetost tijekom čitanja. Dogodilo se samo jedno ubojstvo i nema novih koji bi radnju zakomplicali, no Zagorka tajnovitim likovima zapliće događaje. Svi ti likovi su povezani, ali ne znamo na koji način. Takav trivijalni postupak zamršenosti identiteta nalazimo kod Šenoae. Takav Zagorkin postupak ne treba biti čudan, jer znamo da je Zagorka dio građe crpila upravo iz spomenutoga razdoblja. Po uzoru na Šeonu koristi još pregršt trivijalnih elemenata pa tako nailazimo na ubojstvo trovanjem, jednako kao i u Šenoinu *Zlatarovu zlatu*. Osim toga, susrećemo se i s prerušavanjem, vidimo kako Sofija mijenja ime u Anastazija da bi prikrla svoju prošlost. Također, Zagorka dio svojih postupaka preuzima i od Ferde Becića. Karakteristika je ovoga autora korištenje složenih rodbinskih odnosa, što najviše dolazi do izražaja u njegovom najpoznatijem djelu *Kletva nevjere*, a Zagorka to prikazuje zamršenim odnosima Darinke, Vaničke, oba kneza Borčinska i obitelji Antolković. Slična situacija odvija se i sa sporednim likovima – Darinkina je zatvorska „cimerica“ Maruša kći tajnika kneza Borčinskoga, a za nju se smatralo da je kći samoga kneza. Mateja Fumić navodi kako zamršenost romana Zagorka postiže tajnovitim identitetom likova, a takav postupak čini „seriju zagonetnih činova u jedan jedini veliki zagonetni čin što ga završno otkriće transformira u objašnjeni čin“ (Fumić 2015: 170–183).

Zaključak

Kneginja iz Petrinjske ulice roman je pun intrige i misterije. Čitajući roman želja za spoznajom istine sve više raste kako se radnja razvija. Poznavajući pojedina djela njezinoga opusa, možemo primijetiti da je iz ovoga izostavila politiku. Ono što je karakteristično kod nje jest feminizam, što savršeno uklapa u svoja djela. Ovdje možda ne dolazi do izražaja kao u ostalim djelima, ali bitno je da ga čitatelj može uvidjeti.

Vodeći se analizom Zagorkina djela na temelju knjige Stanka Lasića *Poetika kriminalističkoga romana* i knjige Viktora Žmegača *Književno stvaralaštvo i povijest društva*, dolazimo do zaključka da se uspješno okušala i u ovom žanru. Iz te analize saznajemo da Kneginju možemo svrstati u kriminalistički roman. Lasić naglašava da je njezin roman spoj kriminalističkoga i pustolovnoga s čime se treba složiti jer on to zaista jest, a kao argument navest ćemo radnju.

Analizom sheme i bazičnih oblika kriminalističkoga romana o kojima piše Lasić, vidimo da Zagorka uspješno prati „zakone kriminalističkoga romana“. U svoje je djelo unijela sva četiri oblika bazične sheme: oblik istrage, potjere, prijetnje i akcije i time formirala kriminalistički roman kao književni žanr.

Kod Žmegača čitamo o aspektima romana detekcije. Uočljivo je da je Zagorka uspjela ispuniti i kriterije koje Žmegač navodi, od strukture, preko junaka, do stila. *Kneginja iz Petrinjske ulice* sadrži elemente novele Edgara Allana Poea, od zagonetnoga ubojstva i neočekivanoga raspleta na kraju, pa sve do dominacije detektiva. Prema tomu, može se reći da je Zagorka baštinica Poeove novele. Podsjetimo, Žmegač govori da su autori literarnih djela koja prate takvu strukturu nasljednici Edgara Allana Poea.

LITERATURA

Fumić, Mateja. 2015. *Kneginja iz Petrinjske ulice – prvi hrvatski kriminalistički roman*. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=204303, posjećeno: 13. 8. 2015.)

Galić Kakkonen, Gordana. 2011. *Buntovništvo kao Zagorkin životni i književni lajtmotiv*. U: *Kako je bilo. O Zagorki i ženskoj povijesti*. (ur.) Prlenda, Sandra. : Centar za ženske studije. Zagreb.

Lasić, Stanko. 1973. *Poetika kriminalističkog romana*. Liber Zagreb.

Lasić, Stanko. 1988. „Pogovor“. U: Jurić Zagorka, Marija. *Kneginja iz Petrinjske ulice: kriminalistički roman iz zagrebačkog života*. Mladost. Zagreb.

Jurić Zagorka, Marija. 1988. *Kneginja iz Petrinjske ulice: kriminalistički roman iz zagrebačkog života*. Mladost. Zagreb.

Matanović, Julijana; „Marija Jurić Zagorka“. Natuknica. U: Nemeč, Fališevac, Novaković (ur.) *Leksikon hrvatskih pisaca*. Školska knjiga. Zagreb.

Žmegač, Viktor. 1976. *Aspekti romana detekcije*. Književno stvaralaštvo i povijest društva. Liber. Zagreb.

INTERNET

<http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/120-hrvatska-enciklopedija/1280-juric-marija--zagorka> (posjećeno: 13. 8. 2015.)

<https://zagorkinkutak.wordpress.com/djela/kneginja-iz-petrinjske-ulice/> (posjećeno: 13. 8. 2105.)

DVOJNOST ŽENSKÉ PRIRODE – FEMININO I ANIMALNO

Ema Mrkobrad

Uvod

Svaka žena u sebi nosi intuitivnu snagu, zatomljenu strast i neprocjenjivo životno znanje. Clarissa Pinkola Estés kroz arhaične, interkulturalne i arhetipske priče podsjeća na postojanje *Divlje žene* koja čini samu bit ženske instinktivne prirode. Istraživanjem ispod površine samoga sadržaja bajki i predaja, autorica donosi riznicu mudrosti koje nas vode tako da same dopremo do svoga *Divljega ženstva*, koje će nas vratiti u prvobitno, iskonsko, prirodno stanje i ozdraviti nas. Ova knjiga na poseban način uči o pojavnostima unutar mnogih životnih poglavlja, od ulaska u svijet žena i jedinstva s *Mužjakom*, preko prijateljstva s vlastitim tijelom te sklada s vlastitim unutarnjim bićem, do njegovanja vlastitoga stvaralačkoga života kao i o brojnim drugim segmentima života.

Predmet interesa iz kojega je nastao ovaj rad je dvojnost ženske prirode. Prije svega ono animalno koje se na neki pritajen i nedovoljno osviješten način isprepliće ili stapa s onim ljudskim, umjetnim i nametnutim, koje je, između ostaloga, uvjet prihvaćanja u zajednicu. Svoje hipoteze izvodit ću iz nekoliko odabranih predaja, iz knjige *Žene koje trče s vukovima* Clarisse Pinkole Estés, jungovske psihoanalitičarke, koja se bavi kliničkom psihologijom i etnologijom te čiji rad, između ostaloga, obuhvaća i tumačenje arhetipskih bajki i priča.¹ Sam naslov knjige proizašao je, kako autorica kaže, iz njezina proučavanja biologije divlje prirode, osobito vukova. Studije o vukovima nalikuju povijesti žena, u smislu njihova duha i njihovih muka.

Na samom početku knjige *Žene koje trče s vukovima* Clarisse Pinkole Estés, stoji zanimljivim predgovor koji izravno upućuje na spoznaju o onom dvojnomo u ženskoj prirodi, onom animalnom. Sve žene su sjedinjene s tom pritajenom potrebom za onim iskonskim, kako autorica spominje, "težnjom za divljinom". Kao opozicija težnjama, ono što prigušuje to iskonsko je strah. Strah proizlazi iz saznanja o neprihvatljivosti izopćavanja iz društva, zajednice koja takvo nešto "divlje" (iako

¹ Jung naziv "arhetip" preuzima od Jacoba Burckhardta koji isto obilježava pojmom "prasluka" (Jung 1984:219-220).

ne za društvo u destruktivnom smislu) osuđuje, i nastoji "izbiti", iskorijeniti, čak i preventivno, dajući naputke, smjernice i propise. Ograđivanje ljudske prirode pro-pisima kao takvo nije samo po sebi nešto loše. Time se sprječava, prije svega, društveni kaos. No, što je ono podsvjesno što ti zakoni i pravila čine u nama, ono što se javlja u našoj podsvijesti kao nusprodukt života ograđenoga pravilima? Ti zakoni se uvlače u našu podsvijest i govore nam da je naša vrijednost mjerena našom sposobnošću i snagom da se sami ograničavamo. Čak i na područjima gdje smo sasvim slobodni, ondje gdje smo sami sa sobom, opet nam se, u nedostatku pravila kojima ćemo biti regulirani, javlja strah, pa tada dolazimo do toga da sami sebi propisujemo vlastita pravila, ograđujemo se kako bismo bili sigurni, kako bismo sami sebe držali pod kontrolom. Ta ograda je granica koja nam otežava spajanje svoje podvojene prirode, stvaranje poveznice koja će omogućiti zdrav protok između ta dva, naša paralelna, ali međusobno zavisna svijeta, čijim sjedinjenjem jedino možemo biti potpuna, neustrašiva osoba.

Svi smo ispunjeni težnjom za divljinom. Za tu čežnju ne postoji mnogo protu-otrova koje bi društvo dopuštalo. Naučeni smo da osjetimo sram zbog takve žudnje. No, sjenka Divlje žene još viri iza nas tijekom dana i noći. Bez obzira na to gdje smo, sjenka što kaska za nama nesumnjivo ima četiri noge (Pinkola Estés 2005: 13).

Žena-vuk

Iz zbirke pripovijetki i predaja koju je uredila Maja Bošković-Stulli izdvojila bih predaju *Žena-vuk* koja metaforički prikazuje strah i pokornost žene. Predaja nosi u sebi stvarnost žena u bilo kojoj, ali naročito tradicionalnoj i maloj sredini. Govori o muškarcu koji je svjedočio ženinoj transformaciji u vuka, nakon čega ju je posramio i natjerao na ispovijed. Ženina transformacija ga je prestrašila. Uspijeva je uvjeriti u nedopustivost toga čina. Žena ga je poslušala. Ispovjedila se "i više nije mogla da radi". Odrekla se dijela sebe, platila je svojom životnom energijom, a zauzvrat dobila mir, odnosno prihvaćenost od zajednice u kojoj živi. Ženi je njezina sposobnost prezentirana kao nešto što nosi prevelik rizik, kao prijetnja. Ona se tada počinje bojati toga dijela sebe i odbacuje ga kako bi "spasila" svoju egzistenciju i ugled. Sve kreće od naredbe prestrašenoga muškarca koji je svjedočio ženinoj snazi. Predaja je čista metafora stvarnosti žena koju diktira mjesto, vrijeme i norme. Žena je marioneta koja će se odreći vlastite snage i biti nesposobna za rad, samo iz straha. Što bi bilo da se žena iz predaje nije dala pokoriti? Možda bi priča završila u njezinu korist. Ali žena nije bila svjesna vlastite snage i dala se pripitomiti iz jednoga izrečenoga upozorenja. Upozorenje je možda bila prekretnica koja testira njezinu snagu i spremnost da živi životom *Divlje Žene* ili da zauvijek

ostane pitoma i pokorna. Ona koja bi se oglušila na upozorenje i nastavila svoje preobrazbe zasigurno bi bila spremna na drugačiju vrstu života, koji bi ju oslobodio. No, u utočištu je najsigurnije, a udobnost je neprijatelj uspjeha.

Zdravi vukovi i zdrave žene

Prihvaćajući tako model kontrole "izvana", isti model primjenjujemo na ono unutarnje, koje nitko ne može kontrolirati osim nas samih i nema to pravo, ali, eto, mi se odlučujemo uvesti "reda u naše biće", oduzimajući mu slobodu, dvojnost koja je u njegovoj prirodi i samim time život u njegovoj cjelovitosti. Tada dolazi do problema samoprihvatanja. Svako ispoljavanje "naše prirode" na površinu smatramo slabošću. Ne možemo se prihvatiti osakativši svoje biće, ne možemo se tako niti upoznati u cijelosti, a niti biti sretni. Pravila, njihova učestalost, čvrstoća i sveprisutnost, postali su drugima mjerilo o tom kakve smo osobe, žene, partneri, prijatelji. Isto tako, postala su mjerilo nama samima kakve smo, želeći biti svakomu sve i uvijek, propisujemo si pravila. No, jedini propust je taj što ni dalje ne uspijevamo, a još, k tome, nismo sretni.

Autorica je komparativno predstavila nekoliko karakteristika, odnosno psihičkih značajki vukova i žena.

Zdravi vukovi i zdrave žene dijele određene psihičke značajke: istančana osjetila, zaigran dug i pojačanu sposobnost za odanost. Vukovi i žene po prirodi su sklone povezivanju i posjeduju veliku izdržljivost i snagu. Duboko su intuitivni, pokazuju iznimno zanimanje za svoje mlade, svojeg druga i svoj čopor. Iskusni su u prilagođavanju stalno promjenjivim okolnostima; žestoko su nepokolebljivi i vrlo hrabri. A opet i jedne i druge su proganjali, uznemiravali, lažno za njih tvrdili da su proždrljivi i podli, prekomjerno agresivni, manje vrijedni... Oduvijek su metom onih koji bi počistili divljinu, ali i divlje predjele psihe, uništili ono instinktivno, ne ostavljajući ni traga. Načini na koje oni koji ih ne razumiju proganjaju vukove i žene upadljivo su slični (Pinkola Estés 2005: 16).

Autoricu zanimaju tragovi arhetipa *Divlje žene*, urođenoga instinktivnoga sebstva. Radi se, kako kaže, o sjećanju na apsolutno, neosporivo i neopozivo srodstvo s onim divljim ženskim, na vezu koja je možda sablasna zbog zanemarivanja, koja je zakopana prejakim pripitomljavanjem, zabranjena okolnom kulturom ili pak neshvaćena. Možda smo ju zaboravile, ali u srži ju još poznajemo, težimo k njoj, znamo da nam pripada i da mi pripadamo njoj. Pridjev *divlja* se u ovom kontekstu ne rabi u smislu koji znači "izvan kontrole" već u smislu nečega izvornoga, što predstavlja ideju življenja prirodnim životom. Ta narav se može nazvati i instinktom, prirodnom psihom, urođenom, temeljnom naravi žena. Divlja žena nema imena,

upravo zbog svoje sveobuhvatnosti. Ime je nešto što određuje osobu, ograničava ju, u nekim kulturama nositelj je sudbine i uvjetuje narav. U Meksiku je ona poznata kao *la loba*, vučica. Na mađarskomu je zovu *erdoben*, ona iz šume i *rozsomak*, kuna. Na jeziku navajo, ona je *na'ashje'ii asdzaa*, paučica, koja tka sudbinu ljudi, životinja, biljaka i stijena. U Gvatemali, nazivaju je *humana del niebla*, biće magle, žena koja živi oduvijek. U Tibetu je zovu *dakini*, plesna sila koja se nalazi u ženama...

Naime, zašto je bitno poznavanje te komponente našega bića? Upravo zato što bez nje, nemamo nikakvu poveznicu s dušom, ne možemo oslušivati govor duše, ne možemo čuti svoj unutarnji ritam. Tada sve prolazi pored nas, ne prepoznajemo sebe i ono što je dobro za nas, ne prepoznajemo ono za što smo mi dobre. Gubimo sigurnost u sebe. Autorica ističe kako je Divlja žena srce žena, ženine duše, upravlja njome, upravo kao što ljudsko srce upravlja fizičkim tijelom. Znakovi da smo poklekuli pred prevladavajućim snagama društveno nametnutih propisa i pred raznim drugim bujicama vanjskoga su kako autorica navodi: osjećaj iznimne suhoće, umora, slabosti, depresije, zbunjenosti, ušutkanosti, neuzbuđenosti, nekreativnosti, odsustva nadahnutosti, izluđenosti, kroničnoga bijesa. Ono što je autorica prepoznala kao pokazatelj da smo žrtve nepoznavanja vlastite sebe upravo je pretjerano zaštitnički odnos prema vlastitoj osobi.

Bît divlje naravi je u lišavanju od straha koje će se postići osjećajem sigurnosti u sebe koja opet dolazi od poznavanja svoje ukupnosti. Dakle, bît je ne ograđivati se, zaroniti u tu divljinu koja od nas želi načiniti "robote" lišene potrebe za samospoznajom, dajući nam privid zadovoljstva kroz "uredno izvršavanje naloženoga". Divlja žena ne bježi, ona se bori i osjeća, vješta je u izmjenjivanju te dvije prirode, divlje i pitome, jer upoznata je s obje, upoznata je sa sobom. "Zdrava žena uvelike nalikuje vuku: čvrsta, prepuna snažne životne sile, daruje život, svjesna je teritorija, domišljata, odana, pokretna." (Pinkola Estes 2005: 24) Divlja žena je u biti svojevrsan naziv za psihi.

Vučica

U nastavku ću sažeti opis radnje priče *La loba*, vučica, koju je autorica izložila u svojoj knjizi. Dakle, *La loba* je starica koja živi "na skrivenom mjestu za koje svi znaju ali su ga rijetki vidjeli". Oprezna je, kosmata, debela, a osobito želi izbjeći društvo. Proizvodi više životinjskih zvukova nego ljudskih. Jedini joj je posao sakupljanje kostiju. Njezina je špilja ispunjena svakakvim kostima raznih životinja, no specijalnost su joj vukovi. Ona tako pretražuje planine, riječna korita... u potrazi za vučjim kostima, a kad skupi čitav kostur, te kad uspije sastaviti bijeli kip stvorenja, tada sjedne pokraj vatre i razmisli o pjesmi koju će mu pjevati. Potom

stane nad stvorenje, podigne ruke i zapjeva. Tada se na kostima počne pojavljivati meso, i dlaka. Stvorenje nastavi oživljavati. *La loba* i dalje pjeva, dok stvorenje ne prodiše. Tada vuk otvori oči, poskoči i otrči niz kanjon. Negdje u trku, zraka sunca ili mjeseca ga pogodi ravno u slabinu i vuk se odjednom pretvara u nasmijanu ženu koja slobodna trči prema obzoru.

Sada ću nastojati analizirati temeljne odrednice ove priče. Dakle, *La loba* je bezvremenski stara žena, prisutna generacijama, pa tako i čuvarica ženske tradicije. Ona je *ružna* i introvertirana. Upravo tu pronalazimo simboliku. Baš kao što je divlja žena, kao pojam za psihu u zajednici, odnosno uređenom društvu smatrana ružnom, nakaznom i neprihvatljivom, tako je i njezino utjelovljenje u ovoj priči isto tako ružno, ona bježi od ljudi, baš kao što divlja žena bježi od svojih vlasnica, bolje rečeno ona biva protjerana i potisnuta, one ju ne prihvaćaju, boje je se jer njezina je priroda njima predstavljena kao ružna, nemoralna i divlja; ona stvara kontradiktornost sa civiliziranošću i finoćom kojoj svaka žena mora težiti kako bi stekla ugled i bila prihvaćena. Tako se *La loba* povlači u predjele na kojima nema ljudi, tamo gdje nema nikoga, i potajno radi svoj zadatak, danima sakuplja rijetke kosti kako bi načinila ženu koju tada pušta na slobodu. Postavlja se pitanje, zna li žena kako je nastala, sjeća li se ona svojega prvobitnoga oblika od trenutka preobrazbe iz vuka u ženu, hoće li se vratiti svojoj "majci". Zanimljivo je i to što se u priči ne spominje da je *La loba* načinila vučicu i da je žena nastala transformacijom iz vučice, već se samo spominje vuk.

To nas navodi na to *divlje* što češće povezujemo s muškom prirodom negoli sa ženskom. Ženi je dana intuicija, toplina, brižnost, što ne umanjuje njezinu iskonsku prirodu, ono divlje. No, usklađivanje i kombiniranje toga dvoga izaziva u njima sram, osjećaj dvoličnosti. Jer kako majka, supruga, oslonac može ujedno biti divlja i sretna, prirodna? Kontradiktornost ne bi postojala da veze između riječi i onoga što predstavlja nisu arbitrarne. Jer, kao što sam ranije napomenula, pojam *divljega* mi tumačimo kao nekoga tko je bez kontrole, dok je "divlje" u pojmu "divlje žene" tumačeno kao prirodno i iskonsko, što znači ništa više nego nešto kakvo jest po svom nastanku. Dakle, divlja žena bila bi ona koja zna prepoznati sebe, svoje kvalitete i vještine i raditi u tom smjeru, smjeru samoispunjenja i u smjeru vlastite sreće i zadovoljstva. Žena koja će se manje zamarati kalupima, stereotipima i ulogama; ona neće biti model koji je izašao iz tvornice društva, ona će biti ona, jedinstvena i sretna, a uz to i prihvaćena. Jedino što je potrebno je moći se uhvatiti u koštac s nečim toliko na očigled ružnim, kao što je *La loba*, kako bismo spoznale njezinu ljepotu, odnosno ljepotu onoga što nam ona ima za dati.

Blato, vuk, arhetipska simbologija...

Uočila sam i zanimljivo istaknut pojam *blata*, koje u metaforičkom smislu predstavlja ono iskonsko, prljavo, koje upućuje i na izraz "divlje". Naime, autorica govori o svojem iskustvu u radu sa ženama koje su u potrazi za svojom cjelovitošću, drugom polovicom sebe, kao posljedica nezadovoljstva. Autorica to smatra sasvim normalnim stanjem kojemu je rezultat nedovoljna količina "blata". Jedini je lijek u pronalasku žene stare dva milijuna godina, njegovateljicu umirućih ženskih stvari. Navodi i arhetipsku simboliku starice, sakupljačice kostiju u priči o *La lobi*. Naime u arhetipskoj simbologiji kosti predstavljaju neuništivu silu. One se ne predaju lako. Njihova struktura je gotovo neuništiva, teško ih je spaliti, imaju sposobnost samoobnavljanja. U spomenutoj priči predstavljaju neuništiv duh duše, kojega je moguće ozlijediti, nemoguće u potpunosti uništiti. Vuk je u priči uzet kao idealan simbol divljega i slobodnoga, a opet osjećajnoga i intuitivnoga stvorenja, koji istovremeno ima potrebu zaštititi ono što mu pripada i vezati se, a, s druge strane, potrebu za divljinom i slobodom. Vuka ne možemo pripitomiti, staviti ga u civilizaciju i prisiliti ga da sluša naredbe, dresirati ga, naučiti ga pravilima, a da mu pritom ne oduzmemo taj iskonski divlji duh koji mu pripada od samoga postanka. Vučje kosti u priči simboliziraju neuništivi oblik divlje prirode koja je u svakoj ženi. *U nama se nalazi starica koja sakuplja kosti. U nama postoje kosti duše Divlje žene. U nama postoji potencijal da se ponovno popunimo mesom onoga stvorenja koje smo nekoć bile. U nama postoje kosti potrebne da promijenimo sebe i svoj svijet. U nama postoji dah, naše istine i naše čežnje – zajedno čine pjesmu, slavopojku stvaranja koju žarko želimo pjevati.* (Pinkola Estes 2005:48) Zanimljivo je što sve te tvrdnje i veličanje divljega zasjenjuju ono estetsko, ono čemu smo naučeni, tj. ono što je poželjno u okolini. Upravo sve to arhetipsko nalazi se u ljudskoj ženi, urednoj, civiliziranoj. Žena je tako skup kontradiktornosti koje se izmjenjuju, ispoljavaju onako kako nalaže intuicija, onako kako nalaže o unutarnje nepogrešivo biće. Ona je velikodušna i reži, ima dobar sluh, oštre kandže, sretna je kad je u svojoj divljini, kada se izražava, a umire kada je zatomljujemo.

Divljakuša, Divlja Žena i ekološka Crvenkapica

Manuela Zlatar spominje pojam Divljakuše (Divlje Žene) i obrazlaže zašto je taj oksimoron stavljen u kontekstualnost ženskoga života. Evo, kako koristeći metaforu Zlatar definira Divlju Ženu. *Divlja žena je divlja, samonikla necijepljena voćka. Voćka je simbol krijepljenja i spoznavanja našega arhetipskoga ženskoga sebstva. Samonikla na rubu svijeta i na kraju vremena. Cijepiti je nije potrebno jer odolijeva*

svim boleštinama koje na nju bacaju povijest, društvo, kultura... Ona je graditeljica, znalka, proročica, intuitivka, nadahnjivačica, slušateljica, izumiteljica. Životna energija. Metafora žudnje za životom (Zlatar 2007: 42). Divljakuše sklapaju partnerski odnos s divljim animusom². Clarissa Pinkola Estés naglašava kako je *animus* djelomice smrtan, djelomice instinktivan, djelomice kulturni element ženske psihe koji se u bajkama i simbolima snova javlja kao sin, muž, neznanac ili ljubavnik (Zlatar 2007: 46).

Osvrnut ću se i na dječju popularnu priču o Crvenkapici. Nikola Visković ističe zanimljiv pogled, odnosno moguću verziju pripovijedanja te bajke. U njegovoj verziji vuk bi bio prikazan kao onaj koji je ugrožen i spašen. Smatra da bi takav pristup pomogao rehabilitaciji oklevetane i proganjane životinje. Crvenkapica bi pritom bila neodgojena i zločesta djevojčica koja prolazeći šumom nalazi vučica u jazbini. Štipa ga, povlači za uši dlake, grozi se njegovim zubima i kandžama. Sprema ga u košaru i odnosi baki. Pitajući baku može li od zvjerčice napraviti juhu ili pečenje, baka ju "ispraši po turu" i održi lekciju o poštivanju života te pozove šumara da vrati vučica njegovoj majci.

Ako usporedimo ranije spomenutu predaju *Žena-vuk* s izmijenjenom verzijom *Crvenkapice*, možemo primijetiti da je vuk (transformacija) zaista predstavljao prijetnju ženi. Vuk simbolizira snagu. Snagu treba osvijestiti i prigrliti i ne pokoravati se pred upozorenjima slabijih koji pripitomljuju iz straha. A možemo reći da je muškarac iz predaje zaista od žene uspio napraviti *juhu* jer se u blizini nije našla *baka* kao glas razuma koja će se zauzeti za ustrašenu ženu i spasiti tog vuka u njoj.

Završno: intuicija i instinkt

Zanimljivo je još spomenuti Frommovu sliku razvitka čovječanstva. On naime vidi arhaičnog čovjeka kao onoga koji potpuno zadovoljava sve svoje instinkte, uključujući i one tzv. perverzne instinkte koji čine dio tzv. *primitivne* spolnosti. Taj arhaični čovjek je potpuno zadovoljen na bazi instinkta. On kao takav nije stvaralac kulture i civilizacije. No, on ipak započinje sa stvaranjem, što ga samo po sebi prisiljava da se odrekne neposrednoga i potpunoga zadovoljenja instinkata. Ta frustracija neispunjenom energijom počinje činiti "kamen temeljac" civilizacije. Čovjek postaje mudriji i kultiviraniji ali istovremeno postaje i manje sretan od arhaičnoga čovjeka te skloniji neurozama, koje su rezultat, kako Fromm navodi, prevelike frustracije instinkata.

² Koncept muške prirode u žena, transseksualna strana psihe. Prema klasičnoj jungovskoj psihologiji *animus* je muška duševna sila u žena. *Animus* valja tumačiti kao svojevrsnu mostovnu konstrukciju psihičkoga zdanja koja je osobito važna pri izgradnji interakcija s okolinom i svijetom. (Zlatar, 2007:46)

Ovdje sam za primjer uzela intuiciju i instinkt kao dvije odrednice koje su zajedničke ljudima i životinjama. Obje su, ako su u prevladavajućoj mjeri, nepoželjne u okolini, kulturnom društvu te su karakterizirane kao nešto manje ljudsko. Iako ne u potpunosti prihvaćeno, te su karakteristike u nama. Bît je u prepoznavanju i "doziranju" s puno vještine, u onolikoj mjeri koja će nas spasiti te okoline, pružiti nam zadovoljstvo, a opet ostati neprimijećena od okoline pa nas samim time neće moći okarakterizirati kao "životinjske", necivilizirane. Ionako, mi smo samo civilizirana životinja, koja je izdresirana da potiskuje nagone, u svrhu prihvaćanja i ugleda, da se sputava, pridržava pravila, zadovoljava razumom, sve to pruža sigurnost. No s druge strane opet postoje ona prostranstva slična pustinji u kojoj je *La loba* sakupljala kosti, pa ako osjetimo nagon za istraživanjem, ako nas u kojem trenutku sigurnost počne gušiti, a intuicija vući u nekom drugom smjeru, uvijek možemo pribjeći istraživanju i otkriti sebe kao cjelinu i biti sretni.

Literatura:

Bošković-Stulli, Marija. 1997. *Usmene pripovijetke i predaje*. Matica hrvatska. Zagreb.

Fromm, Erich. 1986. *S onu stranu okova iluzije*. Naprijed. Zagreb.

Jung, Carl Gustav. 1984. *Dinamika nesvjesnog*. Matica srpska. Beograd.

Jung, Carl Gustav. 1984. *Psihološki tipovi*. Matica srpska. Beograd.

Pinkola Estés, Clarissa. 2005. *Žene koje trče s vukovima*. Algoritam. Zagreb.

Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek, prilog kulturnoj zoologiji*. Književni krug Split. Split.

Zlatar, Manuela. 2007. *Novo čitanje bajke: arhetipsko, divlje, žensko*. Centar za ženske studije. Zagreb.

DJEČJA KNJIŽEVNOST: ČASOPIS *MODRA LASTA*

Iva Kordić, Lina Malek

Uvod

Život djece i mladih 21. stoljeća razlikuje se od života njihovih vršnjaka u posljednjem desetljeću prethodnoga stoljeća. Pripadnici Y-generacije, odnosno *današnji klinici* više vremena provode uz računala, igraće konzole, mobilne aparate. Dostupno im je ono što djeci s kraja 20. stoljeća nije bilo zamislivo ni da će postojati. Doticaj s knjigom i časopisima sve je rjeđi, prevlast preuzimaju razna tehnološka napredna sredstva.

U razgovoru s današnjim dvadesetogodišnjacima, a čak i onima starijima, ipak se zna što su bili *Radost, Modra lasta, Smib*. Također, zna se tko su Sanja Pilić, Luko Paljetak i drugi brojni dječji književnici.

Sastavni dio dječje književnosti, odnosno, književnosti za mlade, svakako su časopisi. Neki su već spomenuti, a posebno mjesto u dječjim srcima iz druge polovice 20. stoljeća zauzima svima znan Lastan. Lastanu se pisalo u časopis *Modra lasta* kada god je netko imao različitih problema. I to ne onih koji su se ticali škole i učenja, već i ljubavi, prijateljstava, zarade i mnogih drugih tema. Djeca su se uz pomoć prostora u časopisima dopisivala, stvarala nova poznanstva. Današnja mladež služi se društvenim mrežama ili portalima i to je rezultat zašto se sve manje piše rukom te zašto iz upotrebe izlaze pisana slova.

Modra je lasta, zajedno s Lastanom, bila kultno sredstvo dječje komunikacije i njihov veliki prijatelj u drugoj polovici 20. stoljeća. Danas, kada je dječjih časopisa sve manje, odlučile smo istražiti što je Lastan značio mladeži, koliko je bio popularan i uspješan u rješavanju problema. Zato ovaj rad i obrađuje časopis *Modru lastu* i rubriku "Sastanak s Lastanom" u kontekstu dječje književnosti/književnosti za mlade.

Cilj je analizirati sadržaj nekih brojeva kroz određene periode i uočiti glavne sadržajne značajke. Prvi dio iznosi opće podatke o dječjoj književnosti i položaju *Modre laste* unutar nje. Zatim slijedi dio u kojem se nalazi analiza ponekih brojeva prije osnutka rubrike "Sastanak s Lastanom". Treći dio donosi informacije o spomenutoj rubrici, kao i analizu iste. U četvrtome se dijelu *Modra lasta* povezuje s današnjim Facebookom. Zaključak je pregled rada i završna misao.

Književnost za mlade i “Modra lasta”

U enciklopedijskom članku o dječjoj književnosti navedeno je da se ovaj termin odnosi na „književno stvaralaštvo prilagođeno mlađima, namijenjeno kućnom, predškolskom i školskom odgoju.“¹

Funkcija stvaranja čitalačke navike u ranoj životnoj dobi ono je zbog čega se ova vrsta književnosti izdvaja iz svjetske ili nacionalne književnosti. U članku se govori da temelj te funkcije potječe iz 18. stoljeća i razdoblja humanizma. Tada se, naime, smatralo da se kulturnim građaninom svijeta smatra svatko tko zna čitati te to čini redovito. Čitanje je važno jer oslobađa čovjeka od neznanja, stereotipa, predrasuda i skučenosti. Zatim, to je (nekada, a i danas u nekim dijelovima svijeta) čin koji omogućava upoznavanje ljudskosti i otklanjanje straha od kulturnih i povijesnih različitosti. Tom se stajalištu većinom priklanjaju oni koju proučavaju dječju književnost.²

Začeci dječje književnosti u Hrvatskoj mogu se naći u časopisima *Bosiljak* i *Smilje* (oba iz razdoblja druge polovice 19. stoljeća) urednika Ivana Filipovića. Najznačajniji su autori te vrste stvaralaštva Ivana Brlić Mažuranić, Mato Lovrak i Grigor Vitez.³

Navedeni časopisi dobili su svoj nastavak u izdanju Školske knjige, u časopisu *Modra lasta*, itekako poznatome velikome broju djece iz druge polovice 20. stoljeća. Čitali su ga naši roditelji, čitale smo ga i mi. Naredni reci donose pokoju informaciju o mediju koji je tema ovoga rada.

O „Modroj lasti“

Na portalu Školske knjige, hrvatske izdavačke tvrtke, stoji da je prvi broj *Modre laste* izišao 1954. godine.

Krilaticu koju spominju „100 % COOL“ opravdavaju činjenicom da *Lasta* uveseljava i prati generacije školaraca. Prošlo je već šest desetljeća postojanja, a svaku školsku godinu stiže u ruke mališana s uzbudljivim i novim sadržajima. Osim što uz *Modru lastu* istražuju svijet, čitatelji mogu uvidjeti da ovaj časopis „na jedinstven način spaja edukativan sadržaj sa zabavnim dijelovima, a od prvoga je broja njezino osnovno obilježje afirmacija stvaralaštva mladih.“⁴

¹ „Dječja književnost“ (2012.) *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567> (pristupljeno: 22. lipnja 2015.).

² „Dječja književnost“ (2012.) *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567> (pristupljeno: 22. lipnja 2015.).

³ „Dječja književnost“ (2012.) *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567> (pristupljeno: 22. lipnja 2015.).

⁴ „Modra lasta“, u: Časopisi, Školska knjiga, <http://www.skolskaknjiga.hr/hrv/page.asp?clD=casopisi> (stranica posjećena: 23. 6. 2015.).

U svakom broju mogu se pročitati stripovi hrvatskih autora, putopisi, teme iz svijeta filma, glazbe, ekologije, mode, književnosti.

Rubrika koja je osnovana 1969. i danas je prisutna u časopisu, a ujedno je i njegov simbol. Humoristično-ozbiljni Lastan bio je i ostao *sveznalica*, *brend nad brendovima*, „tiskovni prijatelj“ za nas. Razlog upotrebe posljednjega termina bit će objašnjen u nastavku rada.

Osim u tiskovnome obliku, u skladu s konvergencijom medija i sadržaja trenutnoga vremena, *Modra* je *lasta* dostupna i u elektroničkom obliku. Ima službeni portal, kao i stranicu na *Facebooku*. Nekada je *Lasta* izlazila dva puta u mjesecu (najčešće prvoga i petnaestoga dana). Danas časopis svoje mjesto u školskim klupama, trgovinama ili na kiosku zauzima jednom mjesečno. Dostupan je po cijeni od 15 kuna, a njegova je distribucija omogućena diljem Hrvatske.

Važno je istaknuti da smo naišle na podatak na stranicama Večernjega lista⁵ da se *Lasta* 2009. godine našla na popisu izvornih hrvatskih proizvoda Hrvatske gospodarske komore. Međutim, iščitavanjem popisa za svrhe ove analize, utvrđeno je da se časopis više ne nalazi na spomenutom popisu.^{6,7}

Nakon kraćega predstavljanja časopisa, slijedi analiza sadržaja nekih brojeva.

Analizirani su časopisi iz 1960-ih, 1970-ih i 1980-ih godina, točnije, pretežno brojevi iz rujna⁸ školskih godina 1961./1962.⁹, 1970./1971., 1971./1972., 1980./1981., 1981./1982.

ANALIZA SADRŽAJA ČASOPISA IZ 1960-IH

Počeci *Modre laste*

Šezdesetih godina, na samim njezinim počecima, koncept *Modre laste* bio je ponešto drugačiji od onoga sedamdesetih i osamdesetih godina, odnosno od onoga u razdoblju koje nas zanima. Istaknuto je da je to bio list za učenike viših razreda osnovne škole.

⁵ Taj podatak dostupan je i na mrežnim stranicama Facebooka *Modre laste* i stranicama Slobodne Dalmacije

⁶ B. P. (2009.) „Sveznalica Lastan odsad pod oznakom ‘Izvorno hrvatsko’“, Večernji list online <http://www.vecernji.hr/sveznalica-lastan-odsad-pod-oznakom-izvorno-hrvatsko-862627>, (pristupljeno: 22. 6. 2015.).

⁷ „Izvorno hrvatsko – popis proizvoda“, *Hrvatska gospodarska komora*, <http://www2.hgk.hr/znakovi/izvorno/izvorno.asp>, (pristupljeno: 22. 6. 2015.).

⁸ Iznimka je 1961. godina jer u uzevu časopisa iz školske godine 1961./1962. ne postoji broj koji iziđao 1. rujna, kao što je to bilo uobičajeno u prethodnim godinama

⁹ Analiza cjelokupnog 71. i 72. broja iz 1961. godine jer tada još nije postojala rubrika „Sastanak s Lastanom“ na kojoj je stavljen naglasak u ovome tekstu

Časopis je na dvadesetak stranica donosio pregled protekle školske godine (o obrazovnim uspjesima i izvannastavnim aktivnostima), događaje iz Hrvatske i svijeta, sadržaje o umjetnosti, viceve, pjesme, stripove (*Logor, Kongo*), nagradnu križaljku, dječje pustolovine.

Pjesme su najčešće bile domoljubne, pejsažne ili intimne tematike (naslovi pjesama: *Moja zemlja, Žena u crnom, Zvijezde sam lovila, Moj pas, Magarac bi na godišnji*).

Autori objavljenih radova pretežito su bila djeca, i to iz Zagreba, Zadra, Bedekovčine, Kutine, Karlovca, itd. Osim njih, tekstove su pisali i Mato Lovrak te Zlata Kolarić Kišur.

Postojao je i književno-kulturni prilog *Iskra*, koji je u svakome broju donosio nova znanja o književnim razdobljima (jedan od podnaslova rubrike: „Mala šetnja kroz povijest jugoslavenskih književnosti“).

U odjeljku „Kako treba pisati“ urednik *Laste* učio je čitatelje koji su ispravni načini pisanja teksta, a ujedno i odgovarao na zaprimljene upite.

Ubrzo je uvedena nova rubrika pod nazivom „Dopisivanje“ u kojoj su djeca ostavljala svoje podatke te tražila prijatelje s kojima bi mogli razmjenjivati pisma. Moglo bi se reći kako je ta rubrika ono što je danas *Facebook*, tj. način na koji djeca i mladi mogu doći do drugih pojedinaca sličnih interesa. O toj konstataciji bit će govora pri kraju rada.

Iz broja u broj objavljivan je i „San Tak“, tekst u nastavcima.

Krajem 1962. pojavljuju se neke tinejdžerske teme, ali u mnogo manjoj mjeri nego što je to kasnije bilo. Također, teme nisu toliko škakljive, već se razgovara o odlascima u kino, svađi oko učenja, igrama itd. U siječnju sljedeće godine uvedena je nova rubrika – „Iz dnevnika srednjoškolke“ – u kojoj djevojčica opisuje svoj svakodnevni život govoreći o problemima u školi, sportu, odnosu s roditeljima i prijateljima, itd...

Premda je riječ o dječjoj, tj. mladenačkoj literaturi, teme nisu toliko razigrane i razdragane. Iščitavajući brojeve iz šezdesetih, osjeća se neka težina, strogost, ozbiljnost, hladnoća za razliku od sadržaja u časopisima koji su uslijedili desetak ili dvadesetak godina kasnije. Vjerujemo da je takav čitalački dojam rezultat strožega načina života u prethodnim godinama. Djeca su svoje probleme doživljavala vrlo ozbiljno, ali nisu se samo na njima zadržavala. Govora je bilo i o političko-društvenim situacijama koje su brinule djecu, a o tom nisu imali s kime razgovarati.

Modra lasta i sedamdesete

1969. godine krenula je rubrika „Sastanak s Lastanom“. Njoj će biti posvećeno jedno čitavo poglavlje, a u ovom se odjeljku rada bavimo i dalje analizom sadržaja čitavoga časopisa u odnosu na prijašnje brojeve.

Brojevi *Laste* iz sedamdesetih većinom se grafički razlikuju od ranijih primjeraka, a uvedene su i nove rubrike. Neke su se od prijašnjih godina i zadržale, a „Sa svih strana“, „Znate li?“, „Jezične iskrice“, „Učenički biseri“, „Zbornici“, samo su neki od naslova koji su se u sedamdesetima našli na *Lastinim* stranicama. I dalje su bila prisutna dva stripa pri kraju broja; jedan koji je govorio o dječaku, a drugi o lažljivoj Meliti. Količina poezije se smanjila s obzirom na ranije brojeve, a više se govorilo o folkloru i običajima („Od kresiva do šibice“). Uvedene su i do tada neobjavljene teme: medicina, meteorologija, itd. Zanimljivo je pitanje s područja zdravlja „Otkada ljudi brišu nos?“ o kojem je bilo govora preko čitave stranice.

Pojavila se i rubrika „Što je to TV-novinarstvo?“ u kojoj je bilo govora o audiovizualnom novinarstvu, a nisu bili zanemareni ni jezični savjeti.

Osamdesete uz Lastana

To je vrijeme rezervirano za plesne teme i spominjanje struje, odnosno elektriciteta. Oformljena je rubrika „Za roditelje – da čitaju i djeca“, u sklopu koje se govorilo o tom što i kako se događa kada muškarac i žena požele imati dijete, o problemu maloljetnih trudnica te o ljubavima u leksikonima. Broj se stripova povećao pa je treći nosio naziv *Volumen želja*, a govorio je o debeljuškastoj djevojčici koju su zadirkivali u školi. Osim putopisa i pomorskih tema, saznavalo se nešto i o pustolovinama i iskustvima djedova i baka u rubrici „Moja baka pleše roken-rol“.

Rubrika „Sastanak s Lastanom“

Stranice *Modre laste* popularno zvane „Sastanak s Lastanom“ donose više rubrika. One su se kroz godine mijenjale, međutim, ona najpopularnija, „Među nama“, zadržala se cijelo vrijeme. Osim nje, tu su još i „Što želite znati o sebi samima“, „Kutak za djevojčice“, „Rezervirano za djevojčice“ kao i rubrika „Ekspres pošta“ namijenjena kratkim pitanjima i odgovorima. Te stranice još donose brojne savjete, križaljke, zagonetke te rubriku s adresama namijenjenu razmjeni pisama među vršnjacima.

Analiza sadržaja rubrike „Sastanak s Lastanom“

„Među nama“ glavna je rubrika stranice „Sastanak s Lastanom“. Kroz godine djeca i mladi su u svojim pitanjima postajali sve otvoreniji i direktniji. *Lastan*, tj. 72-godišnji Rudi Aljinović, kreator pjegavoga dječaka koji je brojne tinejdžere razriješio ljubavnih i inih muka¹⁰, napisao je u časopisu: „Sve što pišem dio je moje tajne arhive. Iznosim vam svoje vještine i trikove“.¹¹

Početkom sedamdesetih, (br. 1., rujan, 1970.) djecu zanima:

- 1) Kako zaraditi džeparac kao rukometna i nogometna novoosnovana momčad?
- 2) Kako da pristupim djevojčici koja mi se sviđa i kako da joj izjavim ljubav?
- 3) Kako da se ispričam prijatelju što sam ga nepravedno optužio za krađu nalivpera?

To su bila prva pitanja u sklopu ove popularne rubrike. Lastan je odgovorio, recimo, da su djeca još premlada za izjavljivanje ljubavi drugoj djeci, ali da ne bi bilo na odmet da podsjetite roditelje, braću i sestre na taj osjećaj. Uz to, potaknuo je dječaka da skupi hrabrosti i iskreno prizna prijatelju svoju grešku i moli ga oprost.

Gledajući broj iz rujna 1971., problemi su:

- Zabrinutost roditelja za uspjeh u školi
- Zabrana izlazaka: „Je li to robijanje?“
- Nerazumijevanje roditeljske brige
- Zabrana druženja s prijateljicama
- Konstantna roditeljska kontrola
- Zabrana viđanja sa starijim dečkom

„Među nama“ rubrika je u kojoj Lastan ponudi odgovor na postavljena pitanja, no čini nam se kako često ti odgovori nisu ono što autori pisama žele čuti jer valja naglasiti da su odgovori u novijim brojevima nemali broj puta sarkastični. No, više o tome nešto kasnije. Na ovakve probleme odgovorio je savjetom da roditelje treba pokušati razumjeti. Nadalje, navode se i problemi vezani uz fizički izgled: u to vrijeme počela je popularizacija časopisa koji su nametali nedostižne kriterije ljepote, a adolescentsko doba najosjetljivije je razdoblje jer djevojčice smatraju da moraju izgledati poput „lica s naslovnica“. Lastan na to kratko odgovara kako fizički izgled nije najvažniji te da ono što časopisi nude zaista nije realno.

U sljedećem broju (broj 2., rujan 1971.) teme su uglavnom bile ljubavne:

- Sviđa joj se dečko koji se zabavlja s drugom

¹⁰ Rimac, I. (2007.) „Nakon 40 godina otkriven identitet lika koji je u Modroj lasti liječio slomljena srca“, *Jutarnji.hr*, <http://www.jutarnji.hr/nakon-40-godina-otkriven-identitet-lika-koji-je-u-modroj-lasti-lijecio-slomljena-srca/185128/> (ažurirano: 22. 6. 2015.).

¹¹ Brigljević, B., ur. (170.) *Modra lasta*, Školska knjiga, 17, 1

- Ponuda braka osnovnoškolskim djevojčicama
- Prekid ljubavne veze
- Poljubac iz zabave s osobom koja ti se ne sviđa
- Kako prići simpatiji?
- Zaljubljenost u dečka koji muca – izrugivanje okoline

Na takva pitanja Lastan odgovara opet na način koji je primjeren osnovnoškolskome uzrastu. Savjetuje kako se za bračne odnose treba biti fizički i psihički spreman, a kako je poljubac koji je bio s pogrešnom osobom – pogreška! Na temelju nekih odgovora, odnosno površnoga čitanja rubrike, moglo bi se zaključiti kako Lastan naširoko savjetuje mladima da je prerano za ljubav, no mnogi odgovori daju naslutiti suprotno. Savjet koji daje djevojčici u jednom pismu iz kasnijega broja, kojoj se okolina ruga zbog simpatije koja muca, upravo je jedan od tih jer joj govori kako se na takve stvari ne treba obazirati, nego da je lijepo što je prihvatila njegovu „različitost“. Na temelju toga vidimo kako Lastan ipak nije potpuni protivnik toga, već takve muško-ženske odnose smatra prihvatljivima. Dakako, u onoj mjeri koja je primjerena za tu dob.

U sljedećem broju (broj 3., listopad 1971.) vidljivo je kako se djeca i mladi ne interesiraju samo za ljubav, već ih muče i neki drugi problemi:

- Kako postati pjevačica?
- Imam osjećaj da me nastavnici mrze
- Imam lošu naviku: grizem nokte
- Ne želim da mamin novi muž dođe u kuću
- Smatram da me prijatelji iskorištavaju
- Zavidan sam kolegama zbog ocjena

Na pitanja poput „Kako postati pjevačica?“ Lastan daje šaljive odgovore, dok na ova „ozbiljnija“ pitanja daje pravo rješenje problema. Često daje savjete da se pojedinci pokušaju izboriti za sebe. Ipak, u slučaju kada dijete ne želi prihvatiti maminoga novoga muža Lastan savjetuje kako bi se ono trebalo prilagoditi jer su ipak roditelji ti koji, u većini situacija, znaju što je bolje.

Često tu ima i mnogo ozbiljnijih problema poput teške bolesti ili alkoholiziranja roditelja. U to vrijeme kada nije bilo interneta, televizija nije bila dostupna svima, a roditelji i nastavnici nisu bili toliko otvoreni za razgovor, ovakvi časopisi bili su jedino rješenje i jedini savjetnici. Ipak, za ovakve probleme teško je dati samo savjet na papiru. Potreban je bio razgovor, no mnogi ga zbog straha nikada nisu potražili. Također, problem je s objavljivanjem ovakvih pisama, odnosno traženja savjeta preko novina, u tom što se takva pisma često objave prekasno, odnosno savjeti dođu onda kada se problemi riješe ili je kasno za njihovo rješavanje.

Osim nesigurnosti oko izgleda te školskih i ljubavnih problema, djecu su često mučili i „odrasli“ problemi. Primjer takvoga problema je: „Moj otac ima ljubavnicu, što da radim u vezi toga?“. Sedamdesetih godina prošloga stoljeća Lastan je dao isto rješenje kakvo bi bilo pogodno i danas: Biti dijete, a odrasle pustiti da rješavaju svoje probleme.

U broju 13. iz ožujka 1972. učeničko tužakanje navodi kao tipičnu dječju bolest, a zaljubljenost u dječake iz vokalno-instrumentalnoga sastava navodi kao nešto što je bilo popularno među djevojčicama te dobi. Takvo ponašanje mogli bismo preslikati i na današnje djevojčice pubertetske dobi, samo što se dječaci iz vokalno-instrumentalnoga sastava popularno nazivaju boy-band.

Jedan neobičan problem koji je uočen u više pisama je taj da roditelji zabranjuju djeci čitanje određenoga sadržaja. Takva zabrana u današnjem vremenu gdje djeca imaju sve rjeđi doticaj s knjigama gotovo je nezamisliva, no treba se uzeti u obzir kako je knjiga tada bila najdostupniji medij i, mogli bismo reći, najveći (a katkad i jedini) prijenosnik znanja. Govoreći o današnjem društvu, roditelji ne brane čitanje knjiga, nego gledanje pojedinih televizijskih i internetskih sadržaja, a Lastan na takve probleme odgovara da bi djeca trebala, u dogovoru s roditeljima, birati što će čitati.

Još jedan problem koji bi se mogao usporediti i s današnjim društvom je dopisivanje. U mnogim pismima djevojčice navode kako im se javljaju dječaci s neukusnim šalama, a one ne znaju što bi napravile po tom pitanju. U odgovoru im Lastan savjetuje da prekinu takvu vrstu razgovora. Danas je također vidljiv taj problem, samo što je on mnogo rašireniji. Glavni mediji takve komunikacije su društvene mreže poput Facebooka te dopisivanje putem mobilnih telefona. Nadalje, današnji problem je što mnoga djeca u takvom dopisivanju ne vide problem, a ako ga i uoče, neće se obratiti nikome za pomoć jer će se osjećati neugodno. Prema istraživanjima koja su pronađena u Nacionalu¹², istaknuto je da će se djeca u slučaju problema prije obratiti prijatelju ili vršnjaku, nego svojim roditeljima. To predstavlja problem jer se time stvara slika da djeca više ne vjeruju u prvom redu roditeljima, kako bi trebalo biti, već okolini. S jedne strane je dobro što su djeca postala otvorenija prema društvu, no s druge strane, loše je što dolazi do zahlađenja odnosa s očevima i majkama, odnosno što postaju sve udaljeniji.

Desetak godina kasnije, već u prvom broju koji je izašao u rujnu 1980., pitanja su postala otvorenija, a odgovori protkani sarkazmom, vjerojatno zbog nemogućnosti davanja bilo kakvoga drugoga odgovora. Primjeri koju su pronađeni već u prvom broju su sljedeći:

¹² Malbaša, A. (2015.) *Djeca detektivi u borbi protiv internetske mafije i predatora*, <http://www.nacional.hr/clanak/revija/14424/djeca-detektivi-u-borbi-protiv-internetske-mafije-i-predatora> (stranica posjećena: 24. 6. 2015.).

- Imam preveliki spolni organ
- Zaljubljena sam u trojicu dječaka
- S koliko godina muškarac može napraviti dijete?
- Htio bih hodati s njom i „ispucati“ je negdje u grmlju.

Osim što je sarkastičan pa daje odgovore poput onoga na drugo navedeno „odi s četvrtim dječakom“, Lastan je u svojim odgovorima i često izravan te ukazuje na, slobodno možemo grubo reći, dječju glupost: na pitanje o prevelikom spolnom organu, odgovara da čitatelj ima premalen mozak, a na posljednje pitanje izravno govori kako su veoma nepristojni i neodgojeni.

U sljedećem broju (broj 2., rujan 1980.) nema više pitanja o spolnosti, ali se sve bazira na problemima u odnosu između djevojčica i dječaka:

- Prijatelji nas nazivaju degenericima jer sam zaljubljena u dečka koji muca
- Prijateljice mi se rugaju jer me dečko nije poljubio
- Posvađale smo se s dečkima u razredu – kako se pomiriti
- Dečko me poljubio te mi obećao kuću i automobil ako mu dam nešto više

Ipak, u jednom pismu vidi se kako je nekim čitateljima dosadila takva tematika pisama te govori kako bi trebalo izbaciti „glupa ljubavna pisma i uvesti glazbenu rubriku“.

Problemi se ponavljaju iz broja u broj, a intimnost i zaljubljenost i dalje su najvažnija pitanja. Vidljivo je da je i problem toga vremena bilo prerano stupanje u spolne odnose, odnosno prisiljavanje muškoga spola na intimnost. Jedno od zabrinjavajućih pitanja bilo je ono o preranom spolnom odnosu. U broju 4. iz 1980. djevojčica navodi kako je sa samo šest godina stupila u seksualni odnos igrajući se mame i tate, a ono što je danas prati je brz tjelesni razvitak, a to ponekad izaziva ruganje okoline.

Analiza sadržaja rubrike „Što želite znati o sebi samima“

Još jedna rubrika koja je imala važnost za tadašnju dječju i pubertetsku populaciju je ona pod nazivom „Što želite znati o sebi samima“. U toj rubrici pitanja su slične tematike kao i ona u rubrici „Među nama“. Kao primjer navodimo pitanja koja se pojavljuju u prvom broju iz rujna 1971.:

- Osjećaj mržnje među braćom i sestrama – fizičko nasilje
- Laganje o imanju dečka
- Ogovaranje prijateljica zbog ružnih nogu
- Problem neimaštine: ne smije odlaziti na rođendane
- Histerični napadi zbog obitelji i škole

- Osjećaj mržnje od strane drugih
- Nepravda u školi

Dob djece koja su to pisala je oko 13 godina, znači pri kraju osnovne škole. Zajedničko svima je da ih okolina mrzi ili ne prihvaća, a Lastan im na to poručuje da trebaju razvijati tzv. mentalnu higijenu: potrebno je uočiti važnost nasljeđa, okoline i samoodgoja te razmotriti uzroke nesporazuma.

U sljedećem broju (broj 2., rujan 1971.) kao problemi se navode:

- Smrt majke i djed alkoholičar
- Osjetljivost u društvu
- Batine u razredu; plač i ruganje
- Misao o samoubojstvu: nema prave prijatelje i često ljudi roditelje

Vidljivo je kako je riječ o ozbiljnim problemima, koji mogu imati jak utjecaj na razvoj djece ako se ne rješavaju pravovremeno. U to vrijeme mnogi nisu mogli dobiti potrebnu pomoć pa su se stoga i javljale toliko crne misli, poput onih o samoubojstvu. Autorima tih pisama savjetuje se kako bi trebali spoznati što leži u izvoru osjećaja straha te se potruditi izbjegavati takve situacije.

Broj 3. (listopad 1971.) donosi opet slične probleme:

- Pomisao o samoubojstvu: „Tuga mi je najbolji drug.“
- Zabrana izlaženja iz kuće
- Problem daljnega školovanja – nema podršku roditelja

Lastan na to odgovora kako se poriv za samoubojstvom javlja zbog osjećaja krivice i nepotrebnosti, ali istovremeno i potrebom za pružanom ljubavi. Kao rješenje ostala dva problema nudi jedino razgovor s roditeljima.

U četvrtom analiziranom broju iz 1971., problemi se nisu promijenili:

- Problem odraslosti – okolina je smatra premlom
- Problem daljnega školovanja
- Povučенost i ozbiljnost – okolina je smatra čudnom

Lastan kao zajedničku osobinu svim autorima pisama navodi potrebu za afirmacijom te zanemarivanja od strane okoline. Neko površno rješenje bilo bi poistovjećivanje s okolinom, međutim to može biti samo kratkoga vijeka jer neće u osobi izazvati sreću budući da to neće biti pravo „ja“.

Zajedničko svim problemima koji se nalaze u posljednjem analiziranom broju iz 1971. su nesretne ljubavi te osjećaj napuštenosti:

- Veza sa starijim muškarcem koji se kasnije nije javio – osjećaj iskorištenosti
- Izbjegavanje prijatelja
- Zaljubljenost u nastavnika – inače su joj naklonjeni stariji muškarci

Za takve probleme teško je dati adekvatno rješenje, osim upozoriti da ljudi kojima je osoba bila okružena očito nisu bili pravi.

Broj 12. iz veljače 1972. prikazuje sljedeće probleme:

- Roditelji je otjerali od doma – spava u šumi
- Problemi na fizičkom odgoju zbog debljine
- Ljubomora zbog prijateljice koju svi vole
- Zaljubljenost u dječaka „nižeg“ staleža
- Osjećaj manjka ljubavi od strane roditelja – vole samo brata i sestru
- Problem samoće

Lastan savjetuje kako se svaka nesuglasica može ispraviti, posebno aludirajući na probleme s roditeljima. Zanimljivo je ova podjela na staleže. Možemo reći kako ona danas ne postoji, ali i dalje postoji rujanje među pojedincima različitih materijalnih situacija, a to u konačnici može dovesti do vrlo ozbiljnih problema: poteškoće u psihičkom, fizičkom, emocionalnom razvoju.

Sve se manje javljaju ljubavni problemi, a pojedinci se sve više otvaraju oko problema vezanih uz neslaganje s roditeljima, fizički izgled, samopouzdanje...:

- Bijeg od kuće – roditeljsko nasilje
- Trema od javnoga nastupa
- Kako smršaviti?
- Nasilje od strane oca jer nije rođena kao sin

Ovakvu vrstu problema i manjak samopouzdanja koji su uzrokovani istim bilo bi teško riješiti i stručnom pomoći, a o tome kako je gotovo nemoguće riješiti ih preko pisma u novinama nepotrebno je i govoriti. Ipak, ta pisma bila su često jedini izbor odgovora, savjeta, ali i mjesto koje je podizalo samopouzdanje i usmjeravalo za daljnje postupke.

Vidljivo je kako je u ovoj rubrici Lastan ipak pomalo ozbiljniji, uspoređujući je s rubrikom „Među nama“. Razlog tomu je što su i same teme koje pisma donose ozbiljnije i važnije kako za adolescentsko tako i za kasnije razdoblje života.

No, bilo da su odgovori sarkastični ili ozbiljni, Lastan bi svaki put dao svoj odgovor, odnosno ostavio bi čitatelju otvoren prostor za razmišljanje. Iz velikoga broja pisama vidljivo je koliki je bio Lastanov autoritet i koliko su mu djeca vjerovala. Slobodno ga možemo nazvati tiskovnim učiteljem, a nekima i prijateljem jer je, bez obzira na sva prigovaranja, svojim savjetima i podrškom bio upravo to.

Analiza sadržaja rubrike „Rezervirano za djevojčice“

Desetak godina kasnije, u prvom broju iz 1980., nema više rubrike „Što želite znati o sebi“, nego se javlja rubrika „Rezervirano za djevojčice“. U toj rubrici djevojčice mogu postaviti pitanja u vezi s fizičkim izgledom, samopouzdanjem, odnosima s prijateljima i obitelji...:

- Problem s bolovima u bubrezima
- Nedostatak majčinskih savjeta zbog rastave roditelja
- Neprihvatanje od strane nove sredine
- Pitanja o ulošcima i tamponima

Upravo kroz ovu rubriku možemo vidjeti kako je velik problem toga vremena bio nedostatak sadržaja koji bi djecu, a osobito djevojčice koje tada prolaze vrlo važno razdoblje svojega razvoja, upoznao prije svega s vlastitim tijelom. Djevojčice ne znaju gdje kupiti tampone i uloške, kako ih koristiti, što se događa s njihovim tijelom i sl., a sam Lastan nije dovoljno adekvatan rješavati takve probleme. Jedino što on može ponuditi je savjet gdje potražiti konkretne odgovore na takva pitanja i probleme. Nadalje, važno je naglasiti kako su roditelji, ali i škola, često bili suzdržani i nisu voljeli ili željeli odgovarati na takva pitanja jer su ih smatrali neprimjerenima.

I u idućim brojevima iz te godine vidljivo je kako je upravo fizički izgled ono što najviše muči djevojčice. Česta su pitanja o celulitu, dlakavosti, debljini, problemu pojavljivanja na plaži. Također, tu se javljaju pitanja kojima zasigurno nije mjesto u časopisu, odnosno pitanja na koje bi trebalo potražiti stručne odgovore, a tiču se spolnosti i reproduktivnoga sustava.

Ipak, ono što Lastan može učiniti jest dati neke savjete. Tako, primjerice, daje savjete za nadolazeće ljeto koji se odnose na sunčanje, mjesečnicu, kupanje.... Savjeti se odnose i na odijevanje, a ti savjeti su osobito važni jer je vidljiv velik utjecaj modnih časopisa: oni su se u to vrijeme osobito popularizirali, no donose samo savjete i trendove koji su namijenjeni odraslim ženama. Stoga im Lastan savjetuje da ne nose haljine koje imaju čipku, velike šare ili izreze te zlatni nakit i kapute, odnosno sve ono što ih čini starijima. Savjetuje djevojčicama također da porade na fizičkome izgledu, ako su njime nezadovoljne, te im donosi savjete za vježbanje, npr. kako smanjiti struk. Ipak, valja napomenuti kako je Lastan osobito osjetljiv na pitanja o manekenstvu te, kako sam govori, takve „odmah prosljeđuje u smeće“.

No, o odnosu roditelja i starijih prema temama koje interesiraju djecu, a tiču se spolnosti, najbolje svjedoči pismu jednoga dječaka. U njemu govori kako je, nakon što je postavio pitanje o impotenciji roditeljima, od njih dobio šamar. Takva pitanja veliki su tabu onoga vremena, a djeci ni škola ni mediji ne nude dovoljno odgovora

нити znanja. Nemali broj puta se u takvim situacijama potpuno izgube pa dolazi i do najbanalnijih pitanja, poput onoga: je li pubertet opasan. No, ono što stvara prave probleme ozbiljni su upiti o kašnjenju menstruacije, seksualnim odnosima, fizičkim nedostacima i sl. Lastan nije taj koji može dati potpune odgovore.

Modra lasta = Facebook

U rubrici koja se prvotno zvala „Dopisivanje“, a zatim „Ekspres pošta“ djeca su slala svoje osobne podatke (ime i prezime, adresu, mjesto stanovanja, starosna dob) jer su bila željna novoga društva i prijatelja.

Taj nas je odjeljak oduševio i zabrinuo.

Na prvom nas je mjestu podsjetio na naše djetinjstvo i kupovanja časopisa *Dječji klub*, uz pomoć kojega smo i mi mogli, baš kao mladi u *Modroj lasti*, pronaći nove prijatelje. *Lasta* nam je evocirala uspomene na sate hrvatskoga jezika u osnovnoj školi. Po uzoru na ljubavne savjete, učenici su si međusobno slali poruke na papirićima i tako otkrivali prve simpatije.

S druge strane, takvo javno odavanje osobnih podataka u današnjem je vremenu opasno. Jasno je da su društvene prilike, ljudske navike i način života bili drugačiji, ali opet se nameće pitanje kako je ta rubrika, koja je bila meka za zlostavljače i pedofile, uspjela postojati toliko godina. Nasilja je bilo i u drugoj polovici 20. stoljeća, to je neupitno, ali u 21. stoljeću o tom se problemu mnogo više govori pa možda zato imamo dojam da je davanje privatnih informacija rigoroznije. Valja nadodati da su i životne vrijednosti prošlih vremena bile drugačije i nije se na sve gledalo kao na nešto loše, negativno ili zlobno. Djeca su nekada sama mogla otići u park, igrati se bezbrižno na ulici, pričati o tome da su sama kod kuće i time se hvaliti. Trenutno se poduzimaju razne akcije da se djecu i mlade zaštiti od potencijalnih opasnosti, kako realnoga, tako i virtualnoga svijeta.

„Ekspres-pošta“ uvelike podsjeća na današnji *Facebook*, odnosno društvenu mrežu na kojoj mladi provode najviše vremena. Na toj mreži, ali i drugim internet-skim stranicama, objavljuju različite informacije. Mladi često nisu svjesni svojih djela, a kamoli činjenice da su na internetu dostupni čitavoj javnosti, da je njihova privatnost ugrožena, a samim time i njihov život. U toj je sferi teško provoditi nadzor nad informacijama, ali zato djecu treba obrazovati o opasnostima koje prijete i učiti kako da se njima odupru. U tom procesu veliku ulogu igraju odgajatelji, učitelji, profesori, kao i novinari, koji su širitelji informacija, ali i znanja. Novinari bi, prema etičkim načelima i zakonima, trebali brinuti o mladima. Trebali bi podizati ljudsku svijest o važnosti čuvanja privatnih informacija. U tom bi se trebali voditi 19. i 20. člankom *Kodeksa časti hrvatskih novinara* koji govori o temeljnim

ljudskim pravima i slobodama. U tim je člancima istaknuto da novinar treba uvijek voditi brigu o dobrobiti djeteta jer je ona nadređena javnom interesu. Naglašeno je sljedeće:

Identitet djeteta ili maloljetnika dopušteno je otkriti samo iznimno, kada je to u javnom interesu i ne ugrožava dobrobit djeteta ili maloljetnika, te uz pristanak roditelja ili skrbnika djeteta ili maloljetnika, ili kada to radi dobrobiti djeteta traže državna tijela.¹³

Zakon o medijima u 16. članku izričito zabranjuje objavljivanje informacija kojima se otkriva identitet djeteta ako se time ugrožava dobrobit djeteta.¹⁴

Ovi pravni akti datiraju u zadnje desetljeće 20. stoljeća, odnosno, u početke 21. st. Jasno je da se razvojem tehnologije i promjenom načina života pošlo za tim da se postave norme i pravila. To pak dovoljno govori o tome koliko je sloboda šteti sama sebi, koliko smo se kao čovječanstvo opekli.

Djeca su i prije imala jednake probleme – neuzvrćena zaljubljenost, rastavljeni roditelji, fizičko obiteljsko zlostavljanje, zanemarivanje od strane roditelja, ignoriranje od strane prijatelja, neznanje o vlastitome tijelu. Iako danas postoji pregršt izvora na kojima djeca mogu obogatiti svoja znanja i spoznaje, kao da prerano hrle u svijet odraslih i predstavljaju se kakvi zapravo nisu. Ljudske su se vrednote promijenile, nestale, a samim time i čar djetinjstva. Sve se odvija u grču, i pod pritiskom. Slobodnoga i bezbrižnoga djetinjstva kao da više nema, tj. rijetko se vidi na ulicama grada. To je zato što su svi na ulicama tehnologije. Kakve god da te ulice bile, Lastan se i dalje drži svoje – čak se probio i na internet pa tamo dijeli pametne i hvalevrijedne životne savjete. Djeca su konvergirala, a s njima i Lastan.

Zaključak

Osim što je cjelokupni časopis *Modra lasta* imao informativni karakter za djecu i mlade od šezdesetih godina i dalje posebnu važnost imale su Lastanove stranice. U doba kada su škole bile konzervativne po brojnim pitanjima, kada je u obitelji tabu tema bila pričati o ljubavnim i seksualnim odnosima, a televizija nije bila dostupna masama, ovakav medij mnogoj djeci bio je jedini izvor poučnih sadržaja.

Proučavajući brojeve od šezdesetih godina na ovamo, zaključujemo da urednicima *Modre laste* nije bila prvobitna namjera imati rubrike koje govore o takvom sadržaju, nego su je čitatelji sami stvorili. Ne imajući neko drugo mjesto gdje bi se obratili za pomoć, počeli su pisati Lastanu jer je njegov lik postao toliko stvaran, ali

¹³ Kodeks časti hrvatskih novinara, <http://www.hnd.hr/hr/dokumenti/> (pristupljeno: 24. 6. 2015.).

¹⁴ Zakon o medijima RH, <http://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima> (stranica ažurirana: 22. 6. 2015.).

i prijateljski oblikovan da je uživao mnogo veće povjerenje od roditelja, nastavnika, a često i od samih vršnjaka.

No, valja napomenuti kako ti odgovori nisu dovoljni da bi se djeca razvijala na pravi način. Prvo, oni većinom ne stignu pravovremeno, odnosno dolaze po mjesec, dva ili tri kasnije. Nadalje, sam Lastan nije dovoljno upućen u problem te može dati samo površan odgovor. Međutim, i takvim jednostavnim i kratkim odgovorima pomogao je mnogim adolescentima sedamdesetih i osamdesetih godina: radio je na njihovom samopouzdanju, pomogao im da budu svjesniji sami sebe, odnosno toga koliko vrijede. Na kraju, uputio ih je u neke sasvim banalne stvari, na koje roditelji i nastavnici nisu željeli dati odgovore.

Za kraj, treba imati na umu da biti djetetom u 20. ili 21. stoljeću nije ista stvar. Drugačije životne navike, prilike i mogućnosti stvaraju drugačiju djecu. Ali, počelo je svima isto: u školama se i dalje uči. Uči se čitati i pisati. A dokle god je čitanja, ma kakvih god slova, kulturnih će ljudi biti. Ti ljudi prvotno bivaju djecom, a uz pomoć ispravnih slova postaju savjesni građani.

Modra lasta svojim je dugogodišnjim postojanjem životno oformila brojne generacije. Mnogi je se i danas sjete sa smiješkom na licima, a to i jest njezin cilj. Na zabavan način oduvijek su se stvaratelji i suradnici u ovom časopisu trudili djeci i mladima približiti život, uljepšati ga i olakšati. Naučiti raznim stvarima, dati im široko životno znanje i poznavanje samih sebe.

LITERATURA

Popis analiziranih brojeva časopisa „Modra lasta“ (1954. -), Školska knjiga, Zagreb:

Školska godina 1961./1962.

Broj 71., rujan 1961.

Broj 72., rujan 1961.

Školska godina 1962./1963.

Broj 91., rujan 1962.

Broj 95., studeni 1962.

Broj 99., siječanj 1963.

Školska godina 1970./1971.

Broj 1., rujan 1970.

Broj 2., rujan 1970.

Školska godina 1971./1972.

Broj 1., rujan 1971.

Broj 2., rujan 1971.

Broj 3., listopad 1971.

Broj 4., listopad 1971.

Broj 5., studeni 1971.

Broj 12., veljača 1972.

Broj 13., veljača 1972.

Školska godina 1980./1981.

Broj 1., rujan 1980.

Broj 2., rujan 1980.

Broj 4., listopad 1980.

Broj 5., studeni 1981.

Školska godina 1981./1982.

Broj 2., rujan 1981.

Broj 3., listopad 1981.

B. P. 2009. Sveznalica Lastan odsad pod oznakom „Izvorno hrvatsko“. *Večernji list online*. <http://www.vecernji.hr/sveznalica-lastan-odsad-pod-oznakom-izvorno-hrvatsko-862627>, (pristupljeno: 22. 6. 2015.).

Dječja književnost. 2012. *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567> (pristupljeno: 22. 6. 2015.).

Izvorno hrvatsko – popis proizvoda. *Hrvatska gospodarska komora*. <http://www2.hgk.hr/znakovi/izvorno/izvorno.asp> (pristupljeno: 22. 6. 2015.).

Malbaša, A. 2015. Djeca detektivi u borbi protiv internetske mafije i predatora. *Nacional.hr*. <http://www.nacional.hr/clanak/revija/14424/djeca-detektivi-u-borbi-protiv-internetske-mafije-i-predatora> (stranica posjećena: 24. 6. 2015.).

Modra lasta. u: Časopisi. Školska knjiga. <http://www.skolskaknjiga.hr/hrv/page.asp?cID=casopisi> (stranica posjećena: 23. 6. 2015.).

Rimac, I. 2007. Nakon 40 godina otkriven identitet lika koji je u Modroj lasti liječio slomljena srca. *Jutarnji.hr*. <http://www.jutarnji.hr/nakon-40-godina-otkriven-identitet-lika-koji-je-u-modroj-lasti-lijecio-slomljena-srca/185128/> (ažurirano: 22. 6. 2015.).

Zakon o medijima RH. <http://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>, (stranica ažurirana: 22. 6. 2015.).

NOŠNJE ZAPREŠIČKOGA KRAJA

Lina Malek

Sažetak

Tradicijsko ruho, tj. narodna nošnja jedan je od najvažnijih elemenata u predstavljanju hrvatske kulturne baštine u čitavom svijetu. Ona je sredstvo koje su ljudi u prošlosti nosili na sebi, a ne u svojim lisnicama. Prema bojama, tkanju, obući, oglašuju, točno se znalo i moglo raspoznati iz kojega kraja netko dolazi, tuguje li ili žaluje, je li mlado ili staro, koje je vjere. Početkom 21. stoljeća narodna se nošnja poima kao kulturno dobro, odjeća dostupna u muzejima i u folklornim udrugama. Zagrebačka županija može se predstaviti raznim inačicama panonske nošnje, jednim od tri tipa hrvatskih nošnji. Podno sjeverne strane Medvednice, gore koja okružuje Zagreb, smjestila se općina Bistra. To je ruralni kraj u kojem su ljudi bili itekako povezani sa životinjama. Jugozapadno od te općine nalazi se grad Zaprešić. Uz pomoć slika tradicijske odjeće koja se trenutno nalazi u kolekcijama kulturno-umjetničkih društava zaprešićkoga kraja, kao i u privatnom vlasništvu, dan je kratak prikaz nošnje bistranskoga tipa. Uočava se i povezanost zoomorfnih motiva u pjesama i nošnjama ovoga kraja. Temi je pristupljeno s interdisciplinarnoga stajališta, s naglaskom na etnološki, koliko je to moguće s obzirom na etnološka kroatološka znanja.

Ključne riječi: tradicija, nošnja, Zaprešić, Bistra, Prigorje Brdovečko, zoomorfni motivi, pjesme

O narodnim nošnjama

Govoriti o narodnoj nošnji zaprešićkoga kraja ne bi bilo moguće da prethodno ne pružim jednu širu perspektivu toga ruha. Ivica Ivanković i Vladimir Šimunić u knjizi *Hrvatske narodne nošnje* govore kako je narodna nošnja bila znak raspoznavanja. Na temelju nošnje svačiji se životni put mogao pratiti od njegova početka do kraja (2001: 7). I danas, šezdesetak godina nakon što je svakodnevna upotreba nošnje nestala iz naroda, navodi se da „nošnje same po sebi još uvijek odaju bezbroj podataka o kulturnim, gospodarskim, političkim i ostalim društvenim

uvjetima vremena koje su preživjele i prilike sredina u kojima su nastajale“ (Ivanković i Šimunić 2001: 8).

U turističkoj monografiji Aleksandra Muraj ističe da se, kada se govori o nošnji, misli na „odjeću seljačkoga društvenoga sloja“. Također, navodi da je ta odjeća, za razliku od građanskoga ruha, bila podložnija promjenama (Muraj 2001: 6).

Gospodarske, geografske i klimatske karakteristike našega kraja, kao i susretanje s različitim stilovima i kulturama, utjecale su na bogatstvo i raznovrsnost modaliteta narodnih nošnji, ističe Vesna Zorić iz Etnografskoga muzeja u Zagrebu.

Sukladno raznovrsnosti, u knjizi Hrvatske narodne nošnje stoji i sljedeća tvrdnja:

Na osnovi prirodnih uvjeta u Hrvatskoj se razaznaju tri velika etnografska područja koja, prema zemljopisnim razlikama, odražavaju tri osnovna tipa starinskih narodnih nošnji Hrvata: PANONSKI, DINARSKI i JADRANSKI (Ivanković i Šimunić 2001: 9).

Uz geografsku, navodim i namjensku podjelu nošnji, koju su predložili na internetskim stranicama folklorne skupine iz Koprivničkoga Ivanca. S obzirom na tu vrstu podjele, u povijesti se susrećemo s radnom, svečanom i obrednom/blagdanskom narodnom nošnjom.

Vesna Zorić u svojem članku *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije* govori da nošnja zaprešićkoga kraj pripada „panonskom kulturnom području“, budući da je grad Zaprešić, s okolnim općinama, dio Zagrebačke županije. Autorica pojašnjava svoje stajalište:

Na pripadnost panonskom kulturnom području upućuje dvodijelnost muških (rubaca/-košulja i duge platnene gaće) i trodijelnost, tj. današnja dvodijelnost ženskih temeljnih dijelova nošnje izrađenih od domaćeg tkanja biljnoga podrijetla (konoplja, lan, pamuk).¹

Muška panonska nošnja

Ivica Ivanković u knjizi *Hrvatske narodne nošnje* govori kako su starinske muške nošnje u cijeloj Panonskoj nizini jedinstvene. Osnovne dijelove muške nošnje činile su nekoć platnene gaće, tj. hlače te platnena rubača, tj. košulja koja se nosila povrh gaća. Autor također nadodaje da se „starinska košulja u struku opasivala vunenom tkanicom ili kožnim remenom“ (Ivanković i Šimunić 2001: 15).

Ivanković navodi i na koji su se način muškarci obuvali. Za vrijeme ljetnih radova, ali i zimi, stopala su omatali komadima platna. U svečanim prilikama na nogama su imali raznovrsne kožne opanke domaće proizvodnje, ali i škornje/čizme, rad školovanih obrtnika.

¹ Zorić, Vesna. *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije*. Zagreb. <http://www.tzzz.hr/kroz-zupaniju/zanimljivosti/tradicijsko-ruho-zagrebace-zupanije> (pristupljeno 11. kolovoza 2014.).

Potom pisac knjige ističe da su se u ulozi gornjega, svečanoga ili zimskoga dijela muške nošnje, diljem čitave panonske Hrvatske nosili „prsluci bez rukava od crne, plave ili crvene čohe zvani lajbek te sukneni kaputići zvani surina od modro obojene, smeđe ili neobojene bijele vune“, koji su znali biti „ukrašeni svilenim vezom, vunenim aplikacijama i metalnim gumbekima, pucetima“. Autor dodaje da su u upotrebi bili i „krznenei kožusi bez rukava poput prsluka – kožuh“.

O ogavlju autor piše: „Glavu su muškarci zimi pokrivali krznenom šubarom, ali i kupovnim šeširom zvanim škrlak, kakav se obično nosio i ljeti u svečanim prigodama“ (Ivanković i Šimunić 2001: 16). Za svečane prigode muškarci bi uredili šešire. Tako su u Hrvatskom Zagorju „za šeširom često nosili šojkino, fazanovo ili kokotovo pero, ili pak stručak prirodnoga cvijeća i zelenila“ (Ivanković i Šimunić 2001: 16).

Ženska panonska nošnja

U srednjim krajevima peripanonskoga područja, kako nastavlja Ivanković, „nošnja je redovito trodijelna, a u sjeverozapadnim trodijelna ili dvodijelna, što ovisi o sastavljanju i broju osnovnih dijelova“ (Ivanković i Šimunić 2001: 17).

Leđa, ruke i prsa prekrivala je kratka košulja, često zvana opleće. Na podsuknju se oblačila haljina ili suknja, poznata kao rubača. Sastavljala se od par pola lane-noga platna. Upotrebljavalo se „i pamučno platno zvano vales, ... koje se kupovalo na lokalnim sajmovima, ali su ga znali otkati i domaći poluprofesionalni majstori – tkalci“ (Ivanković i Šimunić 2001: 17). Prema Ivankoviću, starinske ženske rubače u cijelom području sjeverozapadne i srednje Hrvatske pojavljuju se u nekoliko varijanti. Za ovaj je rad bitna klinasto krojena jednodijelna košulja koja je pokrivala tijelo od ramena sve do gležnja, tzv. rubača plaftača, dubenača; svojim krojem takva rubača izuzetak je i posebnost zaprešićkoga kraja na razmeđi Prigorja i Hrvatskoga zagorja (Ivanković i Šimunić 2001: 17–18).

Nadalje, neizostavan dio panonske ženske nošnje Hrvatske bila je pregača – fertun. Bio je složen „u dublje ili pliće okomite nabore osobitim postupkom zvanim faldanje“ (Ivanković i Šimunić 2001: 18).

Proizvodnja platna bila je ženska briga i dužnost, a ta se dužnost izvršavala u tka-laćkom stanu, kako je jasno navedeno u knjizi *Narodne nošnje Hrvatske* (Radauš-Ribarić 1975: 8–9). Nošnja se koristila kako bi štitila od hladnoće, a bila je i predmet uljepšavanja i ukrašavanja.² Često se navodi da je služila za zaštitu od uroka, kao i za pokrivanje zbog stidljivosti (Radauš-Ribarić 1975: 6).

² Društvo izvornog folklora Koprivnički Ivanec. *O narodnoj nošnji*. Koprivnički Ivanec. <http://www.folklor-kopivanec.com.hr/narodne-nosnje/index.php> (pristupljeno 21. kolovoza 2014.).

Vesna Zorić u članku *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije* nastavlja s opisom značenja kolorita:

Po boji i količini ukrasa mogla se raspoznati dob – crvena boja bila je namijenjena mladosti, a zagasitiji tonovi pratili su starost, čak i u inačicama bijele nošnje gdje je skromni ukras tek na vratnoj ošvici i zapešću, sve do potpune bjeline koja je značila žalost za umrlim.³

Ivanković se dotiče i ženske obuće. Žene su ponekad hodale bose, ponekad nosile čarape zvane štrumfi, a osim škornji su u svečanijim prilikama znale nositi i „visoke cipele od kože“.

Suknjeni su se ženski prsluci ukrašavali slično kao i muški, a u ukrašavanju kožnih, tzv. kožuha, mogu se opaziti tri različita načina ukrašavanja:

Za samoborsko i zaprešičko Prigorje specifični su cifrani kožuhi ukrašavani bojom po gotovo cijeloj svojoj vanjštini. Za zaštitu od studeni u krajevima sjeverozapadne i srednje Hrvatske žene su prije nosile i kaputiće od sukna ili pliša, znane kao halica (Ivanković i Šimunić 2001: 19).

Općenito u ukrašavanju odjeće koristili su se sroliki i biljni motivi vezeni crvenom i plavom bojom, a o zoomornim motivima bit će riječi u nastavku rada.

Nezaobilazan dio je žensko oglavlje. Autorica knjige *Narodne nošnje Hrvatske*, Jelka Radauš-Ribarić, govori da je na glavi prigorske mladenke obvezan ukras bila svadbena kruna (Radauš-Ribarić 1975: 15). Anita Brezović u knjizi *Bistra*, „*da ostane spomen na ljepotu*“ (*Povijest bistranskog kraja*) navodi da su i *rogi* jedan od načina pokrivanja glave (Brezović 2002: 90). To je, kako Ivanković tvrdi, „drveni ili žičani podložak koji se upliće s kosom te u osnovi uvjetuje konačnu uglatu siluetu opremljene ženske glave“ (Ivanković i Šimunić 2001: 20). U cijelom su panonskom području za starije žene, kao pokrivalo glave s naglašenom obrednom funkcijom, bile u upotrebi peče, rupci od kupovnoga čipkanoga materijala (Ivanković i Šimunić 2001: 23).

Uredno očešljana i zaglađena uz glavu, kosa je morala biti baš takva. Vesna Zorić ističe da se to postizalo kombiniranjem vode i šećera, kao učinkovitoga učvršćivača za kosu. Djevojke bi imale ispletenu pletenicu s mašnom/kitom na kraju. Kosa je bila počešljana po sredini i podijeljena na lijevu i desnu stranu. Načinom češljanja i pokrivanja glave očitovale su se statusne razlike, naglašava Zorić⁴. Nepokrivenost kose obilježavalo je status djevojke, koje su kosu plele u jednu ili dvije pletenice spuštene niz leđa ili bi se omotala na zatiljku.

³ Zorić, Vesna. *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije*. Zagreb. <http://www.tzzz.hr/kroz-zupaniju/zanimljivosti/tradicijsko-ruho-zagrebacke-zupanije> (pristupljeno 11. kolovoza 2014.).

⁴ Zorić, Vesna. *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije*. Zagreb. <http://www.tzzz.hr/kroz-zupaniju/zanimljivosti/tradicijsko-ruho-zagrebacke-zupanije> (pristupljeno 11. kolovoza 2014.).

U kićenju vrata čest je niz koraljnih ili staklenih zrnaca pod raznim nazivljem, čime se označavalo ili materijal ili pak oblik ukrasa:

Takve su nize poznate kao kraluši. Ispod nakita na prsa se stavljao i rožnati prevezač, roža ili podgrlač od kupovne svilene ukrasne vrpce. Žene su se često, osim ogrlicama, na prsima kitile i broševima domaće izrade. Nakit su upotpunjavale i raznovrsne vrpce zvane kitnjaki (Ivanković i Šimunić 2001: 25).

Početak napuštanja nošnje odvija se od kraja 19. stoljeća, da bi poslije 2. svjetskoga rata potpuno nestala. U spomenutoj knjizi *Narodne nošnje Hrvatske* pojašnjeno je zbog čega je došlo do takve situacije. Naime, polovicom 20. stoljeća gradska je civilizacija počela prodirati na selo, a samim time promijenio se ondašnji tradicionalni način života. Prvo su muškarci prestali nositi nošnju, da bi s pojavom kupovnih materijala i urbanim utjecajem, žene počele napuštati to višestoljetno tradicijsko ruho. Navodi se da je sredinom 19. stoljeća, ukinućem kućnih zadruga, došlo do preraspodjele poslova unutar obitelji. Tako su žene i djeca, koje su do tada skrebile o odjeći, dobile nove zadatke i jednostavno više nisu imale vremena za brigu o nošnji. U istoj se knjizi ističe još jedan razlog *odumiranja* nošnje, a to je razvoj tehnike. Činjenica je da se on nije događao u svim dijelovima države jednakomjerno i istovremeno, ali uvelike je utjecao na uporabu nošnje. Zbog gradskoga i tehničkoga utjecaja, ženska je nošnja tako doživjela transformaciju u boji i ukrasu, samim time izgubivši u segmentu profinjene izrade i skladnosti (Radauš-Ribarić 1975: 3–5).

Kao dokaz odbacivanja nošnje i asimilacije ondašnjim modnim trendovima, navodim situaciju koju je sa mnogom podijelila gđa. Štefanija Rogina, bistranska domorotkinja. Kazala mi je da je 60-ih godina 20. stoljeća njezina obitelj željela baciti sve nošnje koje su posjedovali. Već su ih bili spremili u veliki sanduk, a ona, tada mlada, neudana djevojka, utrčala je u prostoriju gdje je sanduk bio smješten i dvije nošnje uspjela prebaciti ispod kreveta u svojoj sobi. Kada su njezine sestrične bacale sanduk s nošnjama, primijetile su da je laganiji nego što je bio. Nakon mjesec dana, gđa. Rogina objasnila je članovima svoje obitelji kako je ona odlučila uzeti nošnje i sačuvati ih jer nije željela toliko dragocjene predmete tako olako izgubiti.

Autorica Zorić navodi:

Izrada nošnje ženama je, osim nužnoga posla, bila i način njihovoga izražavanja, likovnoga shvaćanja ljepote. Zato i možemo svaki pojedini otkani ili izvezeni dio nošnje shvatiti kao malo umjetničko djelo.⁵

⁵ Zorić, Vesna. *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije*. Zagreb. <http://www.tzzz.hr/kroz-zupaniju/zanimljivosti/tradicijsko-ruho-zagrebace-zupanije> (pristupljeno 11. kolovoza 2014.).

NOŠNJA ZAPREŠIČKOGA KRAJA

O nošnjama, zaprešičkom kraju i okolici

Zaprešički kraj dio je panonskoga područja Hrvatske. Kako stoji u knjizi *Narodne nošnje Hrvatske*, to je područje u kojem se ravnica spaja s brežuljcima, odnosno, Zagorje se stapa sa zagrebačkom gorom Medvednicom.

U prošlosti, kao i danas, stanovnici su se bavili poljodjelstvom, obradom zemlje (uporabom pluga) te uzgojem stoke. Kada je obitelj imala veće obilje, mogla se i podičiti i raznovrsnijom i bogatijom nošnjom (Radauš-Ribarić 1975:8). Ovo je podneblje danas podijeljeno na grad Zaprešić te općine Bistru, Brdovec, Dubravicu, Mariju Goricu, Pušću, Jakovlje i Luku.

Na ovom geografskom području odlučila sam prikazati dvije nošnje – narodnu nošnju Bistre i narodnu nošnju brdovečkoga Prigorja. Odlučila sam pobliže ih upoznati i vidjeti po čemu se razlikuju, a koji ih to elementi približuju jednu drugoj. U tom su mi pomogle gđa. Marija Bažulić, predsjednica KUD-a Bistra i gđa. Štefica Ćubela, predsjednica KUD-a Januševec, u općini Brdovec. Osim njih, susretljivi su bili i mještani. Budući da je u prethodnom odjeljku dan opis nošnji, ovaj se dio rada uglavnom sastoji od fotografija koje potvrđuju većinom sve pročitano u literaturi, a dotiče se izgleda. Prvo su prikazane nošnje brdovečkoga Prigorja, a zatim Bistre. Uz fotografije, nalazi se i par zanimljivosti prikupljenih na terenu.

Nošnje brdovečkoga Prigorja

Privatne fotografije

Privatne fotografije

Gđa Ćubela istaknula je da je crni prsluk ukrašavan svećanim gumbima. Njihov broj ovisio je o imovinskom stanju muškarca. Na vjenčanju je mladenac preko ramena i prsa nosio prebačen tkani ručnik.

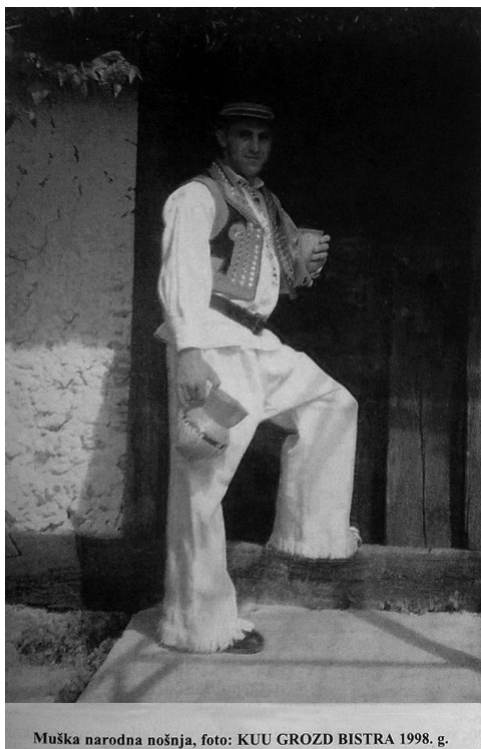
Nošnje bistranskoga kraja

Anita Brezović navodi da je narodna nošnja Bistre nazvana je po imenu sela u kojem je nikla te imenom žene iz Bistre koja ju je stvarala. Osim u Bistri, zastupljena je u Ivancu, Jablanovcu, Pušći, Brdovcu i Jakovlju (Brezović 2002: 79).

Prvo zapisivanje bistranske nošnje, još krajem 19. stoljeća, izvršio je češki folklorist Ludvik Kuba, a drugo zapisivanje proveli su Vladimir Tkalčić i Milovan Gavazzi, 1922. i 1940. godine (Brezović 2002: 81). Josip Forjan sedamdesetih je godina prošloga stoljeća izdao rad koji nosi naslov „Narodna nošnja Bistre“ i time dao značajn prilog hrvatskomu tradicijskomu ruhu. Tako Forjan ističe da je prilikom drugoga proučavanja nošnje ovoga kraja, Vladimir Tkalčić među prvima u isti tip nošnje svrstao nošnje Bistre, Pušće, Brdovca i Jakovlja, nazivajući ih bistranskim, vjerojatno radi njene dominantnosti. Nadodaje se da u starijem tipu nošnji, između

tih susjednih sela, nema osobitih razlika, dok se tek u 20. stoljeću vidno izdvaja bistranska nošnja bogateći kolorit i količinu ukrasa.

Muška nošnja

Muška narodna nošnja, foto: KUU GROZD BISTRA 1998. g.

Izvor: **Brezović, Anita, *Bistra***

Vrlo rano uz seljačku nošnju počinje se nositi građanska kravata, a kasnije se pojavljuje kravata od staklenih zrnaca. Preko ramena nosila se kožna ili platnena torba, a za pojasom marama (Brezović 2002: 82).

Ženska nošnja – Bistrajnka

Tijekom povijesti, nošnja prolazi kroz nekoliko promjena, kako u materijalu izrade, kroju, načinu nabiranja i slaganja, tako i u količini i motivici ukrasa. Temeljna ženska oprava koja dolazi na golo tijelo (kasnije na podsuknju) je košulja – rubača.

Sačuvana su dva osnovna tipa:

KUD Bistra – nastup (izvor: službene stranice KUD-a)

Za razliku od cjelovite rubače, koja je sastavljena od međusobno, u struku sašivenih skuta i opleća, bistranska dubenača je tip nošnje nerezane u struku, ističe autorica knjige o Bistri.

Fertun sa špicama,
foto: KUU GROZD BISTRA 1990. g.

Fertun,
foto: KUU GROZD BISTRA 1990. g.

Izvor: Brezović, Anita, *Bistra*

U hladnije dane žena ogrće smeđi ili bijeli vuneni rubac – čezpršnjak. U svadbenim se ceremonijama upotrebljavao ogrtač – kopenjak – pelerina bez rukava, od tamnoplavoga sukna s jednostavnom aplikacijom crvenoga gajtana uz rubove i na ovratniku. Tridesetih godina zamjenjuje ga čezpršnjak (Brezović 2002: 87).

Izvor: Posudionica i radionica narodnih nošnji⁶

Izvor: Brezović, Anita, *Bistra*

⁶ Posudionica i radionica narodnih nošnji, *Zbirka – Bistransko podgorje* <http://www.pirn.hr/bistransko-podgorje-bistra-jablanovec>, stranica posjećena: 15. kolovoza 2014..

Opažanje: nošnje zaprešičkoga kraja

Kao članici jednoga kulturno-umjetničkoga društva, plesačici amaterki, zaljubljenici u nošnje, na folkloroškim susretima nošnje Bistre i zaprešičkog kraja (Brdovec, Pušća) bila je očita razlika između te dvije vrste nošnje, a opet su se nametale i neke sličnosti.

S ciljem istraživanja ovoga tipa tradicijskoga ruga, odlučila sam uputiti se na teren – osim predsjednica i članova društava, gđa Štefanija Rogina i njezin brat gosp. Željko Rogina primili su me u svoj dom i pokazali nošnju koje su oni uspjeli sačuvati. Navedeni su me elementi naveli na početno razmišljanje da se radi o dvije različite nošnje. Oni su uočeni prema prikazanim primjercima iz KUD-ovskih kolekcija.

1. Na prvi pogled nošnja Bistre, tzv. „bistranjka“, dolazi u više boja nego nošnja zaprešičkoga kraja. Zaprešička nošnja, točnije nošnje brdovečkoga Prigorja, u većini je slučajeva crne boje. Bistranjka dolazi u crnoj varijanti, svijetlocrvenoj, tamnocrvenoj i roza.
2. Falde (nabori) na fertunu (pregači) i na stražnjoj strani rubače (haljine) različite su širine. Bistranjski fertun nije toliko nafaldan kao zaprešički.
3. Kraluši (ogrlice) se razlikuju, kao i pas (pasica oko struka). Bistranjski je kraluš bogatije izvedbe, dok je zaprešički jednostavniji, crveni, u obliku niske.
4. Pas se kod bistranjke spaja s fertunom, tj. u istim je bojama kao i fertun. Takav slučaj nije kod nošnje zaprešičkoga kraja. Fertun je crn, a pas je širok i šaren, s naglašenom crvenom bojom. Bistranjski je pas širine 1 – 2 centimetra, a zaprešički je 3 – 4 cm.
5. Nošnja zaprešičkoga kraja ima siromašniji vez na rukavima, za razliku od bistranjke.
6. Vez na prednjem, prsnom dijelu nošnje kod bistranjke je širi od zaprešičkoga.

Primjerci bistranske nošnje koje sam imala priliku proučiti, dolaze u više boja, ali u osnovi su rubača celača, kao i nošnja zaprešičkoga kraja. U sebi sadrže crnu, tamnocrvenu, žarkocrvenu, rozu boju, zelenu i žutu. Plave ima vrlo malo. Po težini su ove dvije inačice približno jednake. Bistranjka ima falde na stražnjem dijelu haljine širine 4 – 5 cm, dok su falde na brdovečkom tipu 1 – 2 cm. Starost prikazanih nošnji iznosi od oko 100 godina.

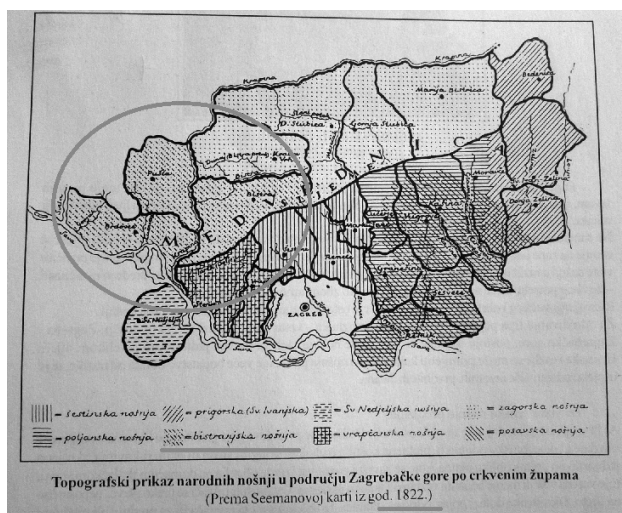
Žene i iz Bistre i iz zaprešičkoga kraja kite se ogrlicama, tj. kralušima. Međutim, ogrlica zaprešičkoga kraja jednostavnija je i uvelike podsjeća na posavsku vrstu kraluša. Crvene perlice nanizane na konopac vrlo su upečatljive na jednostavnijoj zaprešičkoj nošnji. Ispod tog je kraluša obično crni vez koji prekriva prsni koš tako da taj bogati crveni niz lijepo dolazi do izražaja. Bistranjski je kraluš šareniji i kompliciraniji u samoj izvedbi. Raznim oblicima ukrašen je ženski vrat, ali vrlo često taj kraluš, baš zato što je šaren, biva „progutan“ u samoj nošnji.

Premda sam stekla dojam da se radi o dva različita tipa nošnji, na temelju opažanja i iščitavanja literature uvjerila sam se u suprotno.

Iako sam navela mnogo razlika, s obzirom na analizu nošnji s kojima sam bila u doticaju, zaključila sam da si nošnje više slične nego što se razlikuju.

Ženske nošnje zaprešićkoga kraj sastoje se od rubače celače i od fertuna. Uz svaku idu škornje, oglavlje sukladno starosti te nakit. Boje koje prevladavaju su slične, ali zbog bogatijega bistranskoga kraja, bistranjka je šarenija. Kao i ženske, i muške su nošnje iste. Škrlak i lajbek sastavni su njihov dio, a bogatstvo pojedinca utjecalo je na broj gumbeka na lajbekima. Nakon pročitane literature i odlaska na teren, potvrđujem Tkalčićeve izjave s početka 20. Stoljeća koje je objavio u djelu „Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore“. U ovom kraju prevladava bistranski tip nošnje. Proteže se trima župama: Bistrom, Brdovcem, Pušćom. U zaprešićki kraj spada i ondašnja župa, a danas općina Brdovec (Tkalčić 1925: 151). Rad, dakle, govori o jednom tipu nošnje, koji dolazi u dvije inačice.

Izvor: Škreblin, Anita, 1998., *Narodno blago Bistre*, str. 24.

Vez, tkanje i motivi

Istražujući po terenu, uočena je povezanost zoomorfnihi motiva u pjesmama bistranskoga kraja i nošnji.

Dvoje leglo, troje osvanilo knjiga je Zvonimira Toldija u kojoj autor donosi objašnjenja motiva koja se nalaze u krpenim ponjavama, ali koja su u ovom radu

poslužila za pojašnjenje motiva pronađenih na bistranskoj nošnji. Toldi objašnjava da su krpene ponjave „vuneni pokrivači za krevet, karakteristični za nizinsku, panonsku Hrvatsku (1999: 15). Prema autoru, zoomorfni motivi svoje porijeklo vuku još iz praspovijesti. Životinje su, stoga, imale veliku ulogu u životu čovjeka. Likovnost ponjava ocrta prastara božanstva, kojima su životnje bile posvećene. (1999: 15) Autor tako navodi da je jedan od uobičajenih motiva veza *tica* (golub, labud, paun, pijetao, kokoš + nespecificirane vrtse). Te peradi zabilježene su u letu, u plovidbi, u hranidbi mladih, u stajaćem položaju. (1999: 30) Perad za Toldija ima različita objašnjenja. Tako za patku ističe da je ona simbol sunca. Povezuje ju s grčkim mitom o Apolonu, bogu sunca: „Pred zimske mjesece on putuje na sjever uz zemlju Hiperborejaca, a u proljeće se vraća i donosi zemlji i ljudima svjetlost i toplinu - što je zapravo ideja rađanja, plodnosti.“ (1999: 46).

A koliko je važna plodnost, govori sljedeći citat:

U zadovoljavanju njegove seksualne pohote (mužjaka – patana) nije mu dovoljno ni više od dvadeset pataka, već juri i za drugim pernatim ženama. Ako ih u blizini nema dovoljno, bez ikakvoga razloga baca se i na mužjake. Patkova potencija doista je bez premca (Toldi 1999: 47).

Zatim, još jedan motiv koji Toldi objašnjava jest golub, koji simbolizira plodnost. Pojavljuje se još u Mezopotamiji, a u grčkoj je religiji par golubova bio jedan od „glavnih atributa božice ljubavi – Afrodite.“ (1999: 47). Šire gledajući, golub je simbol požude, ali i mira (ispitanici).

Na kraju, Olinko Delorko u djelu „Usmena predaja Gupčeva kraja“ navodi da je ptica bila shvaćena kao znak slobode u zagorskom kmetsko-feudalnom kraju. (1973: 115)

Osim zoomorfnih motiva, na bistranjki su prisutna veća i manja srca u različitim bojama (pretežno crven, crni i rozi kolorit), piše Toldi. (1999: 42)

Slijede fotografije narodnih nošnji u vlasništvu KUD-a „Bistra“ na kojima se pojavljuju zoomorfni motivi:

1) Privatna fotografija

Događanje: Susret hodočasnika, Bistra, svibanj, 2015.

2) Privatna fotografija

Događanje: Susret hodočasnika, Bistra, svibanj, 2015.

Tradicionalni napjevi Bistre

S ciljem povezivanja zoomornih motiva na nošnji i zoomornih motiva u pjesmama bistranskoga kraja, potrebno je dati kratak uvid u pjesme koje postoje u literaturi i među stanovnicima Bistre.

Razgovor se vodio s najstarijim članicama KUD-a Bistra koje su pričale o običajima te pjevale pjesme koje sadrže zoomorfne motive. Gospođe Barica Špoljar, Zvezdana Bogdan i Štefica Rogina rado su otpjevale sve pjesme kojih su se sjetile, a da se u njima spominju životinje.

Anita Škreblin u knjizi *Narodno blago Bistre* piše da je Ludvik Kuba bio prvi istraživač i zapisivač usmene poezije na bistranskom području. U knjizi „Folklor Gupčeva kraja“ objavljeni su rezultati sustavnoga zabilježavanja poezije bistranskoga područja u vremenu od 1969. do 1972. (u sklopu Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu). Usmena predaja Bistranki i Bistrana bila je temelj za zapisivanje, a pjesme su podijeljene u neke od sljedećih kategorija: svadbene, kmetske, vojničke, žetvene, itd. (str. 59).

U nastavku su iznesene pjesme pronađene u knjizi Anite Škreblin i u cijelosti će biti prenesene (raspon stranica: 59 – 68).

Naslov pjesme: ***Ftiček nam popjeva***

Ftiček nam popjeva

vu javorku gradu,

ftiček nam popjeva

vu javorku gradu.

Nutre nam napleću

djevojčicu mladu,

du tre nam napleću

djevojčicu mladu.

(...)

Izvor: Škreblin, Anita, 1998., *Narodno blago Bistre*, str. 59.

<https://www.youtube.com/watch?v=fbXQAMTAnq4>

Naslov pjesme: ***Gorom leti ptičica vesela***

Gorom leti ptičica vesela,
 Opazi je kralava ćerčica,
 „Odi z menom, tičica vesela,
 Budeš z kralom obed obedavala!“
 „Nej dem z tobom, kralava ćerčice,
 Rađe gorom slobodno pevati
 Nek z kralom obed obedovati!“

(Zapisala u Gornjoj Bistri Dora Škrilin, rođena Jedvaj, rođ. 1913.)

Izvor: Škreblin, Anita, 1998., *Narodno blago Bistre*, str. 63.

Opazanje povezanosti motiva

U pjesmama se mogu naći zoomorfni motivi, kao što su ptice, krave, konji. Tomu svjedoče zapisi pjesama u knjizi Anite Škreblin *Narodno blago Bistre: monografija kulturno-umjetničke udruge "Grozd Bistra"* i knjizi *Folklor Gupčeva kraja*. Ti zapisi datiraju još u prvu polovicu 20. stoljeća, a o njihovoj upotrebi u još ranijim godinama može se samo nagađati. Zoomornih motiva na nošnji nema previše, osim na špicama fertuna, koje su bile čipkane. Osim motiva ptica, nalazimo i litrugijske motive (kalež), biljne motive (cvjetići, ruže), ali i neke nedefinirane motive (puž ili cvijet?). O važnosti životinja u ovom kraju svjedoči i rad KUD-a Bistra. Tako danas članovi njeguju izvorni folklor pa se na njihovom repertoaru može naći i pokladna igra „Lindča“, čiji je glavni lik konj, kao i „Torec“, prikaz lovačkoga dana (glavni likovi – životinje).⁷

Uzimajući u obzir da je ovo seoski kraj, životinje igraju važnu ulogu u životu ljudi. Krave su bile glavni izvor mlijeka i sira. Proizvodi su se odlazili prodavati u obližnja mjesta i Zagreb od čega se živjelo, istaknula je Štefanija Rogina. Danas takav rad ne omogućuje održavanje obitelji jer se smanjio broj zainteresiranih kupaca, novaca je sve manje, putni troškovi do Zagreba su skuplji. Što za Bistru znači motiv ptice koji se javlja u pjesmama i u nošnji, najbolje je objasnila gđa Štefanija Rogina, a potvrdila gđa Barica Špoljar:

⁷ KUD Bistra – program <http://www.kud-bistra.hr/index.php/nas-program>

„Ptice me uvijek podsjetite na dane kad sam bila dijete. S roditeljima sam se ustajala u ranu zoru i budio nas je naš pijetao kojega smo od dragosti zvali Željko. Kad bismo išli u polje, ptice su nas uvijek pratile svojim šumskim pjevom. Danas me ptičice podsjetite na lijepa, sretna, vesela vremena, kada nije bilo toliko tehnologije oko nas i kada su se ljudi više međusobno družili. Za mene su ptičice simbol veselja, života, slobode, snage, poleta.“

Ono što se spontano nametnula kao misao jest simbol ptice kao simbol povezanosti dvoje mladih. Svaka ptica ima dva krila, a ta krila mogla bi predstavljati ljubavni par. Jedno krilo moglo bi simbolizirati jednoga ljubavnika. Ptica kao kompletno biće moglo bi predstavljati ljubav i sreću, koju su onda ljudi nosili na nošnjama i pjevali u pjesmama. No, treba imati na umu da je ovo samo jedan romantičarski komentar mlade studentice.

Zaključno, životinje, posebno ptice, povezale su bistranske nošnje i pjesme. To je vidljivo u tekstovima i pregačama pa je tako ovaj rad dao novo saznanje. Žene su, kao glavne u izradi nošnji, motive s kojima su se svakodnevno susretale i s kojima su suživjele prenijele na odjevne predmete. Time su pokazale vlastito stvaralaštvo i način života, što nam danas daje uvid u lokalni identitet bistranske zajednice. Ne samo bistranske, već i svake druge zajednice u Hrvatskoj i šire.

Zaključak

Bistra predstavlja posebno područje u etnologiji. U njemu prevladava poseban tip nošnje, koji odskače od zagorskih i prigorskih tipova ruha po svojem bogatom vezu i koloritu.

Kao što je prikazano, u nekoliko općina zaprešićkoga kraja prevladava bistranski tip nošnje. Inačice prikazane u ovom radu vrlo su slične, uz pokoju razliku. Životinje su imale značajnu ulogu u ovom podneblju. Čak se i danas na spomen ptice raznježe srca starih Bistranski i Bistrana. Životinjama se pjevalo, životinjski su se motivi tkali. Dokaz su pjesme koje se pjevaju u KUD-u Bistra, ali i na raznim spontanim događanjima, u svim situacijama.

Valja imati na umu da je narodna nošnja veliko blago zemlje, osobito Hrvatske. Na malenom prostoru imati toliko razlika, a opet toliko sličnosti samo ukazuje na naše bogatstvo. Bogatstvo na koje smo danas polako počeli zaboravljati. A naše blago to nikako nije zaslužilo. Nama, mladim naraštajima, ostaje na zadatak upoznavati ovu neiscrpnu riznicu i prenositi je sljedećim naraštajima. Moramo je očuvati, kao što je ona očuvala nas.

LITERATURA

Brezović, Anita. 2002. *Bistra, „da ostane spomen na ljepotu“ (Povijest bistranskog kraja)*. Vlastita naklada. Bistra.

Bošković-Stulli, Marija. (ur.) 1973. *Folklor Gupčeva kraja - za 400-godišnjicu seljačke bune godine 1573*. Institut za narodnu umjetnost. Zagreb.

Ivanković, Ivica; Šimunović, Vladimir. 2001. *Hrvatske narodne nošnje*. Multigraf d.o.o. Zagreb.

Muraj, Aleksandra. 2001. *Hrvatske narodne nošnje: turistička monografija*. Turistička naklada. Zagreb.

Radauš-Ribarić, Jelka. 1975. *Narodne nošnje Hrvatske*. Spektar. Zagreb.

Škrebilin, Anita. 1998. *Narodno blago Bistre*. Bistra.

Tklačić, Vladimir. 1925. Seljačke nošnje u području Zagrebačke gore. *Narodna starina* 4/10. 133–164.

MREŽNA I ELEKTRONIČKA VRELA:

Društvo izvornoga folkloru Koprivnički Ivanec. *O narodnoj nošnji*. Koprivnički Ivanec. <http://www.folklor-kopivanec.com.hr/narodne-nosnje/index.php> (pristupljeno 21. 8. 2014.).

Grad Zaprešić. *Službene web stranice*. Zaprešić. http://www.zapresic.hr/emu/index.php?page=article&cat_id=1&id=7 (pristupljeno 30. 8. 2014.).

KUD Bistra. www.kud-bistra.hr (pristupljeno 15. 8. 2014.).

KUD Januševec. www.janusevec.com (pristupljeno 16. 8. 2014.).

Općina Bistra. *Službeni internet portal općine Bistra*. Bistra. <http://www.bistra.hr/about.php> (pristupljeno: 29. 8. 2014.).

Toldi, Zvonimir. 1999. *Dvoje leglo, troje osvanilo: [monografija krpanih ponjava]: magijski simboli plodnosti, sreće i zaštite od uroka*. Muzej Brodskoga posavlja. Slavonski Brod.

Zorić, Vesna. *Tradicijsko ruho Zagrebačke županije*. Zagreb. <http://www.tzzz.hr/kroz-zupaniju/zanimljivosti/tradicijsko-ruho-zagrebacke-zupanije> (pristupljeno 11. 8. 2014.).

KAZIVAČI:

Marija Bažulić, Štefica Ćubela, Katarina Hulina, Štefanija Rogina, Željko Rogina, Barica Špoljar

ULOGA „JELENKA“ U KONTEKSTU DRUŠTVENE ZAJEDNICE

Lucija Fosić

Životinje, baš kao i ljudi, raspolažu svim osjetilima koja im pomažu u osiguravanju životnih uvjeta, ali i u očuvanju uvjeta drugih živih bića. Čimbenici koji čovjeka povezuju sa životinjom i obratno kriju se u najjednostavnijim stvarima. Životinje za življenje trebaju kisik, potom hranu za energiju, a naposljetku i mogućnost razmnožavanja za opstanak. Dok se svaka životinjska vrsta kreće na osobit način, ljudi se kreću na isti način, ali to pokušavaju nadoknaditi pantomimom, oponašajući životinje. Svijet je pun raznih ljudskih govora – neke razumijemo, neke ne razumijemo – ali i životinjskih govora poput raznih glasanja i mimike. Zbog svih ovih zajedničkih karakteristika ljudi i životinja, i čovjeka treba smatrati životinjom te ga s pravom možemo nazvati društvenom, odnosno političkom životinjom¹. Čovjek po nekim svojim potrebama pripada rodu životinja, a specifičnost mu je ta da ima razum i jezik, navodi zooetičar Nikola Visković (1996: 137). I dok se za životinje često kaže da se nisu nužne prilagođavati, već slobodno mogu ući u zajednicu onakve kakve jesu, iznimke ipak postoje. Tako će u ovom radu biti prikazano kako se slobodna šumska životinja, emocionalno vezala uz stanovništvo određene lokalne zajednice.

*Jelenko*² je serija za djecu koja prikazuje dogodovštine djece vezane uz pronalazak izgubljenoga laneta koje ostaje bez majke nakon što je ubije lovokradica. Serija o dječjoj družini koja brine za lane jedini je filmsko-televizijski projekt na kojem je Maja Gluščević potpisana kao scenaristica (omiljena tema joj je prijateljstvo djece i životinja), ali je to i posljednja suradnja bračnoga para Gluščević (Obrad Gluščević umire 1980. godine kada je serija i snimljena) (Kujundžić 2015:

¹ U Aristotelovu određenju – *zoon politikon*, odnosno, čovjek je društveno biće koje bez zajednice i zajedništva ne može opstati, što vrijedi i za životinje.

² Scenarij su napisali Maja i Obrad Gluščević, a serija je snimljena 1980. godine. Zajednički su realizirali niz filmova i TV serija, a najveći uspjeh donose im upravo ostvarenja namijenjena dječjoj publici (Kujundžić 2015: www.voxfeminae.net).

www.voxfeminae.net). Radnja je serije smještena u gorski kraj, a serija je snimana na području Slovenije (Bled i Kranjska gora) i manjim dijelom na području Gorskoga kotara jer je na tomu području zastupljena takva vrsta životinja – a kojoj porodici Jelenko uistinu pripada razradit ćemo kasnije. Serija je snimana devet mjeseci, a za potrebe snimanja serije Jelenko je posuđen iz zagrebačkoga Zoološkoga vrta. Premda se smatra da je „(...) način pojavljivanja životinja u filmu takav da one postaju *protagonisti* ili barem važni epizodisti, a pri tomu nose naglašeno antropomorfne osobine – od ljudske inteligencije do pozitivnih i negativnih moralnih karaktera. Neobičnost i sugestivnost takvih identifikacija višestranu intenzivira narativne poruke i naročito kod djece i masovnoga auditorija izaziva snažna sentimentalna pristajanja ili užasavajuća odbijanja – dakako s očekivanim obveznim *happy endom*“ (Visković 2009: 306), Nada Kujundžić (2015: www.voxfeminae.net) bilježi da životinjski likovi Maje Gluščević nisu antropomorfni kakvim obiluje književnost za djecu, već ostaju unutar granica realizma.

U raznoraznim komentarima serije spominje se da je u središtu radnje lane koje prerasta u jelena. No, gledano sa stručnoga stajališta, nailazimo na jedan problem. Naime, ako se radi o lanetu, tada ono prerasta u srnu ili srnjaka, a ako ono prerasta u jelena³, tada se ne radi o lanetu već o jelenskomu teletu. Lane karakterizira to što je ono šumska životinja, što znači da njoj treba sloboda kretanja, odnosno mogućnost vlastitoga formiranja svoga životnoga prostora. Raspolaže dugim i vitkim nogama koje joj omogućavaju vitko tijelo elegantnih pokreta. Kreće se hodom, kasom i skokom. Lane je smeđe boje s bijelim pjegama što kod djece izaziva razdraganost i priraslost srcu. Kasnije, kako lane stari, riđasto-crveno-kestenjastosiva dlaka prekriva pjege i ono postaje srna ili srnjak (ovisno o spolu). Jelena karakterizira to da je šumska životinja, a to znači samo jedno – neograničenost kretanja. Njegovo dugo i ustrajno trčanje omogućuju mu visoke, ali snažne noge. Kreće se korakom, kasom ili trkom što znači da postiže veliku brzinu. Kada jelensko tele preraste u jelena, na glavi mu se formiraju rogovi koji mu omogućuju slobodu kretanja i kroz vegetacijski nepristupačne predjele. Košuta samo u iznimnim slučajevima ima robove.

Teško je definirati je li u seriji riječ o jelenu ili srnjaku. Argumenata ima kako za jednu porodicu tako i za drugu. Djevojčice u seriji govore kako će Jelenku narasti rogovi kao krune na glavi i tako će biti najljepši u šumi poput kakva kralja (poznato je da se na jelenjem rogu razvija kruna). U zadnjoj pak epizodi serije Jelenko nema robove, što implicira na to da se radi o srnjaku. Uzevši u obzir da se spominje kao malo lane koje kasnije nema robove, a nadjenuto ime pripada muškome rodu,

³ Mlado jelena i košute naziva se *tele*.

možemo smatrati da se radi o srnjaku. Ime Jelenko može biti dvosmisleno i time simbolizirati brzinu i slobodu – jelena (ali se pri tomu radi o jelenskomu teletu, a ne lanetu), dok će srna ili srnjak simbolizirati blagost, brižnost i ljubav osoba koje nas okružuju – što i je prisutno u ovoj seriji – kao i pitomo-bliski kontakt s lokalnom djecom. Kako god, najbitnije je da je i jednoj i drugoj životinji zajednička potreba sloboda življenja.

Uloga ove životinje u seriji/filmu je da simbolizira zajedništvo i velikodušnost, a jedan od bitnih motiva je svakako i požrtvovnost na koju nailazimo kod lika Ive koji štiti Jelenka od odraslih; dok se njegov otac veseli i priprema na pečenje, tužan pogled Jelenka koji se boji i predosjeća da će biti na ražnju, kod Ive pobuđuje osjećaje. Sve dok otac nestrpljivo čeka, Ivo počinje žaliti to plaho lane, te ga pušta u slobodu – jedna od najemotivnijih scena serije. Ivino samopouzdanje i sreća zasigurno su porasli dok je gledao kako Jelenko sretno i sigurno trči u svoj život, život kojemu pripada, a pritom znajući da mu je on spasio život. Tako su sva djeca radosno gledala kako njihov Jelenko hita u slobodu zelenih šuma. Da je Ivo pravi primjer promjena osjećaja prema životinjama koje svojim dužim boravkom pobuđuju nešto u nama dokazuje činjenica kako je hrabro podnio batine koje mu je otac namijenio kada mu Jelenka nije „donio pod nož“ već mu pružio humanu priliku za lijepi život. Najprije su djevojčice te koje su bile brižne prema Jelenku koji se nalazio u zatvorenom i mračnom štaglju, tepajući mu: „Jelenko, medenko“ i hraneći ga svježim kravljim mlijekom. Maštale su o tomu kako će ga, najljepšega, jednoga dana kada ga othrane, pustiti u šumu, dok se Ivo sve do presudnoga trenutka tomu podsmjehivao. Primjer brižnih djevojčica pokazuje da kod ljudi postoji razvijen emocionalni sustav usmjeren na pružanje pomoći i ljubavi drugim živim bićima. „Iz svega rečenoga očigledno je da se kinematografija uvijek koristila životinjama na upadljivo antropocentričan način – kao sredstvima za kulise i odvijanje ljudskih radnji, ili kao lutkama što osjećaju i čine tek ono što osjeća i čini čovjek“ (Visković 2009: 311).

U seriji se spominju i druge životinje. Jedna od njih je pas (poslovično određen kao najbolji čovjekov prijatelj) koji obnaša ulogu čuvara i zaštitnika obitelji, cijele zajednice i Jelenka od zlih neprijatelja poput lovokradice, vuka i medvjeda kojih ima dosta u gorkom kraju. Pas nosi ime Sokol koje nije bezrazložno već predstavlja spremnost na akciju i ono najvažnije – hrabrost. Pas je od najstarijih dana omiljeni član ljudskoga domaćinstva u kojem ga je čovjek odgojio prema svojim potrebama, tako da je on krajnje *očovječena* životinja (Visković 2009: 270–271). Vuk simbolizira okrutnost, lukavost i pohlepu tako da motiv vučje kože predstavlja pobjedu nad okrutnošću; vukovi napadaju stada i uništavaju živote. Vuk koji se smatra uzorom bestijalnosti nije u potpunosti takav kakvim ga zamišljamo već je društven, odan

čoporu i spolnomu partneru, brižan roditelj, poštuje teritorijalne granice vučjih skupina, u međusobnim sukobima ne mrcvari i ne ubija protivnika ako se ovaj počue ili pokori, piše Visković (1996: 348).

Zbog određenih motiva scenarij implicira na djelo *Bijeli jelen* Vladimira Nazora gdje se pojavljuje narativ spašavanja kao što je slučaj i u *Jelenku*. Tamo junakinja dobiva moć razumijevanja jezika životinja što je bitna odlika razumijevanja i međusobnoga povezivanja svijeta ljudi i svijeta životinja (jezik životinja⁴ i motivi iz *Bijeloga jelena* spominju se u 13. epizodi *Jelenka*, 24 min), lik djevojke u *Jelenku* dobiva nadimak Zlatokosa – što zbog zlaćane kose kakvu je imala Anka u *Bijelom jelenu*, što zbog privrženosti i odanosti životinji.

Na kraju valja zaključiti da je uloga životinje u ovom djelu zasigurno pozitivno-simbolička. Zahvaljujući njoj (životinji) dolazi do pomirbe među ljudima (naprimjer, dvije skupine djece u *Jelenku*). Film ili serija pod naslovom *Jelenko*, čiji je scenarij Maja Glušćević pretočila i u roman, prikladan je za razvijanje suosjećanja i empatije, kako kod djece tako i kod odraslih, prema životinjama. Što se tiče same filmske zoologije, Nikola Visković navodi da autori bilježe povezanost ljepote prirode i životinja s djetetom, odnosno s ljudima kao što i populariziraju stvarni svijet životinja (2009: 311).⁵ Jelenko predstavlja životinjsku populaciju tzv. divljači koju karakterizira život u pokretu i slobodan život u prirodi koji se ne smije oduzeti. Privremeni boravak Jelenka u obiteljskomu štaglju nailazi na odobravanje jer je ostao bez majke i zahvaljujući ljudskomu suosjećanju othranjeno je, a ono što je najbitnije – pušteno u slobodan život koji mu je namijenjen.

LITERATURA

Kujundžić, Nada. 2015. <http://www.voxfeminae.net/strasne-zene/item/6881-maja-gluscevic-neizmijerna-ljubav-prema-zivotinjama/6881-maja-gluscevic-neizmijerna-ljubav-prema-zivotinjama> (pristupljeno: 30. 3. 2015.).

Visković, Nikola. 1996. *Životinja i čovjek. Prilog kulturnoj zoologiji*. Književni krug. Split.

⁴ „...intuicija da ‘životinje govore’ vodi čovjeka u svim vremenima do želje da razumije životinjski govor i da sa životinjama razgovara“ (Visković 1996: 115).

⁵ Pritom se obično navodi kako radnja ove dječje serije govori o grupi djece starosti između 5-12 godina koja spašavaju lane nakon što ono ostane bez majke koju ubije lovokradica te o njihovoj požrtvovanosti da ga zaštite od odraslih, a posebice od lovokradice... Usp. npr. <http://www.xusite.com/index.php?topic=122.0> (pročitano 1. 4. 2015.)

Visković, Nikola. 2009. *Kulturna zoologija (Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji)*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb.

https://www.youtube.com/watch?v=PseWy1_S4TM (pristupljeno: 17. 5. 2014.).

<https://www.youtube.com/watch?v=XcVe-JjdoAU> (pristupljeno: 17. 5. 2014.).

LJUDSKA NADMOĆ I ISKORIŠTAVANJE ŽIVOTINJA: *Krv životinja* Georgesa Franjua

Marina Jarnjević

Uvod

Dokumentarni film *Blood of the Beasts* (*Le Sang des bêtes*, 1948/1949.) francuskoga redatelja Georgesa Franjua – okrutnost, brutalnost, mučenje i izživljavanje nad životinjama u pariškim klaonicama – odlučila sam povezati s Holokaustom, što su uostalom uočili i brojni filmski teoretičari/ke. Vođena citatom poznatoga jidiškoga pisca, Isaaca Bashevisa Singera, uvidjela sam analogiju, zaključivši da svaka opresija dolazi iz istoga izvora – čovjeka. Odnosno, njegovim riječima: *U svomu odnosu prema životinjama, svi ljudi su nacisti; za životinje traje vječna Treblinka*. I nadalje: *Dok će god ljudi prolijevati krv životinja, neće biti mira. Mala je razlika između ubijanja životinja i stvaranja plinskih komora kakve je stvorio Hitler ili Staljinovih koncentracijskih logora... Neće biti pravde dok će god čovjek stajati s nožem ili pištoljem i ubijati slabije od sebe*.

Životinje u filmskoj umjetnosti

U knjizi *Animals in Film* Jonathan Burt ističe da su životinje predstavile tehničke i konceptualne izazove redateljima te su dovele do promicanja novih fotografskih tehnika kao što su i ubrzale razvoj kinematografije. Rano snimanje životinja obilježilo je značajne i dalekosežne promjene u povijesti samoga prikaza životinja na ekranima te uvelike odredilo kako će one biti vizualizirane u 20. stoljeću. Burt prikazuje odnos između ljudi i životinja, odnos kinematografije, fotografije, umjetnosti prema njima.

Knjiga *Animals in Film* objašnjava i kako su upravo životinje na ekranima omogućile borcima za njihova prava da dopru do publike te upozore na probleme iskorištavanja i zlostavljanja životinja. Film je promijenio naše shvaćanje životinja, on nam ih je približio. Životinje su imale aktivnu ulogu u razvoju moderne i post-moderne umjetnosti, filmske industrije. No Burt ne doprinosi samo filmskim studijama te ne objašnjava samo teške pojmove iz teorije filma, on se u konačnici

predstavlja i kao povjesničar životinja. Ne istražuje samo ono što nam životinje mogu reći o povijesti i o funkciji filma, već što je još važnije, što nam životinje u filmu mogu reći o povijesti životinja i ljudsko-životinjskih odnosa. Svi oni koji su zainteresirani za povijest ljudsko-životinjskih odnosa moraju se uhvatiti u koštac s likom životinja. Burt tvrdi: „Položaj životinja kao vizualnih objekata ključna je komponenta u strukturiranju ljudskih reakcija prema životinjama općenito, osobito onih emocionalnih.“ Autor napominje da slike i prikazi životinja u filmovima imaju svojstven status. Slike životinja ne bude samo nostalgичnu želju za izravnim kontaktom sa životinjama, već imaju stvarne učinke na ljudsko-životinjske odnose. Publika često reagira drukčije prema scenama u kojima se pojavljuju životinje negoli prema ostalim scenama. (Burt 2002: 10) Životinje na ekranima nose i estetičnu i etičnu ulogu. Doznajemo da je publika više pogođena estetski, emocionalno, i etički onim što vidi (Burt 2002: 138). Iako je navedeno korisno za svakoga tko se bavi pravima životinja, provedeno je tek nekoliko znanstvenih istraživanja koja su bila usmjerena na moć slike životinja u filmu te u drugim oblicima umjetnosti. Čak su i književni teoretičari obraćali premalo pozornosti na čestu prisutnost životinja u svim žanrovima književnosti. Burt govori o posebnom statusu koji životinje imaju na filmu: s jedne strane su od velike važnosti i izazivaju pažnju i zanimanje kod publike, dok su s druge marginalizirane u odnosu na glavni okvir ljudskih interesa (Burt 2002: 82). Brojna su pisma koja su slale udruge koje se bore za dobrobit kao i za prava životinja u kojima se žale da su scene u nekim filmovima stvarne, brutalne te da se životinje uistinu ozljeđuje. Čini se da scene sa životinjama mnogo jače i emocionalnije djeluju na publiku. No što li zapravo utječe na ovakve reakcije? Autor se pita je li to zbog raznih filmskih tehnika kojima se pokušavaju oblikovati naše reakcije ili je jednostavno u ljudskoj prirodi da osjeća empatiju prema nemoćnijim bićima. Nadalje, autor ističe i moralne veze između čovjeka i životinje. Oduvijek je postojala jaka vizualna komponenta između etike životinja i ljudskoga tretmana. Navodi nekoliko primjera kojima je pokušao prikazati moralnu stranu koju životinje predstavljaju u filmovima. Tako predstavlja Stronghearta, dresiranoga njemačkoga vojnoga psa kojega se nastojalo “preodgojiti” u ljupkoga, prijateljskoga, obiteljskoga psa, blage ćudi. Kako autor navodi, Strongheart je imao važnu ulogu u filmu, trebao je ljudima ukazati u kakvom svijetu žive i kako je važno vratiti se na one stare vrijednosti: jednostavnost, sreća i dobrota. Psi bi trebali dresirati ljude, a ne obrnuto.

Strongheart je pokazao kako postoji jedan bolji svijet; on je utjelovio moralni potencijal samoga filma, što je postalo učestalo u 20. stoljeću, u mnogim filmovima sa životinjama. Za mnoge suvremene umjetnike, životinja je postala mnogo više, ona je postala novo, kreativno, inspirativno biće. Uloga životinje u filmu dakako

uvelike ovisi o redatelju. On je taj koji odlučuje hoće li ona imati središnje mjesto, kompleksniju ulogu, te tada postaje subjekt, a ne objekt radnje. Vjerojatnije je da će takvim pristupom podići svijest publike o dobrobiti i očuvanju prava životinja. Međutim, ako se koriste samo kao zanimljiva podloga, one postaju objektima te ih se promatra samo kao zabavne i lijepe instrumente. Burt tvrdi da publika, barem u SAD-u i Velikoj Britaniji, posjeduje tzv. kulturnu preosjetljivost prema tretmanu životinja na filmu, što je suprotno od naše svakodnevne kulture iskorištavanja životinja. Kako bi nam ilustrirao tu dvosmislenost, autor navodi primjer filma *Amores Perros (Pasja ljubav)* meksičkoga redatelja Alejandra Gonzáleza Iñárritua, u kojem borbe pasa služe kao jezgra sadržaja, ali se također nastoji simbolički poduprijeti tema. Unatoč uvjerenjima da su sve borbe bile lažne, film je izazvao zgražanja. Čini se da publika nije mogla odvojiti fikciju od stvarnosti. Možda i zato jer je i sama svjesna da kultura današnjice loše tretira životinje. Slike životinja ne samo da odražavaju odnose čovjek – životinja već i položaje životinja u ljudskoj kulturi, ali ih se također koristi kako bi ih se promijenilo. Doista, to je transformacijski aspekt koji otkriva šire kulturne napetosti i tjeskobe o našem trenutnom postupanju prema životinjama i zašto nam nikada nije bilo lako karakterizirati *životinjske* filmove kao *samo* optimistične ili *samo* pesimistične.¹

Krv životinja

Godine 1949. produciran je dokumentarni, kratkometražni film, u trajanju od 20 minuta, *Krv životinja (Le Sang des bêtes)* francuskoga redatelja Georges Franju. Film je snimljen u klaonicama u okolici Pariza, a same su scene unutar klaonice suprotstavljene scenama života u predgrađu. Film objektivno i realistički prikazuje inače skriveni dio naše civilizacije za koji nismo ni svjesni da postoji. Film na okrutan i realističan način dokumentira klanje konja, goveda i ovaca. Sniman je crno-bijelom tehnikom, a kako i sâm redatelj Georges Franju kaže: "Film bi bio odbojan i negledljiv da je bio sniman u boji". I najokorjeliji nevegeterijanci, "mesožderi", osjetit će odbojnost, nelagodu i svojevrstan grč, gledajući scene klanja, patnje i boli životinja. Film počinje ugodnim, idiličnim scenama, umirujućom, laganom glazbom. Naizgled idiličnu scenu života u predgrađu zamjenjuju scene klanja životinja. U početku se opisuje različito oružje, oruđe kojim će biti ubijene životinje u njihovom posljednjemu odredištu – klaonici. Na scenu stupa bijeli konj kojega klaoničari na nemilosrdan način ubijaju. Dok se njegovo mrtvo tijelo još trza, njegove ubojice ga režu, deru kožu i puštaju mu krv. Gledajući ove strašne prizore, čovjek se mora suočiti s neizbježnom istinom. On je taj koji ubija, on je izvor svake opresije i nasilja. Nasilje nad životinjama

¹ Preuzeto i prevedeno sa stranice: <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=7305>.

ubrvalo je nasilje nad ljudima. I sam zločin prema čovjeku nalazi svoje korijene u zločinu prema životinjama. Nemoguće je to dvoje promatrati odvojeno, zasebno, kao što je nemoguće ne priznati povezanost između industrijaliziranih klaonica i koncentracijskih logora – cilj je isti: u što kraćem razdoblju otjeraju u smrt što veći broj svojih žrtava (Patterson 2005: 12).

Čovjek stvara gledište da “moć daje pravo” prema drugima – što je Montaigne nazvao ljudskom arogancijom, a Freud – ljudskom megalomanijom. Sigmund Freud je spoznao ljudsku nadmoć u njezinom pravu svjetlu: “Tijekom svojega razvoja prema kulturi čovjek je stekao dominantnu poziciju nad svojim bližnjima u životinjskom carstvu. Međutim, nezadovoljan svojom nadmoći, počeo je stvarati jaz između svoje i njihove prirode. Zanimjao je da posjeduje razum, a sebi je pripisao besmrtnu dušu i zahtijevao božansku čednost koja mu je dopustila da poništi zajedničku vezu između sebe i carstva životinja” (Patterson 2005: 23).

Krv životinja: vjerujem da nitko ne može ostati ravnodušan na scene deranja kože goveda, mrcvarenja životinjskih tijela, krvarenja te trzanja trupla. Životinje su ostavljene u neprepoznatljivim stanjima, oderane kože, odrubljenih glava. Scene klaonica su ispresijecane ugodnim snimkama života iz drugih, “uglednijih” dijelova grada: magla u gradu, otpad, djeca koja se igraju, ljubavni par na rijeci Sieni itd. Franju snima niz incidenata, bez komentara ili osuđivanja te to na neki način čini niz klanja još više uznemirujućim. Sâm Franju je tvrdio da voli snimati istinu, bez uljepšavanja, realno i objektivno. Namjeravao je snimiti film koji iskreno opisuje strahote koje leže ispod naizgled mirne zajednice. Događaji koji se javljaju u klaonici se kontrastiraju snimkama normalnoga života svakodnevice u kojoj je ta krv životinja sakrivena. Malo tko zna gdje su klaonice. Taj postupak je vrlo učinkovit način da se naglasi temeljna tema filma. Izvan zidina klaonice život teče dalje, a unutar klaonice taj život završava na najgori mogući način, okrutno i krvavo. Naratori filma su Georges Hubert i Nicole Ladmiral, te je zanimljivo promatrati kako mirnim tonom, bez ikakve reakcije ili emotivnosti pripovijedaju o onomu što se događa. Franjuov pristup filmu je osebujan u kombiniranju ekspresionističke ideje s nadrealizmom, ispreplitanjem stvarnih slika s fantastičnima te film postaje na svojevrstan način bizaran i jezovit. Za neke – apsolutno negledljiv.

Vječna Treblinka: nasilje nad Drugima

U knjizi *Vječna Treblinka* Charlesa Pattersona pratimo evoluciju ljudskoga postupanja prema neljudskim životinjama: dok smo tisućama godina unazad svojim primitivizmom i „golim rukama“ lovili, iskorištavali i ubijali životinje, evoluirana inteligencija suvremenoga čovjeka dovela je to iskorištavanje do maksimuma i “savršenstva”.

Možemo reći da je ugnjetavanje i izrabljivanje životinja danas poprimilo kataklizmične razmjere te se s punim pravom ono može nazvati životinjskim holokaustom.² Prema Carlu Saganu i Ann Druyan, nekoliko obilježja karakterizira naš status kao vladajuće vrste: „naša posvemašnja prisutnost, naše podjarmljivanje (pripitomljavanje) mnogih životinja, naša eksproprijacija većine primarne fotosintetične proizvodnje planeta, mijenjanje okoliša na površini Zemlje“. Oni pitaju: kako je jedna vrsta primata, gola, slabašna i ranjiva, uspjela podčiniti sve ostale vrste i učiniti ovaj svijet i ostale svjetove svojom domenom (Patterson 2005: 24). Autor navodi pojam „veliki skok naprijed“, dramatični tehnološki napredak za ljudsku vrstu. Taj skok je dopustio ljudima da govore, komuniciraju, da tako razviju poljoprivredu, upotrebljavaju metale, izume pisanje i rašire se diljem Zemlje te da iskoriste „bezglasne“ stanovnike Zemlje.

Iskorištavanje životinja je započelo još prije 11 000 godina na Bliskom istoku. Koze, ovce, svinje i ostala tzv. stoka iskorištavana je zbog mesa, mlijeka, kože i rada. Upravo zbog toga čovjek je naučio nadzirati pokretnost životinja, njihovu prehranu, rast i razmnožavanje, upotrebljavajući kastriranje, sputavanje, žigosanje, podrezivanje ušiju za izradu bičeva, šiljastih predmeta, ogrlica i lanaca. Cijena koju su platile životinje jest njihova evolucijska sloboda. Odnosno, riječima Desmonda Morrisa: „Izgubile su genetsku neovisnost i sad su postale predmet naših hirova i izmišljotina vezanih uz njihov uzgoj.“ Čovjekov odnos prema drugim bićima postao je ono što je danas – odnos dominacije, moći i manipuliranja, u kojem ljudi odlučuju o životu i smrti životinja. Povjesničar Keith Thomas isto tako vjeruje da je pripitomljavanje životinja stvorilo gledište koje zastupa načelo poslušnosti autoritetu vlasti budući da je „ljudska vladavina nižim bićima omogućila umnu analogiju na kojoj su utemeljena mnoga politička i društvena uređenja“ (Patterson 2005: 30). Do ranoga modernoga doba prevladalo je mišljenje da je čovjek bio vrhunac stvaranja. Najdalekosežniji pokušaj da se proširi jaz između ljudi i životinja jest doktrina koju je prvo iznio jedan španjolski fizičar 1554., no od 1630-ih nadalje neovisno ju je formulirao i učinio glasovitom francuski filozof i znanstvenik René Descartes. Prema toj doktrini „životinje su tek strojevi ili automati, poput satova, sposobni za složeno ponašanje, no potpuno bez mogućnosti govora, logičnoga razmišljanja ili prema nekim tumačenjima, čak i bez sposobnosti osjećanja.“ Imenovavši čovjeka gospodarom prirode, Descartes je načinio potpuni rascjep između čovjeka i ostatka prirode, koji je raskrčio put nesmetanom vježbanju ljudske vladavine (Patterson 2005: 42). Negativna gledišta o životinjama dopustila su ljudima da im pripisuju osobine koje nisu voljeli kod sebe i tako im pomogla da se definiraju uspoređujući ponašanje životinja s onim što se isticalo kao osobito i divno kod ljudskoga ponašanja. Ta velika podjela između

² Predgovor hrvatskomu izdanju *Vječne Treblinke*, Bernard Jan – istaknuti aktivist za prava životinja.

Ljudi i neljudskih životinja opravdala je i dalje nastoji opravdati lov, jedenje mesa, pokuse na životinjama i sve oblike okrutnosti prema njima. I kao što je Charles Dickens napisao: „Životinje od kojih smo načinili svoje robove ne volimo smatrati sebi jednakima“ (Patterson 2005: 43).

Veoma je važno uočiti povezanost između industrijaliziranoga klanja životinja i načina kako su američka eugenika i tekuća vrpca klanja prešle Atlantski ocean i pronašle plodno tlo u nacističkoj Njemačkoj. Filozof Theodor Adorno, njemački Židov, koji je bio progan od nacista, da bi se nakon rata vratio u Njemačku, napisao je: „Auschwitz se ponavlja svaki put kad netko pogleda klaonicu i pomisli to su samo životinje. Ako je on u pravu, to znači da put do Auschwitza počinje u klaonici“ (Patterson 2005: 73).

Tijekom 20. st. dvije suvremene svjetske industrijalizirane države – SAD i Njemačka – ubile su milijune ljudi i milijarde drugih bića. Obje su zemlje dale jedinstven doprinos krvoproliću stoljeća: Amerika je suvremenomu svijetu dala klaonice, a nacistička Njemačka plinske komore. Važno je primijetiti da su se nacisti prema svojim žrtvama odnosili kao prema životinjama prije nego što su ih ubili. Kako piše Boria Sax, mnogi nacistički postupci osmišljeni su tako da ubijanje ljudi nalikuje ubijanju životinja. Umjetnica Judy Chicago zapisuje u knjizi *Holocaust Project: From Darkness to Light* kako je shvatila da je označivanje Židova životinjama dovelo do onoga kako se prema njima postupalo – i kako ih se ubijalo – poput životinja. Nakon što je uočila ustroj Holokausta nalik klaonicama, ubrzo je razumjela vezu koja je postojala između industrijaliziranoga klanja životinja i industrijaliziranoga pokolja ljudi.

Jedna od bolno ironičnih pojedinosti operacija ubijanja jest pokušaj da se ubijanje učini što „humanijim“. Pod „humanijim“ radnici podrazumijevaju nastojanje da ubijanje bude što učinkovitije i što manje stresno za ubojice. Istina je, naravno, da im nije bilo stalo da budu „humaniji“. Da je tako, ne bi ubijali (Patterson 2005: 146).

Zaključno ili o potpunom slomu

Charles Patterson nas prisiljava da sami sebi priznamo – zločin prema čovjeku nalazi svoje korijene u zločinu prema životinji. Ljudi moraju postati svjesni i moraju uvidjeti zajedničko podrijetlo viktimizacije i nasilja te shvatiti da se mogu boriti protiv te nepravde odlukama koje donose svaki put kada sjednu za stol. Ovaj rad zaključujem citatom Milana Kundere.

„Čovjekova stvarna dobrota može se pokazati u svoj svojoj čistoći i slobodi samo u odnosu prema nekomu tko ne posjeduje nikakvu moć. Pravi je ispit ljudskoga

morala, onaj osnovni (tako duboko iskren da izmiče našem pogledu), u čovjekovu odnosu prema onima koji su mu prepušteni na milost i nemilost – prema životinjama. A baš je tu došlo do čovjekovoga potpunoga sloma, toliko elementarnoga da su iz njega proizašli svi ostali“ (*Nepodnošljiva lakoća postojanja*).

LITERATURA

Burt, Jonathan. 2002. *Animals in Film*. Reaktion Books. London.

Dunayer, Joan. 2009. *Specizam: diskriminacija na osnovi vrste*. Dvostruka duga, Čakovec; Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

Patterson, Charles. 2005. *Vječna Treblinka: naše postupanje prema životinjama i holokaust*. Genesis, Zagreb.

<http://www.youtube.com/watch?v=ql8PF8aotfo>, pristupljeno: 2. 5. 2013.

<http://www.prijatelji-zivotinja.hr/index.hr.php?id=193>, pristupljeno: 2. 5. 2013.

<http://ruthlessculture.com/2009/07/08/blood-of-the-beasts-1949-humanitys-capacity-to-dream/>, pristupljeno: 2. 5. 2013.

http://dangerousminds.net/comments/franjus_blood_of_the_beasts_in_death_there_is_cruel_beauty, pristupljeno: 10.5.2013.

<http://www.masovnoubijanje.com/>, pristupljeno: 11. 5. 2013.

<http://stop-specizmu.org/index.php/specizam>, pristupljeno: 12. 5. 2013.

<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=7305>, pristupljeno: 12. 9. 2014.

MLADI PISCI

JOSIP TOMIĆ

Kandelabar u obliku spolovila

mjesto svilena šala vrat mi krasi uže
ali dovoljno sam odgojen da suicid držim
kao grijeh
a i lusteri su suviše mekane i pretjerano rijetke
pojave na nebu
a za kuke da ne govorim: one vire iz rukava.
prestao sam biti lampa, ona ulična, kićeno tituliran
kandelabar. divno je bilo: prolaznici su konačno sitni
u svojoj pravoj veličini, a i zvijezde su ti oku bliže
makar te rjeđe promatraju kao nositelja fabule.
ondje negdje sam se i zagubio, ovisan o slobodi
svjestan besmrtnosti i sladunjave pitkosti ovozemaljskog.

Dlake u tepihu

sašiven u zavjesi stojim kraj drveta
bijel poput snijega u veljači.
kraj konja stojim
bijelog divnog razigranog konjića;
nad njime nezgrapni su oblaci nakrivljeni prema istoku
a kroz njih polako probija se kiša sunca u veljači.
U daljini dimnjaci, proljetni vihori
U blizini cirkus, pa akvarij i kornjače;
Kao da sam u čaši vode otopljen
Pa u mazohističkom uživanju odbijam društvo zarad samoće
Kao da uopće nisam bio šumeća tableta koju su svi lizali
Kuju su svi gledali i držali u dlanovima u vjerovanju
da uistinu postojim.
Dovoljni su jastuci, pod papučama pamučni jauci.

Cirkulacija unutar drvene noge

miris pečena kestenja nataložen
u navlaženim džepovima sjećanja
mreška se apsolutno pomičan u općoj
nepomičnosti vremena
kao da ova pjesma govori mnogo više
o neostvarenom djetinjstvu i prigušenom urliku
o raspjevanom kanarincu zatočenom u zamračenoj
krletci nepostojanja dok svjetlost dnevnog reda
ne poznaje tuniku tih ožalošćenih zavjesa
što oklevetane i omašćene bazde na nepravdu i obmanu
te na jednu fatalnu odmazdu
koju će predvoditi – ni manje ni više nego – jedna blještava
minijaturna sabljarka što se ulovila na udicu revera
jedne junačke bratove zimske jakne.

DOROTEA BOCH

U kući malih pustinjaka

Ako prođeš kraj kućerka a on se
malo naheri pa ti oknom namigne;
zastani – pusti da ti šljunak ozlijedi
tabane, a sunce ispere prašinu iz kaputa.

Naškilji to oko i prestani se čuditi!
Dovoljno je samo promotriti prozore
kako udišu ljetne vjetrove.
I smiju se.

Pričekaj da vidiš što ti priča krije;
Nisu to tvoje misli od kojih strepiš
Nit je kuća koja grize;

To su maleni gorostasi – nebrojeni broj.

Pustinjaci koji iščekuju tebe

Da s tobom podijele svoje žedne misli.

XXX

Da te nema
svima bi bio slika u prolazu
sjećanje na papiru
smijeh u hodniku

Iščezli bi mirisi
ostajali za tobom
da te nema.

Da te nema
sam bi se Katul citirao svojoj Lezbiji
Kutije bi se lijepile same
Knjige bi se netaknute pokrivala prašinom

Razapeti bi koraci
kaskali za tobom
da te nema.

Da te nema
razdiranje bi rasplinjanjem nestalo
Bol bi potukao mir
Sva bi te vrata pustila kroz sebe.

Ni vlastito te srce
izdalo ne bi
da te nema.

Tuf

Pitam li te opet gdje li si zastao
reći ćeš mi, znam,
bole me noge
boliš me ti dok u svojoj podijeljenosti čekam
između tebe i ondje.

I onda se počnemo smijati
neobičnim psima neobičnih ljudi,
nama nepoznatih.
I zaboravljamo koliko imamo godina
jer ih zajedno imamo manje.

I ti opet počinješ pričati, slagati mozaike
a ja razmišljam gdje li te mogu nesvrstati
I gdje tvoja blizina ne će biti dovoljno bolna
jer i mene moje noge bole
dok me izgubljenu oslobađaš.

VALENTINA JAKOPEC

Snoviđenje

Potreba mi je saznati
dokle sežu tvoji pogledi,
svaki put kad nam se sretnu oči,
pomislim kako bih te mogla voljeti.

A snoviđenje je još jedna laž,
daljina mi te dovede
kao da i ona zna
da nam smiju vidjeti zajedno
samo kad spava cijeli grad.

Želim ti reći što žive moji snovi,
svi ti silni poljupci čekaju biti poklonjeni.

Kad zatvorim oči, pomislim da si tu
i zapitam se svaki put
hoću li se opet zaljubiti u tebe
u novom snoviđenju.

...

Znam da s druge strane
nesretno liječiš pokušajima
i znam da plačeš
kad ostaneš u tišini.

Znam da zanijemiš
kad pomisliš
hoćeš li voljeti...

Noćas bih ti mogla napisati knjige!

Jer ti...,
ti ni ne slutiš što sve znam o tebi
kad mi osmijeh pobjegne
dok te slušam kako govoriš.

...

Zamisli kada bi postojalo...

...da se možemo voljeti

u našim svjetovima...

Samo naše sjene,

i zamišljene misli

i zaljubljeni pogledi,

šalice kave,

i mirisni zagrljaji...

Zamisli kako ti posvećujem pjesme

dok se smiješ mom

sebeljublju i sarkazmu.

Zamisli kako dijelimo vrijeme!

I zamisli poljupce

u sumraku, noći, zori i danu...

Zamisli sastanke i rastanke...

Zamisli još...

...kad bismo postojali!

FILIP KONČIĆ

Štel bi, joj Božek, kak bi štel...

Meglene jutre zbudile je turobne misli.

Još kak maluga dečeca mati me kak žakelj vozila k babice na čuvanje. Već unda sem merzel školu i posel.

A tek kruh...

Kuhnja je navek bila zaparena i onu kipuču vodu same je trebale po koruzne melje vljejati.

Babica je z drščečemi rukami mesila vruču smesu, a znoj joj je obljeval blede lice.

Ke je najgorše, još mi je stiha povedala da te kruhek peče same zame.

„Joj, babica, pak ne trebaš se mučiti“, mislil sam si vu sebe.

Nijesam je mogel nič reći. Stara babica već je po kruhu križe certala.

Dve vure je derva v peč metala i kruh obračala.

„Pa ke je se te splati?“, mislil sam si vu sebe.

Gda je se zgotovila mi je skrajček kruha otergla.

Jel sem. Nijesam mogel reći da mi je po zube kak da jem poseje.

Te bi ju preveč fpičile.

Bile je te negda.

Zdej...

Veter je za hižu nosil žutu ljestinu.

Z dimljaka se dim pasel po podu.

Srake su kričale ke bedaste.

Perušinje z domače koruznice žalobne je visele na zemlju.

V nosu sem najemput čutil miris domačega koruznuga kruha.

„Božek dragi, ke mi je došle?

Im mi se znam obernule? Pak koruzni kruh mi nigdar ne bil dober.“

Unda me neke stisnule pri srcu.

Zmislil se babice. Črljena je od vručine, vesela ke me ima z čem ponuditi.

Gledim po kuhnje i mislim si kak bi se dal da mi ga još jemput speče.

Si pekari na celomu svetu naj se skrijeju pred babicu.

Štel bi, joj menice, kak bi štel.

Nigdar več toga nem doživel.

Štel bi, joj menice, kak bi štel da se verneju te cajti.

Neke tople tiskale me v oku. Unda se stiha jena suza skoturala po obraze.

Veter je i dalje za hižu nosil žutu ljestinu, ja sem znal da več nigdar nem jel babičin kruh.

Nigdar več, nigdar.

A štel bi, joj Božek, kak bi štel...

NEVEN MAZIĆ

Moja distopija

„Dobro jutro Nevene! Sedam je sati i četrnaest minuta. Ako odmah ustaneš iz kreveta i započneš s jutarnjim algoritmom razbuđivanja uspjeh ćeš doći na posao s luftom od punih deset minuta. Prije preporuke što da učiniš s tih deset minuta podsjećam te na korake algoritma buđenja:

1. korak: umivanje lica s vodom iz državnog vodovoda koja je savršeno zdrava i čista za sve tvoje potrebe.
2. korak: pranje zuba s pastom za zube tvoga izbora! Današnja preporuka za tako naočitoga i pametnoga samca kao što si ti je Maxi Colgate Bachelor Edition. Ova pasta za zube je obogaćena feromonima i libido pojačivačima koji garantiraju pronalazak idealne partnerice za snošaj!
3. korak: pražnjenje crijeva i/ili mjehura. Na temelju ovotjednih uzoraka stolice i mokraće zaključujem da ti ne trebaju laksativi niti diuretici, ali zapamti: „Ako ti je sila, ne zaboravi na Laksativ Profila!“ Farmaceutska tvrtka Profila je nova hrvatska tvrtka, krenula je u pogon 2097. godine i fiskalne i dionične projekcije joj izgledaju dobro i za ovu godinu. Preporučujem investiciju u spomenute dionice. Kupujmo hrvatsko!
4. korak: pranje ruku koje može biti opcionalno ako odmah kreneš na sljedeći korak. „Za čiste ruke, preporučujemo sapun Sambuce!“ krilatice je tvoga najdražega sapuna koji je obogaćen aromom tvoga najdražega alkoholnog pića. Uz neodoljiv miris, ujedno pruža i ugodan smrad mamurluka koji će sve tvoje poznanike zavarati da si cijelu noć partijao što će povećati tvoju društvenu vrijednost među tim ljudima! Povećanje tvoje društvene vrijednosti će također privući osobe ženskoga spola s kojima ćeš imati neopisivu privlačnost zbog lučenja hormona oksitocina. Oksitocin vodi onome što vi ljudi zovete „kemija“, što je u biti samo evolucijski mehanizam dovođenja ljudskih bića u stanje ljubavi, što je u biti samo evolucijski mehanizam kojim muškarac i žena zapravo žele imati djecu što garantira opstank ljudske vrste.

5. korak: tuširanje vodovodskom vodom koju ti pruža tvoja voljena država Republika Hrvatska. Ovim putem se prisjećamo svih heroja branitelja Domovinskoga rata. Tisuću i jedna milisekunda šutnje za naše heroje...

Spomenutih deset minuta ćeš iskoristiti za društvenu interakciju. Tijekom društvene interakcije kolege s posla će te pozvati na poslijeravno druženje na koje ne želiš ići jer će te pilati sa svojim problemima i dosadnim temama. Ako ti to nije dovoljan razlog za depresiju prisjeti se svoga manjka društvenoga, ljubavnoga i obiteljskoga života. Depresiju ubija antidepresiv Profila, kupujmo Hrvatsko!“

17. 06. 2098.

Kada sam dobio ovaj vražji HOUSE (Housing Osentient Unit for Serving and Entertainment) sustav mislio sam da je to najbolja stvar ikad. Nisam morao više koristiti nespretnu tipkovnicu, miš i malene trideset-inčne ekrane. HOUSE projecira hologramski prikaz svega što poželiš: video igre, film pa čak i knjige. Također mogu vrlo jednostavno upravljati kućanstvom, pojačati grijanje, uključiti klimu; čak i kuha! Ali onda su počele reklame... Reklame su zanimljiva stvar. Jedna reklama upravo se skriva u HOUSE-ovom imenu, tj. samo ime je reklama. Kad sam primjetio kako su mučki iza leđa sakrili riječi operativni sustav u kraticu počeo sam razmišljati zašto nisu sustav nazvali HOUSE-OS, OS-HOUSE, [H]O(U)S[E] ili možda HOUSE. Jednoga dana mi je sinulo. Sve te kratice se ili ne mogu koristiti u svakodnevnom govoru ili im logo nije dovoljno dobar. Savršeni logotipovi su lako uočljivi, zapamtljivi i jednostavni. Najbolji logo je obična, svakodnevna riječ napisana u posebnom fontu. Zbog pametnoga izbora naziva proizvoda i njene kratice ljudi nesvjesno mijenjaju svoj svakodnevni jezik. Značenje riječi kuća, tj. *house* na engleskom sada ima više značenja. Posljedica toga je nesvjesni marketing kojega novac ne može kupiti. Ljudi će početi govoriti stvari poput:

„E buraz, znaš li što mi je HOUSE jučer napravio, ne bi vjerovo!“

Ili na engleskom:

„Yesterday I was talking to my HOUSE and can you imagine, she called me fat! Me! I have 25.0 BMI and 24.9 is the limit when you're considered normal...“ – kaže jedna iznervirana žena drugoj.

Druga odgovara smijući se: „Hahaha, classic HOUSE!“

Ljudi govore riječ *house*, ali pritom ne misle na umjetnu nastambu koja pruža toplinu i sigurnost ljudskomu biću, nego misle na operativni sustav koji upravlja kućanstvom, što znači da slušateljima toga razgovora koji ne znaju za HOUSE dolazi do osjećaja nepripadnosti i to pogotovo ako su oni aktivni sudionici toga društva u kratkom određenom periodu poput večernjega izlaska. Prva stvar koju će ta osoba napraviti

je izgooglati HOUSE pomoću svoga osobnoga audiovizualnoga sustava proširene stvarnosti proizvoljne marke te se informirati o njemu. Naravno, šansa je stopostotna da će osoba kupiti spomenuti sustav u te tri i po' sekunde koje su potrebne da izgoogla tu informaciju jer će osoba shvatiti da nije u tijeku s popularnom kulturom.

Najvažnija meta u cijeloj priči su djeca; u tom grmu leži zec. Djeca će svaku vražju gestu, pogled, intonaciju glasa, pokret, a u ovom slučaju riječ, zapamtiti ako tu riječ, pokret, intonaciju glasa, pogled ili gestu izvrši osoba prirodnoga autoriteta. Dijete će odrasti u osobu koja će imati financijsku moć i koja će moći kupovati proizvode. Zašto onda čekati osamnaest godina s marketingom da ta osoba kupi tvoj proizvod, ako možeš odmah? Naravno da dijete ne razumije niti je sposobno razumjeti tvoje reklame kad se tek rodi, ali njegovi roditelji jesu! To dijete će odrasti sa svojim roditeljima koji će svakodnevno slušati tvoje reklame i koristiti tvoje proizvode i njegovi prijatelji će imati roditelje koji će svakodnevno koristiti tvoje proizvode i slušati tvoje reklame. Ovakav pristup nedvojbeno garantira da će to dijete za osamnaest godina kupovati tvoje proizvode. Dijete će već s tri godine olako naređivati HOUSE-u, sa sedam godina će krenuti u školu gdje će mu ugraditi sustav proširene stvarnosti u rožnicu i unutarnje uho proizvoljne marke, tj. dijete će izabrati onu marku s kojom je odrastao. Na raspolaganju su uvijek Google, Apple i Microsoft, tj. Google Reality, iSight i Windows Nineteen Eighty-Four. Sa šesnaest godina djetetu će roditelji kupiti samovozeći automobil, naravno, istu marku koju oni voze. Onda će djetetova djeca za dvadeset godina dobiti za svoj šesnaesti rođendan auto iste marke koje njihov otac vozi, za pedeset godina će istu stvar napraviti i djetetovi unuci i praunuci i tako dalje i tako dalje.

„Nevene, zove te Mario, želiš li primiti ili odbiti poziv?“

„HOUSE, odbij poziv, nisam još gotov s pisanjem dnevnika.“

„Na zapovijed ljudski gospodar, vaš umjetno inteligentni robotski rob učinit će kako želite. Želite li možda da Vam pripremim vaš omiljen jutarnji obrok?“

„Naravno da želim, i HOUSE, molim te, snizi postotak humora s pedeset posto na četrdeset posto.“

„Primljeno. Došlo je do greške pri odbijanju poziva. Hrvatski telekom ima poruku za vas: Odbijanje poziva je naša najkorištenija usluga s više od petnaest milijuna korisnika! Nažalost, Vaš trenutni saldo nije u mogućnosti iskoristiti jedno odbijanje poziva jer biste inače prekoračili nedopušten minus. Za samo četrnaest devedeset devet, možete uživati u osjećaju odbijanja poziva vaših najdražih, ali i najnapornijih prijatelja i poznanika! Želite li doplatiti Vaš saldo?“

„Ahhh... Uplati na saldo...“

„Usluga odbijanja poziva bit će omogućena nakon tekućega poziva. Hvala Vam na korištenju usluga Hrvatskoga telekoma, uvijek uz vas!“

„Ej Nevene, jesi budan?“

„Ej Mario, samo sekund. HOUSE, spremi glasovnu snimku i ubaci je u dnevnik za današnji datum.“

„Što još uvik vodiš te misaone dnevnike? Šta će ti ta razmišljanja i zaključci u ovo doba kada ti je bilo koja vrsta zabave na dohvat ruke?“

„To se i pitam nekad...“

„Zašto si me zva jučer?“

„Htio sam te pitati kako se isključe reklame na HOUSE-u?“

„Zašto bi tia isključiti reklame?“

„Pa zato što mi narušavaju mir. Tko pri zdravoj pameti želi slušati reklame koje govore da nešto ne valja s tobom i onda ti govore da se sve može riješiti njihovim proizvodom?“

„Ali HOUSE-ove reklame su super stvar. On praćenjem svih tvojih aktivnosti radi tvoj psihološki profil i onda ti predlaže proizvode koji će ti zaista pomoći! Ja sam baš jučer kupio hladilo za laptop jer mi je procesor radio na pedeset stupnjeva, a idealna temperatura je četrdeset osam stupnjeva celzijusa.“

„Ali to i je moja poanta. Što će mi nova pasta za zube ili novi parfem? Već imam one koji mi se sviđaju. Što će mi novo odijelo koje nema ravni džep na prsima nego neki malo nakošeni? Ova tri koja imam su mi sasvim dovoljna.“

„Ne razumijem ti filozofiju. Pa zar se ne sjećaš krilatice našega gospodarskoga sustava: Potrošnjom do ekscesa sreća mi dostiže nebesa!“

„Sjećam se krilatice, ali materijalizam nije rješenje za dostiz-

Poštovani čitatelji, ovaj esej je dosegnuo maksimalni limit od točno devet tisuća znakova. Ako želite saznati daljni razvog priče, molim Vas, uplatite iznos od 49 kn (četrdeset devet kuna) na sljedeći račun: HR12300056789. Ako ste uživali u ovom eseju razmislite u kupnji ostalih mojih eseja na web stranici www...

lp,

NM

**ŠTO SMO RADILI,
GDJE SMO BILI,
S KIM SMO RAZGOVARALI?**

IZVJEŠTAJ S TERENSKE U ORGANIZACIJI DRUŠTVA STUDENATA KROATOLOGIJE *CASSIUS* I DRUŠTVA STUDENATA LATINSKOGA JEZIKA *RES PUBLICA*

Zvonimir Mikulić

Točno u ponoć devetoga travnja krenuli smo s Trga Stjepana Radića, uobičajenoga polazišta ispred koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog, autobusom prema jugu. Studenti moraju pohađati nastavu, a pogotovo onu terensku, i tako je ove godine izbor pao na blisku nam i susjednu Bosnu i Hercegovinu. Autocesta A1 dovela nas je, nakon kratke okrepe na nezaobilaznoj Macoli broj 2, do graničnoga prijelaza Vinjani Donji – Gorica gdje smo u ranim jutarnjim satima ušli u Hercegovinu.

Naša prva postaja bila je Bijača, naselje u sastavu općine Ljubuški, poznato po istoimenom lokalitetu, arheološkom nalazištu stećaka, nadgrobnih spomenika iz 14. i 15. stoljeća. Nekropola je proglašena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine te je uvrštena i na popis ugroženih spomenika. Potom smo posjetili obližnji Humac, predgrađe Ljubuškog, u kojem je smještena najstarija samostanska crkva u Bosni i Hercegovini. Franjevački samostan posvećen je svetom Antunu Padovanskom, a u sklopu samostana nalazi se najstariji muzej u BiH, osnovan 1884. godine. U obnovljenom muzeju izloženi su predmeti prikupljeni na širem prostoru Hercegovine od starijega kamenoga doba do naših dana. Izložena je i Humačka ploča iz dvanaestoga stoljeća, pisana hrvatskim jezikom i hrvatskom ćirilicom, a koja je nedaleko od samoga samostana i pronađena. Uslijedila je kraća vožnja do Čapljine, točnije Mogorjela, još jednoga nacionalnoga spomenika Bosne i Hercegovine. Mogorjelo je villa rustica, odnosno seoska vila iz rimskoga doba. Najstarije građevine potječu iz 1. stoljeća kada je lokalitet služio kao zemljoradnički centar, a krajem četvrtoga stoljeća utvrdu su osvojili i uništili Vizigoti. Na lokalitetu Mogorjela arheolozi su pronašli nakit dalmatinsko-hrvatske skupine, mač iz karolinškoga doba, antički sarkofag, fibule, novac, keramiku te tri stećka. Na putu prema Mostaru posjetili smo još jedno zanimljivo mjesto. Od Čapljine sjeverno uz Neretvu nalazi se Počitelj, također nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. Stara

jezgra grada srednjovjekovna je utvrda izgrađena na strmoj kamenoj litici lijeve obale Neretve. Pretpostavlja se da je graditelj utvrđenoga grada bio bosanski kralj Tvrtko I. Kotromanić, a nakon turske okupacije grad postaje sjedištem kadiluka i grade se džamija, han, banja i medresa. Grad je jedan od rijetkih primjera spoja srednjovjekovne zapadne i orijentalne istočne arhitekture. Posjetom Počitelju završio je prvi dan našega istraživanja baštine Bosne i Hercegovine te smo se zaputili u Mostar na, za neke, zasluženi počinak u mostarskom hostelu „Dino“ smještenom u samoj jezgri grada na istočnoj obali Neretve. Za druge, noćni provod. Po dolasku u Mostar, ondje su nas dočekali kolege studenti s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru koji su nas proveli gradom do jednoga od mostarskih klubova gdje se ostalo do ranih jutarnjih sati.

Ipak, idućega dana uslijedilo je rano ustajanje, valjalo je krenuti prema Širokom Brijegu gdje su nas čekali franjevci koji su nam otvorili vrata svojega samostana Uznesenja Blažene Djevice Marije. Ondje smo vidjeli i franjevačku galeriju koja čuva oko tisuću umjetnina izrađenih u svim slikarskim i kiparskim tehnikama, a koje su izradili upravo braća franjevci. Oni su nas potom povelu pet kilometara jugozapadno do Čerigaja koji je danas selo od oko četiri stotine žitelja. Nekada ih je bilo mnogo više te je selo bilo sjedište župe prije preseljenja u Široki Brijeg. Danas je ondje očuvana starija župna kuća koja ima oltar u prizemlju i reljef ptice koja pije iz kaleža na nadvratniku sjeverozapadnih vrata. Nakon istraživanja Širokoga Brijega i okolice, uslijedio je povratak u Mostar, što su neki iskoristili za odmor od kulturne i povijesne baštine Hercegovine te slobodno poslijepodne proveli u opuštenuj šetnji Mostarom te mnogim mostarskim restoranima i kafićima. Drugi su pak, željni znanja i širenja vidika, posjetili hercegovački grad Stolac i obližnju nekropolu stećaka Radimlju. Po brojnosti primjeraka, raznovrsnosti i zastupljenosti oblika, visokoj umjetničkoj izradi te natpisima koji spominju poznate povijesne osobe, nekropola Radimlja spada u najvrjednije spomenike srednjovjekovnoga razdoblja na području Hercegovine. Nekropola se sastoji od sto trideset i tri stećka, a proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine te je stavljena na popis ugroženih spomenika.

Našega trećega hercegovačkoga dana probudila su nas zvona s velebnoga zvonika crkve svetih Petra i Pavla te smo istoimeni franjevački samostan odlučili i posjetiti. Ondje su nas fratri proveli svojom knjižnicom koja je najveća i najstarija u Bosni i Hercegovini. Njezina starost seže do daleke 1890. godine kada je samostan i osnovan, a knjižnica posjeduje više od stotinu tisuća knjižnih jedinica i tri tisuće i petsto naslova. Nakon iscrpnoga istraživanja knjižnice franjevačkoga samostana u Mostaru, na parkiralištu nas je dočekao naš autobus kojim smo krenuli prema Sarajevu. Penjući se uzbrdo na sve veću nadmorsku visinu, napuštali smo Hercegovinu i polako prelazili u središnju Bosnu. Putem smo zastali samo jednom,

posjetili smo maleno rudarsko mjesto Kreševo, daleko poznatije od svoje veličine upravo po svom franjevačkom samostanu, jednom od značajnih u povijesti Bosne i Hercegovine. Samostan i župna crkva posvećeni su svetoj Katarini, a ističu se burnom poviješću, za vrijeme Turaka bili su rušeni više puta, a samostan je za vrijeme Drugoga svjetskoga rata služio kao vojarna. Unutar samostana danas se nalazi i muzej koji čuva velik broj crkvenih predmeta, kao i primjerke ruda i minerala te rudarskih alata. Zanimljiv dio muzeja je i spomen-soba fra Grge Martića, značajnoga franjevca i književnika. Autentičan je to izložbeni prostor, fra Grgo Martić upravo je u toj sobi živio za vrijeme svojega boravka u samostanu u Kreševu.

Nakon Kreševa ubrzo stižemo u Sarajevo gdje smo odsjeli u hostelu, također u samom središtu grada. Iste smo večeri doživjeli grad na Miljacki noću i istražili Baščaršiju, dobro očuvani trgovački dio grada bogat jedinstvenim arhitektonskim ostvarenjima osmanlijske arhitekture. Ujutro je uslijedilo razgledavanje ostalih dijelova grada, posjetili smo franjevačku crkvu svetoga Ante te vidjeli mjesto na kojem se dogodio jedan od najznačajnijih događaja u svjetskoj povijesti, mjesto gdje je ustrijeljen prijestolonasljednik Austro-Ugarske Monarhije, Franjo Ferdinand, čime je započeo Prvi svjetski rat. Također smo prošli nekima od poznatih sarajevskih mostova na rijeci Miljacki, takozvanih ćuprija, od kojih su mnogi isključivo pješački.

Tako obogaćeni za još jedno iskustvo proputovanja susjednom Bosnom i Hercegovinom krenuli smo u poslijepodnevnim satima prema sjeveru. Laganom vožnjom kroz sjever Bosne i Hercegovine, još jednim potpuno drugačijim krajem zemlje od njezina juga i središnjega dijela, stigli smo do graničnoga prijelaza Bosanski Šamac – Slavonski Šamac, odakle smo nastavili put prema Zagrebu.

OSVRT NA DEVETI ZNANSTVENI KOLOKVIJ DRUŠTVA STUDENATA KROATOLOGIJE "CASSIUS"

Adela Juhas

Društvo studenata kroatologije "Cassius" slijedom je svoje tradicije organiziralo deveti znanstveni kolokvij i tako predstavilo još jednu temu iz hrvatske kulture. Pod naslovom "Hrvatska nematerijalna kulturna baština: folklor od sjevera do juga", kolokvij je održan 8. svibnja 2015. godine u dvorani Zagreb Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Nazočne je izlagače i goste pozdravila voditeljica Antonia Furjan te predala riječ Adeli Juhas, predsjednici Društva. Nakon uvodnoga govora, u kolokvij nas je uvela izv. prof. dr. sc. Tamara Tvrtković, predstavnik voditelja Hrvatskih studija, a potom je pročelnik Odjela za kroatologiju, doc. dr. sc. Marinko Šišak, svečano i u duhu folkloru, službeno otvorio znanstveni kolokvij. Uz ugledne goste predavače kao što su znanstvenici i stručnjaci Instituta za etnologiju i folkloristiku i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, profesori i profesorice s Hrvatskih studija i Filozofskoga fakulteta u Zagrebu te voditelj poznatoga ansambla Lado, ovom je prilikom izlaganje održalo i dvoje studenata s Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

O terminologiji i dvojabama, kao srži teme kolokvija, prvi je izlagao doktor znanosti Tvrtko Zebec, znanstveni savjetnik na Institutu za etnologiju i folkloristiku. Na temelju svojega dugogodišnjega istraživačkoga iskustva, doktor Zebec objasnio je koji su temeljni pojmovi u razumijevanju nematerijalne baštine, napose hrvatske, i što predstavlja nedoumice u njezinu znanstvenom poimanju. Navedenu je uvodnu temu izložio pod naslovom "Nematerijalna kultura kao baština – terminologija i dvojbe".

Ivan Ivančan mlađi, umjetnički direktor Ansambla narodnih plesova i pjesama Hrvatske *Lado*, uz kratak je performans rekao nešto više o postanku i radu ansambla *Lado*, kako je, uostalom, nazvao i temu svojega predavanja. U svojih 66 godina postojanja, ansambl se može pohvaliti s gotovo 5000 nastupa u Hrvatskoj i diljem svijeta, kojima je prikazao više od 100 koreografija hrvatskih narodnih plesova. Ivančan je ovom prilikom ujedno pozvao sve nazočne da posjete svečani godišnji plesni koncert pod nazivom *Hod kroz god*.

Doktorica znanosti Antonija Zaradija Kiš, znanstvena savjetnica na Institutu za etnologiju i folkloristiku te profesorica na Hrvatskim studijima, iz obilja je hrvatske nematerijalne baštine izdvojila tradiciju sv. Martina. O prisutnosti i kultovima ovoga sveca po regionalnim hrvatskim područjima, pučkim molitvama i svetištima, raznim lokalitetima, toponimima i ostalim specifičnostima iz ove tradicije, doktorica Zaradija Kiš govorila je u predavanju na temu "Tradicija sv. Martina u kontekstu hrvatske nematerijalne baštine".

Uslijedilo je predavanje pod naslovom "Hrvatsko čipkarstvo kao nematerijalno kulturno dobro" doktorice znanosti Tihane Petrović Leš, izvanredne profesorice s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Svoje je izlaganje o nastanku i razvoju čipkarstva u Hrvatskoj, posebice Lepoglavi, potkrijepila izvrsnim ilustrativnim primjerima autohtonih čipkarskih rukotvorina. Istaknula je tradiciju prenošenja toga zanata s koljena na koljeno kao iznimno vrijedan dio hrvatske nematerijalne kulturne baštine.

Nakon kraće pauze, uvelike posjećeno predavanje održala je doktorica znanosti Ivana Kurtović Budja, dijalektologinja i znanstvena suradnica na Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Svoje je interaktivno izlaganje na temu "Mjesni govori kao nematerijalno kulturno dobro" nadopunila zanimljivim kvizom. Doktorica Kurtović Budja prikazala je bogatstvo hrvatskih dijalekata od sjevera do juga te istaknula važnost očuvanja svakoga od njih, jer mnogi postaju i ostaju neprepoznatljivi u moru različitih varijanti hrvatskih mjesnih govora, kao i zbog sve manjega broja izvornih govornika nekih govora.

O sisačkom Starom gradu na sljedećem je predavanju govorila doktorica znanosti Vlatka Vukelić, profesorica s Hrvatskih studija. Kritiku o nedovoljnoj samosvijesti i nepoznavanju povijesti svojega grada i svoje zemlje doktorica Vukelić iznijela je u predavanju pod naslovom "Sisački Stari grad – primjer usnule baštine".

Posljednje znanstveno predavanje prije pauze za ručak održao je docent Marinko Vuković, također profesor s Hrvatskih studija. Što je teatrabilnost, kakva je njezina varijanta i što čini njezine folklorne seoske oblike, objasnio nam je izlaganjem "Folklorni teatrabilni oblici na selu". Dajući nam raznolike primjere, docent Vuković je nematerijalnu baštinu teatrabilnosti provukao kroz običaje pri rođenjima, ženidbama, blagdanima i slično.

Nakon ručka i duže pauze, prvi smo put poslušali i studentska izlaganja na znanstvenom kolokviju. Dotaknuli smo se važnoga dijela folkloru i tradicionalne baštine, a to je – nošnja. Pomičući se nešto sjevernije od prethodno spomenutih mjesta, studentica Lina Malek upoznala nas je s odjevnim predmetima zaprešičkoga kraja. Uz brojne ilustracije i fotografije svakoga od dijelova odjeće i obuće zaprešičkih

folklorša, održala je izlaganje pod naslovom “Nošnje zaprešićkoga kraja” te nam tako približila sjevernohrvatsku kulturu.

Znanstveni je kolokvij svojim izlaganjem zaključio još jedan student, Josip Jagodar s Filozofskoga fakulteta u Rijeci, a na temu “Bećarac i tematika bećarca”. Zanimljivo je predavanje o tomu što je bećarac i koja se tematika proteže kroz njegovo izvođenje upotpunio upravo autentičnim stihovima – *Mala moja priko kola stani, da te moje oko nanišani!* – i time naš znanstveni kolokvij priveo kraju uz širok osmijeh nazočnih.

Studentica Iva Kordić, tajnica Društva studenata kroatologije “Cassius”, održala je potom završnu riječ. Zahvalila je još jednom svim članovima i profesorima na uspješnoj organizaciji devetoga ovakvoga skupa, sudionicima i gostima te Hrvatskim studijima i ostalim sponzorima bez kojih izvedba znanstvenoga kolokvija ne bi bila ovoliko uspješna.

Uz ostale projekte Društva, znanstveni je kolokvij kruna studentskoga rada i angažmana tijekom cijele godine. Važnost projekta izvannastavne aktivnosti na kojem sudjeluju predstavnici raznih područja hrvatske kulture – znanstvenici, profesori, umjetnici, stručnjaci iz Hrvatske i dijaspore, prepoznata su upravo od samih sudionika, ali i šire. Upravo zato studenti njeguju tradiciju ovoga skupa, marljivo rade i istražuju, upoznaju se s radom brojnih stručnjaka i ohrabreni su u svojem pozivu i daljnjem obrazovanju o bogatoj hrvatskoj kulturi. Znanstveni je kolokvij, iznimno vrijedna i našim srcima draga, nematerijalna baština Društva studenata kroatologije “Cassius” i vjerujemo da će ju i nove generacije mladih kroatologinja i kroatologa njegovati.

TERENSKA NASTAVA STUDENATA DIPLOMSKOGA STUDIJA KROATOLOGIJE HRVATSKIH STUDIJA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU POD VODSTVOM PROF. DR. SC. SANJE VULIĆ

Patrycja Pieniazek

U okviru predmeta Jezik Hrvata u dijaspori na znanstvenom smjeru diplomskoga studija Odjela za kroatologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, prof. dr. sc. Sanja Vulić i ove je akademske godine za svoje studente organizirala terensku nastavu. Na taj način studenti upoznaju različite zajednice u dijaspori. Ove je godine izabrana Slovenija, a dvodnevna nastava u Slovenskom primorju realizirana je 4. i 5. prosinca 2015.

Terensku smo nastavu započeli posjetom selu Hrastovlju u zaleđu Kopra s iznimno zanimljivim freskama Ivana iz Kastva u crkvi Svete Trojice. Riječ je o istoj

slikarskoj školi kojoj je pripadao Vincent iz Kastva. Zanimljivo je da su obojica autori fresaka pod naslovom *Mrtvački ples*. Usto, crkva u Hrastovlju cijela je oslikana prizorima iz Svetoga pisma, kao svojevrsnim vjeronaukom za nepismene. Kroatolozima je posebice zanimljiv dobro očuvan glagoljski tekst na zidu crkve Svete Trojice, u kojem se spominje dobra ljetina od koje je prihod omogućio Hrastovljanima kupnju opeka za prekrivanje crkvenoga poda.

Slijedio je posjet gradu Kopru i Univerzi na Primorskem. Prof. sr. sc. Vesna Mikolič s Fakulteta za humanističke studije pokazala nam je predavaonice, knjižnicu i čitaonicu te upozorila na skladnu arhitektonsku povezanost nekadašnje Foresterije s novoizgrađenim fakultetskim objektom. Pri obilasku grada Kopra razgledali smo Prešernov trg s fontanom, zatim pročelje Pretorske palače te katedralu s glasovitom slikom Benedetta Carpaccia "Majka Božja na prijestolju" iz 1538. Nakon kratkoga posjeta franjevačkoj crkvi i samostanu sv. Ane (koji je do sredine 20. st. pripadao franjevačkoj provinciji sv. Jeronima) pogledali smo i mjesto gdje je nekoć bio kapucinski samostan u kojem je od 1905. do 1906. živio sv. Leopold Mandić. Posjetili smo i zgradu nekadašnjega višejezičnoga njemačko-talijansko-hrvatsko-slovenskoga učilišta, osnovanoga 1875. Tu smo se zaustavili pred bistom hrvatskoga književnika Vladimira Nazora, koji je bio rektor toga učilišta te upravo u to doba napisao svoju

pripovijetku "Veli Jože" (1907.). Pri obilasku tih hrvatskih tragova u gradu Kopru vodič nam je bio gosp. Mirko Orlić, član Hrvatskoga društva "Istra".

Nakon vrlo kratkoga posjeta staroj jezgri grada Izole otišli smo u naselje Lucija kraj Portoroža, gdje smo u prostorijama HD "Istra" bili sudionici književne večeri s hrvatskim pjesnikom Stipom Cvitanom. Dočeka nas je i pozdravio predsjednik Društva gosp. Joso Begić. Budući da sam ove godine demonstratorica kod prof. Vulić, zajedno smo predstavile Cvitanove pjesme koje su sve temeljene na čakavskom govoru Tribunja kraj Šibenika. Nazočnima se to jako svidjelo. Pjesnik Cvitan osobno je recitirao svoje pjesme.

Drugoga smo se dana susreli s gosp. Đaninom Kutnjakom, predsjednikom Saveza hrvatskih društava u Sloveniji, a zatim obišli Strunjanski brijeg s pogledom na cijeli Tršćanski zaljev te izložbeni prostor Forma Viva sa skulpturama iz svih dijelova svijeta. Nakon toga smo u Sečovelju razgledali polja soli i Solinarski muzej. Terenska nastava u Slovenskom primorju završila je obilaskom kulturnih znamenitosti grada Pirana.

Dvodnevni tijek ove zanimljive terenske nastave ovjekovječila je studentica Marija Stunković brojnim kvalitetnim fotografijama.

PRIROK: KULTURNO-EDUKATIVNI KNJIŽEVNI PROJEKT

Dorotea Boch

Nastanak projekta neobičnoga imena

Ideja o projektu nastala je na Forumu+ u Osijeku 2014. godine. Luka Tripalo, student Farmaceutsko-biokemijskoga fakulteta, višestruko nagrađivan za književnost, potaknut nevidljivim književnim životom i isljučenosti mladih iz njega, odlučio je nešto promijeniti. Iako je sve bilo u povojima, svoju je ideju predstavio te su mu se priključili Lovela Raguž, studentica psihologije na Hrvatskim studijima, i Hrvoje Vargić, student filozofije. U organiziranje projekta ubrzo se uključila i Dorotea Boch, studentica latinskoga jezika i povijesti na Hrvatskim studijima. Budući da su svi oni članovi Svjetskoga saveza mladih Hrvatska, upravo je kroz tu udrugu nakon nekoga vremena započeo ovaj besplatan projekt namijenjen mladima između 16 i 30 godina.

Pri...što?

Jedno je pitanje zajedničko svima kada se spomene Prirok: „A što znači prirok?“ Riječ *prirok* je zastarjela, a znači – predikat. Kako je predikat osnova, odnosno temelj svake rečenice, tako i Prirok teži biti temelj novoga književnoga naraštaja mladih kao reakcija na opći trend „rastapanja“ književne kulture.

U prvom je generaciji Priroka sudjelovalo petnaestero polaznika čiji su radovi tijekom prijave prepoznati kao najbolji. Na semestralnoj bazi projekt su tvorile četiri konceptualno i tematski različite radionice kreativnoga čitanja i pisanja (književna kritika, dramsko pismo, poezija i proza) te dvije tribine. U cijelom su projektu sudjelovali profesionalni književnici i renomirani pisci: Miroslav Mićanović, Krešimir Bagić, Lovro Škopljanac, Sibila Petlevski, Branko Čegec i Tvrtko Vuković.

Nakon završnoga susreta projekt se nastavio promocijom polaznika. Ona je oblikovana kao književna večer s po dvoje sudionika. Time su njihovi radovi predstavljeni javnosti.

Posebna Rektorova nagrada i nova generacija Priroka

U proljeće 2015. godine organizatori projekta odlučili su prijaviti Prirok za Posebnu Rektorovu nagradu. Projekt je predstavljen dr. sc. Tamari Tvrković, profesorici na Odjelu za hrvatski latinitet Hrvatskih studija, koja ga je prepoznala kao vrijednoga te je pod njezinim mentorstvom Prirok poslan na natječaj i ubrzo nakon toga dobio nagradu.

U to se vrijeme osmišljavao projekt za novu generaciju od deset polaznika i započeo je u studenom 2015. godine. Proširen je na godišnju razinu u dva dijela po šest mjeseci. Prvi dio čine radionice različite tematike i razgovori s autorima, a drugi dvije tribine s hrvatskim književnim znanstvenicima i djelatnicima, posvećene književnim temama koje su bliske mladima. U aktivnostima sudjeluju: Ivana Simić Bodrožić, Dorta Jagić, Dinko Telečan, Josip Užarević, Krešimir Bagić, Marko Pogačar, Pavao Pavličić i Stjepan Bajić.

Prirok poslije Priroka

Za mnoge je ovo bio prvi korak i poticaj da svoj rad predstave drugima, probiju led, poslušaju tuđe mišljenje i porade na svom radu.

Iako je druga generacija tek započela krajem 2015., prva generacija pokazuje da je projekt ispunio svoj cilj; okupio je mlade oko književnosti, spojio ih i zbližio u onome čemu teže – ljubavi prema pisanoj riječi. Osim promocija sudionika koje još uvijek traju, sudionici se okupljaju i na svojim neslužbenim radionicama.

“OSAMDESETE: SLATKA DEKADENCIJA POSTMODERNE”: Dom HDLU ugostio osamdesete u svibnju i lipnju

DJECA DEVESETIH IZGUBLJENA U OSAMDESETIMA

Iva Kordić i Ana Kralj

Osamdesete, idealizirano desetljeće. Vrijeme vrhunca glazbe, studentskoga bunta, novinarstva, politike i života općenito? Čini se kako je to bio i više nego dovoljan razlog da Dom Hrvatskoga društva likovnih umjetnika tom razdoblju posveti izložbu, po govorkanjima prigodno nazvanu, „Osamdesete: slatka dekadencija postmoderne“. Danas, u svojim dvadesetima, prošetale smo dvadesetima naših roditelja.

Kako to kod nas obično biva, za početak i kraj izložbe, kao alfa i omega, uzeta je najvažnija sporedna stvar na svijetu. Dvije nogometne utakmice, obje s Crvenom zvezdom. Krećemo s Hajdukovom, prekinutom u 40. minuti susreta zbog objave Titove smrti. Tko god je živio u to vrijeme, tvrdi da mu je trenutak kada je čuo tu vijest zauvijek ostao u sjećanju, da je to jedan od rijetkih životnih trenutaka za koji sa sigurnošću može reći gdje je bio i što je radio. Druga utakmica je ona maksimirska, održana samo par tjedana nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj. Obilježena je navijačkim izgredima Delija i Bad Blue Boysa te okršajem Zvonimira Bobana s milicajcom – rat na sportskoj bojišnici kao najava onoga što slijedi. No, iako bismo i ponašanje na stadionima mogli svesti pod oblik (ne)kulture, a sve što se u društvu događa uvijek je, pa tako i tada, obojano političkim bojama, vratimo se, kao što su to autori više ili manje uspješno pokušali napraviti, onomu u prvom planu – književnosti, novinarstvu, sedmoj, osmoj i likovnim umjetnostima, glazbi, modi, televiziji i potrošačkom društvu.

Svako područje života su autori, Branko Kostelnik i Feđa Vukić, odlučili izložiti zasebno. Upravo se to najčešće čuje kao zamjerka jer život nije linearan niz, već isprepletna mreža i kao takav može se sagledavati isključivo kao kompaktna cjelina svojih sastavnica. Također, kritičari su kao nerealno i nezahvalno opisali i izdvajanje hrvatske kulture iz, tada još uvijek i političke, veće cjeline kojoj je pripadala. S druge

strane, mnogi će reći da se te nacionalne kulture ne mogu svesti pod isti nazivnik – različit humor, film, književnost,...

Atmosfera je bila nešto sasvim novo i možda najbolji segment izložbe. Tonski vremeplov, što glazba, što zvukovi televizije i radija, opuštena šetnja među ondašnjim tiskovinama poput *Poleta* i koketnih naslovnica *Starta*, članci koji ocrtavaju svakodnevicu. Svaka je godina, kroz koje izložba prolazi, povezana s velikim pločama i kredama koje posjetitelje pozivaju na doprinos i stvaranje dijela izložbe. To su uglavnom sjećanja, svakakva, no najviše ih je vezano uz detalje koji život znače: „Oženio se!“, „Diplomirala!“, „Dobili dijete!“. Izložba podsjeća i na pakiranja popularnih proizvoda, Kvisko, sportske memorabilije, stare ploče, za svakoga ponešto.

Osamdesete su oduvijek bile zanimljivo razdoblje. Autor je izložbe kazao kako je htio prikazati najbolje art radove i dokumente potentnoga razdoblja i, s ove vremenske distance od tridesetak godina, pokušati i kritički progovoriti o toj nadasve zanimljivoj i kreativnoj dekadi prošloga stoljeća.

Oni koji su živjeli u osamdesetima međusobno su potpuno podijeljeni: ili ga opisuju kao vrijeme potpunoga blagostanja ili ga se nerado sjećaju. Za mlađe generacije ono će uvijek biti mistično razdoblje o kojem preko usta često prelaze želje poput: „Da sam barem živjela u osamdesetima“. Ostvaruju li se te želje? Ponavlja li se moda doista?

Jesu li one zapravo ikada potpuno nestale iz svijesti ljudi ili su se potihom provlačile kroz devedesete i početak novoga tisućljeća da bi sada ponovno doživjele svoj vrhunac u obnovljenom izdanju?

INTERVJU S KNJIŽNICOM HRVATSKIH STUDIJA

Adela Juhas

Premda je spomenom mnogim studentima tek ekvivalent izvoru literature, prostoru za učenje i čitanje, korištenje računala i izradu seminara, naša se Knjižnica Hrvatskih studija u svom radu ipak popela stepenicu više. Štoviše, i nekoliko njih. Vrijedne djelatnice, prof. kro./soc. dipl. bib. Ružica Grbešić, voditeljica Knjižnice, i prof. pov. dipl. bib. Iva Babić u prethodnih su nekoliko godina motivirale studente, ali i ostale, da ju češće posjećuju i uvijek se iznova vraćaju. U razgovoru s njima, željela sam otkriti što je tomu razlog, prikazati kakva je zapravo pozadina priče naše Knjižnice i zašto su joj studenti privrženi.

Za početak, puno vam hvala što ste u svojem, u posljednje vrijeme iznimno aktivnom radu odvojile vrijeme i za nas i naša pitanja.

Studentice i studenti Hrvatskih studija svoje "tete iz knjižnice" uvijek opisuju samo najljepšim komentarima i riječima hvale. Molim vas da nam se pobliže predstavite, kako bismo otkrili tko su te tete koje se kriju iza knjižničkoga pulta i osmijeha.

IVA BABIĆ:

Studirala sam povijest na Hrvatskim studijima. Bibliotekarstvo sam upisala na FFZG-u na trećoj godini kao dodatan studij. Uvijek sam voljela knjige, knjižnice i, naravno, Hrvatske studije. Tijekom studiranja sam često volontirala, odrađivala praksu i radila u Knjižnici kao studentica. Nakon iskustva rada u osnovnoj školi, pobjegla sam u Knjižnicu Hrvatskih studija i tu sam sretna.

RUŽICA GRBEŠIĆ:

Zavšila sam studij kroatologije i sociologije na Hrvatskim studijima, a zatim bibliotekarstvo na FFZG-u. Prvo sam radila u osnovnoj i srednjoj školi, međutim bibliotekarstvo je bio moj prvi izbor. Kao Voditeljica knjižnice radim već 13 godina, a kroz te smo godine Knjižnicu tri puta selili, pa se često zezamo da ću cijeli svoj radni vijek provesti u seljenju Knjižnice.

Što mislite, što je razlog tako pozitivnoga dojma? Uspijete li pomoći svakomu od studenata u potrazi za literaturom?

Iva Babić, Ružica Grbešić i voditelj Hrvatskih studija prof. dr. sc. Josip Talanga

Pozitivan dojam nastaje od spoja nas djelatnica (timski rad) i dragih studenata. Svakomu nastojimo maksimalno pomoći u pronalasku literature. Ako ne posjedujemo traženu literaturu, uputimo studente gdje ju mogu pronaći. Bitna je komunikacija knjižničara i studenata jer što nam više informacija kažu, brže i kvalitetnije dobiju traženo.

Koliko je koristan vaš internetski katalog? Pregledavaju li ga studenti ili se ipak radije obraćaju vama?

Katalog je izvrsno pomagalo koji bi studenti trebali češće koristiti. Uz pomoć kataloga mogli bi vidjeti imamo li traženu knjigu, je li posuđena i pretraživati literaturu za seminarske radove. Studenti su naviknuli na neposrednu komunikaciju s nama, ali samostalnost i snalaženje u bazama kao što je katalog bilo bi korisno svakom studentu za daljnje napredovanje u akademskom životu, kasnije na radnom mjestu i sl.

Osim posudbe knjiga, koje nam pogodnosti Knjižnica još nudi kako bi nam olakšala studij i korištenje literature? Raspolažete li digitaliziranim zapisima?

Osim posudbe knjiga, pomažemo u tematskom pretraživanju literature (izlaganje, seminarski rad, diplomski rad, znanstveni rad). Također, pomoću međuknjižnične posudbe nastojimo doći do nedostupne literature. Digitalizirani zapisi nalaze se u bazama kao što su Hrčak, Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu te odnedavno i DABAR (Digitalni akademski arhivi i repozitoriji) u kojem se nalazi i naš Repozitorij Hrvatskih studija u kojem će se osim ocjenskih radova ubuduće pohranjivati i literatura za nastavu, PowerPoint prezentacije, slike, projekti, znanstveni radovi nastavnika i ostalo.

A pored svega toga, možete se pohvaliti i brojnim projektima kao što su izložbe, natječaji, sajmovi, predstavljanja knjiga i druga okupljanja. Molim vas, nabrojite nam ih kratko, i opišite.

Ideja i ambicija imamo puno. Ljubavi za sve to još više. Realizacija je uspješna s obzirom na to da smo samo dvije, a tekućih poslova je mnogo jer je Knjižnica kao bunar bez dna. Projekti su nam velik izazov, ali još veće zadovoljstvo. Čitaonica u kojoj studenti svakodnevno borave sad je postala mjesto u kojem svoja djela izlažu veliki umjetnici.

Izložbeni prostor GALLIBER (kao galerija liber) nastao je spontano, a pretvorio se u jedan veliki okidač za daljnje ideje i suradnju.

Sajmovi knjiga nastali su kao suradnja s Izdavačkom službom, u želji da ispitnu literaturu studenti i drugi koji su zainteresirani kupe po cijenama koje su pristupačne njihovim mogućnostima.

Borongajski susreti su ideja da se u knjižnici odvijaju tribine, okrugli stolovi, predstavljanje knjiga, književne večeri i sl.

Literarni i fotografski natječaji su nastali kao želja da potaknemo studente na kreativnost i da ih ohrabrimo u izlaganju njihovih radova te želja da pritom osvoje skromnu nagradu, primjerice, knjigu.

Noć knjige je manifestacija na razini države u kojoj se u jednoj večeri promoviraju kultura, umjetnost i književnost. Do sada smo imali dvije noći knjige i nadamo se da će iz godine u godinu sadržaj našega programa biti sve kvalitetniji.

Sudjelujemo i u nastavi, periodično se u knjižnici polaznici kolegija Akademski pismenost upoznaju s knjižničnim fondom, katalogom, akademskim bazama podataka i načinima njihova pretraživanja.

To je zaista puno događanja za jednu malu knjižnicu. Kolika je njihova posjećenost i koliki je udio studentskoga angažmana pri organizaciji i izvedbi?

Posjećenost je zadovoljavajuća, no bili bismo zadovoljni kada bi bila veća. Najveći problem je što većinu aktivnosti provodimo u kasnim poslijepodnevima, pa studente često sprječava nastava, dislociranost ZUK-a Borongaj i sl.

Studenti nam, naravno, rado pomažu, najviše u oglašavanju, putem društvenih mreža. To nam puno znači.

U organizaciji svih tih zbivanja, kao i radu u Knjižnici uopće, pomažu vam i dvije studentice. Dajete li i studentima priliku da iskuse takvu vrstu rada i isprofiliraju se kao budući knjižničari?

Studentice Sara i Eva su nam velika pomoć u rješavanju svih vrsta knjižničarskih poslova. I s njima radimo kao tim i sudjeluju u svemu. Uvijek se trudimo dati im prostora za vlastite ideje i sugestije. S iskustvom rada u Knjižnici Hrvatskih studija, u kojoj prođu sve vrste poslova, mogu, ako žele, biti izvrsne knjižničarke jednoga dana.

Ali, postoji i poseban vizualni dojam o kojem brinete. Tko vam još pomaže?

Naravno, ne smijemo zaboraviti tetu Zoru, našu spremačicu, koja je zaslužna za čistoću u Knjižnici i njezinu okolišu.

A kakav je cjelokupan dojam o radu u Knjižnici naših kolegica, studentica Sare i Eve? Vidite li se i u budućnosti među knjiškim policama?

Sara Paraga: Osim što mi je relevantnom studijskom literaturom i ugodnom radnom atmosferom olakšala proces studiranja, Knjižnica Hrvatskih studija daje mi važan i koristan uvid u način na koji funkcionira svijet knjižnice i knjižničarstva. Velika je prilika stjecati u knjižnici radno iskustvo i potrebna znanja za profesiju kojom bih se u budućnosti voljela baviti.

Eva Hursa: Volim knjige, knjižnice i čitanje odmalena tako da mi je ovaj studentski posao odličan, a u budućnosti se, između ostaloga, mogu vidjeti i u nekoj zanimljivoj knjižnici.

Profesorice Grbešić i Babić, smatrate li, s obzirom na program studija kroatologije i njime propisanu literaturu, da su naše kroatologinje i kroatolozi po završetku studija osposobljeni za rad u knjižnicama?

Svakako, ali uz dodatno stručno obrazovanje, odnosno studij bibliotekarstva.

Što biste savjetovali njima, ali i ostalim studenticama i studentima?

Da koriste metode društveno korisnoga učenja kojima studenti znanje i vještine stečene kroz studij primjenjuju na razvoj projekata pomoću kojih se rješavaju neki konkretni društveni problemi. Da budu promotori i promotorice kroatologije i Hrvatskih studija.

Jedno neizbježno pitanje. Koju, ili još bolje, čiju literaturu smatrate posebno zanimljivom? Zašto?

Razočarat ćemo vas odgovorom na ovo pitanje jer na njega ne možemo odgovoriti onako kako ste ga postavili. Možemo to nazvati „profesionalnom etikom“; nama je sva literatura zanimljiva na svoj način.

R. David Lankes, knjižničar i sveučilišni profesor u Sirakuzi, rekao je: „Loše knjižnice prikupljaju građu, dobre knjižnice razvijaju usluge, velike knjižnice stvaraju zajednice“. Da zaključimo, mogu li se Hrvatski studiji pohvaliti time da je i njihova mala knjižnica postala velika?

Naravno, na to smo ponosni. Naša knjižnica raste u svakom smislu svake akademske godine. A velikim planovima koje imamo za naše Hrvatske studije, Znanstveno-učilišni kampus Borongaj kao sastavnicu Sveučilišta u Zagrebu, postat ćemo, kroz knjižnicu, nadamo se, vrlo velika zajednica kulture i umjetnosti.

Ali o tomu će se, nadamo se, pisati novi intervju...

CASSIUS

Časopis Društva studenata kroatologije "Cassius"

Godina VII., broj 7., Zagreb 2015.
Besplatna tiskovina

Nakladnik

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83 d, Zagreb

Za nakladnika

Josip Talanga

Izdavač

Društvo studenata kroatologije "Cassius"

Lektura

Tamara Rumbak
Antonia Furjan

Korektura

Valentina Jakopec

Dizajn naslovnice

Matea Šeremet

Priprema za tisak teksta i korica

Mario Pavlović, NOVA POTKA

Tisak

WEB2TISAK D.O.O.

Naklada

300 primjeraka
